

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HAANDBOG I SLÆGTSFORSKNING

J. H. SCHULTZ FORLAG

HAANDBOG I SLÆGTSFORSKNING

VED
ALBERT FABRITIUS OG HARALD HATT

PAA GRUNDLAG AF
PAUL HENNINGS: SLÆGTSFORSKNING

KØBENHAVN MCMXLIII

J. H. SCHULTZ FORLAG

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord.....	7
Indledning.....	9
Slægtsvidenskabens Begreb og Grundformer, dens Opgaver og Kilder.....	31
Slægtskabet og dets Beregning.....	38
Ahnetavlen.....	44
Efterslægtstavlen.....	66
Afledede og kombinerede Fremstillingsformer.....	80
Indsamlingen af det slægtshistoriske Materiale.....	84
Bibliotekernes slægtshistoriske Indhold.....	117
Arkiverne og deres slægtshistoriske Indhold.....	158
Rigsarkivet.....	160
Landsarkiverne.....	213
Hærens Arkiv.....	258
Københavns Stadsarkiv.....	263
Navnet.....	275
Vaabenet, Bomærket og Seglet.....	287
Slægtsforskning i Norden.....	313
Finland ved Osmo Durchman.....	315
Island.....	322
Norge.....	325
Sverige ved Bengt Hildebrand.....	336
Slægtsforskning i Tyskland.....	344
Litteraturfortegnelse.....	357
Stednavneregister	359
Personnavneregister	362
Sagregister	365

FORORD

Siden *Otthar Lorenz* i 1898 udgav sin *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie*, har Studiet af Slægtshistorien taget et stærkt Opsving. Lorenz' Bog klargjorde for første Gang Genealogiens Teori og Systematik i hele dens Omfang og bragte dermed den genealogiske Forskning ind paa videnskabeligt Grundlag. Siden da er der, spredt i Tidsskrifter og som selvstændige Publikationer, i Tyskland fremkommet adskillig teoretisk Litteratur af større eller mindre Lødighed og et Utal af Vejledninger i slægtshistorisk Forskning. For Nordens Vedkommende fik Sverige i 1916 sin første Vejledning med *Johan Wretman's* Kort handbok i svensk släktforskning, som i 1924 efterfulgtes af hans posthume Arbejde: Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning.

I Danmark gav *Eiler Nystrom* i Meddelelser fra Dansk Historisk Fællesforening, I, 1910 en kort Ledetraad, men først Overretssagfører *Paul Hennings* skabte en udførligere Vejledning, som efter hans Død blev afsluttet og udgivet af os undertegnede i 1933. Den Kendsgerning, at Hennings' Slægtsforskning er blevet udsolgt i Løbet af kun otte Aar, viser formentlig bedst, hvor stort et Savn hans Bog udfyldte, og Forfatterne har derfor med Glæde indvilliget i at foranstalte en ny Udgave. Arbejdet med Bogen i de forløbne Aar har imidlertid nødvendiggjort en ret stærk Omarbejdelse af store Dele af den, og da tilmed to ikke uvæsentlige Afsnit i første Udgave dengang blev helt omarbejdet af os, har vi ikke ment at kunne forsvare overfor Overretssagfører Hennings' Minde at lade nærværende Udgave gaa i hans Navn, men har følt os forpligtede til selv at tage Ansvar for den Skikkelse, hvori Bogen nu fremtræder.

I Vejledningens Plan er der imidlertid, bortset fra mindre Udvidelser, ikke foretaget væsentlige Ændringer, og det kan da heller ikke undgaas, at adskillige af Hennings' Tanker, til Tider i hans egen Udformning, er blevet staaende. Forfatterne erkender derfor med Taknemmelighed den Gæld, hvori de staar til Overretssagfører Hennings, hvis Navn for stedse vil være bevaret blandt dansk videnskabelig Slægtsforsknings Pionerer.

Arbejdet med og Ansvar for den foreliggende Bog er fordelt saaledes, at medundertegnede Harald Hatt har revideret Afsnittet om Arkiversnes slægtshistoriske Indhold, medens medundertegnede Albert Fabritius har bearbejdet de øvrige Dele af Bogen.

For den Hjælp og Vejledning, vi under Udarbejdelsen har modtaget fra Kolleger og Fagfæller, er vi megen Tak skyldige, især takker vi Kamreraren *Osmo Durchman*, Helsingfors, Professor, Dr. phil. *Jón Helgason*, København, Docent, fil. dr. *Bengt Hildebrand*, Stockholm, Statsarkivar *Einar Jansen*, Bergen, Hærarkivar, Oberstløjtnant *Jens Johansen*, København, Docent, Dr. jur. *Stig Iuul*, København, Direktør, cand. jur. *Sigurd Meidell* og Statsadvokat *Helge Refsum*, begge Oslo, for den Interesse, de Herrer har vist vort Arbejde.

En særlig Tak retter vi til Kammerherre, Lehnsharoon *H. Berner Schilden Holsten*, Langesø, for den Beredvillighed, hvormed Lehnsharoonen ligesom ved første Udgave har stillet Klichémateriale til vor Raadighed.

Odense og København, i Oktober 1942.

Harald Hatt.

Albert Fabritius.

INDLEDNING

Vort Aarhundrede har oplevet en stedse stigende Interesse saavel for det personalhistoriske Studium i Almindelighed som specielt for det genealogiske. Det ligger udenfor Opgaven her at efterforske, hvilke Faktorer der har medvirket hertil, men som en af de væsentligste Aarsager skal dog nævnes Naturvidenskabernes moderne Blomstring og den dermed voksende Erkendelse af Mennesket som underkastet de samme evige Love som alle andre levende Organismer. Hertil kommer for vort Lands Vedkommende de Fremskridt i den almindelige Oplysning, som det sidste Aarhundrede har bragt med sig; den voksende Trang til Viden saavel om det almene, det udenfor os selv, som om det specielle, det i os og hos os. Maaske har endnu de voldsomme ydre Begivenheder, som nu to Gange i en Menneskealder har rystet Menneskets Sjæl, og som denne Gang har ramt vort Land dybere og mere direkte end før, bidraget til den stille Fordybelse i Fortiden og i os selv, som danner Grundlaget for slægtshistorisk Arbejde. Maatte vi i Arbejdet med Fortiden finde ind til Kilderne, hvorfra Folkets Sjæl skal hente Kraft og Styrke til at tage Dagens Gerning op, maatte den stille Syslen, der bringer Bud om Opgangstid og Nedgangstid i Folkets Liv, om Bølgebevægelserne i de enkelte Slægters Historie, gøre os vise af Fortidens Fejl og fortrøstningsfulde i Bevidstheden om det evigt gyldige i Shakespeares Ord, »there is a tide in the affairs of men«.

Intet er naturligere for et Folk end at samle sig om sine Tusind Aars Minder, intet naturligere for det enkelte Menneske end at vide Besked om sin Herkomst, Grundlaget for sin Eksistens; derfor møder vi i Folkenes Historie Genealogien, jævnsides med Kronologien, før vi træffer paa den egentlige Historieskrivning. For saa vidt Urcellen i Samfundets Dannelse er den simple

genealogiske Gruppe: Forældre-Børn, maa et Samfunds — et Folks eller en Stammes — første Erindringer være af genealogisk Natur eller i hvert Fald personhistorisk bestemt. Historie er jo uløseligt knyttet til Personerne, og Genealogien optræder derfor som Folkenes ældste Form for Historie; disse første genealogiske Notitser har overvejende episk Karakter og blev først trængt i Baggrunden, efterhaanden som den pragmatiske Historieskrivning udviklede sig. Den genealogisk bestemte Historieskrivning kendes fra saa at sige alle Kulturer; for den nordiske Histories Vedkommende vil det være tilstrækkeligt at minde om den islandske Sagalitteratur, opstaaet paa Grundlag af den Slægtstradition, som Landnamsmændene førte med sig fra Norge, Stormændenes Stamrækker udsmykket og udvidet i Tidens Løb med Fortællinger om enkelte fremtrædende Medlemmer af Slægten.

For de orientalske Folks Vedkommende vides ikke meget om deres Forhold til Genealogien, naar bortses fra Arabere, Israellitter og Persere, for hvem Slægtstradition spillede en vital Rolle; for de øvriges Vedkommende maa man indskrænke sig til at fastslaa, at i hvert Fald de kastedelte Folk maa have haft genealogiske Hjælpemidler af den ene eller den anden Art, uden at sikker Kundskab herom, endsige da noget Materiale er os overleveret.

Fra den antikke Litteratur er det bekendt, at *Hekataios* fra Milet i det sjette og *Hellanikos* fra Mytilene i det femte Aarhundrede har haft større Samlinger af Genealogier, som har sat sig Spor i den græske og hellenistiske Litteratur. Ogsaa Romerne maa have haft en genealogisk Litteratur, som nu er gaaet tabt; i denne Retning taler den veludviklede Familie- og Arveret sit tydelige Sprog. Hos Romerne udvikledes en fast genealogisk Terminologi og et nøje udformet Arvegangsskema med Beregninger af Slægtskabsgraderne.

I Middelalderen var den slægtshistoriske Litteratur kun lidet omfattende og af ringe Betydning; som det er at vente — og som det jo iøvrigt er Tilfældet endnu i adskillige hundrede Aar — behandles kun de førende Slægters, Fyrsternes og enkelte Stormandsætters genealogiske Forhold. De store Krønikeskrivere bringer Kongelister som Skelet for deres Fremstilling, saaledes behandler *Gregor af Tours* (d. 594) de første frankiske Slægts-

rækker, Merovinger og Langobarder behandledes i det syvende Aarhundrede, ligesom ogsaa de angelsaksiske Stamrækker blev nedskrevne. Den mest bekendte Krønikeskriver i Karolingertiden, hvis Værk indeholder Genealogier, er utvivlsomt *Paulus Diaconus* (d. 797). Det gælder imidlertid om Oldtid saavel som om Middelalder, at Genealogi som Videnskab er et ukendt Begreb, Metoderne er uudviklede, Begreberne mangelfulde, men Uret vilde det isvrigt være at bedømme hine Tiders genealogiske Produktion udfra et moderne kildekritisk Stade. Grækernes Gude- og Herosgenealogier maa ikke tages som Udtryk for historisk Sandhed i moderne Betydning, men maa ses under den Synsvinkel, hvorunder de opstod.

Som Bogtrykkerkunstens Opfindelse er den store Milepæl i den genealogiske Litteraturs Udvikling, saaledes er ogsaa Spirerne til genealogisk Metode og Kritik først at søge i Renæssancen og Tiden herefter. De Former, hvorunder genealogiske Oplysninger i ældre Tid bringes, er dels Stamrækken, den blotte Opregning af Navne, Fader og Søn efter hinanden, og Annalerne, der gemmer talrige genealogiske Notitser i Teksten. Ud fra disse har henholdsvis de genealogiske Grundformer, Ahnetavle og Efterslægtstavle, og den personhistoriske: Slægtshistorien, udviklet sig.

For Tysklands Vedkommende hæver i det 16. Aarhundrede to Navne sig op over den Skare af Teologer, Jurister og Historikere, der tillige beskæftigede sig med Genealogi: *Reiner Reineccius* (*Reineck*) (1541—95), der var Professor i Historie ved Universitetet i Helmstedt, og som paa genealogisk-historisk Grundlag opbyggede et Kæmpeværk af Oldtidens og Antikens Stamtavler, og *Hieronymus Henninges*, død 1597 som Præst i Lüneburg, hvis »*Theatrum Genealogicum*» (1597—98) danner Epoke i Genealogiens Historie ved at meddele de første trykte Stamtavler over borgerlige; han bragte, maaske i beskeden Erkendelse af Videnskabens Plads, de lærde Slægter ved Siden af Fyrste- og Adelsfamiliernes Stamtavler. For vor Tid vil disse Værker — som deres Forgængere — i det store og hele være ubrugelige. De danner imidlertid Højdepunktet af, hvad det 16. Aarhundrede præsterede i kritisk Henseende, og betegner et stort Fremskridt i Udviklingen.

Den næste Mærkepæl i Genealogiens Historie danner Fransk-

manden *André Duchesne* (1584—1640), der var Ludvig XIII's Historiograf, og som 1619—34 udgav sine »Histoires généalogiques« i tolv Bind, prægede af Forfatterens Vilje til at bygge paa Dokumenternes Klippegrund med Udeladelse af alle hypotetiske Konstruktioner og fantastiske Anekdoter. Samtidig med ham levede hans Landsmand, den reformerte Præst *David Blondel* (1591—1655), der var Professor i Historie i Amsterdam. Det er værd at lægge Mærke til, at Frankrig, bortset fra denne kortvarige Periode, og trods det, at der fra dette og det følgende Aarhundrede kan nævnes ikke faa fremtrædende Forskere som *J. J. Chifflet* (1588—1660), *Jean du Bouchet* (1599—1684), *Samuel Comte de Guichenon* (1607—64), *C. du Fresne Seigneur du Cange* (d. 1688) og *Pierre d'Hozier* (d. 1660), m. fl., ikke har ydet større Bidrag til Genealogiens Udviklingshistorie; det andet store Navn i fransk Genealogi er *Pierre de Guibours* (1625—94), der under sit Navn som Augustinermunk — *Père Anselme* — udgav det største franske genealogiske Værk: »Histoire généalogique de la maison royale de France et des grands officiers de la Couronne« (Paris 1674 og 1726—33), hvori han i Tekstform behandlede næsten alle levende og uddøde franske Adelsslægter.

Tyskland tog straks efter Føringen og har siden da hævdet sin Stilling ubestridt som genealogisk Forsknings egentlige Hjemland. Af det 17. Aarhundredes tyske Genealoger kan der være Grund til at nævne *Nikolaus Rittershausen* (1597—1670), Professor i Altdorf, hvis »Genealogiae imperatorum« (1653) betød en Fornyelse af tysk Genealogi af samme Art som Duchesne's i Frankrig; medens Rittershausen for Stamtavlernes Vedkommende gav Afkald paa de traditionelle Forsøg paa at kæde Sagn og Historie sammen, ryddede *Philip Jacob Spener* (1635—1705) paa samme Maade op i Ahnetavlernes fantastiske Vildnis. Den bekendte Forfatter af »Pia desideria« — Pietismens Programværk — udgav 1668—78 sit »Theatrum nobilitatis Europae«, et stort Ahnetavleværk, der udmærker sig ved en for sin Tid sjælden Paalidelighed. Som den første Forfatter, der har gennemarbejdet et genealogisk Kildemateriale med genealogisk Formaal, maa nævnes Historikeren *Johann Ludwig Schönleben* (1618—81), og Superintendenten i Hildesheim *Jacob Friedrich Reimann* (1668—1743) har Æren af at have publiceret den første genealogiske Bibliografi, ligesom

han vel er en af de første genealogiske Teoretikere. Nævnes maa endnu Nürnberger Raadmanden *Jacob Wilhelm Imhoff* (1651—1728), hvis Ry for Paalidelighed dog er knapt saa grundfæstet, og paa Overgangen til det 18. Aarhundrede *Johann Hübner* (1668—1731). Hübner, der var Rektor ved Johanneum i Hamborg, udgav fra 1708 sit store Stamtavleværk »Genealogische Tabellen«, som trods sine iøjnefaldende Mangler — dets Upaalidelighed staar fuldt paa Højde med dets Omfang — alligevel vil bevare hans Navn som en af Genealogiens store Popularisatorer. Ved sine »Kurtze Fragen« og de dertil trykte Oversigtstabeller til den politiske Historie fik Hübner væsentlig Indflydelse paa Genealogiens praktiske Anvendelse som historisk Hjælpedisciplin, og han blev derved en Foregangsmand for Göttinger-Professoren *Johann Stephan Pütter* (1725—1807), der fik stor Betydning for den genealogisk orienterede Historie- og Statsretsundervisning, og som sammen med Gatterer staar som det 18. Aarhundredes Fornyere af Genealogien.

Johann Christoph Gatterer var født 1727 og virkede først som Lærer ved Gymnasiet i Nürnberg, siden som Professor i Rets-historie samme Sted, indtil han 1759 blev kaldt til Göttingen for at overtage en ledig Lærestol i Historie; her blev han til sin Død 1799. 1755 offentliggjorde han sin første Stamtavle, 1759—61 fulgte hans »Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik«, der dog blot var en Fortsættelse af Köhlers »Welt-Geschichts-, Geschlechts- und Wappenkalender«, og 1769 skrev han en betydningsfuld Afhandling »Von der Evidenz der Genealogie« i det af ham selv grundlagte Tidsskrift »Allgemeine historische Bibliothek«; endelig 1788 fulgte den lille Bog »Abriß der Genealogie«, med hvilken han indskrev sit Navn i Genealogiens Historie.

Gatterer havde da i nogle Aar holdt Forelæsninger over, hvad han kaldte »Historische Encyklopädie«, hvorved han forstod en almindelig Oversigt over Historien, dens Metode og Litteratur, men tillige ogsaa Hjælpevidenskaberne, hvorved han i særlig Grad lagde Vægt paa Genealogi og Heraldik. Det er Gatterers store Betydning at have fastslaaet Genealogiens Plads blandt Historiens Hjælpevidenskaber, som en historisk Disciplin, en Stilling som først den moderne Udvikling har søgt at røkke ved.

Den franske Revolution bragte en foreløbig Standsning i den genealogiske Produktion, naturligt nok, da Genealogiens for-

nemste Æmner indtil da havde været Fyrste- og Adelsslægterne. Dertil kom, at Genealogien under de store Statsomvæltninger mistede den politiske Betydning, som den havde haft under Enevælden, og derved forsvandt fra de Universiteter, hvor den havde været doceret. Det er da næppe for meget sagt, at de første tre Fjerdedele af det 19. Aarhundrede var en død Tid for genealogisk Forskning; der kan nævnes talrige Enkeltforskere, som har præsteret Værker af høj Kvalitet i Forhold til deres Tid og Forudsætninger, men først ved Aarhundredets Slutning bliver der Tale om, at en virkelig Interesse er ved at vaagne.

En ikke ringe Del af Æren herfor tilkommer *Ottokar Lorenz* (1832—1905), der fra 1885 til sin Død virkede som Professor i Historie ved Jenas Universitet. Hans grundlæggende Værk »Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie« (1898) indleder en Epoke i Genealogiens Historie, som fortrinsvis udmærker sig ved systematiske Bestræbelser efter at fastlægge det teoretiske Grundlag, Klargørelse af Grundbegreberne og af Genealogiens Forhold til andre Videnskaber, ikke mindst en Fornyelse af Ahnetavlestudiet og en Fordybelse i den fuldstændige Efterslægtstavle som aldrig før, en nøje Føling med Naturvidenskaberne og Rethistorien. Lorenz var selv Historiker, og med Skarphed har han betonet Genealogiens Vigtighed for det historiske Studium, saaledes som forøvrigt allerede *Leopold v. Ranke* før ham havde gjort det. Rankes Krav om Skabelsen af en kritisk tilforladelig Genealogi fik ved Lorenz' Indsats Mulighederne for at opfyldes, et sikkert teoretisk-systematisk Grundlag at bygge paa. Ved Siden heraf fremhævede Lorenz Genealogiens Betydning for en Række andre Videnskaber, ikke mindst Samfunds- og Naturvidenskaberne; og det kan ikke nægtes, at det, der for ham var en naturlig Ting at pege paa indenfor Rammerne af den historiske Videnskab, blev Udgangspunktet for en mindre heldig Udvikling i Retning af at opstille Genealogien som en Videnskab i Midten. Allerede ved Fremkomsten af hans Bog blev det spaaet, at andre Videnskaber end netop Historien vilde komme til at drage størst Nytte af den, og i 1909 fremhævede den af tysk Mideldalderhistorie og -genealogi højt fortjente Professor *Adolf Hofmeister* i Greifswald Farerne ved, at Historikerne ikke for Alvor tog Haand i Hanke med Udviklingen. De bange Anelser, hvor-

med man fra historisk Hold imødesaa Genealogiens Fremtid, er gaaet i Opfyldelse i et Omfang og paa en Maade, man næppe engang havde drømt om. Denne Udvikling har gjort det paakrævet at advare mod det Dilettanteri og den Pseudovidenskabelighed, som er godt paa Veje til atter at bringe Genealogien i Mis-kredit, og til paa det kraftigste at betone Gatterers Ord: Man beretter og beviser i Genealogien paa samme Maade som i den samlede Historie. Genealogien har altsaa Materie og Form tilfælles med Historien, den er selv en Del af Historien, som man — paa Grund af dens store Anvendelighed — tager ud af hele den historiske Masse og behandler særskilt.

Uden iøvrigt at gaa nærmere ind paa tysk Genealogis Udvikling siden Lorenz, skal dog nævnes enkelte fremragende Forskere som *Eduard Heydenreich*, der har udgivet en fortræffelig, om end nu noget forældet Haandbog, *Stephan Kekule von Stradonitz* (1863—1933), der har gjort sig fortjent af Ahnetavleforskningen, ligesom den nuværende Professor i Genealogi i München Prins *Wilhelm Karl von Isenburg*, der ogsaa har skrevet en fortrinlig Oversigt til Brug for historisk Studerende, og endelig Lederen af den tyske Forsknings Centrum, Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte, Dr. *Johannes Hohlfeld* i Leipzig, hvis Fortjeneste det er at have bragt Statistiken til Anvendelse i tysk Genealogi.

Den Udviklingslinie, som kort og skitse-mæssig er opridset i det foregaaende, væsentlig paa Grundlag af tysk Genealogi, har i sine Hovedtræk Gyldighed ogsaa for vort Lands Vedkommende.

Den slægtshistoriske Interesse i Middelalderen gav sig dog ikke her Udtryk i Litteraturen paa samme Maade som Tilfældet var ude omkring i Europa og maaske mest fremtrædende i det unge Islands kraftige og storslagne Litteratur. *Saxo* har f. Eks. kun i sjældne Tilfælde en Stamrække, medens *Snorre Sturlasons* Heims-kringla i lige saa høj Grad er præget af hans Blik for Slægtsforbindelserne som for Aarsagssammenhængen. Først efter Reformationen bliver der Tale om en egentlig slægtshistorisk Interesse, som giver sig Udslag i Arbejder dels om Kongeætten, dels med Stormandsslægterne som Emne, men først og fremmest i store private Samlinger, hvoraf væsentlige Dele er bevaret til Nutiden

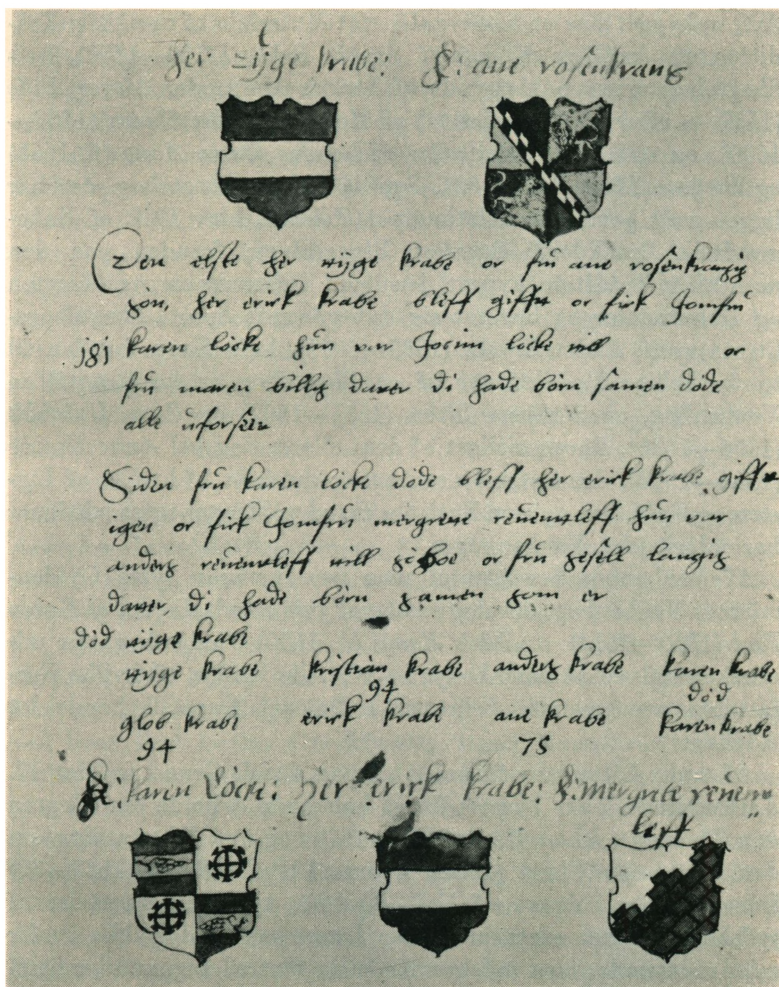
som talende Vidnesbyrd om vort Folks levende Sans for og Tro-skab mod Slægten¹⁾.

Det første genealogiske Arbejde, som saa Lyset i Danmark, var en poetisk Behandling af Slægten Krabbe, udgivet 1581 under Pseudonymet Bram og forfattet af Præsten *Claus Christoffersen Lyschander* (1558—1624), der endvidere har skrevet den bekendte rimede Fremstilling af Billeslægtens Historie (trykt 1722 og paany udgivet 1888 efter de bevarede Originalmanuskripter af H. F. Rørdam) og »De danske Kongers Slectebog«, som udkom 1622. Fra Slutningen af det 16. Aarhundrede maa endvidere nævnes Magister *Ivar Bertelsen* (død 1583 som Forstander for Ringsted Kloster), der udarbejdede et Slægtregister over Hvide-ætten, og Abbed i Sorø *Morten Pedersen* (1537—95), hvis 1572 forfattede Bog om Absalons og Esbern Snares Stamme blev trykt 1589, samt Biskop i Bergen *Anders Foss* (d. 1607), hvis nu tabte latinske Genealogi over Kongeslægten vistnok blev trykt 1577, medens en dansk Oversættelse, som udkom 1592, endnu er til. I Holsten staaer Renæssanceskikkelsen *Henrik Rantzau* som den store Befordrer af Litteraturen, ikke mindst af den, der kunde tjene til Forherligelse af den Rantzau'ske Slægt.

Meget fra denne Tid maa være gaaet utrykt til Grunde og kendes nu kun paa anden, tredie Haand, saaledes *Axel Urnes* slægts-historiske Samlinger, men fra det 17. og 18. Aarhundrede har vi dog særdeles meget, og meget værdifuldt, Stof bevaret. I første Række tænkes her paa de for den danske Adel saa karakteristiske »Slægtøbøger«, der væsentligst ~~maa~~ være anlagt i Tiden fra omkring 1550 til 1660, nedskrevne og afskrevne, atter og atter supplerede af adelige Fruer og Jomfruer²⁾. Af de mere fremtræ-

¹⁾ Albert Fabritius: Dansk genealogisk Litteratur indtil 1830. Personalhistorisk Tidsskrift 11. Rk. II, 1941, S. 41—56.

²⁾ Jfr. følgende Arbejder af William Christensen: Nogle Bemærkninger om Slægtøbøger, især om Sophie Belows Slægtbog, Personalhist. Tidsskr. 7. Rk. IV, 1920, S. 1—50. — Nogle Bemærkninger om den historiske Interesse hos den gamle danske Adel, Festskrift til Kristian Erslev, 1927, S. 321—38. — Nogle Slægtbogs- og Vaabenbogs-Undersøgelser, Personalhist. Tidsskr. 9. Rk. II, 1929, S. 1—37. — Lisbet-Bryske-Tekster, Personalhist. Tidsskr. 9. Rk. IV, 1931, S. 1—56. — Lisbet og Beate Huitfeldt som personalhistoriske Forfattere, Personalhist. Tidsskr. 9. Rk. V, 1932, S. 1—20. — Vibeke Podebusks Slægtbog?, Personalhist. Tidsskr. 10. Rk. I, 1934, S. 1—43.

Side af en Slægtetog med haandmalede Vaabener for Familierne Krabbe, Rosenkrantz, Lykke, Krabbe og Reventlow. (Om Slægten Krabbe).
 Det kgl. Bibl. (Gl. Kgl. Saml. Fol. 1085, Blad 92 v. (2. Pagin.)).

dende af den lange Række af flittige og slægtskære Forfatterinder maa nævnes *Sophie Brahe* (d. 1643), Astronomen *Tycho Brahes* lærde Søster, hvis Slægtetog med Rette er blevet betegnet som »Højdepunktet af Renæssancetidens danske Arbejder af denne

Art, opbygget paa et usædvanlig rigt Materiale af mundtlig Tradition og skriftlige Kilder¹⁾; *Sophie Below* (1590—1650), hvis Slægtbog synes paabegyndt af hendes Mormoder *Maren Bille* (1537 — efter 1607) og fortsat af Moderen *Lisbet Skram* (1563—1600), og som 1659 afsluttedes af hendes Døtre *Anne* (d. 1658) og *Birgitte Thott* (1610—62). *Sophie Belows* Slægtbog, der har ligget godt gemt paa Kletkamp i Holsten, blev 1918 af Enkegrevinde Brockdorff skænket Rigsarkivet; foruden paa den mundtlige Tradition bygger den i vid Udstrækning paa Ligsten og Dokumenter og har sat sig dybtgaaende Spor i Slægtbogs-litteraturen; *Lisbet Bryske* (1585—1674), hvis Navn foruden til to forskellige Redaktioner af en Slægtbog er knyttet til en Vaabenbog, og Søstrene *Lisbet* (1551—1609) og *Beate Huitfeldt* (1554—1626). Berømmeligst af dem alle er dog vel *Anne Krabbe* (1552—1618), der i stor Udstrækning samlede Afskrifter af Ligsten og Epitafier, og som ligeledes foruden Slægtbogsredaktioner har udarbejdet Vaabenbøger.

Af Vaabenbogs-litteraturen maa især nævnes Jytte Gyldenstiernes Vaabenbog, der dog sandsynligvis er udarbejdet af *Karen Rud* (1560—1612), og *Niels Krags* (d. 1650) Vaabenbog, der udmærker sig ved at have benyttet officielle Kilder, til hvilke Forfatteren som øverste Sekretær i Danske Kancelli havde let Adgang.

Af trykt Litteratur findes intet paa dansk Grund fra det 17. Aarhundrede, naar bortses fra et holstensk Arbejde om Slægten von Thienen (*Johan Daniel Eber*, 1670) og den Efterretning om den Krabbeske Slægt (1684), hvormed *Peder Resen* (1625—88) ledsagede sin Udgave af Erik Krabbes tyske Oversættelse af jydsk Lov. Den slægtshistoriske Interesse var dog ikke derfor mindre levende, men indskrænkede sig blot til Ligprædikenlitteraturen, som i dette Aarhundrede naaede sin højeste Blomstring. Denne Litteraturform daterer sin Begyndelse til sidste Tredjedel af det 16. Aarhundrede, idet *Niels Hemmingsen* (1513—1600) og *Anders Sørensen Vedel* (1542—1616) synes at være de første, der lod deres Prædikener offentliggøre; tidligst er Prædikenerne over Kong Christian III (1559), Mogens Gyldenstjerne (1570), Johan

¹⁾ R. Paulli i Dansk Biografisk Leksikon, 2. Udg. III, 1934, S. 579.

Friis (1571), Otte Rud (1571), Børge Trolle (1571) og den 1565 holdte Ligprædiken over Herluf Trolle, der tryktes 1572.

Ligprædikenerne, der indeholder en ofte meget udførlig Levnedsbeskrivelse, indskrænkede sig i tidligste Tid til blot at nævne den afdødes Forældre, men de efterlevende gik snart over til at fordre en mere detaljeret Redegørelse for Forfædrene som Illustration til Skriftens Ord: »Hvad er det skønt og ynskelig at være kommen af det, som got er¹⁾. Allerede *Hans Lauritzens* Ligprædiken over Anders Kjeldsen Bing (1593, holdt 1590) nævner Oldeforældrene, og fra omkring 1600 indgaar Ahnetavlen som et fast og uundværligt Led i Personalieafsnittets Opbygning²⁾.

Slutningen af det 17. og hele det 18. Aarhundrede er iøvrigt karakteriseret som den udprægede Materialesamlings Tidsalder. Landet over sidder stille Lærde i deres Studerekamre og hober det antikvariske, historiske og personhistoriske Stof sammen, som nu udgør vigtige og uvurderlige Dele af vore Bibliotekers og Arkivers Haandskriftsamlinger. Af saadanne Samlere, hvis Interesser i særlig Grad gik i personalhistorisk Retning, maa især erindres om den ovenfor nævnte *Peder Hansen Resen* (1625—88), der indtager en fremtrædende Plads i dansk Videnskabs Historie. 1668 udgav han en Samling »Inscriptiones Hafnienses«, som har bevaret talrige Indskrifter, der siden er forsvundne, og ved hans Død forelaa i trykfærdig Stand Manuskriptet til det »Atlas Danicus«, til hvilket hans Navn især er knyttet, men som paa Grund af sit Omfang aldrig blev trykt, og hvis væsentlige Dele blev ødelagt ved Branden i 1728. Af stor personalhistorisk Værdi er endvidere de af Biskop i Aalborg *Jens Bircherod* (1658—1708) førte Dagbøger, der spænder over hele hans Levetid³⁾; Bircherod har desuden ved sin Støtte til den lærde Vendelbo, Bonden *Peder Dyrskjøt* (1630—1707), der testamenterede ham sine rige Samlinger, bidraget til, at i hvert Fald Dele af dette

¹⁾ C. F. Bricka: Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede, 2. Saml., 1913, S. 90.

²⁾ Albert Fabritius: Ahnetavlen med særligt Henblik paa dansk Litteratur, 1941, S. 20.

³⁾ Uddrag af J. Bircherods historisk-biographiske Dagbøger ved C. Molbech, 1846. Andre Uddrag ved G. L. Wad i Personalhist. Tidsskr. IV, 1883, S. 290—97 og ved H. Hjorth-Nielsen aet. 8. Rk. IV — 9. Rk., IV, 1925—31. Udsigt over Dagbøgernes Brevstof ved Carl S. Christiansen i Danske Magasin 5. Rk. III, 1893—97, S. 156—82 og i Personalhist. Tidsskr. 3. Rk. III—V, 1894—96.

vigtige Stof blev bevaret; Landsdommer *Jacob Bircherod* (1693—1737) i Odense, der var Brodersøn af Biskoppen, efterlod sig rige Samlinger især vedrørende de odenseanske Patricierslægter, hvis Blod randt i hans Aarer.

Det 18. Aarhundredes genealogiske Produktion, saavidt den nedfældede sig i den trykte Litteratur, indlededes af *Frederik*

Frederik Rostgaard.
Maleri af Joh. Hørner 1741.
Universitetsbiblioteket.

Rostgaard (1671—1745), der efter at have publiceret nogle temmelig ubetydelige genealogiske Oversigter i Form af Lejlighedsskrifter, i 1715 samtidig offentliggjorde den danske Litteraturs første egentlige Stamtafle og første selvstændige Ahnetavle: »Atrium Domus Reventlowianæ«. Ogsaa Rostgaard efterlod sig betydelige Samlinger, ikke mindst til den danske Adels Personhistorie; han var den første, der fattede Tanken om at udgive et dansk Adelsleksikon, og nøjedes ikke med, hvad han selv kunde ind-

samle af Kildestof, men lod i stor Udstrækning andre samle til sig; af Rostgaards Medarbejdere maa især nævnes *Ole Hermansen Nysted*, der døde 1740 som Klokker i Hobro, og Præsten *Morten Haugaard* (1680—1740) i Køge. Rostgaard staar i dansk Adelshistorie som den store Fortsætter og Bevarer af Slægtbogs litteraturen, systematisk havde han ladet afskrive alt, hvad Peder Resen havde samlet paa dette Omraade, og selv indkøbte han alt, hvad han kunde faa fat i af denne Art, ligesom hans Samling af trykte Ligprædikener (op imod 600) vel var sin Tids største Privatsamling. Af hans Samtidige maa endvidere nævnes Lands-

dommer *Peder Benzon Mylius* (1690—1745), der bl. a. efterlod sig et »*Theatrum nobilitatis*«, og hvis bevarede Tegninger til Skjoldefrisen i Sorø formentlig vil have Betydning for dennes Rekonstruktion.

Tabt er de af Renteskriver *Michael Mikkelsen* (d. 1742) indsamlede Adelsgenealogier, der dog kendes i Afskrift, og ligeledes *Gerhard Ernst Franck von Franckenaus* (d. 1749) adelshistoriske Samlinger, der nu kun kendes gennem Citater hos senere Samlere, især Klevenfeldt. De adelshistoriske Samleres Række fortsættes af Stiftsprovst *Ludvig Pontoppidan* (1648—1706) i Aarhus og Præsterne *Peder Jensen Lucoppidan* (1651—1717) og *Anders Samsing* (1672—1750).

Rostgaards ikke udførte Plan om Adelsleksikonet blev optaget af den driftige Avisudgiver *Jochum Wielandt* (1690—1730), der fra 1724 offentliggjorde en Række Artikler i Leksikonform i sine »Nye Tidender om lærde og curieuse Sager«. Med Offentliggørelsen af genealogisk Litteratur gik det imidlertid smaat, nævnes kan kun en Stamtavle over den grævelige Familie Wedel Jarlsberg (1717 eller kort Tid derefter), Lyschanders ovenfor nævnte Rimværk om Familien Bille (1722), Arbejder over Familierne Plessen (ca. 1728), Rantzau (af *J. F. Noodt*, Slesvig 1733), Holsten (1743), Blome (af *A. H. Lachmann*, 1755) og enkelte andre. Af Ahnetavler fremkom i Aarhundredets første Halvdel kun den i Frankfurt a. M. udførte kobberstukne Ahnetavle for G. D. Holsten (1741).

Omkring Midten af Aarhundredet skete der imidlertid en Ændring heri, idet de første Resultater af den foregaaende Perodes Samlerflid nu begyndte at se Dagens Lys. I forreste Række staar her *Tycho de Hofman* (1714—54), hvis »*Portraits historiques des hommes illustres de Dannemark*« (1746) er det første af en Række store Samleværker med genealogiske Tabeller. Hofman har ligeledes Æren af at have offentliggjort den første danske Udredning af en borgerlig Genealogi, idet han 1753 ledsagede sit Æreminde over Legatstifteren Peder Lasson med en kobberstukket Stamtavle, der med Rette er betegnet som »et af Pragtstykkerne i dansk Rokokografik¹⁾«. Tycho de Hofman fattede endvidere Pla-

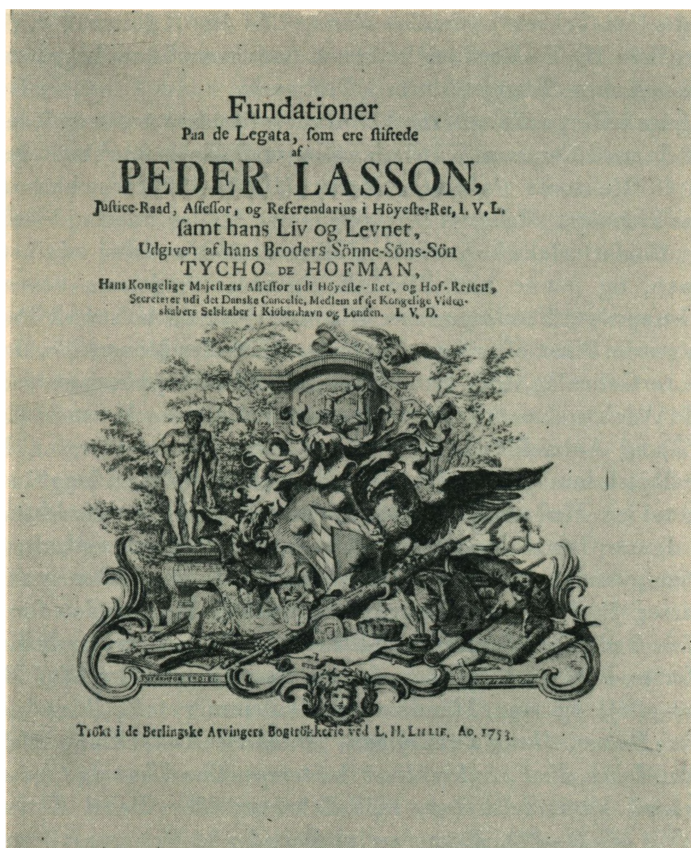
¹⁾ Lauritz Nielsen: Den danske Bog, 1941, S. 145.

nen til en Fundatssamling i klar Erkendelse af, hvor rigt et personhistorisk-genealogisk Stof der paa denne Maade kunde gøres nyttebringende; det lykkedes imidlertid først efter hans Død Broderen *Hans de Hofman* (1713—93) at virkeliggøre denne Tanke, og i Tiden fra 1755—80 udkom i elleve Bind: »Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve«, almindelig kendt som Hofmans Foundationer; de første to Bind af dette Værk indeholder en Række genealogiske Tabeller og Oversigter over saavel adelige som borgerlige Slægter, men desværre maatte Hofman saavel af økonomiske som af saglige Grunde opgive denne Del af Arbejdet, og først Lengnick kom til at fortsætte denne Linie.

Resens Kongstanke med en topografisk-historisk Beskrivelse af Danmark blev ført videre af den frugtbare Topograf, Biskop *Erik Pontoppidan* (1698—1764), der dels udgav en Københavns Beskrivelse, »Origines Hafnienses« (1760), dels paabegyndte Pontoppidans Danske Atlas, af hvilket de to første Bind udkom i hans egen Redaktion, medens de resterende Dele fuldførtes af Langebek, Sandvig og Hans de Hofman. *Jacob Langebek* (1710—75) kan vel ikke nævnes blandt Genealogernes Tal, men hans store Udgave af middelalderlige Kilder (Scriptores Rerum Danicarum) har dog ogsaa for Personhistorien haft den største Betydning. Scriptores blev efter Langebeks Død fortsat af *P. F. Suhm* (1728—98), med hvis Kritisk Danmarks Historie og dens ledsagende genealogiske Tabeller dansk Historieforskning kom paa Linje med den almindelige Udvikling af en genealogisk orienteret politisk Historie.

Som *Gram* og *Langebek* indleder den kritiske Æra i dansk Historieskrivning og Diplomatiik, saaledes blev *Terkel Klevenfeldt* (1710—77) den kritiske Adelsforsknings store Navn. Uproduktiv som han var af Natur, fik han intet fra Haanden, men som Samler og kritisk Bearbejder af det indsamlede Stof har han haft uovertruffen Betydning.

Karakteristisk for det 18. Aarhundredes genealogiske Materiale-samling er det imidlertid, at man ikke her udelukkende helligede sig Fyrste- og Adelsløgterne, ogsaa Borgerskabet og da navnlig de lærde Stænder blev Genstand for Samlernes Interesser. Den Linie, der udgaar fra Bircherod'erne, føres videre over Brødrene

Titelbladet til Tycho de Hofmans Peder Lassons Fundationer 1753
med Hofmans Vaaben.

de Hofman og *Ditlev Gotthard Zvergius* (1699—1757), der efterlod sig fortræffelige Samlinger af kirke- og personhistorisk Karakter, til *Jørgen Bloch* (1717—73) og *Christoffer Giessing* (1723—91). Giessing, der var Kantor i Roskilde, staar ubestridt som det 18. Aarhundredes største genealogiske Publicist; hans i Aarene 1779—86 udgivne Hovedværk »Danske, norske og islandske Jubel-Lærere« udgør en Samling af Biografier af Gejstlige, der har tjent i over 50 Aar i Embede, og indeholder i alt 104 genealogiske Tabeller og Slægtregistre, der har bevaret dets

Værdi som en uudtømmelig Fundgrube lige til vor Tid. Med Rette har H. F. Rørdam betegnet ham som Grundlæggeren af det borgerlige Slægtsstudium i Danmark.

Ogsaa i Hertugdømmerne blomstrede Samlerinteressen i denne Periode med Centrum i Flensborg og med Højdepunktet i denne Bys to Rektorer *Johannes Møller* (1661—1725) og hans Søn *Olaus Henricus Møller* (1715—96). Johs. Møller udarbejdede det store Forfatterleksikon »*Cimbria litterata*«, som blev udgivet af Sønnen, og denne har efterladt sig omfattende, nu desværre stærkt spredte Samlinger især til sønderjysk og holstensk Personalhistorie. Næst efter Giessing er O. H. Møller Monarkiets frugtbareste Genealog, idet han udgav ialt 39 Arbejder, især vedrørende Adelen som Stamtavlerne over Familierne Holstein (1761 og 63) og Ahlefeldt (1771) og Flensborgs Patricierslægter, hvis genealogisk sammenfildrede Forhold han udredede i en lang Række Ahnetavler. Med O. H. Møllers Virksomhed fik Ahnetavlestudiet paa dansk Grund for lange Tider sin sidste Repræsentant.

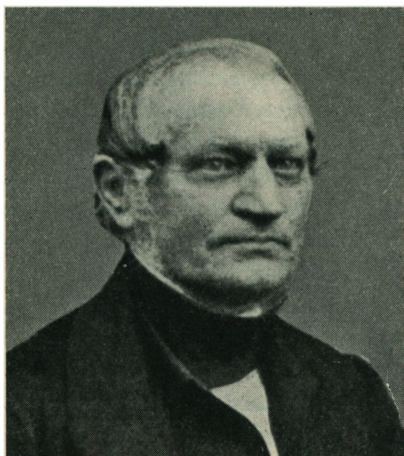
Den levende Sans for at indsamle og bevare Mindet om svundne Tider og Personernes indbyrdes Forhold er Baggrunden for det 1777 stiftede genealogisk-heraldiske Selskab, hvis drivende Kraft og første Formand var den flittige Samler Klokke *Oluf Bang* (1710—83), og som blandt sine Medlemmer talte Mænd som *Johan Bülow*, *Hans de Hofman*, *Abraham Kall*, *A. G. Moltke*, *O. H. Møller*, *P. F. Suhm*, *Henrik Stampe*, *Otto Thott* og *Christian Eberhard Voss*. Selskabet, hvis Sekretær blev *Bertel Christian Sandvig* (1752—86), dannedes imidlertid paa Grænsen til en ny Tid og formaaede ikke til denne at overføre de Kræfter, der havde ført til dets Dannelse. Dets Betydning indskrænkede sig til Virkeliggørelsen af Rostgaards, Wielandts og Klevenfeldts aldrig fuldførte Planer om et genealogisk-heraldisk Adelsleksikon og iøvrigt til Indsamling af Stof, der endnu er bevaret samlet, og som rummer værdifulde Ting ogsaa for Nutidens Forskere.

Foruden *Peter Kaasbøl* (1689—1767), *Christian Eberhard Voss* (1706—91) og *Ernst Albrecht v. Bertouch* (1745—1815) maa som Fortsætter af Klevenfeldts adelshistoriske Samlinger nævnes *F. W. C. v. Benzon* (1791—1832), hvis Arbejde navnlig har Værdi for Adelsgenealogien efter 1660.

Det genealogisk-heraldiske Selskab gik efter Suhms Død i 1798

helt i Staa og blev 1810 sammensmeltet med Det kongelige Danske Selskab, som ikke har videreført denne Gren af Historieforskningen. Tanken om et Midtpunkt for genealogisk Forskning blev dog atter taget op, og 1839 stiftedes Det genealogisk-biographiske Selskab paa Lengnicks og Fr. Thaarups Initiativ; heller ikke dette Selskab viste sig levedygtigt; det eksisterede kun en halv Snes Aar og fik ringe eller ingen Betydning, trods *Frederik Thaarups* (1766—1845) fortrinlige Bidrag i det af Selskabet udgivne »Genealogisk og biographisk Archiv«.

1839 blev imidlertid paa anden Maade et Mærkeaar i den danske Genealogis Udvikling, idet Lengnick dette Aar begyndte Offentliggørelsen af sine Stamtavler, og dermed indledte Stamtavlelitteraturens Blomstring. *Johan Carl Louis Lengnick* (1796—1865), der fik sin Start paa den militære Løbebane — han kaldes som Regel Kaptajn Lengnick — blev 1831 Kopist i den Afdeling af Københavns Magistrat, hvorunder Overformynderiet hørte, og den daglige Syslen med dettes Arkiv førte ham ind paa genealogiske Studier, som for ham navnlig skulde tjene det praktiske Formaal dels at vejlede Legatbestyrelser med Hensyn til Adkomstberettigede, dels at holde Familierne underrettede om, hvilke Legater de i Kraft af deres Slægtsforhold kunde have Adgang til. Hovedinteressen for hans Deltagelse i Det genealogisk-biographiske Selskab var utvivlsomt Oprettelsen af et Kontor og Arkiv som Centrum for Forskningen, men da Selskabet foretrak i første Række at hellige sig Tidsskriftets Udgivelse, traadte Lengnick ud og virkede nu som praktiserende Genealog og sin egen Forlægger, en lidet lukrativ Forretning. De fleste af sine Stamtavler, hvis Tal overstiger 500, udgav han i Samlingerne: »Genealogier over adelige og borgerlige Familier«. Lengnick offentliggjorde endvidere 1842 et lille Skrift »Om genealogiske Undersøgelser, som og Kirkebøger«, den første Vejledning i slægtshistoriske Undersøgelser, og foreslog — et halvt Aarhundrede forud for sin Tid — Kirkebøgernes og Skifteprotokollernes Centralisation. Selv om Lengnick ikke overalt har kunnet inddrage primært Kildestof, har han dog anvendt dette i en Udstrækning, som ingen tidligere — foruden Overformynderiarkivalierne og Enkekassen baade Skifteprotokoller og Kirkebøger; han fik fra et stort Antal Præster Landet over tilsendt

J. C. L. Lengnick.
Fotografi fra ca. 1860.

Kirkebogsuddrag, ligesom han selv i stor Maalestok excerperede Ministerialbøgerne. At det nu forløbne Aarhundredes genealogiske Forskning paa mange Punkter har gjort Lengnicks Arbejder forældede ved Inddragelsen af nyt Kildemateriale og ikke mindst ved den Lettelse i Adgangen til det, som Arkivordningen af 1889 skabte, forringer jo ikke i sig selv denne for sin Tid fremragende Forskers Præstation.

Ved Siden af Lengnick maa nævnes *F.E.Hundrup* (1808—

79), der dels udgav en Række Stamtavler, dels i stor Maalestok samlede Stof om Lærerstanden ved de lærde Skoler, men som med Hensyn til Nøjagtighed og Paalidelighed ikke paa langt nær staar paa Højde hverken med Lengnick eller med Erslew. *Thomas Hansen Erslew* (1803—70) udgav 1843—53 og 1858—68 sit i Paalidelighed og ved sin udtømmelige Fylde af personalhistoriske, genealogiske og litterære Oplysninger uovertrufne Forfatterleksikon. Paa Højde med den Indsats, disse Mænd har ydet, staar Præsten *S. V. Wiberg's* (1811—82) imponerende Hovedværk »*Dansk Præstehistorie*« (I—III, 1870—73, Suppl. 1879); Wibergs Arbejde er ikke fejlfrit og kan ikke mindst paa Grund af, at vigtige Kilder ikke har været tilgængelige for ham, nok tiltrænge en revideret Udgave, men vil dog stedse bevare sin Betydning ved den Fylde af kulturhistoriske og psykologiske Iagttagelser, som det rummer.

Det Rydningsarbejde, disse Mænd med utrættet Flid og Taalmodighed og under Arbejdsvilkaar, som vor Tid kan have vanskeligt ved at sætte sig ind i¹⁾, har formaaet at udføre, har ikke alene

¹⁾ Se f. Eks. Albert Fabritius: *Genealogiske Genvordigheder for 100 Aar siden*, *Personalhist. Tidsskr.* 9. Rk. V., 1932, S. 175—97.

lagt en solid Grundvold for Opbygningen af en dansk genealogisk Litteratur, men har tillige virket til en kraftig Udbredelse af slægtshistorisk Interesse i bredere Kredse af vort Folk, og 1879 viste Tiden sig at være moden til at genoptage Bangs og Thaarups Ideer om et genealogisk Selskab som Forskningens Midtpunkt. 22. September 1879 stiftedes da »Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie«, som i de nu forløbne mere end 60 Aar ved Udgivelsen af »Personalhistorisk Tidsskrift« har virket samlende og har ledet dansk slægtshistorisk Forskning ind i rolige og videnskabeligt forsvarlige Baner. Samfundet, der endvidere ved Diskussionsmøder og Foredrag har virket i samme Retning, omfattede indtil 1927 ogsaa Norge, men det nævnte Aar ophævedes Fællesskabet, efter at »Norsk slekshistorisk Forening« var stiftet 22. Oktober 1926. Samfundets Navn ændredes derefter til »Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie«.

Kaster vi Blikket tilbage over den ovenfor skitserede Udvikling, kan vi optrække visse Hovedlinier, af hvilke den adelshistoriske fra Klevenfeldt, Bertouch og Benzon førtes videre af den fyenske Historiker *L. S. Vedel-Simonsen* (1780—1858) og Arkivaren *T. A. Becker* (1813—69), begges væsentligste Betydning ligger endnu paa Indsamlingen, samt af *F. C. H. v. Krogh* (1815—91), der i Aarene 1866—78 udgav tre Bøger om den danske Adel, som trods et stort Antal Trykfejl og andre Unøjagtigheder dog navnlig ved at være Førstehaandsarbejder ikke er ganske uden Værdi. Kroghs Bøger, af hvilke den sidste bar Titlen »Dansk Adelskalender«, var Forløbere for »Danmarks Adels Aarbog«, som grundlagt 1884 af *H. R. Hiort-Lorenzen* (1832—1917) og *A. Thiset* (1850—1917) og videreført af *Louis Bobé* (f. 1867), endelig har bragt Adelsgenealogien ind i videnskabelige Rammer og gjort dens Resultater tilgængelige for den almindelige Historieforskning. Anders Thiset, hvis rige Samlinger til Adelshistorien opbevares i Rigsarkivet¹⁾, udgav 1904 sammen med P. L. Wittrup »Nyt dansk Adelslexikon«, en fortjenstfuld Afløser af det af Genealogisk-heraldisk Selskab udgivne, som i første Række bygger paa pri-

¹⁾ Axel Linvald: Arkivar Thisets Samlinger til den danske Adels Historie, Personalhist. Tidsskr. 7. Rk. III, 1919, S. 81—83.

mært Kildestof. Som Thiset staar som den uovertrufne Kender af den danske Adels Slægtskabsforhold før 1660, har Louis Bobé for den holstenske Adelshistorie og for Samspillet mellem dansk og tysk Kultur især i det 18. Aarhundredes Slutning ydet en Indsats, som vil blive staaende ned i Tiden. Ved Siden heraf har saavel de litterære Kredses Personhistorie som Danskes Spor i Udlandet fra Grønland til Italien og hollandsk-fransk Indslag i dansk Personhistorie i ham fundet en kyndig og forstaaende Udreder.

Den borgerlige Genealogi, hvis Linie fra Hofman over Giessing til Lengnick fik værdige Fortsættere i Mænd som *Sofus Elvius* (1849—1921) og *H. R. Hiort-Lorenzen* (1832—1917), og for den lokalt bestemte Personalhistories Vedkommende i Vendsyssels grundige Kender *C. Klitgaard* (f. 1868), føres i vort Aarhundrede videre af *Th. Hauch-Fausbøll* (f. 1879), der ved Aarhundredskiftet paabegyndte Udgivelsen af Slægthaandbogen (1900—13), der desværre aldrig er blevet fornyet, og som har offentliggjort en lang Række Monografier, især over det højere Borgerskabs Genealogi, hvis ypperste nulevende Forsker han er. Hauch-Fausbøll har tillige Æren af at have været med at genoplive Ahnetavlestudiet og ved en udstrakt genealogisk-journalistisk Virksomhed har han utvivlsomt væsentlig bidraget til Udbredelsen af slægthistorisk Kundskab og Vækkelse af Interessen i vort Land. Som Samler mere end som Publicist maa endnu paa denne Linie nævnes Arkivar *S. Nygård* (f. 1869), hvis enestaaende Samlinger til jydsk Person- og Herregaardshistorie m. v. har været og vil blive talrige Forskere til den største Nytte.

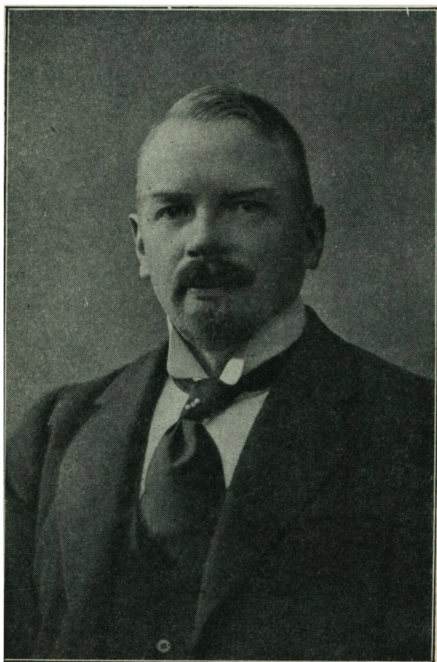
Hverken den adelige eller den borgerlige Genealogi har imidlertid kunnet undvære den tredje Retning indenfor dansk Personhistorie, den Kreds af Mænd, som viede deres Liv og Arbejdskraft til Indsamling af Materialet og Udgivelsen af biografiske Etatværker, Giessings, Erslews og Wibergs Efterfølgere — Mænd som Kirkehistorikeren *Holger Frederik Rørdam* (1830—1913), hvis omfattende historiske Studier har haft enestaaende Betydning for den personhistoriske Forskning¹⁾ — hans Arbejde fortsættes nu af Arkivar *Bjørn Kornerup* (f. 1896), hvis Initiativ det i væsentlig

¹⁾ Bjørn Kornerup: Til Minde om H. F. Rørdam, 1930 — med udtømmende Bibliografi.

Grad skyldes, at »Kirkehistoriske Samlinger« er blevet ført videre — *Immanuel Barfod* (1820—96) (Falsters Gejstlighed), *Anders Petersen* (1827—1914) (Sjællands Stifts Degnehistorie), Oberstløjtnant *J. C. W. Hirsch* (1842—1922) (Danske og norske Officerer), *Kr. F. Carøe* (1851—1921) (Lægestanden), *H. Ehrencron-Müller* (f. 1868) (Forfatterleksikon), *Th. A. Topsøe Jensen* (1867—1941) og *E. Marquard* (f. 1873) (Søofficerer) og *V. Richter* (1840—1911), hvis Arbejde med Juristerne fortsættes dels af *A. Falk-Jensen*, dels af *H. Hjorth-Nielsen* (Prokuratorer og Sagførere). Præstehistorien blev fortsat først af Elvius, siden af Hauch-Fausbøll og for Slesvig-Holstens Vedkommende af *F. Ahrends*. Desuden maa nævnes Kantor *Viggo Holm* (1846—1927), hvis Samlinger til Lolland-Falsters Historie er en udmærket vejledende Kilde, og *F. V. Christonje* (1837—1917), der i stor Udstrækning excerperede Kirkebøger.

Vender vi efter denne kortfattede Oversigt tilbage til den egentlige slægtshistoriske Litteratur, saa er endnu at nævne Dronning *Marie Sophie Frederikkes* Supplementstavler til Hübners Tabeller og *J. P. E. Königsfeldts* (1812—76) og *Carl G. Krügers* (1788—1855) Arbejder med historisk-genealogiske Tabeller, af hvilke især Königsfeldts desværre nu ganske forældede Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter (2. Udg. 1856) har haft stor Betydning.

Medens det 19. Aarhundrede efter Lengnick i første Række dyrkede Stamtavlen og endda den snævrere Familiestamtavle — *J. Vahls* Slægtetab og over Afkommet efter Christiørn Nielsen og *Jul. Bidstrups* Stamtaavler over Slægterne Koefoed er de eneste rigtigt store fuldstændige Efterslægtstavler — er det faldet i det 20. Aarhundredes Lod at vende tilbage til Ahnetavlen, der saa længe havde været ganske forsømt. Den vaagnende naturvidenskabelige Erkendelse og Arvebiologiens Udvikling indgød nyt Liv i et Studium, der højst havde været betragtet som et latterligt Udslag af Standshovmod eller rent Snurrepiberi. Blandt vore Ahnetavleforskere maa først og fremmest *Th. Hauch-Fausbøll* og *P. B. Grandjean* nævnes, og endelig *Paul Hennings* (1875—1927), hvis væsentligste Betydning i dansk Genealogis Historie sikkert vil vise sig at være Offentliggørelsen af den første indenfor stramme videnskabelige Rammer opbyggede Ahnetavle (1917) og

Paul Hennings.

Udarbejdelsen af den Vejledning i dansk Slægtsforskning, som er gaaet forud for nærværende Arbejde.

Grundbetragtningen i al genealogisk Forskning har indtil de seneste Tider været et af faderretlige Synspunkter domineret, forholdsvis snævert Slægtsbegreb, som har været bestemmende for den slægts-historiske Litteratur, saavel i Henseende til Emnevalg som til Opstillingsprincipper. Erkendelsen af, at Mennesket ikke alene tilhører den Slægt, hvis Navn er hans tilfældige Kendemærke, men er et enkelt staaende Individ

med Hensyn til arvebiologisk Sammensætning, Summen af talrige Slægter, fører ud over og sprænger de faderretligt bestemte Rammer. Ahnetavlen paa den ene Side — den fuldstændige Descendenstavle paa den anden — og Kombinationen af disse to Grundformer: Konsanguinitetstavlen, fører til Erkendelsen af Individet som et Led i en større Sammenhæng, et Led, der vel i højere eller mindre Grad har Betydning i sig selv, men hvis Plads i Helheden kan og vil blive udfyldt, saaledes som allerede den antikke Verden erkendte det i de homeriske Linier:

Ligesom Træernes Blade, saaledes er Menneskens Slægter, Bladenes strøs af Blæsten til Jord, men naar Skovene grønnes, bryder der friske paa Grenene frem ved Vaarens Igenkomst, saaledes er Menneskens Slægter — en fødes, en anden forsvinder.

SLÆGTVIDENSKABENS BEGREB OG GRUNDFORMER, DENS OPGAVER OG KILDER

Ved den i det foregaaende Afsnit kort skitserede Udvikling er Slægtsvidenskaben — Genealogien (af græsk γένεα — Slægt, Herkomst, og λόγος — Lære) — naaet frem til at blive en egentlig Samfundsvidenskab, der kan bestemmes som *den videnskabelige Udforskning af det enkelte Menneskes paa Afstamningen beroende personlige, legemlige og sjælelige Forhold, samt samfundsmæssige Stilling og Livsskæbne*.

Der maa dog herved, som allerede paapeget af den svenske Forsker Johan Wretman, skelnes imellem en ældre, snævrere, og en nyere, videre Begrebsdefinition¹⁾. Indenfor den snævrere Betydning af Genealogien som Læren om Individets paa Afstamningen beroende Forhold falder alt, hvad man i almindelig daglig Tale forstaar ved personelle Oplysninger, de egentlige genealogiske Fakta (Fødsel, Vielse og Død), samt Samfundsstilling, Menneskenes indbyrdes Slægtskabsforhold og disses Udredning og Dokumentation. I udvidet Forstand opnaar Genealogien imidlertid, som Lorenz hævdede, først »sit fulde Indhold og sit egentlige Præg ved at iagttage Mennesket, saaledes som dette erkendes i sit personlige Avlings- og Afstamningsforhold med Hensyn til sine fysiske, psykiske og sociale Egenskaber«²⁾.

Genealogien har saaledes sin Plads blandt de historiske Discipliner, idet dens Maal er at fremlægge historiske Kendsgerninger, at dokumentere de paastaaede Slægtskabsforhold under Anvendelse af historisk-kritiske Metoder, og idet dens Kilde-

¹⁾ Johan Wretman: Släktvetenskapen, 1924, S. 24 f.

²⁾ Ottokar Lorenz: Lehrbuch, 1898, S. 6.

materiale ligger indenfor det sædvanlige historiske Kildestof. Ved Siden heraf udgør Genealogien et nødvendigt Grundlag for en Række andre Videnskaber, som Arvelighedslæren, Sociologien osv.; det kan dog ikke stærkt nok betones, at Slægtsforskeren maa vogte sig for at gaa udenfor de Grænser, der er afstukket for Genealogien som historisk Videnskab; alle Slutninger af arvebiologisk eller sociologisk Art osv. maa overlades Specialforskerne paa disse Omraader¹).

De *Former*, hvorunder Slægtsvidenskabens fremlægger sine Arbejdsresultater, er flere, som dog samler sig i to Grundformer, *Ahnetavlen* og *Efterslægtstavlen*, der behandler et bestemt Menneskes (*Probandens*) Slægtskabsforhold ud fra diametralt modsatte Synspunkter.

Ahnetavlen betragter Probanden (den om hvem noget skal undersøges og bevises) som passiv, og giver Oplysning om, hvilke Mennesker han ved Avling eller Fødsel, direkte eller indirekte (gennem Forældre, Bedsteforældre osv.) skylder sin Tilblivelse. Efterslægtstavlen (*Descendenstavlen*) fremstiller derimod Probanden som aktiv, oplyser hvilke andre Mennesker Probanden som avlende eller fødende, direkte eller indirekte (gennem Børn, Børnebørn osv.) har skænket Livet.

Slægtsforskerens Hovedopgave er at fremskaffe *Filiationsbeviset* for hver enkelt af de genealogiske Grupper (Fader, Moder, Barn), hvoraf Ahnetavlen eller Efterslægtstavlen bestaar, med andre Ord at dokumentere, at det paa Tavlen anførte Slægtskabsforhold er rigtigt. Den tekniske Fremgangsmaade ved Fremskaffelsen af Beviset er naturligvis den samme i begge Tilfælde.

Nu er Forholdet jo det, at et Menneskes Fødsel — altsaa hvem der er Moderen — eventuelt kan bevises ved Vidneudsagn, medens det fædrene Forældreforhold, Avlingen, unddrager sig Dokumentation. For at komme over denne Vanskelighed opererer Retsvidenskabens med den fra Romerretten kendte Grundsætning »pater est quem nuptiæ demonstrant«, dvs. Ægtemanden maa antages at være Fader til de i hans Ægteskab fødte Børn, indtil det bevises, at han ikke *kan* være det.

¹) Albert Fabritius: Genealogi og Historie, Personalhist. Tidsskr. 10. Rk. IV, 1937, S. 101—23.

Denne Præsumptionsregel maa nødvendigvis ogsaa anvendes i Slægtsforskningen; fordi Avlingsbeviset ikke lader sig føre, behøver man paa ingen Maade at staa paa Vagt ved ethvert Filia-tionsforhold. Der er dog skabt en relativ stor Sikkerhed for Faderskabets Rigtighed derved, at Ægtemanden selv, ubestridt af andre, paa Fødselstidspunktet manifesterer sin Anerkendelse af at være Fader til Barnet ved at lade det døbe med sit Navn, beholder det i sit Hus og opdrager det som sit eget — altsammen Kendsgerninger, som lader sig kontrollere. Selvom det sikkert er ubestrideligt, at der findes talrige Tilfælde, hvor Ægtemanden ikke er Fader til et i Ægteskabet født Barn, maa man dog vist fortsat fastholde, at Troskaben i et Ægteskab er Reglen — ikke Undtagelsen. I langt det overvejende Antal Tilfælde vil der overhovedet ikke kunne rejses berettiget Tvivl om, at Kirkebogens eller Skifteprotokollens Oplysninger om et Barns Forældre er troværdige.

Vanskeligere er Forholdene unægtelig, hvor det drejer sig om illegitime Børn; ifølge Sagens Natur vil der meget ofte fra en eller begge de implicerede Parter Side være gjort alt muligt for at tilsløre de virkelige Forhold, og i mangfoldige Tilfælde vil Slægtsforskeren være tvunget til at standse op uden at kunne føre noget Bevis.

Det turde være en Selvfølge, at Slægtsforskeren, naar Tvivl om Faderskabet er rejst, ikke kan nøjes med at skyde sig ind under Romerretsreglen; Sagen maa da undersøges, og i hvert Fald Sandsynlighedsbevis føres, medmindre Spørgsmaalet efter moden Overvejelse maa henstilles uafgjort. Paa den anden Side kan der maaske være Anledning til at advare imod den — en Overgang herhjemme næsten epidemiske — Søgen efter nye Fædre til kendte Mænd som Jens Juel, Thorvaldsen, H. C. Andersen, o. a., som ikke synes baaret alene af Trang til historisk Sandheds Erkendelse. Det maa fastholdes, at den, der rejser Spørgsmaalet, ogsaa har Bevisbyrden, og at Fremsættelsen af løse Paastande eller luftige Hypoteser skader om ikke andet saa Genealogiens Anseelse.

Ifølge Sagens Natur vil det i de fleste Tilfælde være særdeles vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at føre noget direkte Bevis; alle Momenter ved Sagen maa da inddrages i Overvejelserne,

ogsaa en sammenlignende Undersøgelse af de paagældendes fysiske og psykiske Egenskaber, Lighed osv. Der er imidlertid Grund til at indskærpe den største Forsigtighed paa disse Omraader, Billedmaterialet er saaledes et meget farligt Vaaben, især i den uøvedes Haand, idet Lighed i Malemaade, Personernes Klædedragt, Paryk osv., ofte kan give Indtrykket af en ikke faktisk foreliggende Lighed, ligesom Slægtsforskerens Ønske om at finde Bevis eller Modbevis meget ofte, omend ubevidst, vil influere paa Afgørelsen og føre paa Afveje.

Men er et illegitimt Forhold konstateret, lader det sig naturligvis ikke skjule. Drejer det sig om en Ahnetavle, maa Barnets Fader, ikke Ægtemanden eller den af den ugifte Moder med Urette paastaaede — endsige da Adoptivfaderen — opføres som Ahne. Saaledes lader det sig efter det foreliggende ikke gøre at anføre Christian VII som Fader til Caroline Mathildes Datter Prinsesse Louise Augusta, selvom hendes legitime Fødsel aldrig officielt er blevet bestridt, ligesaa lidt som Ludvig XIV kan anses for Søn af Ludvig XIII, med hvem hans Moder Anna af Østrig indtil da havde levet i 23 Aar i barnløst Ægteskab. For Efterslægtstavlernes Vedkommende er Sagen principielt den samme; det Barn, som Ægtemanden ikke er Fader til, kan naturligvis ikke anføres blandt hans ægtefødte Børn. Tilbage bliver saa Spørgsmaalet, om en Mands illegitime Børn skal medtages i en Efterslægtstavle; paa dette Punkt kan der næppe gives nogen almindelig Regel, men Forholdene maa i hvert enkelt Tilfælde være bestemmende for Fremgangsmaaden. Forfatteren er dog af den Anskuelse, at man af biologiske Grunde bør registrere ogsaa en Slægts illegitime Afkom; Spørgsmaalet om Slægternes Uddøen, som ikke er uden Interesse for den almindelige Historie og Sociologien, er i høj Grad sammenvævet med dette Problem, idet talrige nu »uddøde« Mandslinjer lever videre under andre Forhold og andre Navne gennem illegitimt Afkom. Det er imidlertid klart, at illegitime Børn, som ikke er blevet anerkendt af Faderen, som maaske staar paa et ganske andet socialt og økonomisk Niveau, ikke uden videre bør anbringes paa den biologisk rigtige Plads i Faderens Stamtavle, men maa henvises til et Tillæg; ganske at udelade saadanne Børn af konventionelle Hensyn forekommer imidlertid nærværende Forfatter direkte forkert; det maa

vel erindres, at det ikke er Slægtsforskeren, men den paagældende Barnefader selv, som har gjort Brud paa Familiens retlige, kulturelle og sociale Enhed¹⁾).

De Opgaver, Slægtsvidenskaben iøvrigt har, er efterhaanden blevet strakt ud over stedse videre Omraader. Foruden for den politiske Historie og for Retsvidenskaben, som i Aarhundreder har draget Nytte af Slægtsforskningen, er denne blevet en Hjælpevidenskab for de mest forskelligartede Videnskaber og Videnskabsgrene; her skal blot i Korthed peges paa Omraader som *Kultur- og Kunsthistorien*, der uafslædig maa benytte saavel Genealogens som Heraldikerens Hjælp for at klare de Problemer, som Mindesmærker og Genstande stadig frembyder. Dertil kommer *Hjemstavnsforskningen*, hvor ikke mindst den Forsker, der beskæftiger sig med et snævrere lokalt Omraade, vilde være uheldigt stillet uden Slægtsforskningen, og den egentlige Samfundsvidenskab — *Sociologien* — og dens særlige Side, Befolkningenslæren — *Demografien* — som uden genealogisk Kundskab vilde være ude af Stand til at behandle vigtige Problemer som Samfundets almindelige Struktur og Fluktuation, Vandringerne fra Land til By og omvendt, Slægternes Levetid og Uddøen, m. m. m.

Endelig og ikke mindst har Slægtsforskningen paa begrænset Omraade en overordentlig Betydning for *Arvelighedsforskningen*²⁾ og derigennem for saa vigtige Omraader som Fysiologi, Biologi, Racehygiejne og Medicin. Erkendelsen heraf er som Arveligheds-læren selv af forholdsvis ny Dato, og der er næppe Tvivl om, at man undertiden — i hvert Fald fra genealogisk Side — har været tilbøjelig til at overvurdere den Betydning, Genealogien kunde faa paa disse betydningsfulde Felter. Arvelighedsforskerens Interesse strækker sig ikke gerne længere tilbage end til Probandens Bedsteforældre, men breder sig til Gengæld til Siden, saaledes at der gennem en Sammenligning indenfor hele et Pars Afkom forsøges draget Slutninger med Hensyn til dette Pars arvebiologiske Sammensætning; for overhovedet at have Muligheder for sikre

¹⁾ Se dog Bengt Hildebrand i (Svensk) Personhistorisk Tidskrift, XXXIV, 1933, S. 114 f.

²⁾ Se f. Eks. Øivind Winge: Arvelighedslære, 1928. Oluf Thomsen: Arvelighedsforhold hos Mennesket, 1930.

Resultater paa dette Omraade, fordres en saa nøje og uomtvistelig sikker lagttagelse, helst direkte, at et historisk Materiale har relativt ringere Værdi. Da det, hvormed der arbejdes, imidlertid er Mennesker og deres indbyrdes Relation, siger det sig selv, at Grundlaget falder indenfor det genealogiske Omraade, og det har da ogsaa ved Studier over særlig markante Personers Psyke vist sig, at det historisk-genealogiske Stof anvendt paa rette Maade kan være af væsentlig Betydning.¹⁾ Det vil derfor være naturligt, at Slægtsforskeren i saa vidt Omfang som muligt samler Oplysninger om de enkelte Personers fysiske og psykiske Egenskaber, Evner og Mangler. Man har i Tidens Løb saavel i Tyskland som i Sverige (Wretman) og ogsaa her i Landet (Hennings) opstillet Skemaer, som Slægtsforskeren burde søge udfyldt, men det maa ikke overses, at saadanne Oplysninger, bortset fra den større eller mindre Fuldstændighed, der vil kunne opnaas, vil lide af væsentlige Mangler med Hensyn til Paalidelighed — Lægfolks Diagnoser egner sig som Regel daarligt som Grundlag for lægevidenskabelige Studier; et Fingerpeg vil det imidlertid altid være muligt at give derigennem.

De Kilder, hvoraf Slægtsforskeren skal øse, adskiller sig ikke fra det almindelige historiske Kildestof, og de kan derfor med Erslev²⁾ inddeles i 1) Levninger af Menneskene selv og af den Natur, der har omgivet dem, 2) Menneskets Frembringelser af alle Arter, som endnu er bevarede, og 3) Nutidslivet, for saa vidt det tillader Tilbageslutninger til, hvad der skete i Fortiden. Størsteparten af de Kilder, der kan blive Tale om at benytte, falder saaledes inden for den anden Gruppe, og skal man yderligere dele denne op, vil det være naturligt af rent praktiske Grunde at bibeholde Hennings' Inddeling af Kilderne efter det Sted, hvor Forskeren maa søge dem, og opstille dem i den Rækkefølge, i hvilken de normalt bør tages op ved Undersøgelsen:

- A: Hjemmet og Egnen, hvor Slægtsmedlemmerne har levet og virket.
- B: Bibliotekerne.
- C: Arkiverne.

¹⁾ Ib Ostenfeld: J. Th. Lundbye. Et Stemningslivs Historie, 1937.

²⁾ Kr. Erslev: Historisk Teknik, 1911, S. 10.

Af Hensyn til det omfattende Stof vil saavel Bibliotekerne som Arkiverne blive behandlet i særlige Kapitler; de øvrige Kilder vil blive nærmere omtalt i Afsnittet om Indsamlingen af det slægts-historiske Materiale.

SLÆGTSKABET OG DETS BEREKNING

Den moderne — juridiske og biologiske — Definition af *Slægtskab* gaar ud paa, at dette bestaar mellem to eller flere Personer, af hvilke den ene nedstammer fra den anden — Fader-Søn (Slægtskab i rette Linje) — eller som begge eller alle nedstammer fra en tredje Person — Søster-Broder, Fætter-Kusine (Slægtskab i Sidelinjen). En Persons Slægt i juridisk-biologisk Forstand bestaar saaledes 1) af alle de Personer, fra hvem han stammer (Ascendenterne), 2) af alle, som stammer fra ham (Descendenterne) og 3) af alle, med hvem han har en Stamfader, resp. en Stammoder fælles¹⁾.

Begrebet Slægtskab, der saaledes beror paa Blodfællesskab, maa holdes nøje ude fra *Svogerskab*, hvorved man forstaaer Forholdet mellem en Ægtefælle og den andens Slægtninge. Ligesom Slægtskabet betegnes som *ægte* eller *uægte*, alt eftersom det skyldes et Ægteskab eller en fri Forbindelse, saaledes betegnes Svogerskabet som *lovligt*, hvis det er etableret ved Ægteskab, ellers som *ulovligt*.

Denne Definition af Slægtskab har imidlertid kun Gyldighed i retlig og biologisk Henseende; i almindelig daglig Tale vil man vel ogsaa kalde disse Personer sine Slægtninge, altsaa anerkende Slægtskabet, men ved »Slægt« vil man dog fortrinsvis forstaa den Kreds, der stammer fra en fælles Stamfader gennem Mænd, og hvis Navn man bærer, altsaa som Regel Faderens Familie. Denne snævrere Begrebsopfattelse er saa dybt rodfæstet i vore Forestillinger, at man utvivlsomt maa være berettiget til at opfatte den som Levn af de Tilstande, som man almindeligvis antager som

¹⁾ H. Munch-Petersen: Den borgerlige Ret, 11. Udg., 1940, S. 37 f.

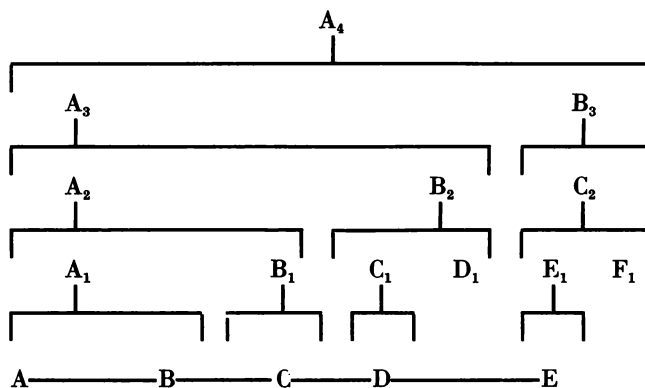
de oprindelige for det germanske Samfund, uddybet og vedligeholdt ved den rolige Retsudvikling, som karakteriserer vort Samfund, og ved Lovgivningens til Tider bevidste Favorisering af det agnatiske Princip. Hertil kommer saa yderligere det rent praktiske Forhold, at man som sin Slægt gerne vil erkende en ganske bestemt afgrænset Kreds, medens Slægt i den juridisk-biologiske Betydning tværtimod vil være noget udflydende og vekslende, kun fast for et Kuld Helsøskende, men forskelligt for Fader og Søn.

Antagelsen af det germanske Samfund som oprindelig opdelt i en Række selvstændigt sluttede og fra hinanden skarpt afgrænsede Slægter, saaledes at en Person kun tilhørte een bestemt Slægt, f. Eks. Faderens, støttes ikke af uomtvistelige historiske Vidnesbyrd — Ordningen hører hjemme i forhistorisk Tid — men er dels begrundet i, at man fra andre indogermanske Samfund kender en saadan slægtdelt Samfundsorden, dels i at Retskilderne har bevaret talrige Levn af en tidligere Retstilstand, som kun kan fortolkes ud fra en saadan Antagelse¹⁾. Denne medfører imidlertid, at man paa dette tidlige Trin kun har regnet med Afstamning enten gennem Mænd eller gennem Kvinder alene, den blandede (kognatiske) Afstamning anerkendtes ikke. Hvor Slægtskabet etableredes gennem lutter mandlige Mellemed taler man om en faderretlig eller agnatisk Slægtsorganisation, hvor Mellemedene er Kvinder om en moderretlig. I den faderretlige Organisation staar alle gifte Kvinder udenfor den Slægt, i hvilken de er født, ved den moderretlige tilhører Manden den Slægt, i hvilken han gifter sig ind. For de germanske Samfunds Vedkommende er det vistnok rimeligst at antage, at Ordningen har været faderretlig, de Spor, enkelte Retshistorikere har ment at kunne paavise af en moderretlig Ordning, er næppe uomtvistelige, og det er i hvert Fald det agnatiske Princip, som ligger bag ved den moderne, snævre Slægtsdefinition.

Det praktiske Liv har alle Dage og under alle Ordninger krævet en Skelnen mellem en større eller mindre Grad af Slægtskab, med andre Ord Betegnelser for Slægtskabets Nærhed; de Principper, som har været lagt til Grund herfor, har imidlertid været meget

¹⁾ Povl Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1940, S. 216—32.

varierende. I de danske Landskabslove er benyttet et System, der vistnok udelukkende har haft til Hensigt at bestemme Nærheden af Slægtskabet mellem Personer, der hørte til samme Slægtled som Probanden. Man har derfor talt Graderne paa den Tværlinje, som forbinder Probanden med hans Broder, Fætter, Næstsøskendebarn og Næstnæstsøskendebarn (*Fætterlinjen*). Graderne betegnes med Ordet »Mand« (tredje, fjerde Mand) eller ved Angivelse af Antallet af »Mand« mellem de to Personer, for hvem Slægtskabets Nærhed skulde bestemmes; i Modsætning til, hvad man har gjort andre Steder, synes man i dansk Ret ikke at have set bort fra Broderen ved Tællingen, men har medregnet dette Led som »Mand« imellem Fætteren og Probanden.

Ved at betragte hosstaaende Skema, vil man se, at Fætteren C paa denne Maade bliver »anden Mand« i Forhold til Probanden A, medens Næstsøskendebarnet (Halvfætteren) D og Næstnæstsøskendebarnet (Kvartfætteren) E bliver henholdsvis tredje og fjerde Mand. Senere har man udvidet Systemet ved at etablere henholdsvis en »Onkellinje« (altsaa den nærmest foregaaende Generation) og en »Nevølinje« (den nærmest følgende Generation), først saaledes at man har regnet Probandens Onkel, resp. Nevø for en halv Mand, men senere saaledes, at man har optaget dem i Fætterlinjens Nummerering med hele Tal, hvorved de førnævnte Numre altsaa er blevet forskubbet. Efter denne Beregningsmaade bliver Fætteren C »tredje Mand«, D og E henholdsvis

»femte« og »syvende Mand«, medens Probandens Onkel B_1 bliver »anden Mand«, hans Halvfætters Onkel D_1 »fjerde« og hans Kvartfætters Onkel F_1 »sjette Mand«.

Disse Regler synes i første Række at have taget Sigte paa Slægtens Ret til at modtage og Pligt til at yde Mandebod, men de har formentlig ogsaa haft Betydning for Arveretten, som paa den anden Side ogsaa har taget Hensyn til Parentelsystemet; endnu i Danske Lov fastsættes dog den yderste Grænse for Slægtninges Ret til Arv til »syvende Mand«; fandtes der ingen Arvinger indenfor denne Grænse, gik Arven til Kongen. Først ved Forordningen af 21. Maj 1845 førtes Parentelsystemet i sin Helhed igennem i dansk Arveret¹). Ved *Parentel-* eller *Arveklassemet* opdeles Slægten i fem Grupper, af hvilke den første udgøres af *Livsarvingerne* — Arveladerens Descendenter — de øvrige af *Udarvingerne*, nemlig 2. Klasse: Forældrene og deres Efterkommere (1. Sidelinje), 3. Klasse: Bedsteforældrene og deres Efterslægt (2. Sidelinje), 4. Klasse: Oldeforældrene og 5. Klasse: Tipoldeforældrene og deres Descendents (3. og 4. Sidelinje), som kommer til Arv i den anførte Orden, saaledes at Livsarvinger udelukker Udarvinger, og af disse igen Personer af en nærmere Klasse udelukker alle fjernere. Indenfor de enkelte Arveklasser deles Arven ikke efter Antallet af arveberettigede, men saaledes at hvert Kuld Børn tager den Arv, som vilde være tilfaldet deres Fader (resp. Moder). Hvis altsaa f. Eks. en Arvelader dør ugift og uden at efterlade arveberettiget Efterslægt, men derimod har f. Eks. en Broder (A), der lever, en Søster (B), der er død, men har efterladt sig to Sønner (B_1 og B_2), og en afdød Broder (C), som har efterladt sig tre Sønner (C_1 , C_2 og C_3), saa deles Arven i tre Portioner, af hvilke den første tilfalder A ($\frac{1}{3}$), den anden B_1 og B_2 (som altsaa hver faar en Sjettedel af Arven), og den sidste Tredjedel deles ligeligt mellem C_1 , C_2 og C_3 , som saaledes hver faar en Niendedel af hele Arven. Ved Delingen tages der intet Hensyn til Personernes Køn, Søsterens Arvepart er lige saa stor som Broderens, i Modsætning til, hvad der var Tilfældet i Danske Lov og for Livsarvingernes Vedkommende

¹) Viggo Bentzon: Den danske Arveret, 3. Udg. 1931, jfr. Munch-Petersen: anf. Arb. S. 376—412.

endnu indtil Loven af 29. December 1857, der ophævede den paagældende Paragraf i Arveforordningen. Indtil da havde Søsteren kun arvet halvt imod Broderen, og Arven vilde i det foranførte Tilfælde være blevet fordelt med $\frac{2}{5}$ til A, $\frac{1}{10}$ til B₁, $\frac{1}{10}$ til B₂, og $\frac{2}{15}$ til henholdsvis C₁, C₂ og C₃.

I Tilfælde af, at Arveladeren efterlader en Enke (Enkemand), og der har været Formuefællesskab mellem Ægtefællerne, faar Enken Halvdelen af Boet som sin Boslod, medens den anden Halvdel deles med $\frac{1}{4}$ til Enken og $\frac{3}{4}$ til Livsarvingerne; er der ikke Livsarvinger, men Arvinger i 2. Arveklasse (1. Sidelinje), faar Enken Halvdelen af Boet (foruden sin Boslod), Arvingerne den anden Halvdel, og findes der ikke Arvinger i 2. Arveklasse, faar hun det hele. Efter Danske Lov var Forholdet det, at Enken i Tilfælde af, at der var Livsarvinger, foruden sin Boslod fik en Broderlod, saaledes at hvis f. Eks. en Mand efterlod Enke, to Sønner og tre Døtre, fik Enken først Halvdelen af Boet, den anden Halvdel deltes i 9 Lodder, af hvilke Enken fik 2, hver af Sønnerne 2 og hver af Døtrene 1; af hele Boet fik Enken paa denne Maade $\frac{1}{2}$ plus $\frac{1}{9} = \frac{11}{18}$, hver af de to Sønner $\frac{2}{18}$ og hver af de tre Døtre $\frac{1}{18}$. Kendskabet til disse Arveregler gør det muligt for Slægtsforskeren at udregne, hvor stort et Overskud der har været i et Bo, i det ikke sjældent forekommende Tilfælde, at Skiftet ikke er bevaret, men hvor man har Kendskab til Arvingernes Antal og f. Eks. gennem en Overformynderiprotokol tilige kender Størrelsen af en Broder- eller en Søsterlod.

Ved Beregningen af Slægtskabsgraden indenfor Parentelordningen skelner man mellem den *civile* (*computatio civilis* eller *juris romani*) og den *kanoniske* (*computatio canonica* eller *juris canonici*) *Beregningsmaade*. Den civile Beregningsmaade gaar ud fra

Reglen: quot sunt personae tot sunt gradus demto stipite, dvs. at man tæller saavel de Personer, hvis Slægtskabsnærhed skal bestemmes, som alle Mellemledene, den fælles Stamfader undtaget. Hvis man skal bestemme Slægtskabsnærheden mellem H og G paa hosstaaende Oversigtsskema, maa man altsaa tælle H, F, D, B, C, E og G, disse to Personer er følgende beslægtede i syvende Led. I Stedet for denne Beregningsmaade, der altsaa angiver det samlede Antal Fødsler

paa begge Sider, har dansk Lovgivning hyppigst anvendt den kanoniske Komputation, hvorved Slægtskabsgraden bliver nærmere. Efter denne regnes nemlig Slægtskabet efter det Antal Led, som de to Personer hver for sig er fjernet fra Stamfaderen, og dersom Antallet er forskelligt, da efter det længste af dem. Ifølge denne Beregningsmaade er B og C beslægtede i første, D og E i andet, F og G i tredje, H og G (ligesom H og C) i fjerde Grad. Disse snævrere Bestemmelser har vel deres Oprindelse i de strenge etiske Principper, hvorunder Ægteskabet som Sakramente betragtes af den romerske Kirke, men til deres Opretholdelse har maaske ogsaa den med Dispensationsmuligheden indenfor visse Grader forbundne Indtægt for Kirken været en medvirkende Aarsag.

Hvorvidt den germanske Samfundsordning oprindelig har kendt til Forbud mod Ægteskab mellem Slægtinge eller ej, lader sig næppe med Sikkerhed afgøre¹⁾, men paa den Tid, fra hvilken vore Landskabslove stammer, var Ægteskabet paa de væsentligste Punkter underlagt Kirkens Myndighed, og den kanoniske Rets Ægteskabsregler var derfor de gældende. Ægteskab var herefter forbudt mellem alle, der overhovedet kunde regnes for beslægtede indenfor syvende Led, men ved at anvende den kanoniske Beregningsmaade gav Kirken dette Ægteskabsforbud en saa vid Udstrækning, at Tilstanden næsten blev utaalelig. Ved Reformationen ophørte naturligvis den kanoniske Rets Gyldighed ogsaa paa dette Omraade, og ved Kirkeordinansen indskrænkedes Forbudet til at gælde Ægteskab mellem Personer, der var beslægtede i tredje Grad efter kanonisk Komputation.

Efter den nugældende Ægteskabslov bestaar der kun Forbud mod Ægteskab mellem Personer, der er beslægtet i ret op- og nedstigende Linje og mellem saavel Hel- som Halvsøskende, uanset om Slægtskabet er ægte eller uægte, og det samme gælder principielt Svogerskab i den lige Linje; herfra kan der dog i sjældne Tilfælde under visse nærmere Betingelser gives Dispensation ved kongelig Bevilling, dersom Svogerskabet er lovligt, og ved almindelig ministeriel Afgørelse for det ulovlige Svogerskabs Vedkommende. Ægteskab mellem besvogrede i Sidelinjen er derimod uden videre tilladt.

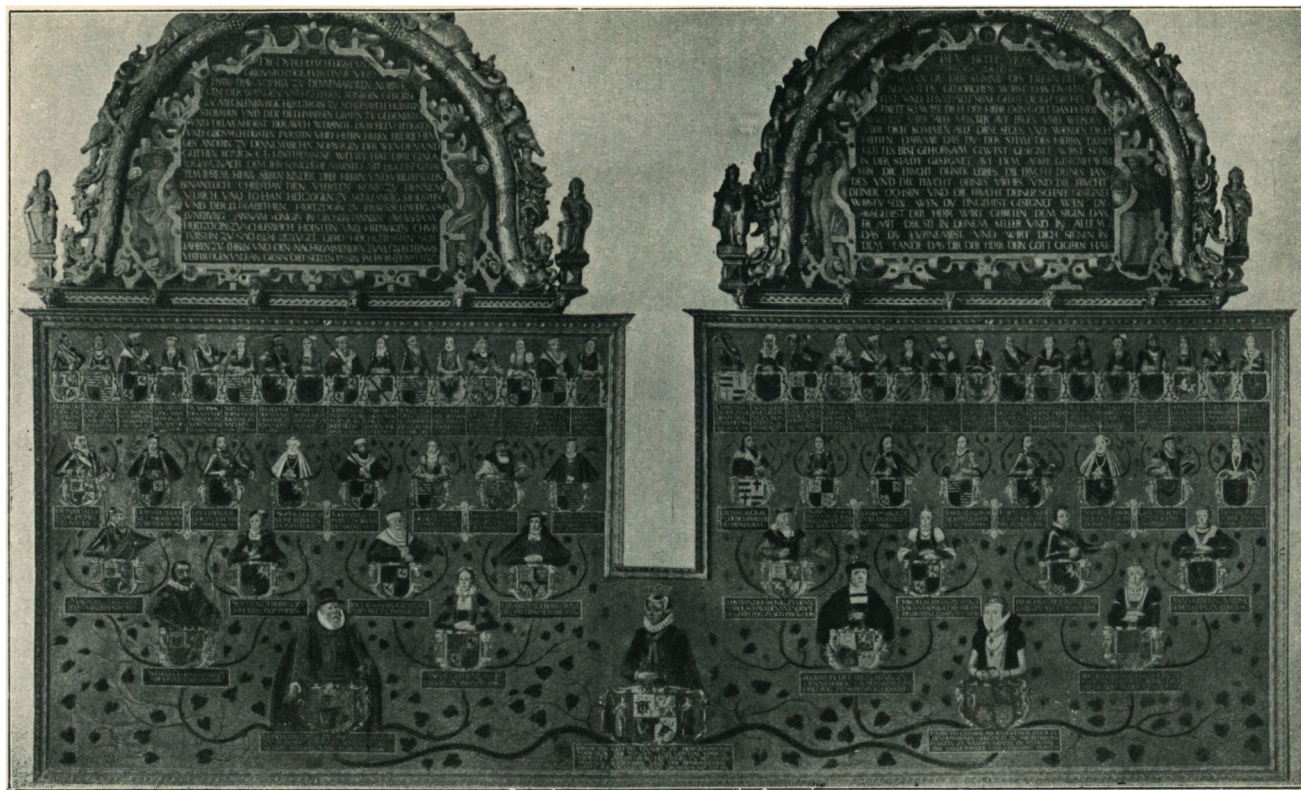
¹⁾ Jfr. Stig Iuul: Die Inzestregeln in den indoeuropäischen Rechten, *Classica et Mediaevalia*, II, 1939, S. 27—54.

AHNETAVLEN

Ahnetavlen (*Ascendenstavlen*) anvendes som nævnt i Genealogien til at fremstille Probandens Forfædre; den omfatter hans Forældre, Bedsteforældre, Oldeforældre, Tipoldeforældre osv. og bevæger sig saaledes i sin Fremstilling fra Nutiden tilbage i Fortiden. Ligesom Ahnetavlen paa denne Maade danner den diame-trale Modsætning til Efterslægtstavlen, saaledes er den ogsaa en Modsætning til denne derved, at dens Form paa Forhaand er givet og fuldstændig regelmæssig; medens det jo nemlig er individuelt, hvor mange Børn, Børnebørn og Børnebørns Børn og af hvilket Køn en Proband efterlader, saaledes er det fællesmenneske-ligt og Naturens Orden, at enhver Proband har en Fader og en Moder, fire Bedsteforældre, otte Oldeforældre o. s. fr. stadig dob-belt i næste Generation. Ahnetavlen udgør saaledes matematisk set en geometrisk Progression og er ifølge sin Karakter ubegræn-set, uendelig. I Praksis derimod sætter saavel de store Tal, som man allerede efter faa Generationers Forløb naar op paa, som Kildematerialet forholdsvis snævre Grænser for, hvor langt man kan gaa tilbage.

Antallet af de paa en given Ahnetavle forekommende Personer er meget nemt at beregne, idet Summen af de i et vist Antal Led forekommende Personer altid er lig Antallet af Ahner i den næst følgende Generation minus 1; eksempelvis udgør Antallet af Personer i de fem første Generationer (indtil 16 Ahner inclu-sive) 31, nemlig Antallet af Ahner i sjette Led (32) minus 1.

Ahnetavlen bestaar saaledes af en Række *Led* eller *Genera-tioner*. *Ledregningen* (*Generationsbetegnelsen*) begynder i de for-skellige Systemer, for hvilke der nedenfor vil blive gjort Rede, snart med Probanden, snart med Forældrene. Naturligst fore-

DRONNING SOPHIES 32 AHNER

Malet Portræt- og Vaabenahnetavle i Nykøbing F. Kirke
(1627)

Anton Clement pinx

kommer det dog nærværende Forfatter at tælle Probanden med som første Generation; selv om man naturligvis principielt bør sondre mellem Probanden og hans Ahner, udgør han dog en saa væsentlig Del af Ahnetavlen, at det maa forekomme ulogisk ikke at medregne denne Generation.

Synonymt med Betegnelsen Generation benyttes ogsaa Ordet *Ahnerække*, der dog maaske navnlig kommer til Anvendelse, hvor Talen er om det ældste Led i den Tavle, man beskæftiger sig med.

Udsnittet af en Ahnetavle paa langs kaldes med et ikke særlig godt dansk Ord en *Afkomsrække*¹⁾; bedre er dog Udtrykket *Ascensorium*, som mere præcist udtrykker, hvad det drejer sig om, nemlig en Stamliste, der omfatter en bestemt Linie af Probandens Forfædre; anvendeligt synes ogsaa Udtrykket *Ahnelinie*, svarende til det af Wretman i Sverige foreslaaede »anlinje«.

Ahnerne tælles efter det Antal Personer, som udgør det sidste Led. En Ahnetavle omfatter saaledes 8, 16, 32, 64 eller 128 Ahner; derimod benyttes aldrig Udtryk som f. Eks. 11, 19 eller 1733 Ahner, idet Antallet af Personer ingen Rolle spiller i denne Forbindelse. Kun hvis alle Ahnerne i en bestemt Generation, f. Eks. de 16 Ahner, kendes, taler man om, at man »har« sine 16 Ahner; selv om man kender nogle af Personerne i de 32 Ahners Række, »har« man ikke sine 32 Ahner, før Rækken er komplet.

Den Regelmæssighed, der udmærker Ahnetavlen, gør det baade muligt og naturligt at anvende en skematisk Form for Opstillingen. *Tavleformen* er baade for Ahnetavlen og for Efterslægtstavlen den mest overskuelige Fremstillingsform, som kendes; imidlertid gælder dette naturligvis kun indenfor visse Grænser; som Helhed kan det siges, at et Ahnetavleskema, som gaar ud over de 64 Ahner, er ligesaa uhaandterligt som uoverskueligt. Drejer det sig om Udarbejdelsen af større Ahnetavler, vil man derfor bevare Overskueligheden bedst ved at dele Tavlen paa den Maade, at man f. Eks. paa en Hovedtavle opstiller Probandens 16 Ahner og derefter lader disse 16 Personer være Probander paa lige saa mange Tillægstavler.

Paa samme Maade vil Overskueligheden gaa tabt i samme Grad, som Tavlen overfyldes med Oplysninger om de paagældende Per-

¹⁾ Wretman: Släktvetenskapen, 1924, S. 105.

soner. Indskrænker man sig til at bringe de rent genealogiske Fakta, Fødsels-, Vielses- og Dødsangivelser med Sted og Datum, samt en enkelt Titel eller Stillingsangivelse, saa bevarer Tavleformen endnu sine Fordele, men enhver Form for yderligere Oplysninger, biografiske Notitser af større eller mindre Omfang maa banlyses fra Tavlen. En nødvendig Forudsætning for, at Overskueligheden kan bevares, er det endvidere, at den strengt skematiske Inddeling af Tavlen bibeholdes, selv om de enkelte Felter ikke direkte er afsat. Forældrene maa anbringes lige over Probanden, Farforældrene umiddelbart over Faderen, Moderens Forældre umiddelbart over hende, og saaledes videre. Er en Ahnerække ikke komplet, maa den aabne Plads, hvor de paagældende Oplysninger skulde have staaet, markere det manglende. Fra dansk Litteratur kendes adskillige Forsyndelser imod denne elementære Regel.

Som Idealfremstilling for en Ahnetavle maa derfor kræves en Oversigtstavle paa højst 64 Ahner (helst endda ikke over 32) med de allernødvendigste Oplysninger og forsynet med Systembetegnelser, ledsaget af en Tekst, der, under de samme Systembetegnelser, bringer yderligere Oplysninger i det Omfang, som Forfatterens Plan og Hensigt gør fornødent. Fra den danske Litteratur kan som Paradigma paa en saadan ideelt fremstillet Ahnetavle nævnes *Paul Hennings*: Ahnetavle for fire Søskende Hennings, 1917.

Den mest anskuelige skematiske Form er en Tavle, som er delt i rektangulære Felter (hvad enten disse er markerede eller ej), hvor Probanden anbringes til venstre og alle Leddene staar horisontalt; Tavlen læses saaledes fra venstre mod højre (Fig. 1). Denne Fremstillingsform anvendtes i dansk Litteratur saa at sige kun i ældre Tid og da hyppigt i omvendt Stilling, saaledes at Probanden er anbragt til højre, og Tavlen læses fra højre mod venstre. Denne omvendte Form maa dog fraraades, dels fordi den skal læses den gale Vej, dels og navnlig fordi Mændene, naar Tavlen læses paa normal Maade, derved bliver anbragt til højre, Kvinderne til venstre for Probanden, medens det er en ufravigelig Regel, at Manden skal være anbragt til venstre.

Den mest anvendte skematiske Form (se Bilag 1), som i Anskuelighed ikke staar meget tilbage for den først nævnte, anbrin-

AHNETAVLESKEMA

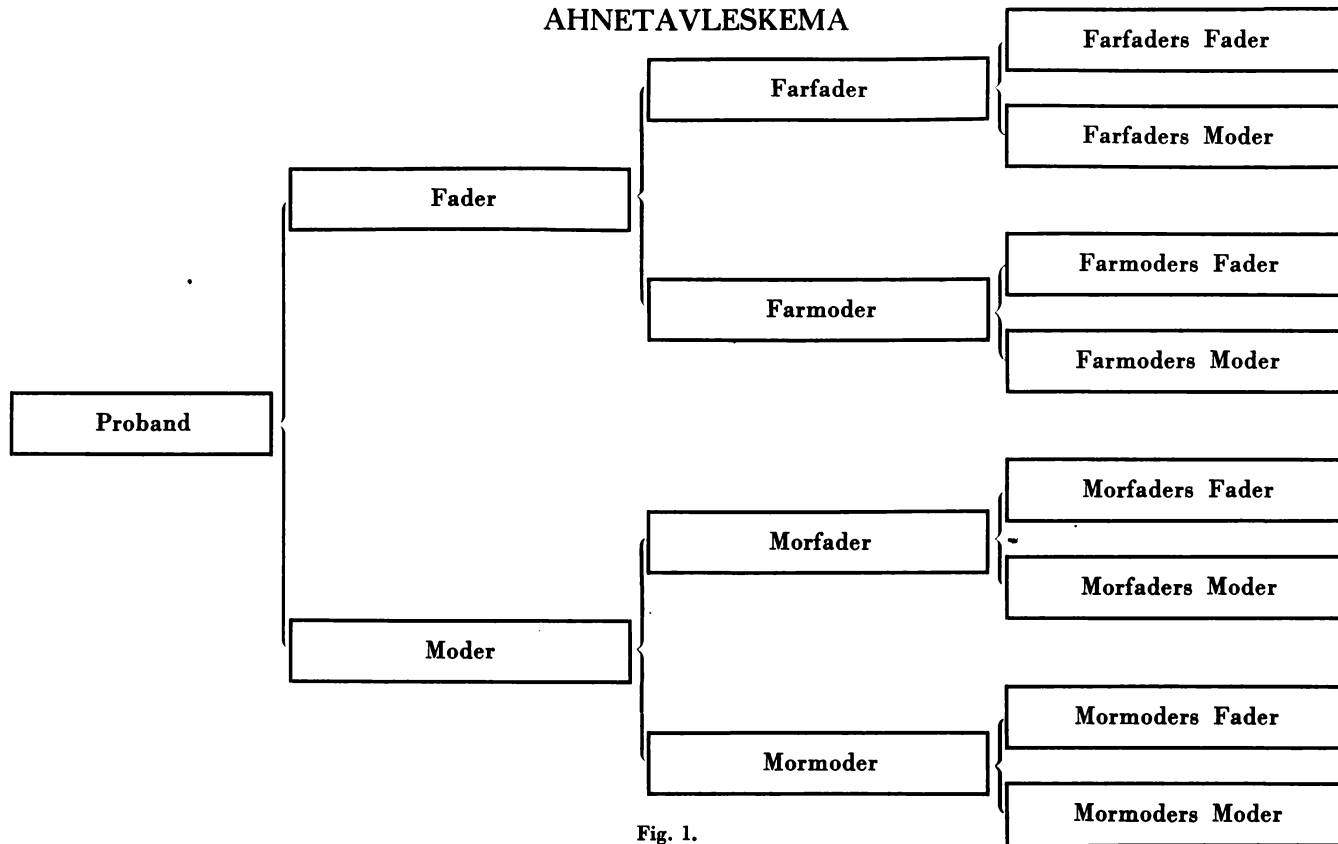

Fig. 1.

OPSTILLING AF AHNE

(Kekule von

4	Kong Christian IX til Danmark (1818—1906)	8	Hertug Wilhelm af Slesvig-Holsten- Sønderborg- Glücksborg (1785—1831)	16	Hertug Frederik af Slesvig-Holsten- Sønderborg-Beck (1757—1816)	32	Hertug Karl Anton August af Sl.-H.- Sønderborg-Beck (1727—1759)
			17	Grevinde Frederikke von Schlieben (1757—1827)	33	Frederikke Grevinde af Dohna (1738—1786)	
5	Prinsesse Louise af Hessen-Cassel (1817—1898)	9	Prinsesse Louise af Hessen-Cassel (1789—1867)	18	Landgreve Carl af Hessen-Cassel (1744—1836)	36	Landgreve Frederik II af Hessen-Cassel (1720—1785)
			19	Prinsesse Louise af Danmark (1750—1831)	37	Prinsesse Marie af Storbritannien (1723—1772)	
		10	Landgreve Wilhelm af Hessen-Cassel (1787—1867)	20	Landgreve Frederik af Hessen-Cassel (1747—1837)	40	Landgreve Frederik II af Hessen-Cassel (1720—1785) se Nr. 36.
			21	Prinsesse Caroline af Nassau-Usingen (1762—1823)	41	Prinsesse Marie af Storbritannien (1723—1772) se Nr. 37.	
		11	Prinsesse Charlotte af Danmark (1789—1864)	22	Arveprins Frederik af Danmark (1753—1805)	42	Carl Wilhelm Fyrste af Nassau-Usingen (1735—1803)
			23	Hertuginde Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1758—1794)	43	Caroline Grevinde von Leiningen-Hildes- heim (1734—1810)	
				44	Kong Frederik V af Danmark (1723—1766) se Nr. 38.	44	Kong Frederik V af Danmark (1723—1766) se Nr. 38.
				45	Prinsesse Juliane Maria af Brunsvig- Wolfenbüttel (1729—1796)	45	Prinsesse Juliane Maria af Brunsvig- Wolfenbüttel (1729—1796)
				46	Prins Ludvig af Mecklenburg-Schwerin (1725—1778)	46	Prins Ludvig af Mecklenburg-Schwerin (1725—1778)
				47	Prinsesse Charlotte af Sachsen-Coburg- Saalfeldt (1721—1794)	47	Prinsesse Charlotte af Sachsen-Coburg- Saalfeldt (1721—1794)

Hanni: Ragnedotta

2

Kong Frederik VIII til Danmark
(1843—1912)

Hans Rasmussen

OVERSICHTSTAVLEN

donitz' System)

Kong Carl XIV Johan af Sverige og Norge (1764—1844)		24	Henri Bernadotte (1711—1780)	48
Désirée Clary (1777—1860)		25	Jeanne Saint Jean (1725—1809)	49
Hertug Eugène af Leuchtenberg (1781—1824)		26	François Clary (1725—1794)	50
Prinsesse Augusta af Bayern (1788—1851)		27	Rosa Françoise Somis (1737—1815)	51
Kong Wilhelm I af Nederlandene (1772—1843)		28	Vicomte Alexander de Beauharnais (1760—1794)	52
Prinsesse Wilhelmine af Preussen (1774—1837)		29	Josephine Tascher de la Pagerie (1763—1814)	53
Kong Friedrich Wilhelm III af Preussen (1770—1840)		30	Kong Maximilian I af Bayern (1756—1825)	54
Hertuginde Louise af Mecklenburg-Strelitz (1776—1810)		31	Prinsesse Augusta af Hessen-Darmstadt (1765—1796)	55
Kong Oskar I af Sverige og Norge (1799—1859)		12	Wilhelm V, Fyrste af Nassau-Dietz, Arve-Stath. i Nederl. (1748—1806)	56
Hertuginde Josefina af Leuchtenberg (1807—1876)		13	Prinsesse Frederikke af Preussen (1751—1820)	57
Prins Friedrich af Nederlandene (1797—1881)		14	Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797)	58
Prinsesse Louise af Preussen (1808—1871)		15	Prinsesse Louise af Hessen-Darmstadt (1751—1805)	59
Kong Carl XV af Sverige og Norge (1826—1872)		6	Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797) æ Nr. 58.	60
Prinsesse Louise af Nederlandene (1828—1871)		7	Prinsesse Louise af Hessen-Darmstadt (1751—1805) æ Nr. 59.	61
Prinsesse Lovisa af Sverige og Norge (1851—1926)		3	Storhertug Karl Ludvig af Mecklen- burg-Strelitz (1741—1816)	62
			Prinsesse Frederikke af Hessen-Darm- stadt (1752—1782)	63

AHNETAVLESKEMA

Far-faders Fader	Far-faders Moder	Far-moders Fader	Far-moders Moder	Mor-faders Fader	Mor-faders Moder	Mor-moders Fader	Mor-moders Moder
Farfader		Farmoder		Morfader		Mormoder	
Fader				Moder			
Proband							

Fig. 2.

ger Probanden forneden og skal læses nedefra og opefter (Fig. 2); de enkelte Led anbringes horisontalt, men af Pladshensyn er dog oftest de to øverste Generationer stillet vertikalt, hvorved Tavlen taber noget af sin Overskuelighed. Denne Tavleform er utvivlsomt afledet af ældre Tiders »Ahnetræ«, der fremstillede Ahnetavlen som et Træ, paa hvis Stamme Probandens Navn var anbragt, medens Forældre, Bedsteforældre osv. anbragtes paa Træets stedse mere udspaltede Grene. Selvmodsigelsen i at anbringe Probanden paa Stammen og de fjerneste Forfædre paa Træets yngste Skud er selvindlysende. Ogsaa denne Tavleform træffes undertiden omvendt, saaledes at Probandens Navn findes øverst, og Tavlen læses fra oven og nedefter. Denne omvendte Stilling synes imidlertid at forringe Overskueligheden og kan derfor heller ikke anbefales.

Et andet rektangulært Skema anbringer Probanden i Midten med Faderen og de fædre Ahner anbragt ovenover, og Moderen og de mødre Ahner neden under. Tavlen læses saaledes saavel

opad som nedad. Denne lidet egnede Form kendes dog ikke fra dansk Litteratur.

Af andre skematiske Former anvendtes navnlig i tidligere Tid i dansk Litteratur *Kredsskemaet* (Fig. 3), en Cirkel, hvori Proban-

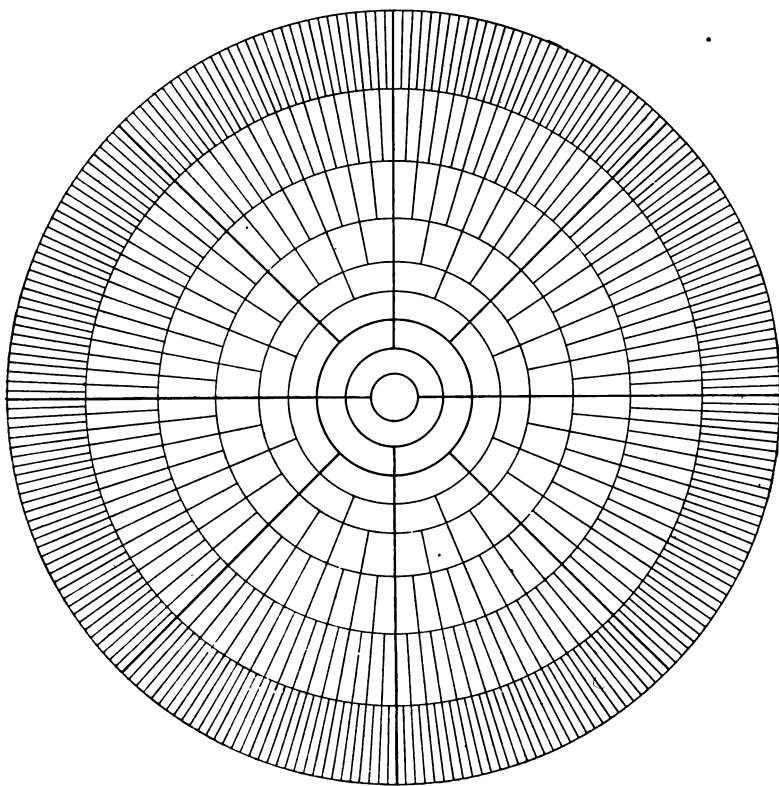

Fig. 3.

dens Navn, omgivet af en Række koncentriske Ringe med Forældre, Bedsteforældre, Oldeforældre, o. s. fr. Kredsskemaet rummer den Fordel, at selv en ret stor Ahnetavle kan anbringes skematisk paa en forholdsvis meget lille Plads, men Tavlen udmærker sig ikke ved Overskuelighed og er irriterende at arbejde med ved Nødvendigheden af stadig at dreje den.

En Mellemting mellem Kredsskemaet og den rektangulære Ahnetavle danner Trediedels-Cirklen eller »Vifteformen«, hvis Fordele dog mere er af dekorativ Art. Den egner sig derfor navnlig til Vaaben- eller Billedahnetavler.

For *Tekstahnetavlernes* Vedkommende haves ligeledes forskellige Opstillingsprincipper, som imidlertid staar i nøje Sammenhæng med de forskellige Betegnelsessystemer.

For at kunne arbejde med Ahnetavlen er det, i hvert Fald saa snart man forlader det overskuelige Skema, nødvendigt at anvende et *Betegnelsessystem*, der paa utvetydig Maade karakteriserer den enkelte Ahne og hans Forhold til Probanden. For Oversigtstavlen Vedkommende er Betegnelsessystemet for saa vidt overflødigt, som man af denne umiddelbart kan — eller bør kunne — aflæse Forholdet; det vil jo imidlertid oftest være saaledes, at man ved Siden af Oversigtstavlen, i hvert Fald under Indsamlingen af Materialet, arbejder med et Seddelapparat, og Betegnelsessystemet vil da ogsaa være nødvendigt.

Af saadanne Betegnelsessystemer findes flere, af hvilke følgende skal nævnes her:

1. *Kekule von Stradonitz' System* nummererer Ahnerne fortløbende, begyndende med Probanden som Nr. 1 — Fader Nr. 2, Moder Nr. 3 — Farfader 4, Farmoder 5, Morfader 6 og Mormoder 7 — Farfaders Fader 8, Farfaders Moder 9 o. s. v. til 15 — Farfaders Farfader 16 og saaledes femte Generation Nr. 16—31 — 6. Generation 32—63 o. s. fr., idet der stadig tælles, Generation for Generation, fra venstre mod højre. Hver Ahnerække begynder med et lige Tal, som tillige angiver Antallet af de i den paagældende Ahnerække forekommende Personer. Mændene betegnes paa denne Maade altid ved et lige, Kvinderne ved ulige Tal; en Mands Ahnenummer vil altid være det dobbelte af hans Barn, Moderens Ahnenummer er det dobbelte af Barnets plus 1.

Bilag 2.

AHNETAVLENS OPSTILLING I LISTEFORM

(Nummereringen er ligesom paa Bilag 1 efter Kekule von Stradonitz' System. Kun for de første Personer er fuldstændige Oplysninger angivet, for de senere meddeles alene Navn og Aarstal, men ved Opstilling af Ahnetavlen skal naturligvis Oplysningerne søges tilvejebragt fuldstændigt).

Proband:

1. Kong CHRISTIAN X CARL FREDERIK ALBERT ALEXANDER VILHELM til Danmark og Island, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg, * paa Charlottenlund Slot 26. September 1870. Succederede 14. Maj 1912, Tronbestigelsen proklameret 15. Maj 1912.
~ Cannes 26. April 1898 med Hertuginde ALEXANDRINE AUGUSTE af Mecklenburg-Schwerin, * i Schwerin 24. December 1879.

Forældre:

2. Kong CHRISTIAN FREDERIK VIII VILHELM CARL til Danmark, * København 3. Juni 1843, † Hamburg 14. Maj 1912. Succederede 29. Januar 1906.
~ Stockholm 28. Juli 1869
3. Prinsesse LOUISE JOSEPHINE EUGENIE af Sverige og Norge, * Stockholm 31. Oktober 1851, † København 20. Marts 1926.

Bedsteforældre:

4. Kong CHRISTIAN IX til Danmark, 1818—1906.
~ 1842
5. Prinsesse LOUISE VILHELMINE FREDERIKKE CAROLINE AUGUSTE JULIE af Hessen-Cassel, 1817—1898.

6. Kong CARL XV LUDVIG EUGEN af Sverige og Norge,
1826—1872.
~ 1850
7. Prinsesse WILHELMINE FREDERIKKE ALEXANDRA ANNA
LOUISE af Nederlandene, 1828—1871.

Oldeforældre:

8. Hertug FREDERIK WILHELM PAUL LEOPOLD af Slesvig
Holsten Sønderborg Glücksborg, 1785—1831.
~ 1810
9. Prinsesse LOUISE CAROLINE af Hessen-Cassel, 1789—
1867.
10. Landgreve WILHELM af Hessen-Cassel, 1787—1867.
~ 1810
11. Prinsesse LOUISE CHARLOTTE af Danmark, 1789—
1864.
12. Kong JOSEF FRANS OSKAR I af Sverige og Norge,
1799—1859.
~ 1823
13. Hertuginde JOSEPHINE MAXIMILIENNE EUGÉNIE NA-
POLÉONE af Leuchtenberg, 1807—1876.
14. Prins WILHELM FRIEDRICH CARL af Nederlandene,
1797—1881.
~ 1825
15. Prinsesse LOUISE AUGUSTA WILHELMINE AMALIE af
Preussen, 1808—1870.

Systemet er 1898 bragt til Anvendelse af den fremragende tyske Genealog *Stephan Kekule von Stradonitz*, der fandt det anvendt hos den spanske Genealog *Hieronymus de Sosa* (1676). Prins *W. K. Isenburg* har imidlertid nu paavist, at Systemet allerede 1590 er blevet brugt af Tyskeren *Michael Eizinger*¹⁾. Iøvrigt er Systemet saa simpelt, at det meget vel har kunnet benyttes af forskellige uden direkte Paavirkning; i dansk Litteratur forekommer det saaledes 1846 benyttet af *Frederik Barfod*²⁾. Medens Systemet ikke i større Grad er blevet brugt i Danmark, er det nu dominerende i den tyske Litteratur.

2. *Rollers System* bestaar ligesom det foregaaende i en fortløbende Nummerering af Ahnerne, men adskiller sig ved at lade Probanden ubetegnet; Faderen faar saaledes Nr. 1, Moderen Nr. 2 — Bedsteforældrene 3—6 — Oldeforældrene 7—14 — Tipoldeforældrene 15—30 o. s. fr. Desuden betegnes Generationerne med Romertal, idet Forældregenerationen regnes for I, Bedsteforældrene for II, o. s. v. Nævnes en enkelt Person med sin Betegnelse, anvendes begge Tal, Farfaders Moder saaledes III: 8, Mormoders Morfader IV: 29. I Modsætning til Kekule von Stradonitz' System betegnes Mænd saaledes med ulige, Kvinder med lige Tal.
3. *Hagers System* opererer i sin oprindelige Skikkelse med to Tal, nemlig en Generationsbetegnelse og et Løbenummer indenfor Generationen. Generationsbetegnelsen anvender Romertal og begynder med Forældregenerationen. Som Løbenummer indenfor Generationen benyttes Arabertal. Eksempelvis betegnes saaledes Probandens Farfader II: 1, Farmoders Moder III: 4. — Af dette System kendes et Par Varianter, hvoraf den ene lader Generationsberegningen begynde med Probanden i Stedet for med Forældregenerationen, som altsaa efter denne kaldes II. En anden Variant anvender Romertal i Stedet for Arabertal, og lader iøvrigt ligesom den sidstnævnte Probanden gælde for første Generation.

¹⁾ Isenburg: *Historische Genealogie*, 1940, S. 8.

²⁾ Albert Fabritius: *Ahnetavlen*, 1941, S. 7 f.

4. *Lorenz' System* («Ahnebrøken»). I sin forhen omtalte Lehrbuch der Genealogie har *Ottokar Lorenz* foreslaaet et Betegnelses-system i Form af en Brøk, hvor Tælleren angiver Antallet af Ahner indenfor den paagældende Generation, og Nævneren Ahnens Løbenummer indenfor Generationen. Farfader betegnes saaledes med Brøken $4/1$, Mormoder $4/4$, Farmoders Fader $8/3$ og Morfaders Mormoder $16/12$. Efter dette System har Mænd altid et ulige Tal til Nævner, Kvinder altid et lige. Hustruens Tal er det umiddelbart efter Mandens følgende, $16/11$ og $16/12$ er Mand og Hustru. Af Ahnebrøken fremgaar det umiddelbart, om en Ahne tilhører den fædrene eller mødrene Side; hvis Nævneren udgør det halve eller derunder af Tælleren, tilhører Ahnen Tavlenes fædrene Halvdel, ellers den mødrene; $16/5$ er en mandlig Ahne paa Faderens Side, $256/192$ en kvindelig paa Moderens Side.

Hvis man vil se, om et vilkaarligt valgt Ahnepar, f. Eks. $32/7$ og $32/8$ er repræsenteret paa Ahnetavlen gennem en Søn eller Datter, halveres Moderens Ahnebrøk i Tæller og Nævner ($32/8$), i det paagældende Tilfælde altsaa gennem en Datter ($16/4$). Paa samme Maade som man saaledes altid gennem Halvering af den kvindelige Ahnes Nummer eller af den mandlige Ahnes Nummer plus 1 i Nævneren, kan finde Barnets Ahnenummer, kan man naturligvis gennem Fordobling af saavel Tæller som Nævner finde Ahnebrøken for en vilkaarlig valgt Ahnes Moder, Faderens Ahnebrøk er da den nærmest foregaaende; Moderen til $128/17$ er $256/34$, Faderen $256/33$.

Som nævnt findes endnu flere end de her anførte Systemer, men ingen som i Anskuelighed og praktisk Anvendelighed kan sidestilles med dem. For Fuldstændighedens Skyld skal det blot nævnes, at den svenske Civilingeniør *Agnar Engström* har bragt et System i Forslag, som i Stedet for at operere med Generationerne — altsaa tage Tavlen paa tværs — arbejder med Ahnelinierne, altsaa med Tavlen paa langs¹⁾.

Set fra teoretiske Synspunkter maa Engströms System — dets

¹⁾ Wretman: Släktvetenskapen, 1924, S. 199—204.

praktiske Fordele ganske ufortalt — imidlertid karakteriseres som værende helt i Strid med Ahnetavlens inderste Væsen. Ahnetavlen er en Fortegnelse over Probandens Forfædre, som udgøres af to Forældre, fire Bedsteforældre, otte Oldeforældre, osv., altsaa af et vist Antal Generationer, hvis enkelte Medlemmer alle er nøjagtigt ligestillede i Forhold til Probanden. Mormoderen har teoretisk nøjagtig samme Andel, nemlig $\frac{1}{4}$, i Probanden som Farfaderen. Farmoders Fader har ganske den samme Stilling som Morfaders Moder, begge bidrager med $\frac{1}{8}$ i Probandens Sammensætning. Ethvert Forsøg paa at betragte Tavlen som delt op i enkelte Ahnelinier maa derfor betragtes som stridende mod Tavlens Karakter og som Levn af uvedkommende Forestillinger. Ved Valg af System bør der derfor kun kunne blive Tale om et saadant, som enten anvender den fortløbende Nummerering, eller som arbejder med henholdsvis Generations- og Løbenummerbetegnelser.

Af de to fortløbende Nummereringssystemer synes Kekule von Stradonitz' System det bedst egnede; dels maa det, som nævnt, forekomme irrationelt at udelade Probanden af Betegnelsessystemet, dels, og hvad der er vigtigere, rummer Systemet den Fordel fremfor Rollers, at det første Ahnenummer i hver Generation tillige angiver Antallet af Generationens Medlemmer, og den ikke mindre væsentlige Fordel, at man umiddelbart ved Fordobling eller Halvering af et Nummer kan se Forældrenes, resp. Barnets Nummer.

Af de dobbelte Betegnelsessystemer maa Lorenz' Ahnebrøk forekomme mere umiddelbart anskuelig end de Hagerske Varianter, men store principielle Forskelle er der dog ikke, bortset fra at Hager oprindelig gik ud fra Forældregenerationen som den første. Lorenz' rummer imidlertid den Fordel, at det angiver Antallet af Ahnerne i det paagældende Led.

Om man saa vil foretrække Kekule von Stradonitz' eller Lorenz' System bliver nærmest en Smagsag. Begge Systemer opfylder de Krav, der maa stilles i Henseende til Klarhed og Enstydighed. Naar man arbejder med fjernere Generationer synes Lorenz' dog lettere at orientere sig med, saaledes forekommer Betegnelsen 1024/703 lettere umiddelbart at placere for Bevidstheden end Nr. 1726.

Hvad Opstillingen af den ledsagende Tekst angaar, saa er det klart, at denne maa være afhængig af det valgte System; at anbringe Ahnerne alfabetisk, betegnet efter Kekule von Stradonitz' System, saaledes som den danske Litteratur frembyder et Eksempel paa, er en fuldstændig Misforstaaelse.

Ved Systemer med fortløbende Nummerering giver Opstillingen sig af sig selv, idet man blot følger Nummereringen, og der er dertil kun at bemærke, at Overblikket over Teksten vilde lettes ikke uvæsentlig, dersom man, hvad der ganske vist ikke er anvendt i større Udstrækning, rent typografisk vilde gøre Ophold mellem de enkelte Generationer.

Drejer det sig om Systemer med dobbelt Nummerering, har der, i hvert Fald i dansk Litteratur, været anlagt forskellige Synspunkter; man har forsøgt at følge Ahnelinierne dels oppe fra og ned efter, dels nede fra og op efter, endvidere har man behandlet Tavlen Generation for Generation, dels begyndende med de ældste Generationer, dels i Rækkefølgen Forældre, Bedsteforældre, o. s. v. At følge Ahnelinierne, hvad enten man begynder med det ældste eller det yngste Led, er, som forhen fremhævet, stridende mod Ahnetavlens Væsen. Spørgsmaalet er da blot, om man bør lade den generationsvise Rækkefølge begynde med de ældste eller de yngste Generationer. Afgørende herfor maa det være, at Probanden — Udgangspunktet — er det yngste Led. Det er hans Forældre, Bedsteforældre o. s. v., for hvilke der skal gøres Rede, og den anførte Orden bliver da den naturligste.

Ud fra en teoretisk Betragtning er Ahnetavlen, som ovenfor nævnt, matematisk uendelig; i Princippet vil et Menneske, som er født i Aaret 1900 — naar der regnes med tre Slægtled paa et Aarhundrede — have 8 Ahner i 4. Led (Aar 1800), 64 Ahner i 7. Led (Aar 1700), 512 i 10. Led (Aar 1600), 4.096 i 13. Led (Aar 1500), 32.768 i 16. Led (Aar 1400), 262.144 i 19. Led (Aar 1300) og 2.097.152 i 22. Led (Aar 1200). Omkring Aar 800 vil Tallet med 34 Generationer være naaet op paa 8.589.934.592. Med andre Ord, man vil i Løbet af nogle faa Aarhundreder, som udgør blot en lille Del af det Tidsrum, i hvilket vi har Kendskab til Menneskets Eksistens, naa op paa langt højere Tal, end der nogensinde har levet Mennesker paa Jorden, og vi maatte end-

videre naa til det Resultat, at alle nulevende Menneskers Ahner paa et vist Tidspunkt var identiske, hvad vi har al Grund til at formode, at de ikke er.

Forklaringen herpaa ligger i den Kendsgerning, der saaledes har Gyldighed for en hvilken som helst Ahnetavle, at man, naar man kommer tilstrækkeligt langt tilbage, vil kunne konstatere Gentagelser af de samme Personer paa forskellige Steder i Ahnetavlen. Anderledes udtrykt, det virkelige Antal Personer indenfor en Generation modsvarer ikke det teoretiske.

Problemet, der i tysk Litteratur tidligst blev behandlet af *Friedrich Theodor Richter* i hans Udgave af Oertels »Genealogische Tafeln« (1876), kaldtes oprindelig »*Ahnenverlust*«, hvilket Udtryk er blevet direkte oversat til det danske »*Ahnetab*«. Tyske Genealoger har imidlertid bestræbt sig for at finde et mere adækvat Udtryk — om Tab af Ahner i den Forstand, at et Menneske kun havde f. Eks. 6 i Stedet for 8 Ahner i fjerde Led, er der jo ikke Tale. Man har saaledes benyttet det af *Oscar Hager* foreslaaede »*Ahnenimplex*«, paa Dansk *Ahneimplex* og paa Svensk »*aninflätning*«, men heller ikke dette er godt. Prins *W. K. Isenburg* har fornylig foreslaaet at benytte Betegnelsen »*Ahnengleichheit*«, som bedre dækker Forholdet; paa Dansk kunde maaske Udtrykket *Ahnesammenfald* benyttes.

Ahnesammenfaldet opstaar ved Ægteskab mellem beslægtede; jo nærmere et Ægtepar er i Slægtskab, jo tidligere indtræder Ahnesammenfaldet for deres Børn og jo større er det følgelig. Hvis f. Eks. Fætter og Kusine gifter sig, vil der for deres Børn kun blive 6 Personer paa de 8 Pladser i 4. Led. Ahnesammenfaldet andrager saaledes 25 pCt.; indtræder der ikke yderligere Ahnesammenfald, vil de 64 Personer, der teoretisk skal være i 7. Led, modsvarer af et virkeligt Antal af 48. Er Ægtefællerne kun Næstsøskendebørn vil i deres Børns Ahnetavle de 16 Ahner i 5. Led være repræsenteret af 14 Personer; Ahnesammenfaldet beløber sig i dette Tilfælde til 12,5 pCt.

En særlig og ikke sjældent forekommende Form for Ahnesammenfald er *Ahneforskydning*, hvorved forstaas, at en bestemt Person optræder paa forskellige Steder i Ahnetavlen og i forskellige Led. Dette Fænomen fremkommer ved Ægteskab mellem Personer, som er beslægtede i ulige Led; hvis f. Eks. en Mand

ægter sin Broderdatter eller sin Fætters eller Kusines Datter. Tager man det sidste Tilfælde, at en Mand har giftet sig med sin Kusines Datter, vil Ahnetavlen for deres Børn i 5. Led kun kunne opvise 14 forskellige Personer i Stedet for 16, idet det ene Par Tipoldeforældre er identisk med det ene Par Oldeforældre; Ahnesammenfaldet beløber sig saaledes i dette Tilfælde til 12,5 pCt.

Et meget talende Eksempel paa Ahnesammenfald i Forbindelse med Ahneforskydning har Læge M. K. Zahrtmann paapeget ved Opstillingen af en Ahnetavle for Bornholmeren Karl Karlsen (f. 1784)¹⁾; Probandens Farfader var Halvbroder til hans Mormoders Moder, og af de 8 Oldeforældre var henholdsvis 2 og 3 Helsøskende. Probandens 16 Ahner er saaledes repræsenteret af 9 ikke tidligere forekommende Personer, derved nemlig at den ene Tipoldefader (16/15) tillige er hans Oldefader (8/1), og et Par Tipoldeforældre optræder to Gange (nemlig som 16/1 og 16/2 = 16/11 og 16/12) og et Par tre Gange (16/7 og 16/8 = 16/9 og 16/10 = 16/13 og 16/14).

Ahnesammenfaldet, altsaa Ægteskab mellem beslægtede Personer, er ikke jævnt fordelt i Befolkningen, og har paaviseligt været varierende gennem Tiderne, men utvivlsomt saaledes, at der kan paavises en faldende Hyppighedstendens. Problemet, der er af den største Interesse saavel for genealogisk som for arvebiologisk Forskning, er iøvrigt langt fra tilstrækkeligt belyst, og har i dansk Litteratur, saavidt bekendt, overhovedet ikke været taget op til Behandling.

Fra tysk-østrigsk genealogisk Side er der foretaget nogle Enkelt-Undersøgelser, saaledes saavel af *Lorenz* som af *Forst-Battaglia*, og tyske Arvelighedsforskere har i enkelte Tilfælde undersøgt Befolkningen i snævert afgrænsede Omraader i saa Henseende. Man maa derfor foreløbig nøjes med Antydninger, og det kan da i denne Forbindelse anføres, at Ægteskabshyppigheden mellem beslægtede, og dermed Ahnesammenfaldet, er særligt fremtrædende i tre Tilfælde, nemlig hvor Ægtefællerne tilhører en Samfundsgruppe, som er afgrænset i a: retlig, b: topografisk eller c: social Henseende²⁾.

Til den første Gruppe hører i forreste Række Fyrste- og Adels-

¹⁾ Personalhist. Tidsskr. 3. Rk., VI, 1897, S. 280.

²⁾ Om det følgende jfr. Albert Fabritius: Ahnetavlen og de der anførte Hensigter.

slægter, saalænge Begrebet Jævnbyrdighed har spillet en Rolle ved Valget af Ægtefælle. For vort Lands Vedkommende har dette Forhold vel aldrig været haandhævet i sine yderste Konsekvenser paa samme Maade som f. Eks. i Tyskland og Østrig; fra Forordningen af 19. Juni 1582 var dog den adelige Mands jævnbyrdige Ægteskab Forudsætningen for, at hans Børn kunde bevare deres Stand, og flere Lens-Erektionsbreve har bevaret Fordringerne om standsmæssigt Ægteskab.

Til den anden Gruppe hører Befolkningerne paa mindre Øer, i afsides liggende Egne eller isolerede Dalstrøg. Det siger sig selv, at blandt andet Kommunikationsmidlernes Udvikling her har bragt en ikke ubetydelig Nedgang i Antallet af Ægteskaber mellem beslægtede; at den danske Bondebefolkning navnlig i ældre Tid ved Valget af Ægtefæller holdt sig indenfor snævre lokale Grænser er dog vist utvivlsomt.

Den tredie Gruppe omfatter ethvert socialt afgrænset Samfund, hvortil ogsaa maa regnes de i konfessionel Henseende afsluttede Grupper. Som Hovedregel kan det vistnok hævdes, at Befolkningen i Byerne indtil langt op i det 18. Aarhundrede levede i skarpt afgrænsede Grupper, mellem hvilke der kun var ringe ægteskabelig Forbindelse, Købmænd for sig, og Haandværkere for sig, og disse sidste igen lavsvis adskilte.

Af de Undersøgelser, der er foretagne, fremgaar det, at den største Procentsats af Ahnesammenfald findes iblandt Fyrsterne, og her i større Grad i de katolske end i de protestantiske Lande. Dernæst hos Adelen (for Tysklands Vedkommende størst i Landadelslægterne, for den danske Adels Vedkommende vil ventelig Rigsraadsslægterne ogsaa paa dette Omraade være de førende); derpaa hos Bønderne og endelig hos de fastboende Borgerslægter, Patriciatet og Middelstanden. Overalt vil det sikkert endvidere vise sig, at Tilhørsforholdet til et konfessionelt Mindretal øger Indgiftets Størrelse.

Medens Genealogerne har indskrænket sig til at undersøge enkelte Ahnetavler, især fyrstelige, hvorved man har konstateret et Ahnesammenfald paa op til 50 pCt. i 6. Led, har man fra arvebiologisk Side dels undersøgt bestemte Befolkningsgrupper i afgrænsede Lokalteter, dels forsøgt almindelige Beregninger over hele Befolkninger. Saaledes har f. Eks. *Ernst Adolph Spindler*

fundet 1,8 pCt. Ægteskaber mellem Fætter og Kusine i tre Württembergske Landsbyer, medens *Wilhelm Reutlinger* hos den jødiske Befolkning i to hohenzollernske Flækker konstaterede 16,2 pCt. Fætterægteskaber. Forholdet svingede efter *Herbert Orel* mellem 0,5 og 1 pCt. hos Østrigs katolske Befolkning, og i Preussen opgjordes det af *Fritz Lenz* til 0,71 pCt. for Tiden 1875—79, medens det i 1924 kun androg 0,22 pCt. Her i Landet regner man skønmæssigt med ca. 1 pCt. Ægteskaber mellem Fætter og Kusine.

Som Hovedresultat af de hidtil foretagne Undersøgelser paa dette Felt har Fritz Lenz ment at kunne konstatere, at Ægteskaber mellem beslægtede er mindre hyppige i katolske end i protestantiske Egne (begrundet i den katolske Kirkes Opretholdelse af strengere Ægteskabsregler) og særligt hyppigt forekommer i Landdistrikter, som udgør konfessionelle Enklaver. Lenz har endvidere, som det fremgaar af de anførte preussiske Tal, paavist en Tilbagegang i Antallet af Ægteskaber mellem beslægtede i nyere Tid, hvis Aarsager han for Tiden indtil ca. 1900 søger i de tiltagende Vandringer paa Landet, dernæst i Fødselshyppighedens Tilbagegang, hvilken Faktor han tillægger den overvejende Betydning efter 1900.

Navnlig i ældre Tid var det en udbredt Opfattelse, at Ægteskab mellem beslægtede medførte overordentlig alvorlige Konsekvenser med Hensyn til Afkommets Sundhed, og der er skrevet en hel Litteratur ud fra den Overbevisning, at saadanne Ægteskaber uvægerligt medførte biologisk Degeneration. Arvelighed har imidlertid, efterhaanden som Forskningen er kommet ind paa Livet af Problemet, vist sig at være en saa kompliceret Foreteelse, at man ikke uden videre kan fastslaa almenlydige Regler for Indgiftets Virkninger. Faren ved Ægteskab mellem beslægtede ligger i, at der derved kan ske en Ophobning af sygelige Anlæg, som kommer til Udbrud ved, at Individet arver det fra begge sine Forældre. Recessive Sygdomme, som de kaldes, er saaledes beskafne, at de kun giver sig Udslag, hvis Arveanlægget kommer fra begge Sider, medens det ved kun at nedarves fra den ene Side kan føres skjult videre Generation efter Generation. Slægtsdegeneration i den Forstand, at Slægterne bliver ringere, Individerne legemligt eller sjæleligt defekte, fordi Slægten ikke

faar tilført »frisk Blod«, har ingen Rod i Virkelighedens Verden. Arvelighedsforskerne antager derfor ikke, at fjernere Slægtskab spiller nogen væsentligere Rolle, men advarer naturligvis mod Ægteskaber mellem beslægtede indenfor Familier, i hvilke arvelige Sygdomme tidligere har vist sig.¹⁾

I denne Forbindelse maa det ogsaa erindres, hvor lille en Procentdel de enkelte Ahners Andel i Probanden udgør; ved Ægteskab mellem Næstsøskendebørn er, som vi har set, de 16 Ahner, der teoretisk skulde være i 5. Led, repræsenteret af 14 Personer, d. v. s. at det ene Par Tipoldeforældre i Stedet for at bidrage med 12,5 pCt. deltager med 25 pCt. i Probanden. Dette er imidlertid ren Teori; det vil med Sikkerhed kunne siges, at de to Gange 12,5 pCt., hvormed dette Ægtepar indgaar i Probandens Arvemasse, ikke er identiske, saavist som kun eenæggede Tvillinger kan antages at være identiske i deres arvebiologiske Sammensætning. Da endvidere talrige Anlæg synes at være kønsbundne, maa man yderligere skelne mellem de forskellige Typer af Ægteskaber mellem beslægtede indenfor samme Grad; alene for Slægtskabet Fætter-Kusine er der fire forskellige Muligheder: Mandens Fader kan være Broder til Hustruens Fader eller til hendes Moder, Mandens Moder kan være Søster til Hustruens Moder saavel som til hendes Fader. Jo fjernere Slægtskab, jo flere Kombinationsmuligheder.

Problemet har saaledes vist sig at være sammensat i langt højere Grad, end man anede for blot en Menneskealder siden, og der vil endnu være meget Arbejde at gøre, navnlig naturligvis for Arvelighedsforskerne, men ogsaa for Genealoger, før det bliver blot nogenlunde belyst.

Den oprindeligste Form for genealogisk Fremstilling er *Stamlisten*, den primitive Opgrening af Navne, Fader og Søn efter hinanden, som vi kender den fra Bibelen, fra Oldtidens Litteratur og Middelalderens Krønikeskrivere. Ud fra denne Form, der jo fungerer baade som Ascentorium og som Descentorium, alt efter den Stilling, vi giver Probanden, maa man antage, at saavel Ahnetavlen som Efterslægtstavlen har udviklet sig; der er imidlertid

¹⁾ Tage Kemp: Ægteskaber mellem blodbeslægtede, (Universitetets) Almanak for 1942, Kbh. 1941.

en tydelig Forskel i de to Formers Udviklingshistorie, Ahnetavlens Fremkomst synes i højere Grad betinget af det daglige Livs Krav end Efterslægtstavlen, hvis Udvikling formentlig mere er bestemt af historisk Interesse. De første Spirer til Ahnetavlen maa søges i Samfundets voksende Stænderdeling og udvikledes under Pres af *Jævnbyrdighedsbegrebet*, der i sig indebærer Kravet om slægts-historisk Kundskab udover den fædrene Linie. Fordringerne om Dokumentation af Jævnbyrdigheden ved *Ahneprøve*, som dog naaede frem i Samfundets almindelige Retsregler, fik deres højeste Blomstring i Lehnretten og hos den Stand, for hvilken Begrebet Jævnbyrdighed blev et Led i Kampen for Bevarelsen af Standsrettighederne.

Sideløbende med Jævnbyrdighedskravets Indtrængen i Processen og Privatretten gik Udviklingen i Lehnretten, hvor Kravene om Krigernes Ridderværdighed som Betingelse for at opnaa Lehn udvidedes til et Forlangende om, at ogsaa den paagældendes Fader og Bedstefader skulde have været Ridder eller Riddersmand. Lehnretten krævede først fra det 13. Aarhundrede 4-Ahneprøve, hvorved f. Eks. en Ridders Sønner med en Kvinde af den frie Bondestand — hvilket Ægteskab efter Landretten var jævnbyrdigt — ikke kunde succedere Lehnnet. Lehnsvæsenets Bestemmelser fik efterhaanden Overvægten over Landrettens, saaledes at kun de ridderbaarne, som kunde præstere 4 Ahner, dannede en over de frie Bønder staaende Adel, som havde Adgang til Turneringerne.

Kravet om Ahneprøven blev ved denne Udvikling obligatorisk ikke alene for Deltagelsen i Turneringerne, men tillige for Optagelsen i Stifter og Domkapitler, og ved Indtræden i Ridderordener eller Hoftjeneste, hvorved Kravet om Paavisning af 4 Ahner i Løbet af det 15. og 16. Aarhundrede sine Steder skærpedes til 16.

I den trykte Litteratur naaede Ahnetavlen sin højeste Blomstring i det 17. Aarhundrede. Som Udtryk for Standsfølelsen bevarede hos Adelen Interessen for Ahnetavlen, som gav sig Udslag i Vaabenernes Anbringelse paa Ligsten, Epitafer og Sarkofager, og i Tekstahnetavlens Optagelse som en integrerende Del af Ligprædikenens Personalia. Selvom Ligprædikenlitteraturen ved Eksemplets Magt fik ogsaa borgerlige til at interessere sig

for Forfædrene ud over den mandlige Linie, gik dog Begrebet »Ahner« gennem Brugen af Vaabenahnetavlen og Ahneprøven over til i den almindelige Bevidsthed at være noget for Adelen specifikt, og med den franske Revolution døde Studiet hen; først Naturvidenskabens Erkendelse af Mennesket som underkastet de for alle andre Organismer gældende Love bragte det fornyet Liv.

Hvad den danske Ahnetavlelitteratur angaar, saa kan den ikke siges at have spillet nogen betydelig Rolle i vor genealogiske Produktion, hverken ved sit Omfang eller ved sin Udførelse; indtil 1940 er der kun publiceret godt 150 Ahnetavler paa dansk, af hvilke endda det store Flertal er fremkommet som Led i Stamtavlepublikationer eller som Illustrationer til Artikler om andre Emner; denne, som det synes ret ringe, Interesse for Ahnetavlen er vel i ikke uvæsentlig Grad betinget af, at den Kreds, som har personlig Interesse i en Ahnetavlepublikation, er betydeligt mindre end Tilfældet er for Efterslægtstavlen Vedkommende, og det vil derfor blandt andet i højere Grad være afhængigt af Enkeltmands økonomiske Evne eller Vilje, om en Ahnetavle bliver offentliggjort. Beklageligere er det, at Hovedmassen af den foreliggende Litteratur, ligesom iøvrigt ogsaa Efterslægtstavlerne, er præget af en noget vaklende Systematik, hvortil Hovedaarsagen vel er at søge i den Kendsgerning, at Størstedelen af Forfatterne kun giver Gæsterolle paa Genealogiens Scene, og at de professionelle Genealoger som Helhed hidtil har lagt mindre Vægt paa gennemført Systematik. Den Omstændighed, at de fleste genealogiske Forfattere er Amatører eller er begyndt som saadanne, har ogsaa haft den beklagelige Følge at afsløre nogen Begrebsforveksling; naar man beskæftiger sig med Genealogi, turde Forskellen mellem Efterslægtstavle (Stamtavle) og Ahnetavle dog høre til de elementære Ting, man bør tilegne sig; uheldigt virker ogsaa den Mangel paa Præcision, der præger vor genealogiske som saa megen anden Litteratur; det er dog en Fordel, der ikke nok kan paaskønnes, umiddelbart af en Bogs Titel at faa Underretning om dens Indhold. I denne Forbindelse kan særligt fremhæves den ikke sjældent forekommende Titel »N. N. og Hustrus Ahnetavle« anvendt, hvor det i Virkeligheden drejer sig om en Ahnetavle for det paagældende Ægtepars Børn.

Naturligt maa det dog forekomme, om Ahnetavlen indtager en

større Plads i Litteraturen i et Land, hvor man ikke har betænkt sig paa at trykke endeløse Rækker af Stambøger for Heste og Hunde, Kvæg og Fjerkræ — naturligt baade af historiske og biologiske Grunde, og det er en af den her foreliggende Haandbogs Opgaver at opfordre til øget Interesse for Udarbejdelsen af Ahnetavler, opbygget paa videnskabelig forsvarlig Basis.

EFTERSLÆGTSTAVLEN

Efterslægtstavlen (*Descendenstavlen*) anvendes i Genealogien til at fremstille Probandens Efterslægt. Den fuldstændige Efterslægtstavle omfatter saaledes Probandens Børn, Børnebørn og Børnebørns Børn osv. og bevæger sig altsaa som historisk Fremstilling fra Fortiden ned mod Nutiden. Det Billede, Efterslægtstavlen frembyder, er ifølge Sagens Natur højst uregelmæssigt, idet nogle af Probandens Efterkommere i hvert Slægtled har nogle, maaske mange, Børn, andre færre og nogle slet ingen.

Fuldstændige Efterslægtstavler er trods deres retlige, navnlig arveretlige, og biologiske Interesse, forholdsvis sjældne, saasnt der er Tale om mere end nogle faa Slægtled. Aarsagen hertil er for det første den i det foregaaende omtalte almindelige Definition af Begrebet Slægt som kun omfattende det agnatiske, altsaa gennem lutter mandlige Led nedstammende Afkom, dels det Forhold, at Arbejdet ligesom ved Ahnetavlen vil svulme op i et fuldstændigt uoverkommeligt Omfang. Det hævdes erfaringsmæssigt, at ethvert Ægtepar gennemsnitlig efterlader sig to forplantningsdygtige Børn, som hver for sig atter sætter to Børn i Verden; med denne geometriske Progression er det klart, at man i det tilfældige Udsnit af Befolkningen, som Descendensen efter et enkelt Ægtepar udgør, ligesom ved Ahnetavlen, i Løbet af faa Aarhundreder kommer op paa astronomiske Tal, og et Ægtepar, som har levet omkring Aar 800, maatte nu have flere Efterkommere, end der findes Mennesker paa Jorden. Modsigelsen forklares ved, at der i enhver større Efterslægtstavle forekommer Ægteskab mellem Descenderterne.

Vi møder altsaa i Efterslægtstavlen som *Efterslægtssammenfald* og *Efterslægtsforskydning* nøjagtig de samme Fænomener som i Ahnetavlens Ahnesammenfald og Ahneforskydning; i Virkeligheden er det jo ogsaa et og samme Problem, blot set fra for-

skelligt Stade. Efterslægtssammenfaldet opstaar ved, at to Efterkommere af Probanden indgaar Ægteskab, hvorved deres Børn vil komme til at optræde i to forskellige Linjer af hans Efterslægt, og det virkelige Antal Personer ikke vil komme til at svare til det teoretiske. Dersom Ægtefællerne ikke tilhører samme Generation regnet fra Probanden, fremkommer Efterslægtsforskydningen, idet Børnene da i den ene Linje vil optræde f. Eks. som Oldebørn, i den anden eventuelt som Tipoldebørn af Stamfaderen. Efterslægtsforskydningen vil utvivlsomt vise sig at være en forholdsvis hyppig Foreteelse, hvis Hovedaarsag er den normale Aldersforskel mellem Ægtefællerne, som atter dels skyldes sociale Forhold, dels og navnlig er begrundet i, at Kvinderne normalt sætter Børn i Verden paa et tidligere Alderstrin end Mænd, og at Mænd kan forplante sig i langt senere Alder end Kvinder; den Person, som helt eller blot delvis gennem Kvinder nedstammer fra en Proband, der har levet for blot et Par Aarhundreder siden, vil derfor som Regel være fjernet flere Generationer fra ham end den, for hvem samtlige Mellemed er Mænd.

Af de nævnte Aarsager begrænser Slægtsforskeren saaledes hyppigst sin Opgave til et Udsnit af Efterslægtstavlen, nemlig til Fremstilling af Efterkommerne i den mandlige Linje (Agnaterne). Dette Udsnit omfatter saaledes kun de Mænd og Kvinder, der enten selv er Børn af Stamfaderen eller som gennem lutter mandlige Mellemed stammer fra ham. Karakteristisk for et saadant Udsnit vil det som Regel være, at samtlige Personer bærer samme Slægtsnavn, hvad der bidrager til Samhørighedsfølelsen og det deraf følgende Sammenhold, som savnes i andre Slægtskabsforhold. Dette gælder imidlertid kun som Hovedregel i nyere Tid, blot for et Par Aarhundreder siden var en Skiften af Slægtsnavn indenfor en Mandsstamme ikke noget ualmindeligt Fænomen. Et prægnant Eksempel herpaa frembyder Præsteslægten Steenstrup, hvis ældste Generationer førte Navnet Riber — efter Stamfaderens Fødeby — men som derpaa, efter at et Par Slægtled havde ladet sig nøje med Patronymnavne, kaldte sig Vogelius, hvilket Navn en Linje af Slægten har beholdt, medens en anden Linje optog Navnet Steenstrup efter en mødrene Ahne.

Den agnatiske Efterslægtstavle benævnes i almindeligt Sprogbrug *Stamtavle*, et Udtryk, der har vundet Hævd, uden at det

iøvrigt er muligt logisk at begrunde Forskellen mellem de to Udtryk. Stamtavle brugtes i ældre Tid som Fællesnavn for al genealogisk Fremstilling; for Efterslægtstavlen anvendtes undertiden Udtrykket »Stamtræ«, som vel væsentligst tog Sigte paa den billedlige Fremstilling af Efterslægtstavlen som et Træ, paa hvis Rod Stamfaderens Navn anbragtes, medens Træets Grene og Kviste symboliserede Børnene og de øvrige Descendenter.

Som for Ahnetavlen saaledes gælder det ogsaa for Efterslægtstavlen, at den mest anskuelige Fremstillingsform, som kendes, er *Oversigtstavlen* (se Fig. 4). Øverst midt paa Tavlen anbringes

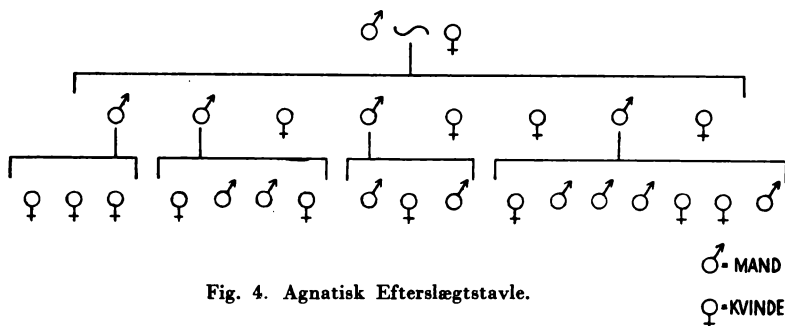

Fig. 4. Agnatisk Efterslægtstavle.

Probanden og hans Hustru(er). Børnene opføres ved Siden af hinanden under Forældrene, det ældste Barn længst til venstre; tidligt afdøde eller dødfødte Børn medtages. For at tydeliggøre Filiationsforholdet anbringes over Børnenes Navne en vandret Klamme, hvis Spids eller Forbindelseslinje peger op imod Forældrene. Idet man fortsætter nedefter med 3. Slægtled, altsaa Probandens Børnebørn, fremtræder den naturbundne Uregelmæssighed i Efterslægtstavlens Struktur, som rent teknisk vanskeliggør, og ved Tavler af stort Omfang umuliggør en Fortsættelse med Tavleformen¹⁾. Hvis f. Eks. Probanden har otte Børn, og blot nogle af disse har haft en nogenlunde talrig Børneflokk, vil man allerede i tredje Generation have Vanskeligheder med at faa disse Børn anbragt paa den Plads lige under Forældrene, hvor de naturligt hører hjemme. Denne Vanskelighed lader sig selv-

¹⁾ Hennings har i Personalhist. Tidsskr. 8. Rk. V, 1926, S. 72 omtalt en Efterslægtstavle i skematisk Form, som er 13 Alen bred.

sagt overvinde ved enten at gøre Tavlen bredere eller ved at trække et eller to af Kuldene hen til Siden paa Tavlen, og saa med en Pil, der føres hen til Forældrene, vise Forbindelsen, men allerede paa dette Stadium er noget af Overskueligheden gaaet tabt, og en Fortsættelse gennem mange Generationer vil ganske fritage Tavleformen dens naturlige Fortrin. For at hjælpe paa Overskueligheden kan man naturligvis dele Tavlen i flere, saaledes at de Personer i f. Eks. tredje Slægtled, som har efterladt sig Descendens, hver for sig anbringes som Probander paa nye Tavler, men jo flere Tavler, jo mindre Overskuelighed.

Af væsentlig Betydning for, hvor mange Slægtled man kan have paa Oversigtstavlen, er det selvfølgelig, hvor mange Oplysninger om hver enkelt Person man meddeler her. Det gælder nu som før, at man bør indskrænke sig til absolut Minimum, bestaaende af de rent genealogiske Fakta, Fødsels-, Vielses- og Dødsangivelser med Sted og Datum, samt en enkelt Stillings- eller Titelangivelse. Dersom man gør Skridtet fuldt ud og i Stedet for Oversigtstavlen alene foretrækker at meddele Efterslægtstavlen i Tekstform, ledsaget af en Oversigtstavle, kan man endda nøjes med Navn, Fødsels- og Dødsaar og Titel, samt Løbenummer, hvis en saadan Nummerering anvendes i Teksten. Denne sidste Fremgangsmaade vil vistnok alle være enige om at fremhæve som den mest praktiske.

Anvender man Tekstformen til sin Fremstilling, foreligger der forskellige Systemer¹⁾, som groft kan samles i følgende tre Grupper:

1. *Indrykningssystemet* har Navn efter den rent typografiske Ordning, idet man som oftest, men dog langt fra altid, lader den Tekst, der omhandler en bestemt Generation, rykke ind til højre under den lige foregaaende, ældre Generation og ud til venstre under den lige foregaaende, yngre Generation. Det karakteristiske ved Indrykningssystemet er, at det følger Primogeniturordenen, saaledes at man stadig gaar fra en

¹⁾ Albert Fabritius: Om Systemer for Opstilling af Efterslægtstavler, Personalhist. Tidsskr. 10. Rk. I, 1934, S. 125—36, med »Gensvar« af S. Nygård sst. S. 136—47.

Mand til hans ældste Barn, idet man da, hvis man f. Eks. holder sig til den rent agnatiske Efterslægtstavle, følger den fra Stamfaderen nedstammende, lige Mandslinje; først naar man har behandlet den yngste Generation af denne Linje, gaar man over til den næst yngste Generation og tager, stadig i Overensstemmelse med Primogenituren, hvert enkelt Medlems Descendens straks, før man gaar over til tredje-yngste Generation. Først naar man har behandlet hele Descendensen efter Stamfaderens ældste Søn, gaar man over til at tage den næstældste Søns Afkom paa samme Maade, og saaledes videre.

EFTERSLÆGTSTAVLE. INDTRYKNINGSSYSTEMET

NICOLAI EDINGER, † København 16. Juli 1646, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) omkr. 22. Juli.

Træffes første Gang i København, da han 19. Juli 1628 for 116 Rdlr. fæstede Gravsted i Nikolaj Kirke. Han har vel allerede da boet i Kongensgade paa Hjørnet op mod Kirkegaarden, hvor han træffes 1633, da han »vil give aarligen, saalænge det kan taales, 2 ½ (Mark) 8 β (Skilling) af to nye Boder, som er udbygget over Rendestenen. Grundtaxten af 1661 oplyser, at Huset var paa 13 Fag og ansatte det til 600 Dl. Husets Størrelse vil ogsaa fremgaa af, at det i 1659 ansattes til 12 Mands Indkvartering.

~ 1. N. N., † København 1628, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) omkr. 19. Juli. — 1 Barn kendes: A.

~ 2. 17. Maj 1629 ELLEN BALTSESDATTER HEISCH, * København 11. April 1613, døbt 15. April, † København ca. 5. Juni 1690, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) 10. Juni. Datter af Remmesnider BALTSE HEISCH og MAREN LORENZDATTER. 15. Maj 1667 tilskødede Kronen hende 2 Gaarde med de paa Grunden værende Huse i Stenlille By, Stenløse Sogn, Ølstykke Herred, ialt 25 ½ Td. 2 Skp. Htk. for 1291 ½ Rdlr. 16 β at regne fra 5. November 1666. 6. August 1687 fik hun Bevilling til Ølbrygning til eget Behov. Af 9 Børn begravdes 4 i Nikolaj Kirke henholdsvis 26. Oktober 1633, 16. September 1637, 10. Maj 1643 og 3. Februar 1649. — 4 Børn kendes: B—E.

- A. JOHAN VILHELM EDINGER, † København 1667, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 19) 13. August.
 (Biografien udelades her og for de følgende).
 ~ ELISABETH KRIECH, † København 1704, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 19) 10. Marts. (Hun ~ 2 1669 (Bev. uden Trolovelse og Lysning 22. Januar) JOHAN FUNCK, Vinhandler i København). — 3 Børn kendes: 1—3.
1. NICOLAJ EDINGER, * København omkr. Oktober 1658, † Køge 1727, begr. der 18. November.
 ~ Køge Kirke 31. Maj 1702 CHARLOTTE FRIDERICA FOSS, 1681—1729. — Ingen Børn.
 2. WILHELM EDINGER, 1659—1733.
 ~ 15. December 1686 ELSE MARGRETHE MICHELBECKER, 1668—1720. — Af 21 Børn kendes 10: a—j.
 - a. ELLEN ELISABETH EDINGER, 1687—1749.
 - b. VICANT EDINGER, 1693—1729.
 - c. ANNA MARIE EDINGER, 1695—1767.
 - d. ALHED SOPHIA EDINGER, 1696—1756, gift Koe-foed.
 - e. JOHANNES EDINGER, 1697—1763.
 ~ 1 1735 INGEBOG REBSTRUP, 1716—47. — 4 Børn: 1)—4).
 - ~ 2 1747 ANNA DOROTHEA LAUB, 1722—70. — 1 Barn: 5).
 - 1) WILHELM EDINGER, 1736—37.
 - 2)—5) o. s. v. og disse Descendens paa samme Maade.
 - f. ULDRICH FRIDERICH EDINGER, 1698—1781.
 ~ 1 1736 METTE BERING, 1717—47. — 7 Børn: 1)—7).
 - ~ 2 1755 MARGRETHE KIRSTINE DALDORPH, † 1755. u. B.
 - 1) ELSE MARGRETHE EDINGER, 1737—73. ~ 1 Nissen, 2. Monrad.
 - 2) INGER ELISABETH EDINGER, 1738—38.
 - 3)—7) o. s. v. og disse Descendens paa samme Maade.

g.—j. o. s. v. og disse Descendens.

3. ALHED EDINGER, † 1716, ~ Poulsen.

B. LORENTZ EDINGER, 1631—91.

~ 1674 BARBARA LANDORPH, 1653—97. 7 Børn: 1—7.

1. NICOLAJ EDINGER, 1675—1769.

~ MARIA ANNA AHLEFELDT, † 1739. — 2 Børn:
a—b.

a. LORENTZ KEY EDINGER, 1705—05.

b. BARBARA EDINGER, 1710—40, ~ Jensen.

2. METTE VILHELMINE EDINGER, 1677—1713, ~ Bremer.

3—7 o. s. v. og disse Descendens.

2. *Den tabellariske Opstilling* ordner Personerne i Familiegrupper saaledes at Tabel 1 behandler Stamfaderen og alle hans Børn, idet der dog for dem af Børnene, som har haft Efterslægt, kun anføres Navn og evt. Aarstal med Henviisning til den Tabel, paa hvilken de behandles udførligere, medens Børn, som ikke har haft Afkom, eller hvis Descendens ikke ønskes med-

EFTERSLÆGTSTAVLE. TABELLARISK OPSTILLING

Tab. 1

Nicolai Edinger,
d. 1646.

g. 1. NN. 2. Ellen Heisch.

Tab. 2

Johan Vilhelm, d. 1667	Lorentz 1631—91	Martin, Baltzer, d. 1677	Anna d. 1691
g. Elisabeth. Kriech. g. Barb. Landorp			Cathrine, d. 1654

Tab. 3

Nicolaj, d. 1727	Wilhelm, d. 1733	Alhed, d. 1716,
g. Charl. Foss u. B.	g. Else Michel- becker	g. Poulsen

Tab. 23

Nicolaj, d. 1769,	Mette Vilh., d. 1713,	Johs. Ellen etc., d. 1738
g. Marie Ahlefeldt	g. Bremer	ug.

Tab. 4

21 Børn,
deres Efterslægt paa
Tab. 4—22.

Tab. 24

2 Børn.

taget (Døtre) færdigbehandles. Paa Tabel 2 anføres Probandens ældste Søn og hans Børn, behandlede paa samme Maade, paa Tabel 3 atter ældste Søn af 2. Generations ældste Medlem, saaledes at Tabellernes Ordning følger Primogenituren. — Fordelen ved dette System fremfor Indrykningssystemet er, at Gruppen Forældre-Børn til Stadighed holdes sammen.

Tabel 1.

NICOLAI EDINGER, † København 16. Juli 1646, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) omkr. 22. Juli.

Træffes første Gang i København, da han 19. Juli 1628 for 116 Rdlr. fæstede Gravsted i Nikolaj Kirke. — Biografi som i Bilag 3.

~ 1. N. N., † København 1628, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) omkr. 19. Juli.

~ 2. 17. Maj 1629 ELLEN BALTSESDATTER HEISCH, 1613—90, Biografi som forhen.

Børn (af første Ægteskab 1, af andet Ægteskab kendes 4).

1. JOHAN VILHELM EDINGER, † 1667. Vinhandler, se Tab. 2.
2. LORENTZ, 1631—92, Professor, se Tab. 23.
3. MARTIN, † København 1677, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) 19. Juni. Stykjunker Bestalling 1. Oktober 1658. Biografi som for de øvrige. — Ugift.
4. BALTZER, † København 1691, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) 3. Juli. Tog efter Moderens Død Borgerskab som Vinhandler i København 17. December 1690. Biografi. — Ugift.
5. ANNA CATHRINA, † København 1654, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) 18. August. Ugift.

Tabel 2.

JOHAN VILHELM EDINGER (Søn af Nicolai Edinger, Tab. 1), † København 1667, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 19) 13. August. Biografi som for de øvrige.

~ ELISABETH KRIECH, † København 1704, begr. o. s. v. Børn:

1. NICOLAJ, † Køge 1727, begr. der 18. November. Biografi. ~ Køge 31. Maj 1702 CHARLOTTA FRIDERICA FOSS, 1681—1729, o. s. v. Ingen Børn.
2. WILHELM, 1659—1733, Købmand, se Tab. 3.
3. ALHED, * København ca. 1659, † Køge 1716, begr. der 2. Oktober. ~ Næstved St. Mortens K. 18. April 1683 CORNELIUS POULSEN (Søn af POUL CORNELIUSSEN og Hustru MARGRETA), † Karrebæk ca. 1709. Sognepræst i Karrebæk 1. Maj 1668.

Tabel 3.

WILHELM EDINGER (Søn af Johan Vilhelm Edinger, Tab. 2), * København 1659, døbt St. Petri K. 19. Oktober, † sst. 4. Juli 1733, begr. St. Petri K. 9. Juli. — Biografi. — ~ 15. December 1686 ELSE MARGRETHE MICHELBECKER, * København 21. Februar 1668, døbt St. Petri K. 25. Februar, † sst. 13. September 1720, begr. St. Petri K. 20. September. Datter af kgl. Kældermester WIGAND MICHELBECKER og ANNA LUDEWIGS. Børn (af 21 kendes 10):

1. ELLEN ELISABETH, * København 1687, døbt St. Petri K. 12. Oktober, † sst. 5. August 1749, begr. St. Petri K. 8. August. Ugift.
2. VIGANT, * København 1693, † sst. 1729, o. s. v. Ugift.
3. ANNA MARIE, Data og Biografi som forhen. Ugift.
4. ALHED SOPHIA, Data og Biografi som forhen. Gift, men Børnene medtages ikke.
5. JOHANNES, 1697—1763, Raadmand, se Tab. 4.
6. ULDRICH FRIDERICH, 1698—1781, se Tab. 9.
- 7—10 som forhen.

Tabel 4.

JOHANNES EDINGER (Søn af Wilhelm Edinger, Tab. 3), * København 1697, Data og Biografi som forhen.

Børn:

1—5. Som forhen med Anførelse af fuld Biografi for de ugifte og dem, der er døde uden Børn, og med Henviisning til efterfølgende Tabeller, for dem af dem, der har haft Efterslægt.

o. s. v.

3. *Den generationsvise Opstilling* ordner, som Navnet angiver det, Efterslægten i Generationer og behandler disse hver for sig som et afsluttet Hele; indenfor hver Generation behandles igen hvert Kuld for sig, og over hvert Kuld anføres Forældrenes Navne og evt. Henvisning til det Sted, hvor disse er behandlet. — Den principielle Forskel mellem dette System og de forud nævnte ligger i, at dette tager Efterslægtstavlen paa tværs og saaledes intet Hensyn tager til Primogenituren (se nedenst. Eksempel).

EFTERSLÆGTSTAVLE. GENERATIONSVIS OPSTILLING FØRSTE SLÆGTLED

1. NICOLAI EDINGER † Kbhvn. $16\frac{1}{7}$ 1646, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) ca. $22\frac{1}{7}$.

Træffes første Gang i København, da han $19\frac{1}{7}$ 1628 for 116 Rdlr. fæster Gravsted i Nikolaj Kirke. Han har vel allerede da boet i Kongensgade paa Hjørnet op mod Kirkegaarden, hvor han træffes 1633, da han »vil give aarligen, saalænge det kan taales, 2 M. 8 Sk.« af to nye Boder, som er udbygget over Rendestenen. Grundtaxten af 1661 oplyser, at Huset er paa 13 Fag, og ansætter det til 600 Dl. Husets Størrelse vil ogsaa fremgaa af, at det i 1659 ansættes til 12 Mands Indkvartering.

~1 N. N., † Kbhvn. 1628, begr. Nikolaj K. (Nordre Gang Nr. 10) ca. $19\frac{1}{7}$.

1 Barn kendes: Andet Slægtled I Nr. 2.

~2 $17\frac{1}{5}$ 1629 ELLEN BALTSESDATTER HEISCH * Kbhvn. $11\frac{1}{4}$ 1613, d. $15\frac{1}{4}$, † Kbhvn. ca. $5\frac{1}{6}$ 1690, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $10\frac{1}{6}$. Datter af Remmesnider Baltser Heisch og Maren Lorenzdatte. $15\frac{1}{5}$ 1667 tilskødede Kronen hende 2 Gaarde med de paa Grunden værende Huse i Stenlille By, Stenløse Sogn, Ølstykke H., ialt $25\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. Htk. for $1291\frac{1}{2}$ Rdlr. 16 Sk. at regne fra $5\frac{1}{11}$ 1666. $6\frac{1}{8}$ 1687 fik hun Bevilling til Ølbrygning til eget Behov. Af 9 Børn begravedes 4 i Nikolaj Kirke henholdsvis $26\frac{1}{10}$ 1633, $16\frac{1}{9}$ 1637, $10\frac{1}{5}$ 1643 og $3\frac{1}{2}$ 1649.

4 Børn kendes: Andet Slægtled II Nr. 3—6.

ANDET SLÆGTLED

I. Nicolai Edingers Søn af første Ægteskab (se Nr. 1).

2. a. JOHAN VILHELM EDINGER † Kbhvn. 1667, begr. Nikolaj K. (nordre Gang 19) $13/8$.
 ~ ELISABETH KRIECH, † Kbhvn. 1704, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 19) $10/3$. Hun ~2 1669 (Bevill. u. Tro. L. $22/1$) JOHAN FUNCK, Vinhandler i København.

3. Børn kendes: Tredie Slægtled I Nr. 7—9.

II. Nicolai Edingers Børn med Ellen Baltersdatter Heisch
(se Nr. 1).

3. b. LORENTZ EDINGER * Kbhvn. $30/12$ 1631, † Odense $5/4$ 1691, begr. St. Knuds K. $15/4$.
 ~ $29/7$ 1674 BARBARA LANDORPH * Odense $7/1$ 1653, † der 1697. Datter af Stiftsskriver HANS BRODERSEN LANDORPH og METTE WILLUMSDATTER. Hun ~2 1694 ELIAS NAUR * Naur $17/2$ 1650, † Odense $6/5$ 1728. Søn af Sognepræst til Naur og Siir ESKILD ELIASSEN NEBS-AGER og SIDSEL CHRISTENSDATTER KLÆR.

7 Børn: Tredie Slægtled II Nr. 10—16.

4. c. MARTINIUS EDINGER † Kbhvn. 1677, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $19/6$.
 5. d. BALTZER EDINGER † Kbhvn. 1691, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $3/7$.
 6. e. ANNA CATHRINE EDINGER † Kbhvn. 1654, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $18/8$. Ugift.

TREDIE SLÆGTLED

I. Johan Vilhelm Edingers Børn med Elisabeth Kriech (se Nr. 2).

o. s. fr.

Af ikke ringe Betydning er det naturligvis her som ved Ahnetavlen at have et Betegnelsessystem, der kan lette Overblikket over Stoffet og sætte den Benytter af Arbejdet, som ikke paa Forhaand er fortrolig med det, i Stand til hurtigt at orientere sig. Den principielle Forskel mellem den ensartede Ahnetavle og den højst individuelle Efterslægtstavle træder her klart for Dagen og gør det vanskeligt for Efterslægtstavlerne at finde en Signatur, der paa samme Tid angiver en vilkaarlig valgt Persons Køn og Forhold til Probanden paa samme Maade som Kekule von Stradonitz' Løbenummer eller Lorenz' Ahnebrøk. Forskellige Forslag til Personbetegnelse har Tid efter anden været fremme uden at sætte sig større Spor i den genealogiske Litteratur, og det mest vellykkede af dem — Grønvold og Webergs System til Betegnelse af Personerne i en Konsanguinitetstavle —, der med ringe Modifikation ogsaa kan anvendes i Efterslægtstavler, har utvivlsomt virket afskrækkende ved sin noget komplicerede Opbygning¹).

De Systemer, der nu anvendes, og for hvilke der i grove Træk skal redegøres her, har alle det tilfælles, at flere Personer i Efterslægtstavlen faar samme Betegnelse, et Forhold, paa hvilket der følgelig maa raades Bod paa anden Maade. Der maa i de anvendte Systemer skelnes mellem to Principper, et hvor Generations- og Rækkefølgebetegnelsen er kombineret i en Signatur, og et hvor disse Betegnelser anføres hver for sig. Fælles for dem er, at Kuldet ikke betegnes. Det første Princip anvendtes f. Eks. i Danmarks Adels Aarbogs Stamtavler indtil 1918. Probanden betegnedes ikke, til anden Generation benyttedes store Bogstaver A, B, C, D, osv., til tredje Generation Arabertal 1, 2, 3, 4, osv., til fjerde smaa Bogstaver a, b, c, d, osv., derefter anvendtes de samme Betegnelser — dog med Udeladelse af de store Bogstaver — først med Parentes til højre, 1), 2), 3), 4) og a), b), c), d), for femte og sjette Generation, saa med Parentes til venstre, (1, (2, (3, (4 og (a, (b, (c, (d for syvende og ottende Generation, hvorefter man, hvis Generationernes Antal nødvendiggør det, begynder forfra med 1, 2, 3, 4 for niende Generation, og saaledes fremdeles. I Samlingen Patriariske Slægter er et lignende System anvendt, blot med den For-

¹) P. Grønvold og O. Weberg: Om Personbetegnelse i Slægtskabstavler, *Personalh. Tidsskr.* 7. Rk. I, 1916, S. 225—30.

skel, at de store Bogstaver overhovedet ikke benyttedes, anden Generation betegnedes altsaa med Arabertal, 1, 2, 3, 4, tredje med smaa Bogstaver a, b, c, d, osv. Et tredje System indenfor denne Gruppe anvender Romertal, store Bogstaver, Arabertal og smaa Bogstaver fra anden til femte Generation og derefter de samme Betegnelser med Parentes til højre osv.

Det andet Princip haves der Eksempel paa i Arbejder af P. B. Grandjean og andre. Til Generationsbetegnelse anvendes her store Bogstaver, anden Generation A, tredje Generation B, fjerde Generation C osv., og Rækkefølgen angives saa med Arabertal. D. 6 er saaledes det sjette Barn i et eller andet (ubetegnet) Kuld i femte Generation. Et andet System af samme Type anvender henholdsvis Romertal og Arabertal.

De her skildrede Systemer, som ikke er væsensforskellige fra hverandre, anvendes udelukkende i Efterslægtstavler, der er opstillet efter Indrykningssystemet. Det tabellariske System anvender normalt ikke andre Betegnelser end Arabertal til Angivelse af Rækkefølgen indenfor Søskeneflokken, men bliver som Regel i sit Hjemland, Sverige, ledsaget af en kortfattet Oversigtstavle, som afbøder Systemets praktiske Ulemper og paa tilfredsstillende Maade giver det forønskede Overblik. I den generationsvise Opstilling betegnes Generationen ved en Overskrift — f. Eks. Femte Slægtled — som navnlig i mere omfattende Arbejder bør anføres som Kolumnetitel paa hver Side; Kuldene betegnes med Romertal, der anbringes foran Angivelsen af Forældrenes Navne over hvert Kuld, og Rækkefølgen indenfor det enkelte Kuld med Arabertal.

Det kan iøvrigt saavel ved Indrykningssystemet som ved den generationsvise Opstilling meget anbefales at benytte almindelige Løbenumre ved Siden af Signaturen, hvortil der krydshenvises, saaledes at man, ligegyldigt hvor man befinder sig, straks kan finde tilbage til en vilkaarlig valgt Persons Forældre og frem til hans Børn. I den tabellariske Opstilling lader Løbenummeringen sig ikke godt anvende.

Medens der har været og fremdeles er dybtgaaende Uoverensstemmelse mellem Fagmænd om, hvilket Opstillingssystem der fortrinsvis bør vælges, er der almindelig Enighed om, at intet af de her skildrede Systemer opfylder alle de Krav med Hensyn til

Enstydighed og praktisk Anvendelighed, som med Rimelighed kan stilles¹⁾). Overskueligst af alt er Tavleformen, men hvor det drejer sig om Efterslægtstavler af nogenlunde stort Omfang, er den ifølge sin Natur uanvendelig. Det kan imidlertid ikke kraftigt nok anbefales altid at ledsåge den tekstlige Fremstilling med en ganske summarisk Oversigtstavle. Hvilket System man end vil vælge til sin Fremstilling, er det en Hovedregel, at man ved Trykningen bør sørge for, at Opstillingen fremtræder saa klart og anskueligt som muligt; Variation af Skrift, Kolumnetitler, osv., er fortrinlige Hjælpemidler til at afbøde de værste Ulemper ved Systemerne. Saaledes bør man naturligvis ved Anvendelse af Indrykningssystemet overholde den Indrykning, hvorefter Systemet har Navn, selvom det er lige saa uskønt som dyrt; en Opsætning efter dette System, der udfylder Siden helt, saaledes som det ikke sjældent forekommer i vor Litteratur, er en Meningsløshed og berøver Systemet dets sidste praktiske Fordele.

¹⁾ Se herom Arkivar Nygårds Anmeldelse af Hennings' Slægtsforskning i Personalhist. Tidsskr. 9. Rk., VI, 1933, S. 266—70, Docent, Dr. phil. Bengt Hildebrand i (Svensk) Personalhist. Tidsskr. XXXIV, 1933, S. 112—16, min foran cit. Opsats: Om Systemer for Opstilling af Efterslægtstavler og Arkivar Nygårds Gensvar. — De forløbne Aars Arbejde med saavel teoretisk som praktisk Genealogi har ikke bevirket nogen Ændring i de Synspunkter, jeg dengang gjorde gældende; jeg anser fortsat den generationsvise Opstilling i Forbindelse med en Løbenummering for den paa en Gang mest praktiske og overskuelige og tillige som den, der logisk bedst er i Overensstemmelse med Efterslægtstavlens Natur. Som fremhævet i et foregående Afsnit maa man skelne mellem den almindelige dagligdags Opfattelse af Begrebet Slægt og den juridisk-biologiske Definition af Ordet, og trods den Opfattelse af Genealogien som en i første Række historisk Disciplin, som jeg har ment det nødvendigt stærkt at pointere, vil det ikke være mig muligt at anlægge andre end rent biologiske Synspunkter paa den teoretiske Genealogi. Ud fra denne Betragtning vil — ligesom i Ahnetavlen alle fire Bedsteforældre har nøjagtigt den samme Betydning for Probandens Tilværelse — ogsaa i Efterslægtstavlen alle Descendenter i et bestemt Led uanset Køn eller Mellemed have nøjagtigt den samme Stilling, og den generationsvise Opstilling bliver derfor ogsaa den, der bedst harmonerer hermed. Skal rent praktiske eller æstetiske Synspunkter være afgørende for Systemvalget, bør efter mit Skøn ogsaa den generationsvise Opstilling have Fortrinet, selvom jeg ikke kan nægte, at det svenske tabellariske System paa mange Maader virker tiltalende og under alle Omstændigheder er at foretrække for Indrykningssystemet.

AFLEDEDE OG KOMBINEREDE FREMSTILLINGSFORMER

Foruden de i det foregaaende behandlede to Hovedformer for genealogisk Fremstilling, Ahnetavlen og Efterslægtstavlen, findes adskillige heraf afledede eller sammensatte Former, som tjener ganske specielle Formaal. Enklest af disse er *Stamrækken* eller *Stamlisten* (*Ascentorium*, *Descentorium*), et Udsnit paa langs af Ahnetavlen eller Efterslægtstavlen. Som det vil fremgaa af Fig. 5 fremstiller Stamrækken Slægtskabsforholdet mellem to Personer, der er beslægtede i den rette Linje. Den anvendes naturligvis til at fremstille saavel agnatiske som kognatiske Slægtskabsforhold. I tysk Litteratur anvendes undertiden Benævnelsen »Deszent« for den enkle Stamrække i Modsætning til den dobbelte eller flerlinjede Stamrække, som kaldes *Descentorium*. Der synes imid-

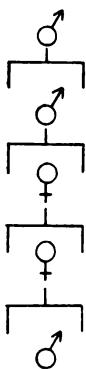

Fig. 5.
Stamrække

lertid ikke at være nogen rimelig Grund til at opretholde denne Adskillelse; ved Betegnelserne enkelt eller dobbelt (flerdobbelt) *Descentorium* vil man vistnok med tilstrækkelig Klarhed angive, hvad det drejer sig om. Benævnelsen *Ascentorium* kan selvsagt benyttes med samme Ret; om det ene eller det andet Udtryk skal anvendes afhænger af Probandens Stilling; et *Descentorium* viser Forholdet mellem Probanden og en af hans Efterkommere, et *Ascentorium* hans Forhold til en af hans Forfædre. I Almindelighed anvendes dog vistnok Betegnelsen *Descentorium* i begge Tilfælde.

Det dobbelte Descentorium (Fig. 6) viser Forholdet mellem to Personer, af hvilke den ene nedstammer fra den anden gennem to Linjer.

Den fuldstændige Konsanguinitetstavle har til Formaal at give en Oversigt over alle Probandens Blodbeslægtede indenfor en vilkaarlig valgt Ramme; den bestaar af Probandens Ahnetavle og et Antal fuldstændige Efterslægtstavler over Descendenterne af Ahnerne i den øverste Ahnerække og fremstiller saaledes Probandens Slægt i dette Ords juridiske og biologiske Betydning; som Følge heraf tjener denne Fremstillingsform først og fremmest til Løsning af arveretlige og arvebiologiske Problemer. Ved paa den mest fuldstændige Maade at belyse Slægtsforbindelserne indenfor den valgte Kreds vil Konsanguinitetstavlen formentlig ogsaa kunne faa Betydning for Historien.¹⁾

Nogen dansk Benævnelse for denne Fremstillingsform findes ikke, hvad der naturligt staar i Forbindelse med, at den danske genealogiske Litteratur hidtil kun kender et Eksempel herpaa, ligesom den overhovedet er meget sjældent forekommende i den trykte Litteratur. Udtrykket *Slægtskabstavle* kunde dog maaske benyttes svarende til det tyske »Sippschaftstafel«.

Med Hensyn til Opstillingen af Slægtskabstavlen maa denne nødvendigvis ske i Tekstform, Tavleformen tillader kun den nødtørftigste skematiske Oversigt, og man bør da ligesom ved de to Hovedformer, hvoraf Tavlen er sammensat, vælge et Opstillingssystem, der harmonerer med Tavlens Natur; de her forekommende Personer skal ikke betragtes i deres indbyrdes Sammenhæng som Led i en Ahnetavle eller en Efterslægtstavle, men først og fremmest i deres Forhold til Probanden.

Tavlen stilles derfor gruppevis op i Overensstemmelse med Parentelsystemet, saaledes at den første Gruppe behandler Probanden og hans Descendens (hvis denne strækker sig over flere

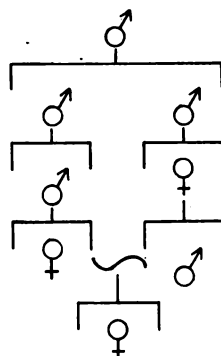

Fig. 6.
Dobbelt Stamrække.

¹⁾ Albert Fabritius: Hans Majestæt Kong Christian X og hans Slægtninge, 1937. Slægtsforskning

Generationer, da generationsvis opstillet); anden Gruppe behandler først Probandens Forældre (2/1 og 2/2) hver for sig, derefter hans Søskende og hans Søskendes Børn, Børnebørn osv., ligeledes generationsvis ordnet; tredje Gruppe omfatter Probandens Bedsteforældre (4/1, 4/2, 4/3 og 4/4) hver for sig og disses samlede Efter-slægt, generationsvis ordnet, og naturligvis med Udeladelse af den Del af Descendensen, som allerede er behandlet i første og anden Gruppe. Paa denne Maade fortsættes saa langt tilbage, som man ønsker at gaa; i Praksis vil man paa Grund af Arbejdets stærkt tiltagende Omfang formentlig næppe gaa længere tilbage end til de 16 Tipoldeforældre og deres Descendens — altsaa den nugældende Arvelovs Grænse — og den biologiske Interesse vil endda næppe kræve en saa omfattende Tavle.

Med Hensyn til Personbetegnelse er i det nævnte danske Eksempel anvendt Løbenumre, som er anbragt foran Navnet, og desuden i Parentes til sidst Betegnelser svarende til det forhen omtalte af *P. Grønvold* og *O. Weberg* foreslaaede System¹⁾. Grundlaget for dette er Lorenz' Ahnebrøk, som anvendes ved Ahnerne. Søskende til disse betegnes med den paagældende Ahnebrøk med Tilføjelse af et Nul og et Tal, som for Mænd er ulige, for Kvinder lige. Den ældste Broder til den vilkaarligt valgte Ahne, f. Eks. 4/1, betegnes saaledes 4/1 01, den næstældste Broder 4/1 03, den ældste Søster 4/1 02, den næstældste Søster 4/1 04, osv., stadig kun ulige Tal for Mændene, kun lige for Kvinderne. Børnene af disse Personer betegnes med Faderens (Moderens) Betegnelse med endnu et Tal tilføjet, stadig ulige for Mænd. 4/1 015 er saaledes den tredjeældste Søn af Probandens Farfaders ældste Broder. Bliver det ved disse Benævnelser paa Grund af Søskendeflokkens Størrelse nødvendigt at anvende tocifrede Tal, anbringes disse mellem Punkter, 4/4 03.12.1 betegner saaledes den ældste Søn af den sjette Datter af den næstældste Broder til Probandens Mormoder. Det maa udtrykkelig bemærkes, at disse Cifre intet angiver med Hensyn til Aldersordenen mellem Brødre og Søstre indbyrdes. Har f. Eks. 4/1, foruden den Søn 2/1, som er behandlet i anden Gruppe, to Døtre og to Sønner i

¹⁾ P. Grønvold og O. Weberg: Om Personbetegnelse i Slægtskabstavler, Personahist. Tidsskr. 7. Rk. I, 1916, S. 225—30.

den her angivne Rækkefølge, faar disse fem Søkende altsaa Betegnelserne $2/1$ — $4/1\ 02$ — $4/1\ 04$ — $4/1\ 01$ — $4/1\ 03$.

Foruden den meget store Fordel det er, at enhver paa Tavlen forekommende Person har sin specielle Betegnelse — $4/3\ 03$ er altid næstældste Broder til Probandens Morfader, uanset hvem Probanden er — rummer Systemet den Behagelighed, det er at kunne beregne Slægtskabets Nærhed mellem Probanden og en vilkaarlig valgt Person efter den civile Beregningsmaade. Dette foretages efter følgende Ligning: Slægtskabsgraden er lig Eksponenten til den Potens af 2, som findes i Slægtingens Ahnebrøks Tæller og Antallet af de til denne Ahnebrøk knyttede Tal, i hvilken Forbindelse saavel Nullet som tocifrede Tal mellem Punkter regnes for eet Tal. Vil man eksempelvis konstatere Slægtskabsgraden mellem Probanden og $16/3\ 02.15.1$, omskrives dette sidste til $2^4/3\ 02.15.1$, hvorefter Eksponenten (4) adderes til Antallet af Cifre (0,2,15,1 ialt 4). Disse to Personer er følgelig beslægtede i 8. Grad. Ogsaa Slægtskabsgraden mellem to vilkaarligt valgte Personer lader sig udregne ved Hjælp af dette System, men Fremgangsmaaden herved er dog adskilligt mere kompliceret.

Ogsaa af Konsanguinitetstavlen kan man naturligvis behandle Udsnit, som skal klarlægge Forholdet mellem to vilkaarligt valgte Personer; disse Udsnit vil dog ikke være væsensforskellige fra de foran omtalte Udsnit af Ahnetavlen og Efterslægtstavlen, men vil blot blive mere sammensatte Descentorier.

INDSAMLINGEN AF DET SLÆGTSHISTORISKE MATERIALE

Som tidligere fremhævet er Begrebet Slægt i almindelig Betydning af Ordet vanemæssigt fortrinsvis knyttet til den agnatiske Slægtsgruppe, hvis Navn man bærer. *Slægtsfølelsen* og dens nødvendige Forudsætning, *Slægtsbevidstheden*, er dog ikke lige udbredt overalt, den kræver en vis social og kulturel Standard for at kunne opstaa og trives, og er utvivlsomt hyppigere hos Slægter, der bærer et egentligt Slægtsnavn, end hos saadanne, hvor Navnet er et, ganske vist nu fast, men tidligere skiftende Patronymikon; endelig er den formentlig ogsaa mere udbredt blandt Slægter, der i flere Generationer har ejet den samme Jord, end hos saadanne der fører en mere ubunden Tilværelse. Slægtsbevidstheden er saaledes fortrinsvis knyttet til Navnet og til Jorden, medens Slægtsfølelsen vel paa sin Side væsentligst er betinget af Kærligheden til det Hjem, hvorfra man er udgaet, af Samhørighedsfølelsen med dem, man er vokset op sammen med, og med hvem man har Livets bedste Minder fælles; ganske naturligt fremspirer Ønsket om at lære de Forfædre nærmere at kende, som Forældrene har talt om og fortalt om, og hvis Træk man er fortrolig med fra Billederne paa Væggen og i de gamle Albums, kortsagt man vil have noget mere, maaske ogsaa noget mere positivt, at vide, man ønsker at kende den Rod, hvorfra man er runden. Tager man fat paa Arbejdet vil man hurtigt opdage, at Kærligheden til Slægten, der begyndte som Kærlighed til Hjemmet, er blevet uddybet og forstærket, at Samhørighedsfølelsen er blevet udstrakt til en videre Kreds, og som Arbejdet

skrider frem, tages man fangen deraf; man vil ikke længere lade sig nøje med sin Faders og Farfaders Slægt, man vil ogsaa kende sin Moders og sin Mormoders, og en skønne Dag sidder man begravet i Arbejdet med Ahnetavle og Slægtshistorie.

Dersom nu ingen tidligere har beskæftiget sig med den paa-gældende Slægts Historie, og der saaledes ikke kendes nogen trykt Stamtavle eller foreligger Samlinger af utrykt Materiale om Slægten, er det som oftest sparsomt, hvad man ved eller kan faa at vide ad mundtlig Vej; de døde rider hurtigt, og den menneskelige Hukommelse fastholder ikke nogen lang Stamrække, oftere derimod mere eller mindre nøjagtige Fortællinger om, hvorledes Slægten har været knyttet til en bestemt Egn, er indvandret fra et fremmed Land eller har Tilknytning til en eller anden historisk Slægt eller Person.

Udarbejdelsen af en Efterslægts- eller en Ahnetavle kræver Ofre af Tid og Penge, af personligt Arbejde, men den kræver tillige ogsaa ofte Resignation eller Nedbrydning af en eller anden skøn eller interessant Tradition. Saaledes som den menneskelige Naturs Ærgerrighed og Forfængelighed nu engang er, anses det meget ofte for værdifuldere eller »finere« at udlede sin Herkomst fra socialt højere staaende Forfædre — altsaa paavise Slægtens Nedgang — end at vise, hvorledes Slægten ved ihærdigt og dygtigt Arbejde fra et lavere Trin har naaet sit nuværende sociale Stade. Enhver Arkiv- eller Biblioteksmand, enhver, der blot nogenlunde har studeret vor slægtshistoriske Litteratur, ved, hvor forbavsende ofte den begyndende Slægtsforsker møder med en klippefast Overbevisning om at tilhøre samme Slægt som denne eller hin berømte Søn eller Statsmand, eller har sat sig som Maal at paavise sin Slægts Forbindelse med en eller anden forlængst uddød adelig Slægt, hvis Navn tilfældigvis har en større eller mindre Lighed med hans eget; saadanne Forventninger vil næsten uvægerligt blive skuffede. Overhovedet maa man gøre sig klart, at en jævn almindelig Borger- eller Bondeslægt i Reglen ikke vil kunne føres længere end 5 à 6 Slægtled tilbage; at komme bagom 1700-Tallet hører til Sjældenhederne.

Giver man sig derimod i Lag med Arbejdet med Vilje til at bære de Ofre og Skuffelser, der uundgaeligt følger i dets Spor, og med Forstaaelse af, at Opgaven er at fremskaffe den historiske

Sandhed, at fremdrage ondt med godt, da vil Arbejdet i sig selv være en Kilde til Glæde og Berigelse.

Ved Udarbejdelsen af en Efterslægtstavle bør man begynde med at sammenstille de Slægtsmedlemmer, som man ved Besked om, paa en foreløbig Oversigtstavle, altsaa f. Eks. Bedsteforældrene med deres Børn og Børnebørn. Ved Navnet tilføjes Oplysninger om den paagældendes Stilling, Fødselsdag og -sted, Daabsdag og -kirke, Vielsesdag og -sted, samt Døds- og Begravelsesdag og -sted. Det gælder nu om:

- 1) at udforme denne foreløbige Oversigt til at omfatte alle de til Slægten hørende Personer
- 2) at fremskaffe Beviserne for de paa Tavlen anførte Kendsgerninger ved Udskrifter af Kirkebøger etc., og
- 3) i saa vidt Omfang som muligt at fremskaffe biografiske Oplysninger om de opførte Personer.

Skønt Efterslægtstavlen ifølge sin Natur begynder med et for kortere eller længere Tid siden levende Ægtepar og i sin Fremstilling skrider frem mod Nutiden, maa Fremgangsmaaden ved Udarbejdelsen nødvendigvis være den omvendte; man maa begynde med det, man ved, og saa Led for Led arbejde sig tilbage til det ukendte. Ganske det samme gælder Ahnetavlen og Slægtskabstavlen, hvor Arbejdet blot er saa meget større, fordi man stadig inddrager nye Slægter i Undersøgelsen.

Indsamlingen af Stoffet indledes med, at man først undersøger den nærmest liggende Kilde, Hjemmene, for at fremdrage de her skjulte slægtshistoriske Værdier; disse er dels den mundtlige Fortælling, *Traditionen*, dels de hos de forskellige Familiemedlemmer beroende Familiepapirer og Slægtsminder af enhver Art.

I Reglen vil der være personlig Forbindelse mellem tre Slægtled, spændende over et Tidsrum af henved 100 Aar. Et i Aaret 1910 født Menneske, som i 1940 begynder at interessere sig for sin Slægts Historie, vil i de fleste Tilfælde endnu have Slægtninge i Live, der kan fortælle ham om Bedsteforældrenes Hjem fra Midten af det 19. Aarhundrede, og de vil maaske endog kunne berette adskilligt, som de selv har hørt fortælle om de nærmest forud liggende Slægtleds Liv. Undertiden kan den direkte For-

bindelse mellem Slægtledene dog som Følge af gentagne sene Giftermaal spænde over betydeligt længere Tidsrum.¹⁾

Af stor Betydning for den begyndende Slægtsforsker er det at faa Slægtens ældre Medlemmer til at fortælle det mest mulige af, hvad de selv erindrer eller har hørt fortælle om Slægtens Skæbne i de svundne Generationer. Alt for ofte er det hændt, at man har udsat at faa disse Oplysninger saa længe, at det er blevet for sent, og det vil som Regel kun være til Glæde for begge Parter, for den unge at faa et, ganske vist ofte mindre solidt, Grundlag at gaa ud fra, for den ældre at finde Interesse for Fortællinger om en forbigangen Tid og om Personer, der for ham eller hende lever med al Mindets Styrke. Hvad man faar fortalt, maa man da straks skrive ned med Angivelse af, naar og hvem der har fortalt det; at stole paa sin Hukommelse er ensbetydende med at overgive det berettede til Forglemmelse eller, hvad der er næsten værre, til Forvanskning; bedst er det naturligvis, dersom man kan bevæge den ældre til selv at fæstne sine Erindringer paa Papiret eller til at diktere dem til en Tredjemand.

Ved Nedskrivningen maa intet udelades, selv tilsyneladende ganske ubetydelige Træk kan, naar de anbringes i deres rette Sammenhæng, bidrage til at gøre Personerne til mere end tomme Navne i det færdige Arbejde; at man ved Benyttelsen senere hen, ofte vil komme til at udskyde en stor Del af det saaledes indsamlede Stof er en Selvfølge, man er blot til at begynde med ikke klar over, hvad der vil faa Interesse, og hvad der vil vise sig uvæsentligt, og man er navnlig ikke i Stand til paa Forhaand at afgøre, hvilken af de meddelte Detailler der vil føre ind paa det rette Spor, naar man er ved at gaa i Staa med Arbejdet.

At man til eget og eventuelle senere Benytteres Brug bør ledsage Beretningen med en Karakteristik af Fortælleren, siger sig selv; nogle Mennesker er nøgterne og paalidelige og udstyret med en god Hukommelse, for andres Vedkommende er det modsatte Tilfældet. Beretningerne maa derfor altid søges kontrolleret ad anden Vej; samstemmende Beretninger om en bestemt Begivenhed indenfor en Slægts Liv af hinanden uafhængige Meddelere bestyrker Troværdigheden.

¹⁾ Et Eksempel paa tre Generationer, der spænder over 213 Aar, er anført i Personalhist. Tidsskr. 7. Rk. VI, 1921, S. 108.

Ikke alene Slægtens egne Medlemmer, men ogsaa gamle Venner af Familien eller et gammelt Tyende, som har været i Familiens Tjeneste gennem en lang Aarrække, kan med Held raadspørges og give lige saa værdifulde Oplysninger, men een Ting maa man paa Forhaand gøre sig klart: som Traditionen er Slægtsforskerens første Kilde, saaledes er den ogsaa den farligste, usikker i sine Detailler, med forvanskede og forskudte Træk. Oplysningerne om de egentlige genealogiske Kendsgerninger, f. Eks. hvem en Person er Barn af, Omstændighederne ved hans Fødsel, Giftermaal eller Død, vil vel som oftest vise sig paalideligere længere tilbage i Tiden end andre Beretninger om hans Liv, vel at mærke, hvis der ikke hos Fortælleren findes Motiver til at fortie noget eller direkte forvanske Kendsgerningerne.

Samtidig hermed maa man saa indsamle, hvad der i Hjemmet findes af haandgribelige Slægtsminder af forskellig Art, noget holdes i Ære af Slægten og er let tilgængeligt, andet kan gemme sig paa Loftskamre, i Kasser og Skuffer. Undertiden opnaar man kun det negative Resultat, at der intet findes, men sjældent gaar man dog helt tomhændet bort.

Ethvert Menneske skaber sig jo i sit Livsløb et personligt Arkiv, bestaaende af Attester af enhver Art, Breve, Forretningsbøger o. m. a.¹⁾ Der kasseres langt mere af den Slags Ting end ønskeligt er, ofte af den paagældende selv, men navnlig af de efterladte, som i Trang til at faa Ende paa en nødvendig Oprydning ubeset brænder eller bortkaster efterladte Papirer. En Regnskabsbog med sine tørre Notitser og Tal kan for Slægtsforskeren blive en kærkommen Kilde, Korrespondance med Ægtefælle og Børn, Forældre og Søkende, kan som Indbydelser og Lejlighedsdigte m. m. give Bidrag af Værdi til Skildringen af det daglige Liv i Slægtens Fortid, saa vel som til Personkarakteristiken.

Derfor gælder det om i videst mulige Omfang at opspore og samle alt, hvad der kan findes af gamle Breve, Regnskabsbøger, Familiebibler, Diplomer, Ligtaler og Lejlighedsdigte, Ejendomsdokumenter og Auktionskataloger, Avisudklip med Nekrologer eller anden Omtale af Slægtens Medlemmer, Meddelelser om Fødsler og Forlovelser, om Ægteskab og Dødsfald osv. osv.

¹⁾ G. Saxild: Om Arkivvæsen. Fire Forelæsninger holdt paa Statens Biblioteksskole (Statens Bibliotekstilsyns Publikationer VII, 1923), S. 9.

Foruden Familiebibler og Andagtsbøger, som ofte indeholder Slægtsoptegnelser, maa man i særlig Grad være opmærksom paa Stambøger og Poesibøger, Gæstebøger, Fødselsdagsbøger o. lign. *Stambøger*, af hvilke mange især fra det 17. og 18. Aarhundrede, nu opbevares i vore Arkiver og Biblioteker, findes ogsaa mange Steder bevaret i Slægtens Eje; de er gerne ført af Studenter paa Udenlandsrejse og under Ophold ved fremmede Universiteter, og gennem de Indførsler, som deres Medstuderende, Professorer o. a. har foretaget, er man ofte i Stand til at følge Stambogens Ejer paa Rejsen, man kan se, hvor han har boet, hvem han har hørt, og med hvem han har været sammen.

I Forbindelse med denne Materialeindsamling maa ogsaa nævnes *Billederne*. Ganske naturligt vil Slægtsforskeren søge at samle Malerier og Tegninger, Silhouetter og Miniaturer, Daguerreotypier og Fotografier; kan Originalerne ikke erhverves, bør de i hvert Fald fotograferes. Slægtsforskeren bør selvsagt ikke indskrænke sig til Portrætterne alene, ogsaa Billeder af Slægtens Ejendomme eller de Steder, hvor dens Medlemmer har boet eller færdedes, af Genstande, som har været i deres Besiddelse osv. osv., vil være af Interesse og bidrage til at skabe et levende Billede af den svundne Tid. En Nødvendighed er det at sørge for, at Billederne forsynes med nøjagtig Angivelse af, hvad de forestiller, hvem der har malet eller stukket dem, Originalens Findested, Størrelse osv.; man maa ikke her skyde sig ind under, at man dog selv kender alle disse Detailler, en skønne Dag ligger der en Samling Billeder, som intet Menneske aner noget om, og ingen har Glæde af; hvor ofte maa ikke Størstedelen af et Familiealbums mange Fotografier gaa lige i Papirkurven, fordi de Mennesker, som saa godt kendte dem alle sammen, nu selv er borte og har undladt at notere Navn og Aarstal paa Billedets Bagside.

Ved Billedsamlingens Anlæg maa man foruden Hjemmene ogsaa undersøge vore offentlige Samlinger, dels Kobberstiksamlingen, dels Det kongelige Biblioteks Billedsamling, Nationalmuseet, Frederiksborgmuseet og Statens kunsthistoriske Fotografsamling m. v. Det kongelige Bibliotek ejer foruden den store Samling af Stik, der gaar under Navnet *Müllers Pinakotek*, en meget righoldig Samling af topografiske Billeder og Portrætter, som stadig øges. Det nationalhistoriske Museum paa

Frederiksborg har et stort Kartotek over malede Portrætter i offentlig og privat Eje, og i mangfoldige Tilfælde tillige Fotografier af de paagældende Billeder, og Nationalmuseets 2. Afdeling besidder en overordentlig righoldig Billedsamling, indeholdende saavel gamle som nye Tegninger og Fotografier, ofte af nu forsvundne Bygninger. Nedenfor (S. 132 f.) er meddelt en Fortegnelse over en Række Arbejder, som Slægtsforskeren først og fremmest maa raadspørge, før han gaar til de offentlige Samlinger.

I nær Forbindelse med Slægtshistorien staar *Hjemstavnsforskningen*¹⁾; ganske naturligt følges Slægtsforskerens Interesse for Slægtens Liv af en Trang til at se den Egn, hvor denne har hørt hjemme, at sætte sig ind i de lokale Forhold, hvorunder Forfædrene har virket; Slægten maa, for at det rette Lys kan kastes over den, ses i Forhold til Egnen og dens andre Slægter. Derfor vil man besøge de Ejendomme, som har været i Slægtens Besiddelse og undersøge deres Historie, man vil se Kirkerne, hvor ens Forfædre fandt det sidste Hvilested, og undersøge om Epitafier, Ligsten eller Ting, som de kan have skænket Kirken (Altersølvet med Givernes Navne eller Vaaben, Lysestager, Tæpper osv.) endnu minder om deres Tilknytning til dette Sted; man vil endvidere studere Egnens Levesæt og gennem Samtaler med Befolkningen erfare, om der endnu skulde findes bevaret Træk i Folkeminde, som kan benyttes. Overalt maa det erfarede straks fæstnes til Papiret, de fundne Genstande nøje beskrives, Indskrifterne afskrives osv. Er Indskriften paa et Epitafium eller en Ligsten delvis afskallet eller bortslidt, bør Linierne nøje opmaales, og Hullernes Størrelse omhyggeligt noteres.

Naar man saaledes har samlet, hvad Hjemmet og Hjemstavnen byder af Tradition og synlige Minder, og man paa denne Maade har skaffet sig et solidt Grundlag at bygge paa, er Tidspunktet kommet, hvor man bør søge til Arkiver og Biblioteker; i nogen Grad gælder det naturligvis, at Arbejdet maa foregaa jævnsides begge Steder, men det bør dog være en Hovedregel, at man begynder med Bibliotekerne og først og fremmest skaffer

¹⁾ Jfr. Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur ved Regnar Knudsen, 1939.

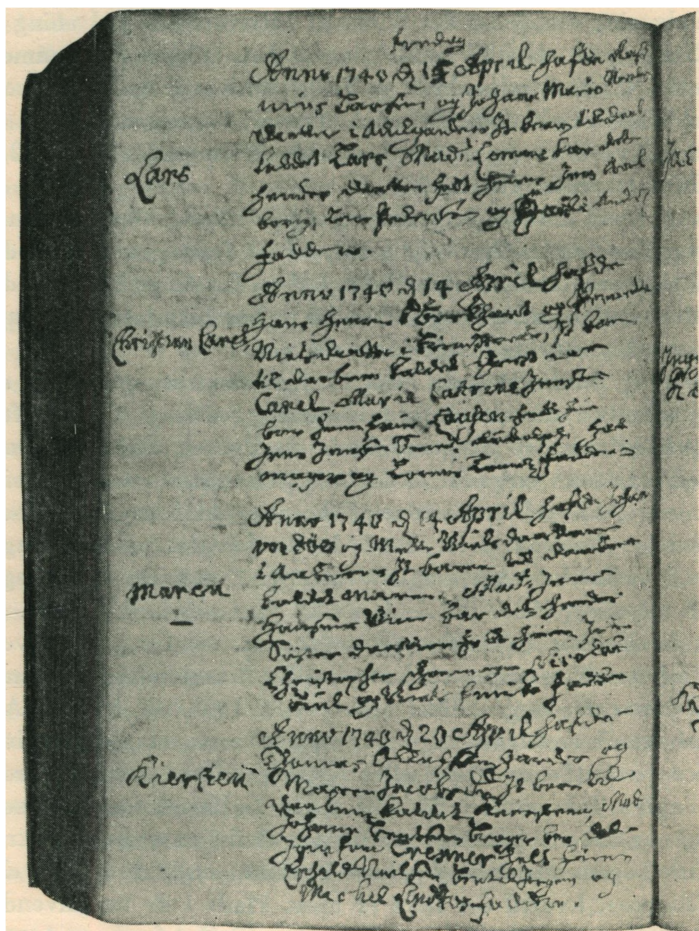
sig Oplysning om, hvad der findes af Litteratur til Belysning af den Slægt, man arbejder med, eller til dens enkelte Medlemmers Historie. S. 129 ff. er meddelt en Fortegnelse over de Bøger, som under alle Omstændigheder maa efterses, iøvrigt maa man til Stadighed raadføre sig med de historiske Bibliografier (se S. 122 f.) og Bibliotekernes Kataloger.

Naar denne foreløbige Gennemgang er tilendebragt, og man omhyggeligt har noteret sig, hvad der er foretaget, gælder det om i Arkiverne at finde dels Bekræftelsen fra de primære Kilder paa de Oplysninger, man har fra den trykte Litteratur, dels nye Bidrag i det utrykte Kildemateriale.

Først og fremmest gaar man til *Kirkebøgerne* og skaffer sig derigennem en saavidt mulig fuldstændig Samling af Udskrifter vedrørende samtlige Slægtsmedlemmers Fødsel, Vielse og Død; herved maa man sørge for at faa alle personhistoriske Oplysninger med, Faddere og Forlovere, de paagældendes Bopæl osv. En samlet Oversigt over, hvad der er bevaret af Kirkebøger haves i Vejledende Arkivregistraturer V, Danmarks Kirkebøger ved S. Nygård, 1933. (C. A. Reitzel i Kommission).

At samle disse Udskrifter er en let Sag, saa længe man ved, hvor og blot tilnærmelsesvis hvornaar Kirkebogsindførslerne maa være foretaget; ligger disse senere end 1891, til hvilket Aar Kirkebøgerne er tilgængelige i Landsarkiverne, maa der skrives til den paagældende Præst eller Kordegn. Henvendelser herom bør angive Tidspunktet for den søgte Indførsel saa nøje som muligt, og bør udtrykkeligt gaa ud paa at faa en ordret Udskrift af Kirkebogen, altsaa for Daabens Vedkommende med Angivelse af Fadderne, hvortil der ikke er afsat Plads i de nu anvendte Attestformularer. Præsten har Krav paa 60 Øre for hver Attest, som kan vedlægges i Frimærker, men er man ikke sikker paa, at Indførslen findes i den paagældende Kirkebog, kan man anmode om at faa Attesten tilsendt pr. Efterkrav. Frankeret Konvolut bør vedlægges alle saadanne Henvendelser.

Naar man har faaet samlet Kirkebogsudskrifter m. v. for den nærmeste Slægt, fortsætter man Arbejdet med at supplere Oversigtstavlen med de Oplysninger, man har faaet ad denne Vej om Oldeforældrene og deres Børn, altsaa Bedsteforældrenes Søsken, og derefter samler man et tilsvarende Materiale for disse, idet

Side af Daabs- og Vielsesprotokol 1740 for Trinitatis Kirke i København.
 Skrevet af den kendte Klokke og Regnemester Søren Mathiesen.

man dels gaar baglæns i opadstigende Linje, dels til Siden (Søskende, Fætre) og atter fremefter med disses Efterslægt. Allerede naar man har naaet Oldeforældrenes Generation, kan der være Anledning til at tage under Overvejelse, om man skal indskrænke sit Arbejde til den agnatiske Linje, idet man altsaa da udskyder Spindelinjerne; man medtager selvfølgelig Døtrene, der i Daaben

har faaet Slægtsnavnet, og deres Ægtemænd, men ikke deres Efterkommere. Eventuelt kan det dog være af Interesse ogsaa at medtage Spindelinjernes første Generation, altsaa Døtrenes Børn, men videre bør man ikke gaa, hvis man ikke vil gøre Skridtet fuldt ud at udarbejde en Oversigt over samtlige Efterkommere af Slægtens ældste Mand; dog maa man, selvom man indskrænker sig til den agnatiske Efterslægtstavle, til Stadighed fra første Færd notere Kildehenvisninger for, hvad man finder, men ikke vil medtage, saaledes at man sparer Ulejligheden med at lede sig frem til disse Oplysninger igen, dersom man senere skulde faa Brug derfor.

For Tiden før 1891 er det mest praktisk at henvende sig til Landsarkiverne¹⁾; ganske vist kan man ikke her faa udstedt Attester fra Kirkebøger efter 1814, men det lønner sig som Regel selv at oplede den søgte Indførsel, og skal Attesterne ikke bruges til Dokumentation i en eller anden Anledning, kan man lige saa godt selv foretage Udskriften.

En Kirkebogsgennemgang, der som Regel vil være det første Arkivarbejde, er ikke nogen udpræget Morskabslæsning, tværtimod maa man være forberedt paa at komme til at tilbringe Time efter Time med at studere vanskeligt læselige Protokoller og uden Resultat, maaske fordi man er paa galt Spor; Udholdenhed og Taalmodighed er da, hvad der i første Række kræves. Der findes imidlertid forskellige Genveje, som man bør benytte sig af, og som navnlig kommer den til Nytte, der arbejder med et egentligt Slægtsnavn; hertil hører først og fremmest følgende Kirkebogsuddrag:

1. *Lengnicks Kirkebogsuddrag*, 77 Kvarthind i Rigsarkivet. Udragene omfatter en stor Del af Danmarks Kirkebøger før 1814, hvert Sogn er exciperet for sig, og inden for dette har Vielse, Daab og Begravelse hver sit Afsnit, med alfa-

¹⁾ Fra 1813 er det *Kontraministerialbogen* (Degnens eller Lærerens Eksemplar), der opbevares i Landsarkiverne. Hovedministerialbøgerne ligger stadig hos Stedets Sognepræst. De to Eksemplarer skal være enslydende, men er det langt fra altid. Har man Grund til at tvivle paa Rigtigheden af en i Kontraministerialbogen forekommende Indførsel, eller mangler en Indførsel, som man med Sikkerhed kunde vente at finde her, vil det være rimeligt at henvende sig til Præsten for at faa konstateret, om der foreligger en Skrivefejl eller en Forglemmelse.

betiske Navneregistre. Uddragene omfatter kun egentlige Slægtsnavne og Personer med Patronymnavne med en saadan Stilling, at de ses at have hørt til de højere Samfundsklasser; Bondebefolkningen er udeladt. Enkelte af disse Uddrag er nu blevet yderligere værdifulde derved, at selve Kirkebøgerne er gaaet til Grunde senere.

Afskrifter af Lengnicks Kirkebogsuddrag for Københavns Holmens, Vor Frue, Garnisons, Helligaands, St. Nikolaj og Trinitatis Kirkers Vedkommende findes i Landsarkivet for Sjælland m. m. Fotostatkopier af Lengnicks Uddrag findes i Landsarkiverne.

2. *T. V. Christonjes Kirkebogsuddrag* for Sjællands og Lolland-Falsters Bysogne, samt enkelte Landsogne, Seddelapparat i Landsarkivet for Sjælland m. m. Heraf er »A-B1« trykt som Tillæg til »Personalhistoriske Samlinger«.
3. *Viggo Holms Samlinger*, Uddrag af Kirkebøger, Skifte- og Retsprotokoller for Lolland-Falster. Seddelapparat i Landsarkivet for Sjælland m. m.
4. *S. Nygårds jyske Kirkebogsuddrag*. (Seddelapparat i dennes Privateje). Omfatter i Reglen Daab til 1830, Vielse til 1860, Begravelse til 1891. Oplysninger vil i Almindelighed blive givet mod en rimelig Godtgørelse ved Henvendelse til Ejeren, fh. Arkivar ved Rigsarkivet.
5. *Th. Hauch-Fausbølls haderslevske Kirkebogsuddrag* (trykt som Tillæg til »Personalhistoriske Samlinger«) omfatter for Haderslev Marie Kirke: Daab 1737—1808, Vielse 1759—1807, Begravelse 1759—1807 og for Haderslev Landsogn (Gammel Haderslev): Blandede Uddrag 1666—1763, Daab 1769—1812, Vielse 1773—1809 og Begravelse 1770—93.
6. *Louis Bobé: Slesvigske og holstenske Kirkebogsuddrag* i Rigsarkivet, omfatter hovedsagelig adelige, samt militære og civile Embedsmænd. Eckernförde (1658—1842), Glückstadt Slotskirke (1661—1845), Rendsborg Garnisons Kirke (1701—1832), Rendsborg Marie Kirke (1646—1826), Slesvig Friederichsberg (1667—1831), Slesvig Domkirke (1723—1845), Slesvig St. Michaelis Kirke (1629—1821), Gottorp Slotskapel (Daab 1734—1766).

7. *Th. Hauch-Fausbøll: Kirkebogsuddrag vedrørende Adelen* (trykt i »Dansk Adelsblad« VII, S. 72 og 81, VIII, S. 3, 7, 10, 19, 1917 og 1918) omfatter Rendsborg Daab 1701—04, 1719—20, 1730—33, 1741—42, 1753—54, 1757—98, Vielse 1751—56, Begravelse (Døde) 1757—99.
8. *Døbte i St. Petri Kirke i København før 1728* i Landsarkivet. Kirkebøgerne brændte ved Københavns Ildebrand, Fortegnelsen er optaget af Kirkens Præster efter Branden. Trykt Udgave ved S. Elvius.
9. *Overretssagfører Mallings Samling af Vielser i danske Landsogne 1661—1792* med Register over Hustruer. Manuskript i Landsarkivet for Sjælland m. m. 4 Bind, omfatter kun de Vielser, ved hvilke der er betalt Kopulationspenge, og er udarbejdet paa Grundlag af Regnskaberne over disse.
10. *F. Olsens Kirkebogsuddrag* i Landsarkivet for Sjælland m. m. er ordnet alfabetisk indenfor de tre Rækker Daab, Vielse og Begravelse og omfatter følgende københavnske Kirker: Citadellet 1712—1891, Frederiks Tyske Kirke 1743—1886, Vartov 1743—1891, Søkvæsthuset 1743—1815, Ladegaarden (Pesthuset) 1734—67, Tvangs- og Arbejdsanstalten 1836—86, Abel Cathrines Stiftelse 1807—91, Børnehuset og Christianshavns Straffeanstalt 1710—92, Almindeligt Hospital 1764—1891, Frederiks Hospital 1758—1820, civile Arresthus 1766—1886, Pesthuset 1693—1813, samt Fødselsstiftelsens Daabsprotokol 1759—1813, forsaavidt Forældrenes Navne er angivet.
11. *Dommer Stener Grundtvigs Kirkebogsuddrag* i Landsarkivet for Sjælland m. m., ordnet paa samme Maade som F. Olsens Uddrag, men dog alfabetisk indenfor hver Protokol, omfatter følgende Kirkebøger: København Slotskirkens Daab 1686—1902, Frederiksberg Daab 1778—1875, Helsingør St. Olai Daab 1681—1874, Roskilde Domkirkes Daab 1708—38, Sorø Daab 1690—1782, 1798—1814.
12. *Wads Sedler* i Landsarkivet for Fyen; en Samling Uddrag af mange forskellige Arkivalier i det fyenske Landsarkiv, grundlagt af G. L. Wad, men suppleret af Holger Hansen, Seesten m. fl.

Jfr. iøvrigt de i *H. Hjorth-Nielsen: Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrifts første 50 Bind*, S. IV—VII nævnte Arbejder (Personalhistorisk Tidsskrift 9. Rk. III, 1930, ogsaa i Særtryk).

Saadanne Kirkebogsuddrag maa dog kun betragtes som Hjælp til Selvhjælp; man maa aldrig lade sig nøje med deres Angivelser, men kun bruge dem som Genvej til den primære Kilde, i dette Tilfælde den originale Kirkebog. Det er en Hovedregel her som i al anden Forskning, at man ikke nøjes med sekundære Kilder (trykte Værker, Afskrifter osv.), hvor en primær Kilde er for Haanden.

Med disse Kirkebogsuddrag er dog ikke alle Muligheder for lettere at finde, hvad man søger i Kirkebøgerne, udtømt. Skal man finde en Persons Daab, maa man først skaffe sig oplyst, hvornaar omtrent vedkommende er født, Alderen kan man finde gennem *Folketællingslisterne*, *Lægdsrullerne* osv., ofte er den angivet ved Dødsfaldet eller Vielsen, eller man kan fra Vielsestidspunktet slutte sig til det omtrentlige Fødselstidspunkt; herved maa dog erindres, at Aldersangivelsen saavel i Folketællinger som ved Dødsfald, ja iøvrigt selv i Familieoptegnelser kan variere ofte ikke ubetydeligt fra det virkelige¹⁾; arbejder man f. Eks. systematisk med Folketællingerne i hele en Persons Levetid, vil man ikke sjældent konstatere en betydelig Forskel fra Gang til Gang. Sluttes man sig til det omtrentlige Fødselsaar f. Eks. ud fra Vielsen, maa man paa samme Maade vise største Forsigtighed og ikke lade sig nøje med at gennemgaa Kirkebøgerne for det eller de faa Aar, man sluttes sig til, man kan komme ud for Overraskelser²⁾. Undertiden vil det ogsaa være nemmere, hvis

¹⁾ Et Skoleeksempel paa, hvorledes absolut samtidige og primære Kilder kan svigte, er anført i H. Berner Schilden Holsten og Albert Fabritius: Lehnbaron H. Berner Schilden Holsten's Slægtbog, I, 1, 1940—41, S. 242 f. Sophie Magdalene Baronesse Holsten, f. Frickius von Schilden angives i en Familiebibel og paa Inskriptionen paa hendes Kiste at være født 1799, men viste sig at være døbt i 1797 i Itzehoe.

²⁾ Anna Cathrine Krabbe var født 1. August 1719 og blev gift med Pastor Thomas From paa Christiansø, men en Gennemgang af Kirkebogen fra 1736 for at finde Vielsen var forgæves; denne fandtes ved et Tilfælde i November 1732, da Bruden lige var fyldt 13 Aar. Det første Barn var født 1734. Den Slags Overraskelser forekommer hyppigere, end man skulde vente.

man søger en Daab, da at begynde med *Konfirmationsregistrene*, hvor man tilmed ogsaa ofte faar Oplysning om, hvorvidt Forældrene eller en af dem er død; ogsaa *Kommunionbøgerne* kan benyttes i denne Forbindelse, men har ellers væsentligst Betydning derved, at man gennem dem kan konstatere, hvorlænge en Familie har opholdt sig paa et Sted, som den senere vides at have forladt.

Vielsen finder man for Københavns Vedkommende lettest ved først at slaa efter i *Kopulationsprotokollerne* i Stadsarkivet (se S. 264), hvor Datoen for Afgiftens Betaling — som Regel et Par Dage før Vielsen — er angivet sammen med Oplysning om, i hvilket Sogn Vielsen skulde foregaa. For Landdistrikternes Vedkommende bør man først forsøge Mallings Samling af Vielser i Landsarkivet for Sjælland (se ovenfor). Har man fundet Vielsen og gennem Vejvisere, Skattemandtal, Folketællinger osv. har konstateret Familiens Bopæl gennem en Aarrække, bør man foretage en systematisk Gennemgang af Daabsprotokoller og Begravelsesregistre. En saadan planmæssig Gennemgang Blad for Blad for hele det Tidsrum, i hvilket Familien vides at have boet i det paagældende Sogn, vil som oftest være af stor Værdi for Undersøgelserne, derved for det første at man faar fat i alle de Indførsler, som findes om Slægten, saaledes ogsaa om tidligt afdøde og dødfødte Børn, for det andet, fordi man derved konstaterer, naar og for hvem Slægtens Medlemmer er optraadt som Faddere eller Forlovere, og paa denne Maade faar Kendskab til deres Omgangskreds og ogsaa ofte et Spor at gaa videre paa, dersom man gaar i Staa med Undersøgelserne. Man erhverver sig et Indtryk af, hvilke Mennesker der har levet og spillet en Rolle det paagældende Sted samtidig med Slægtens Medlemmer, og man faar endelig det ikke uvæsentlige Resultat, at man er sikker paa at have udtømt denne Kilde. Den systematiske Kirkebogsgennemgang har naturligvis især Muligheder for at lønne sig, hvor det drejer sig om et Landsogn eller en mindre By; ved de større Byer og da navnlig København vil den anvendte Tid ofte komme til at staa i omvendt Forhold til Udbyttet; det kan imidlertid for Københavns Vedkommende tilraades at gennemgaa Daabsprotokollerne paa den Maade, at man, naar man har fundet et Barn af det paagældende Ægtepar, blader 8—9 Maane-

der frem eller tilbage i Protokollen og saa gennemgaar den systematisk, indtil man har fundet det næste — resp. det foregaaende — Barn, hvorefter man igen springer en Periode over.

Kirkebogsindførslerne er i ældre Tid ofte særdeles mangelfulde. Naar en Præst saaledes skriver: »Idag begravede jeg min kære Collega«, kan det ikke nægtes, at det vilde have været af Værdi at faa at vide, hvad denne hed, men det er altsaa ikke faldet Præsten ind, at nogen kunde være i Tvivl herom; at en Præst begravede »en gammel Rytterkone, som levede af Almissee« er heller ikke oplysende, og Rækken af slige naive Indførsler kan forøges efter Behag. Ved Daaben er Moderens Navn eller Faderens Stilling ofte udeladt, derimod nævnes Fadderne som Regel, omend langt fra altid¹⁾.

Fadderne og Forloverne har den største Betydning for Slægtsforskeren, fordi de i de fleste Tilfælde, oftere dog paa Landet end i Byerne, rekrutteres fra Slægten. I mangfoldige Tilfælde kan Forlovere eller Faddere give Fingerpeg om det hidtil ukendte Sted, hvorfra Forfædrene stammer, og ligeledes har man ofte gennem dem kunnet konstatere, at et Slægtsmedlem endnu har levet paa et bestemt Tidspunkt, og hvor det har opholdt sig, skønt det ellers ikke havde været til at finde; med Hensyn til Værdien af Fadderlisterne som oplysende om det paagældende Hjems Omgangskreds maa man dog erindre, at der til visse Tider og paa visse Steder har hersket Modestrømninger ogsaa paa dette Omraade, undertiden var Fadderne mange, somme Tider kun faa, til Tider bad man Sognets Honoratiores, til andre Tider indskrænkede man sig til Slægten og dens nærmeste Venner.

Skønt Missivet af 1645, der gav Regler for Kirkebøgernes Førelse, udtrykkeligt omtaler Registrerne over Fødte og Døde, er det i det 17. og 18. Aarhundrede det hyppigste, at ikke Fødsels- eller Dødsdagen, men i Stedet kun Daabs- og Begravelsesdagen anføres i Kirkebogen; man maa derfor straks orientere sig om, hvad der er Tilfældet med den bestemte Kirkebog, som man beskæftiger sig med.

Saaledes som Kirkebøgerne før 1814 er blevet ført, kan det ikke undgaas, at de udgør Kilder af meget ulige Værdi; nogle

¹⁾ S. Nygård i Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4. Rk. III, 1917—19, S. 22—43.

Kirkebøger er let læselige, skrevet af en omhyggelig og ordentlig Mand, andre næsten ikke til at stave sig igennem, og hvad værre er, mangelfulde i større eller mindre Grad. Huller i Indførslerne er næsten uundgaaelige, Sygdom og Bortrejse kan have hindret Præsten i at føre Bøgerne, ofte er de heller ikke ført i det Tidsrum, der er gaaet mellem en Præsts Død og hans Eftermands Overtagelse af Embedet; særligt ubehageligt virker det, naar man faar Fornemmelsen af, at Kirkebøgerne er ført for et længere Tidsrum under et efter Hukommelsen. Man kan med andre Ord ikke være sikker paa, at en Begivenhed ikke har fundet Sted, blot fordi den Kirkebog, som skulde have registreret den, intet indeholder derom.

Ildebrand i Præstegaardene, Sløseri og Ligegyldighed med Opbevaringen har berøvet os mange Kirkebøger, og kommer man under sin Forskning til det Punkt, at den Kirkebog, hvor man med Sikkerhed skulde kunne finde, hvad man søger, er gaaet tabt, vil der som Regel ikke være meget at gøre. Dog bør man, hvor det drejer sig om Personer, som ved Rang, Embede eller andre Forhold er hævet over den almene Befolkning, forsøge om Vielsestiden eventuelt kan konstateres gennem Kopulationspengenes Betaling, i hvilket Tilfælde man som nævnt kan gaa ud fra, at Vielsen som Regel har fundet Sted faa Dage senere¹⁾, gennem Lejlighedsdigte eller Bevillinger; at søge Tilladelse til at vies i Huset uden Trolovelse og Lysning var fra Slutningen af det 17. og hele det 18. Aarhundrede igennem overordentligt almindeligt; de her hen hørende Bevillinger vil normalt være at finde i sjællandske, jyske osv. Registre (se S. 163), men er ikke altid indført, hvorfor ogsaa Danske Kancellis Sportelregnskaber bør undersøges.

Er det en Begravelse, man ikke kan finde, maa ogsaa foruden Lejlighedsdigte og Ligprædikener i den trykte Litteratur, Registrerne og Sportelregnskaberne undersøges, Dispensationer fra Begravelsesforordningen af 1682 er ikke sjældent forekommende; af Betydning, særlig i Købstæderne og København, er ogsaa Kirkernes Regnskaber; eksempelvis kan nævnes, at man for Københavns St. Nikolaj Kirkes Vedkommende — hvis Begra-

¹⁾ Noget Bevis for, at Vielsen har fundet Sted, ligger der naturligvis ikke heri.

velsesprotokol først begynder 1767 — er dækket tilbage til 1732 gennem de i Stadsarkivet opbevarede Kirkeregnskaber, hvorover Register findes sst., og for Begravelserne inde i Kirken endda et godt Stykke tilbage gennem de ogsaa i Stadsarkivet bevarede Gravstedsprotokoller¹⁾; ogsaa Latinskolenes *Ligpengeregnskaber* er en fortrinlig Kilde; det var almindelig Skik og Brug, at Disciplene sang ved Begravelser, og man kan ofte af den vedføjede Bemærkning »hel« eller »halv Skole«, dvs. stort eller lille Kor, faa Oplysninger af personhistorisk Værdi. For Københavns Vedkommende er man relativt godt hjulpet med Hensyn til Begravelser. Frue Skoles Regnskab over Ligpenge 1584—86, 1594—1602, 1603—12 og 1625—28 giver en Del, men navnlig de fra 1711—97 bevarede *Frue Skoles Ligbøger* er et Hjælpemiddel af uvurderlig Betydning; de er ordnet som Ugepengeregnskaber og giver altsaa ikke Oplysning om selve Begravelsesdagen, men kun om den Uge, i hvilken Jordefærden har fundet Sted²⁾. Kender man Tidspunktet for en Persons Død, men ikke Begravelsesstedet i København, er det langt lettere at slaa efter i Ligbøgerne, hvor ogsaa Sognet er angivet, end at lede sig frem gennem en halv Snes Kirkebøger. Fra 1805 har desuden Københavns Begravelsesvæsen aarsvis alfabetisk ordnede Registre over Begravede med Henvisning til Begravelsesvæsenets egne Protokoller. Seddelmaterialet hertil findes nu i Københavns Stadsarkiv.

Selvom det store Flertal af Kirkebogsindførslerne ikke giver andet og mere end korte, tørre Data, er der visse Oplysninger, som sjældent savnes i ældre Tid, fordi de har haft økonomisk Betydning for Præsten, og som kan have stor slægtshistorisk Værdi ved, hvad man derigennem kan slutte sig til med Hensyn til den afdødes Position; det gælder f. Eks. ved Vielser med Hensyn til Kongebrevs Løsning, ved Begravelser, om de har fundet Sted i Kirken eller paa Kirkegaarden, i den dyre eller i den billige Jord, med alle Klokker eller kun med den lille Spirlokke, i Egekiste, med Ligklæde osv., osv.; det er jo ikke faa Præstemænd og Degne, der som Holbergs Per Degn har forbedret

¹⁾ Uddrag for Tiden indtil ca. 1700 trykt ved Oluf Nielsen i *Personalthist. Tidsskr.* I, 1880, S. 192—223.

²⁾ Saa vel Ligpengeregnskaberne som Ligbøgerne findes i Landsarkivet for Sjælland m. v.

deres Indkomster ved at skelne mellem fint Sand og slet og ret Jord. Er der Tale om fremtrædende Personer, eller er der til en bestemt Begivenhed knyttet særligt mærkelige Omstændigheder, kan man undertiden finde udførlige Beretninger herom, ofte ledsager Præsten ogsaa Indførslen med en rosende eller dadlende Karakteristik, der sætter den fromme afdøde eller det Syndens Barn i det rette Relief; ligefremme Nekrologer, som man ikke sjældent træffer f. Eks. i tyske Kirkebøger, er sjældnere her til Lands.

Med Reskriptet af 1812, hvorved de skematiske Kirkebøger indførtes, ophører den individualistiske Periode i vore Kirkebøgers Historie; alle slige opmuntrende og ikke mindst for Præsternes eller Degnenes Personkarakteristik overordentligt værdifulde Enkeltheder forsvinder, men er de nye Kirkebøger end, som det er blevet fremhævet, ved deres Ensartethed kedeligere end de gamle, maa de dog alligevel netop ved deres Krav om ganske bestemte Oplysninger i hvert Tilfælde betragtes som et væsentligt Skridt fremad¹⁾.

Ved Efterforskninger i Kirkebøgerne, som iøvrigt ved alle andre arkivalske Kilder, maa man have Opmærksomheden henvendt paa det Forhold, at Retskrivningen i ældre Tid var overordentligt vaklende, og ikke mindst paa den fuldkommen usikre Navnebrug. Der er saa at sige ikke Grænser for, under hvilke Betegnelser en og samme Person kan optræde. Det hører til Dagens Orden, at Peder Hansen et Sted kaldes saaledes, et andet Sted træffes som Peder Væver, et tredje Sted maaske med et Slægtsnavn; heroverfor maa man være særligt varsom og ikke mindst sørge for, at Identificeringen altid er fuldkommen sikker, før man medtager en Oplysning i sin Fremstilling; der kan jo være to Vævere, som begge hedder Peder, i samme Sogn. At Slægtsnavne optræder i de mærkeligste Former, maa man heller ikke undre sig over, der er intet usædvanligt i, at en Slægt Mohr i Kirkebogen kaldes Maard, eller at en Bærer af dette Navn ved sin Død kun kaldes Ole Pedersen; i en Tid, hvor Slægterne oftest selv var inkonsekvente i deres Brug af Navnet, kan man

¹⁾ S. Nygård i Jydske Saml. anf. Sted. Gustav Bang: Kirkebogsstudier, 1906. — Om de sønderjyske Kirkebøgers særlige Karakter se S. Nygård i Vejledende Arkivregistraturer V, Danmarks Kirkebøger 1933.

ikke vente, at den tilfældige Kirkebogsfører eller Kancelliskriver skal anvende den Form, man nu anser for den korrekte. Til Gengæld har man ofte den Fordel af den anvendte Form at kunne se, hvorledes Navnet har været udtalt, som naar Fabritius hyppigt forekommer i Formen Fabritzius, eller Slægten Grandjeans Stamfader Augustin Grandjean kaldes »Ostein«, altsaa en fonetisk Form for Diminutivet Austin.

Endnu et lærerigt Eksempel paa, hvilke Vanskeligheder Navnesikkerheden medfører, skal anføres. En Købmand Peder Berg i Korsør († 1810) maatte ifølge en Attest fra hans Læretid, som fandtes i Skiftet efter ham, være født i Skelskør ca. 1770, men en omhyggelig Gennemgang af Skelskørs Daabsprotokol var resultatløs. Da Navnene paa et Par af hans Søskende var kendte, noteredes alle de Personer i Kirkebogen, der i Tiden 1750 til 1800 var døbt med disse Navne. Resultatet heraf var, at det eneste Ægtepar, der havde Børn med disse Navne var en Skipper Christopher Norsk og Hustru Sara Poulsdatter. En tredie Gennemgang af Kirkebogen efter alle Børn af dette Ægtepar gav saa Beviset for, at Peder Berg hørte hjemme her, derved at Præsten et Sted havde været saa forsynlig at skrive Christopher Berg, kaldet Norsk.

Værre er man naturligvis stillet, naar f. Eks. Kirkebogen i Sigersted beretter, at *Møller* Svendsens Enke af Englerup er død 14. Januar 1814, og denne Indførsel saa betyder, at den nævnte Dag begravedes Elisabeth Schwensen, født Collundborg, Enke efter *Skovrider* Friederich Schwensen i Glücksborg, og død 8. Januar 1814. Fejltagelsen med Møllerstillingen skriver sig fra, at afdøde boede hos sin Svigerson i Englerup Mølle. I denne Indførsel er der vist begaaet saa mange Fejl som overhovedet muligt.

Et andet Forhold, man maa have Opmærksomheden henledt paa, er de gennem Tiderne foretagne Omlægninger af Sognegrænserne; søger man forgæves en Indførsel, som man bestemt maatte vente at finde i den paagældende Kirkebog, kan Aarsagen hertil være, at Sognegrænsen er flyttet, Oplysninger herom findes i Kirkebogsregistraturen (se foran S. 91). Aarsagen til, at man intet kan finde, kan dog ogsaa være, at Præsten ved Uagtsomhed har forvekslet Kirkebøgerne og foretaget Indførslen i Anneks-sognets Protokol.

Er man kommet længere tilbage i Tiden, kan man ikke undgaa sproglige Vanskeligheder, man maa i saa Fald raadspørge Ordbøgerne, af hvilke mange er for Haanden, især benyttes Videnskabernes Selskabs Ordbog og O. Kalkar: Ordbog over det ældre danske Sprog. Kan man ikke løse Vanskelighederne herigennem, bør man forsøge Dialektordbøgerne og om mere specielle Ting iøvrigt spørge sig for; det samme gælder overfor de baade danske og latinske Forkortelser, som i stor Udstrækning findes i Kirkebøgerne, hvis ikke Betydningen klart fremgaar af Teksten. Man maa være klar over de almindeligst forekommende latinske Benævnelser: pater for Fader, mater — Moder, testes — Faddere, susceptrix — Gudmoder osv.

Ogsaa Dateringen kan undertiden volde den uøvede Vanskelighed, idet Præsterne foruden at anvende latinske Benævnelser og Forkortelser som en Reminiscens fra middelalderlig Dateringsmaade har været tilbøjelige til ikke at angive Datoen, men derimod Antallet af Dage før eller efter en kirkelig Højtid; det er jo ikke umiddelbart til at se, at et Barn, der er døbt Fest. Ascens. (Kristi Himmelfartsdag) 1717, er døbt 6. Maj, eller at Dom. 12. p. Trin. (12. Søndag efter Trinitatis) 1750 var 16. August. Da de fleste af Kirkefesterne jo er bevægelige, maa man have kronologiske Hjælpemidler for at finde Datoen, hertil kan i første Række anbefales R. W. Bauer: *Calender for Aarene 601—2200* (Kbh. 1868 og senere Udgaver) og Grotfend: *Taschenbuch der Zeitrechnung* (Hannover 1898).

Søndagen hedder Dominica, Hverdagen Feria (egentl.: Ugedag) med tilføjet Tal, Feria 2 er Mandag, Feria 6 Fredag. Af mere specielle Søndagsnavne, som hidrører fra Begyndelsesordene i de latinske Messetekster til de paagældende Dage, skal her anføres: Esto mihi eller Quinquagesima for Fastelavnssøndag, Invocavit, Reminiscere, Oculi, Lætare og Judica for henholdsvis 1., 2., 3., 4. og 5. Søndag i Fasten, Quasimodogeniti, Misericordia, Jubilate, Cantate, Rogate og Exaudi for 1., 2., 3., 4., 5. og 6. Søndag efter Paaske.

Et andet Forhold, man maa være opmærksom paa ved Dateringer, er *Kalenderreformen* i Aaret 1700, da Danmark og Norge ligesom den protestantiske Del af Tyskland gik over fra den julianske Kalender til den gregorianske, idet man dette Aar sprang fra 18. Februar til 1. Marts. Den tilsvarende Kalender-

reform indførtes i Sverige 1753. Ved Dateringer før 1700 bør den gamle Dato anføres med Tilføjelse af gl. St. (gammel Stil, eller den tilsvarende latinske Forkortelse st. v.) Endelig maa man bemærke de latinske Forkortelser for Maanedsnavnene, hvor VIIbr. (eller 7br) betyder September (altsaa ikke den syvende Maaned), VIIIbr. (8br.) er Oktober, IXbr. (9br.) November og Xbr. (10br.) December, svarende til de latinske Tal septem (7), octo (8), novem (9) og decem (10)¹⁾.

En let anvendelig Regel til at konstatere Ugedagen for en kendt Dato er meddelt i *Nyt Tidsskrift for Matematik A.* 1897²⁾:

Gregoriansk Kalender:

Læg følgende fem Tal sammen:

1. Datoen (Dagens Nummer i Maaneden).
2. Det til Maanedens Nr. svarende Tal af Rækken 1—4—4—0—2—5—6—3—6—1—4—6.
3. Et af Tallene 4—2—0—6 eftersom Aarstallets to første Cifre er 17—18—19 eller 20.
4. Aarstallets to sidste Cifre.
5. En Fjerdedel af det sidstnævnte Tal.

Summen divideres med 7, som Rest vil da fremkomme et af Tallene 1—2—3—4—5—6—0. Den søgte Ugedag er da henholdsvis Søndag, Mandag, Tirsdag, Onsdag, Torsdag, Fredag eller Lørdag. I Skudaar formindskes ovenn. Rest med 1, naar Datoen er i Januar eller Februar³⁾.

Juliansk Kalender:

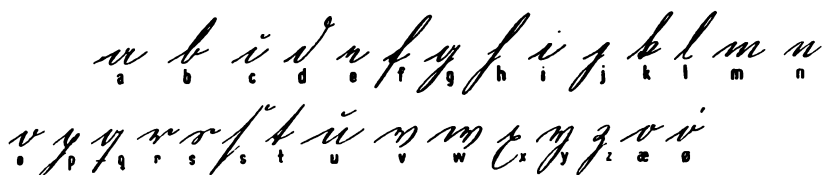
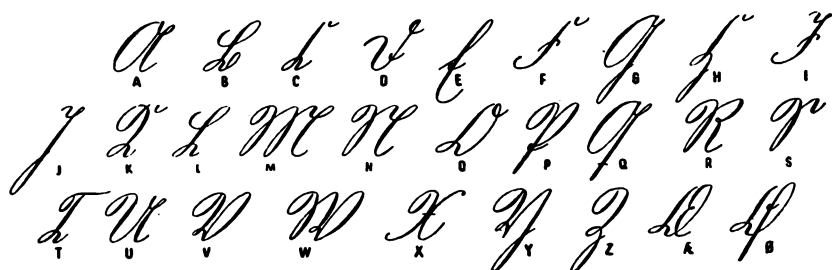
Fremgangsmaaden er den samme som før, kun at den under 3 opførte Talrække ombyttes med 1—0—6—5—4—3—2 svarende til Aarstallets to første Cifre 10—11—12—13—14—15—16.

Et Spørgsmaal af største Betydning for den begyndende Slægtsforsker er *Læsningen* af Arkivalierne. Ikke alene har Skriften

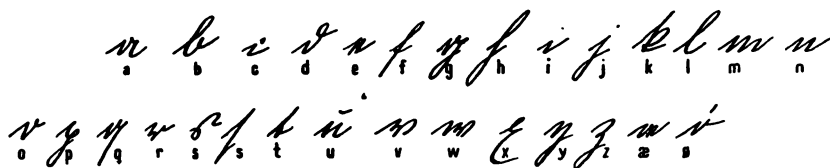
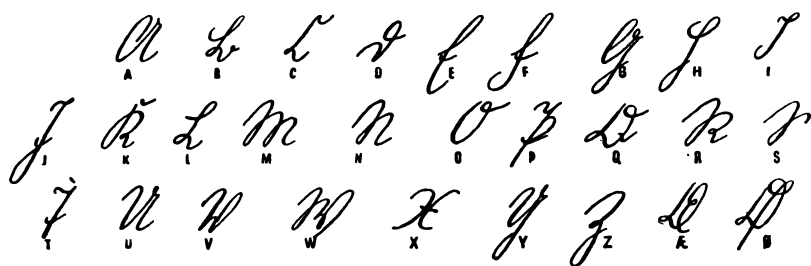
¹⁾ Jfr. Johannes Steenstrup: *Tidsregning*, 1908.

²⁾ Efter E. Kleins Artikel herom i *Fortid og Nutid* II, 1919, S. 225.

³⁾ I den gregorianske Kalender er Aarstal, delelige med 4, Skudaar, undtaget herfra er dog hele Aarhundreder, dersom Antallet af Hundreder *ikke* ogsaa er deleligt med 4 (altsaa 17, 18 og 1900 er ikke Skudaar, medens 1600 og 2000 er det).

Gotisk Alfabet.
Kalligraferet.

Gotisk Alfabet.
Almindelige Haandskriftformer.

undergaaet meget stærke Ændringer gennem Tiden, men lige til henimod sidste Fjerdedel af det 19. Aarhundrede har man skrevet med gotisk Skrift, som jo afviger stærkt fra den nu brugelige latinske. Læsningen er imidlertid som Regel ikke saa vanskelig, som den straks i første Øjeblik ser ud til, og Rutine erhverves som Regel ret hurtigt. Der findes i Boghandelen forskellige Skriftlærningsbøger, Skrivehæfter og Alfabeter, og det kan ikke tilstrækkeligt anbefales Begynderen at lære det gotiske Alfabet saa grundigt, at han selv er i Stand til at skrive det, før han giver sig i Lag med omfattende Arkivstudier; af stor Nytte er det ogsaa at begynde sine Studier med at faa fat i Facsimiler af Skrift, helst med vedføjet trykt Gengivelse, og forsøge at skrive Haandskriften af¹⁾; ved derefter at konferere sin Afskrift med den trykte Gengivelse vil man hurtigt udfinde, hvilke Punkter det er, der volder en selv de største Vanskeligheder, og ved fortsat Øvelse lærer man sig paa denne Maade hurtigt det nødvendige. Baade for en selv og for det Arkiv- eller Bibliotekspersonale, som gerne vil træde hjælpende til, vil der spares megen Tid, dersom Begynderen uden Vanskelighed selv kan klare en almindelig Skriverhaand. At der ogsaa for den øvede Haandskriftlæser stadig vil forekomme Vanskeligheder, er en Selvfølge, og man maa hellere spørge sig for end skrive galt af.

Naar Kirkebogsundersøgelserne er til Ende eller jævnsides med dette Arbejde, maa man i Gang med Skifteprotokollerne; naar man har Dødssted og -tidspunktet, maa man først konstatere om der er bevaret Skifteprotokoller (jfr. den S. 236 ff. givne Oversigt over Skiftevesenet) og sætte sig ind i, hvilken Myndighed den afdødes Bo sorterede under. Ligesom Kirkebøgerne har Skifteprotokollerne ifølge deres Natur juridisk Gyldighed som Bevis for Filiationsforholdet, men Skifteprotokollerne har tillige som oftest den største slægtshistoriske Betydning, idet man jo ikke alene derved faar Oplysning om alle Arvingerne og deres Opholdssted, kvindelige Arvingers ægteskabelige Forhold, osv., men ogsaa meget ofte gennem den Rigdom af Attester, Breve, Regninger osv., osv., der kan være bevaret i Afskrift i Protokollen eller som

¹⁾ Holger Hjelholt: Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarhundrede. Med Tekstlæsninger. 1940. Anna Elise Møldrup: Gotisk Skrift. Vejledning i Læsning af Kilder til Slægtsforskning, 1940.

Bilag til denne, og gennem de omhyggelige Registreringer af Boets Værdier vil faa væsentlige Bidrag til Skildringen af Hjem og Personer. Underskrifter og Segl fra Slægtens Medlemmer vil ogsaa ofte være bevaret netop her.

Spørgsmaalet om *Kildekritik* og *Diplomatik* kommer Slægtsforskeren ikke helt uden om, men som Regel vil han dog i langt ringere Grad end Historikeren komme til at staa overfor en Undersøgelse af Dokumenternes Ægthed; disse Undersøgelser forekommer hyppigere ved Studiet af middelalderlig Genealogi, og med denne vil en ikke historisk-videnskabeligt uddannet Slægtsforsker næppe i større Grad komme til at beskæftige sig. Forfalskninger af Kirkebøgerne haves der imidlertid ogsaa Eksempler paa¹⁾, og det kan kun anbefales Slægtsforskeren at orientere sig med Hensyn til Principperne for den historiske Kildekritik, saaledes at han i hvert Fald er klar over de her henhørende Problemers Eksistens²⁾.

Virkelige Vanskeligheder bereder de ovenfor skildrede Undersøgelser ikke, bortset fra de nævnte Besværligheder, som enhver Begynder staar over for, og som han hurtigt vil overvinde ved at sætte sig grundigt ind i de paagældende Kilders Karakter, være omhyggelig med sin Gennemgang og nøjagtig med sine Optegnelser, samt endelig bruge baade sin Iagttagelsessans og sin Taalmodighed i videst mulige Udstrækning.

Værre bliver det unægtelig, dersom man ikke ad de nævnte Veje kan konstatere, hvornaar eller hvor et bestemt Familie-medlem er født. Hvorledes man i saadanne Tilfælde skal bære sig ad, er det ugørligt at opstille almengyldige Regler for; hvor langt man vil naa, er ikke alene afhængigt af, hvad der er bevaret af Kildemateriale, men ogsaa i højeste Grad af tilstrækkeligt Kendskab til de Kilder, der findes, og af Forskerens Iagttagelses- og Kombinationsevne. Det gælder her fremfor alt at lægge Mærke

¹⁾ Et Tilfælde af Kirkebogsforfalskning omtales i Paul Hennings: Die »Ehe« des königl. dän. Generals und Staatsministers von Huth, Der Deutsche Herold 1922, Nr. 2.

²⁾ Kr. Erslev: Historisk Teknik, 1911.

til de tilsyneladende ubetydeligste Smaating, ofte er det dem, der kommer til at hjælpe en over »det døde Punkt«. Er man standset i sit Arbejde, maa man tage et Skøn over, hvad man ved, og paa dette Grundlag danne sig en Arbejdshypotese; man maa skaffe sig nøje Overblik over, hvilke Kilder der kan komme i Betragtning i det foreliggende Tilfælde, og omhyggeligt lede, indtil man har fundet, hvad man søger, eller alle Muligheder er udtømt. Det kan imidlertid ikke kraftigt nok pointeres, at man meget nøje maa skelne imellem, hvad der vides med Sikkerhed, og hvad der kun er Formodning og mere eller mindre vel underbygget Konstruktion. Altfor ofte har man set det sørgelige Resultat, at en Forsker har arbejdet saa længe med sin egen Formodning, at han til sidst føler sig overbevist om, at Forholdet er saaledes, og fremsætter den som en Kendsgerning; at man ved Fremstillingen bør gøre Rede for, paa hvilket Grundlag man har opstillet sin Hypotese, og hvilke Undersøgelser der er foretaget, er næsten for selvfølgeligt til at blive særligt fremhævet. At give en Oversigt over, hvilke Arkivalier der kan komme i Betragtning, er ganske umuligt; det vil i hvert enkelt Tilfælde afhænge af de foreliggende Omstændigheder, og talrige arkivalske Kilder af den mest forskellige Art kan i givet Fald indeholde Oplysninger af Værdi for Slægtsforskeren. I største Almindelighed skal her kun henvises til det paagældende Steds Retsprotokoller, Overformynderisager, Skøde- og Pantebøger osv., osv., men desuden naturligvis til Centraladministrationens Arkiv, hvor ikke mindst Skatteregnskaber og Kancelliregistranter (Registre og Tegnelse) i første Række faar Betydning.

Hvor man skal sætte ind, afhænger af det Milieu, Slægten eller dens enkelte Medlemmer har levet i; drejer det sig om en *Embedsmand* søger man naturligvis først og fremmest Embedsansøgninger og -udnævnelser, Pensions- og Enkekassesager, Lønnings- og Konduitelister, osv. *Borgere* søges i Borgerskabsfortegnelser, Raadstueprotokoller og Købmandslav, *Haandværkere* i de respektive Lavs Arkiver, af hvilke en Del opbevares i vore offentlige Arkiver, *Bønder* i Amtsstuernes eller Godsernes Arkiver, i Fæste-protokoller og Jordebøger, Tingbøger osv.

Mulighederne er mangfoldige, og det følgende Afsnit om Arkivernes slægtshistoriske Indhold skulde give Forskeren til-

strækkelig Vejledning til at opnaa i hvert Fald noget Resultat ved egen Hjælp, ikke mindst ved den deri meddelte Oversigt over de forskellig Institutioners Forretningsgang, som jo danner Grundlaget for Arkivsagernes Ordning. Endelig maa man naturligvis ogsaa paa dette Punkt søge Raad og Vejledning hos Arkivernes Embedsmænd, som gennem deres daglige Arbejde med Stoffet sidder inde med rige Erfaringer for, hvor man med Held kan søge. Som sidste Udvej kan det tilraades at indrykke Spørgsmaalet i »Personalhistorisk Tidsskrift«; der er jo en Mulighed for, at en af Tidsskriftets Læsere i sine Samlinger har Oplysninger, som kan føre videre.

Hvad det manuelle Arbejde angaar, maa Slægtsforskeren gøre sig det til Hovedregel, at *intet maa skrives uden Kildeangivelse*, og denne maa være klar og udtømmende, dvs. omfatte Protokollens eller Sagens fulde Titel, Foliotal eller Nummer, og Stedet, hvor den findes. Her maa anbefales den største Omhyggelighed og Nøjagtighed, en fejlfuld eller ufuldstændig Kildeangivelse — for slet ikke at tale om Mangelen paa Henvisning — kan forarsage Timers spildt Arbejde for en selv eller andre. Lader man sit Arbejde trykke, *skal* Kildehenvisninger ufravigeligt anføres i Noterne. Naturligvis behøver man ikke ved de genealogiske Kendsgerninger at henvise til de Kirkebøger, hvorfra Oplysningen er taget; staar der i Teksten, at en Mand er døbt i Slangerup Kirke, er det en Selvfølge, at Kilden herfor er Slangerup Kirkebog, derimod er det f. Eks. ikke nok at skrive, at en Mand er døbt i Slagelse eller i Helsingør, her maa henholdsvis St. Mikkel eller St. Peders og St. Olai eller St. Marie Kirke anføres. Er Oplysningen hentet andet Steds fra, fordi selve Kirkebogen er gaaet tabt, maa der selvfølgelig henvises ogsaa for de genealogiske Kendsgerningers Vedkommende.

Nøjagtighed og Omhyggelighed er tillige de første Krav, der maa stilles til selve Udskrifterne. Uddrag maa som Regel anføres ord- og bogstavret, og refererer man en Kilde, maa man drage Omsorg for, at alt væsentligt bliver medtaget; at man skarpt bør skelne mellem Referat og Udskrift er en Selvfølge. Med Hensyn til den bogstavrette Gengivelse er dog en fornuftig og forsigtig *Normalisering* at anbefale. Fortidens fuldkomment tilfældige og usystematiske Anvendelse af store og smaa Bogstaver, dobbelte

Konsonanter osv. har det som Regel ingen Interesse at faa slavisk gengivet; en saadan Gengivelse bevirker kun, at Citaterne bliver vanskelige at læse og bidrager til at skabe fuldstændigt fejlagtige Forestillinger hos den mindre kyndige om det danske Sprogs Udtale i tidligere Tid; Normaliseringen bør imidlertid ikke foretages saa radikalt, at man, som puristisk paavirkede Skribenter i forrige Aarhundrede, gaar saa vidt at erstatte x med ks og c med k; herved fremkommer f. Eks. en saadan Meningsløshed, at man træffer den kendte Politiker C. C. Hall i Forklædningen K. K. Hall. Gengiver man i større Udstrækning Breve eller Dokumenter, bør de Principper, som man konsekvent har fulgt ved sin Normalisering, nøje angives. Det maa imidlertid anbefales, i hvert Fald hvad Personnavnene angaar, at vente med Normaliseringen, indtil Manuskriptet skal renskrives; det kan være af afgørende Betydning, at man i sit Materiale er i Stand til at se nøjagtigt, hvad der staar i Kilden.

Praktisk vil det være at tage sine Uddrag paa Sedler af en bestemt Størrelse, Oktav eller Kvartark til mindre Uddrag, Folioark til større. Man bør altid benytte samme Størrelse, og det betaler sig ikke at spare paa Papirets Kvalitet, Sedlerne skal jo gentagne Gange mellem Hænder, inden man er færdig med sit Arbejde. Endvidere bør man kun skrive paa den ene Side af Papiret og altid anbringe Kildehenvisningen paa den samme Plads, foroven eller forneden, som man nu finder det bekvemlest.

Samtidig med Indsamlingen af Materialet maa dette ordnes og registreres; mest hensigtsmæssigt er det at samle alle de Udskrifter, der vedrører en bestemt Person i et Charteque eller en Kuvert for sig; Dokumenter, der vedrører hele Slægten, holdes for sig selv i Spidsen af Samlingen, og saadanne, der angaar flere Personer, anbringes under Hovedpersonen, medens der for de øvriges Vedkommende i de respektive Kuverter lægges Genparter eller blot Henvisning til Hovedstedet. Breve sorteres saaledes, at hver *Adressats* Breve samles for sig og her indenfor ordnes alfabetisk efter Brevskrivere og kronologisk indenfor disse.

Et Register er tillige nødvendigt; bedst er det at anvende saa store Registersedler eller -kort, at de samtidig kan tjene som en Slags »Generalieblade«, saaledes at man ikke alene har de genealogiske Kendsgerninger anbragt paa Kortet, men tillige straks kan

se, hvad man i det hele taget ved — og dermed ogsaa hvad man mangler — om den paagældende Person. Personens fulde Navn anbringes paa Kortet, Efternavnet forrest og Kaldenavnet understreget. Hvorledes man i det enkelte vil indrette sig, er naturligvis individuelt, Hovedsagen er, at man *har* et System, som man selv, og helst ogsaa andre, kan finde sig til Rette i uden Vanskelighed, og som paa et hvilket som helst Stadium under Arbejdet tillader det fulde Overblik.

I Tyskland er der gjort et stort Arbejde med at konstruere Kartotekkort med Fortryk, Personblade, Kartotekmapper, Oversigtstavler, Spørgeskemaer, osv. osv., ogsaa her i Landet er der fra Tid til anden fremkommet skematiske Slægtsbøger, som kan benyttes med Held¹⁾.

Naar man saa er kommet saa vidt, at Stofindsamlingen i det store og hele er tilendebragt, maa Materialet samles og bringes i Form. Som nævnt ovenfor er det en absolut Fordring til moderne genealogiske Arbejder, at Teksten indeholder visse bestemte Oplysninger om hver enkelt Person, for saa vidt de kan skaffes; de paagældende Oplysninger er fulde Navn og Steds- og Datoangivelser for Fødsel og Daab, Vielse, Død og Begravelse. For Stedsangivelsernes Vedkommende er det som nævnt ikke tilstrækkeligt ved Købstæder kun at anføre Byens Navn, ogsaa Kirkens Navn skal meddeles. Det er gennem disse Oplysninger, at Arbejdet dokumenteres, først her igennem bliver det muligt for andre, der beskæftiger sig med de samme Personer, at verificere de anførte Data. For at undgaa stadige Gentagelser og lette Overskueligheden, kan det anbefales at anvende følgende almindeligt benyttede Tegn og Forkortelser:

- * for: født
- ~ dbt. for: døbt
- ~ for: gift . . . med
- † for: død
- ☩ begr. for: begravet.

Det maa endvidere anbefales at holde Oplysningerne om Fødsel, Daab, Død og Begravelse samlede umiddelbart efter Navnet; ofte søger Benytteren af et genealogisk Arbejde jo en ganske

¹⁾ Saaledes f. Eks. »Slægtsbog« 1940 (J. H. Schultz Forlag).

bestemt Ting, og det sparer da baade Tid og Ulejlighed, ligesom det forebygger Fejltagelser, at han kan finde det søgte uden først at være nødt til at gennemlæse en Biografi paa en halv Side eller mere. Det er ikke uden Betydning tillige at anføre Dødsaarsagerne, hvor disse kan konstateres gennem Kirkebøger eller Attester.

Til de skematiske Oplysninger kan man saa føje biografiske Meddelelser efter sit eget Skøn. Hovedreglen er her, at man maa gøre Rede for den paagældendes Løbebane, Uddannelse, Ansættelser, Profession, Besiddelsesforhold osv.; man maa vogte sig for at give disse Biografier en alt for knap Form, men endnu mere dog for at gaa til den modsatte Yderlighed. Der er i Tidens Løb anvendt tilstrækkeligt med Tryksværte til at genoptrykke, hvad andre har skrevet, og man bør derfor indskrænke sine Meddelelser om Personer, der i Forvejen foreligger fyldigt biograferede, til et nødtørftigt Minimum; ikke mindst gælder dette om den begrænsede Kreds af lærde Folk og Patriciere fra det 16. og 17. Aarhundrede, som stadigt gaar igen paa saa mange nulevende Menneskers Ahnetavler.

Bliver Biografierne for omfattende, kan det anbefales at skille dem ud fra den rent genealogiske Tekst og dele sit Arbejde i en Efterslægts- eller Ahnetavle, som kun indeholder de nødvendige genealogiske og biografiske Oplysninger, og en historisk Skildring af Slægten eller enkelte af dens Medlemmer. Man bør være varsom med i alt for høj Grad at gengive Dokumenter og Breve som Led i selve Teksten; et Stof maa bearbejdes og ikke fremlægges for Offentligheden som en blot og bar Materialesamling, sligt halvfærdigt Arbejde er til mere Ærgrelse end Glæde for Læseren. Brevstof og Dokumenter af enhver Art kan gengives in extenso eller i Uddrag som Tillæg til Bogen. Ved selve Bearbejdelsen bør man naturligvis ogsaa være forsigtig med, hvad man inddrager i Teksten. Begyndere har her en vis — ganske naturlig — Forkærlighed for at hæfte sig ved de tusinde Smaating, som faktisk ingenting siger, fordi det er Fællestræk, og til at lade sig imponere af ganske selvfølgelige Bagateller. Man maa ved omfattende historisk og kulturhistorisk Læsning og ved grundigt at sætte sig ind i den genealogiske og personhistoriske Litteratur, vejledet gennem Anmeldelser, søge at naa frem til det bedst mulige Resultat.

Spørgsmaalet om, i hvilket Omfang man er berettiget til at offentliggøre Resultaterne af sine slægtshistoriske Undersøgelser uden Samtykke fra alle eller Flertallet af Slægtens Medlemmer, har været drøftet paa forskellig Vis. Oplysninger, der gør Indgreb i Privatlivets Fred, maa naturligvis ikke trykkes — herimod beskytter iøvrigt Straffeloven — men bortset herfra maa det fastholdes, at da Arkivernes Samlinger er offentligt tilgængelige, maa den Slægtsforsker som af egen Drift og paa egen Bekostning indsamler Oplysninger om en Slægt, det være sig hans egen eller andres, ogsaa have frie Hænder til ved Offentliggørelse eller paa anden Maade at gøre sit Arbejde frugtbringende.

Dersom Arbejdet udføres paa Bestilling og mod Honorar, har derimod den eller de, der har bekostet Undersøgelserne, Bestemmelsesretten med Hensyn til, hvad der skal ske med Arbejdet¹). Meddelelsen af Oplysninger til et Arbejde maa antages at indeholde Samtykke til at benytte disse Oplysninger ogsaa ved Offentliggørelsen. Ved Benyttelsen af Brevstof, Dagbøger osv. i privat Eje maa Ejers Samtykke indhentes. Næst efter Sandfærdighed kommer det iøvrigt i det hele taget an paa Takt og Smag, naar Spørgsmaalet om, under hvilken Form Arbejdet skal trykkes, bliver aktuelt.

Det er ovenfor nævnt, at Bogen skal være forsynet med Henvisninger, hvori der gøres Rede for, hvorfra Oplysningerne er hentet; dette er et uafviseligt Krav i alle de Tilfælde, hvor Kilden ikke direkte fremgaar af det meddelte. Et andet uafviseligt Krav til et slægtshistorisk Arbejde er, at det afsluttes med et udtømmende Navneregister, som bør omfatte alle de i Teksten forekommende Personer, hvorom der er meddelt noget af Betydning; Fyrster, i hvis Tjeneste Slægtens Medlemmer har staaet, Officerer, der blot nævnes i deres Egenskab af Afdelingschefer, Forfattere, hvis Værker citeres o. lign. kan som Regel udelades. Stedregistre og ved rigt illustrerede Værker tillige Billedregistre vil ogsaa som oftest være særdeles nyttige²).

¹) Det kan dog ikke antages, at den Mand, der bestiller et genealogisk Arbejde hos en anden, er berettiget til at lade dette trykke i Udarbejderens Navn uden dennes Tilladelse.

²) H. W. Harbou: Om Personregistre, Personalhist. Tidsskr. 7. Rk. III, 1919, S. 1—22.

Om Navneformerne gælder det samme som ovenfor er sagt med Hensyn til Citatgengivelse; der bør foretages en fornuftig Normalisering. Det er som oftest uden Interesse at bringe Navnene i den Form, den tilfældige Kirkebogsfører har fundet passende, men ogsaa her maa dog advares mod for radikale Metoder.

Hvadenten man har delt Arbejdet i en genealogisk og en historisk Del eller ikke, bør der i indledende Afsnit gøres Rede for Slægtens Navn og Vaaben, ved Beskrivelser heraf maa man eventuelt søge sagkyndig Bistand. Har Slægten gennem Tiderne ført flere Vaabener eller forskellige Former af det samme Vaaben, bør man tillige benytte Lejligheden til at faa fastslaaet, hvilket eller hvilken Form der fremtidig bør benyttes, hvorom der naturligvis maa træffes Aftale mellem Slægtens Medlemmer; ogsaa i saa Tilfælde vil det være nødvendigt for Lægmanden at søge sagkyndig Hjælp for at faa det rette Vaaben fastslaaet, og man bør ikke af Pietetshensyn vige tilbage for at faa ændret de Detailler, der strider imod de heraldiske Regler. Flertallet af vore borgerlige Slægtsvaaben stammer fra en heraldisk Forfaldsperiode, der tilsidesatte de mest elementære Love.

Indledningen bør ogsaa bringe en kort Redegørelse for Slægtens Oprindelse og Hovedtrækkene i dens Liv, og den bør endvidere ledsages af en statistisk Behandling af Materialet, som giver Oversigt over de simple Talforhold, Antallet af Personer fordelt efter Generationer og Køn, Civilstands Forhold, Ægteskabernes Frugtbarhed, Gennemsnitsalder, Fordeling efter Fødested og Erhverv osv. Det er næppe overflødigt at gøre opmærksom paa, at en statistisk Analyse af en Slægt giver Mulighed for en ganske anderledes nøjagtig Slægtsbeskrivelse end den tilvante; det Indtryk, en tilfældig Benytter faar af en Slægt ved at blade i en genealogisk Fremstilling, afviger ofte ikke ubetydeligt fra det tal-mæssigt begrundede Resultat, fordi man er tilbøjelig til at hæfte sig for stærkt ved de iøjnefaldende Undtagelser. Paa den anden Side maa man være klar over, at almengyldige Slutninger ikke vil kunne drages af en saadan enkelt Slægtsanalyse; naar den alligevel tilraades foretaget, er det da dels begrundet med den Interesse, det altid vil have at faa en exakt Beskrivelse af Slægten, dels med den Lettelse, det vil betyde for fremtidige sammen-

fattende Slægtsanalyser, at Tallene for den enkelte Slægt paa Forhaand er udregnede.

Endelig bør man ogsaa i Indledningen gøre Rede for sine Iagttagelser med Hensyn til Tvillingfødsler, særligt fremtrædende eller hyppigt forekommende Egenskaber (Musikalitet f. Eks.) osv., men som forhen fremhævet: man bør overlade enhver Slutning paa Grundlag af saadanne maaske tilfældige, maaske arveligt bestemte Foreteelser til Fagmænd, det er blot Genealogiens Op-gave at paapege Tilfældene.

Den snævre Slægtsinteresse vil som Regel være den Drivfjeder, der sætter det slægtshistoriske Arbejde i Gang; rige og dybe Glæder venter den Forsker, der giver sig i Lag med Arbejdet med Iver og Lyst, ledet af en ærlig Stræben efter at fremskaffe — ikke Beviset for Slægtens fornemme Herkomst eller store Indsats — men blot de nøgne historiske Kendsgerninger, og forberedt paa at bære de Ofre og Skuffelser, der følger i dets Spor. Men Slægtsforskeren, ogsaa den der udtrykkeligt sætter sig som Maal kun at skrive for Slægten selv, maa stedse erindre sig, at der ved Siden af hans egen personlige Interesse i det paagældende Arbejde knytter sig en større, almen Interesse dertil, en Interesse som er ganske uafhængig af hans egen og af Slægtens større eller mindre historiske Betydning — ogsaa den Slægt, som har levet hele sit Liv i fuldstændig Ubemærkethed, har sin Plads i den store Sammenhæng, er en lille Sten i den Mosaik, som udgør det danske Folk — ogsaa dens Udredning kan faa Betydning for den almindelige genealogiske Forskning. Derfor maa Arbejdet udføres med Redelighed og Omhu og fremlægges paa en saa klar, nøgtern og lettilgængelig Maade, at dets Resultater kan blive »til fleres Nytte«.

BIBLIOTEKERNES SLÆGTSHISTORISKE INDHOLD

Trykte slægtshistoriske Værker vil i Almindelighed fremtræde som Resultatet af en Indsamling og Bearbejdelse af arkivalsk Stof, og Kendskabet til dem vil derfor som Regel spare Slægtsforskeren for adskilligt Arbejde, ikke mindst derved at de gennem deres letlæselige Form er tilgængelige for Begynderen paa Slægtsforskningens Omraade uden at berede ham større Vanskeligheder, end det i Almindelighed volder at læse nøjagtigt og skille det væsentlige ud. Da det vil være en ganske meningsløs Anvendelse af Tid og Kræfter at gennemføre en Arkivundersøgelse for bagefter at konstatere, at den paagældende Slægts Stamtavle allerede er trykt, eller at ikke uvæsentlige Bidrag til den findes i Litteraturen, saa maa Gennemgangen af Bibliotekernes slægtshistoriske Stof være det første Arbejde, som skal gøres. Først naar man har et grundigt Kendskab til, hvad Bibliotekerne rummer, bør man vende sig til Arkiverne som det Sted, hvor Slægtsforskerens væsentligste Arbejde trods alt vil komme til at ligge.

For Slægtsforskerens Vedkommende vil der med Bibliotekerne kun kunne forstaaes de videnskabelige Biblioteker. Der findes mange velforsynede Kommunebiblioteker, som ogsaa har nogle af de Haandbøger, Slægtsforskeren skal benytte, og til Benyttelse paa Kommunebibliotekernes Læsesale kan Dele af den nødvendige Litteratur udlaanes fra de videnskabelige Biblioteker, men den væsentligste Del af Haandbøgerne har sin Plads i de videnskabelige Bibliotekers Læsesale og kan derfor kun benyttes der.

De Biblioteker, der saaledes i første Række bliver Tale om at benytte, er følgende:

1. *Det kongelige Bibliotek* i København er Danmarks Nationalbibliotek og ejer som saadant den største eksisterende Samling af, hvad der er trykt her i Landet fra de ældste Tider indtil nu. Biblioteket er saaledes for dansk Litteraturs Vedkommende et Universalbibliotek, det vil sige, at Samlingen rummer Litteratur indenfor alle Fag; for den udenlandske Litteraturs Vedkommende er Biblioteket tillige Hovedcentrum for de humanistiske Videnskaber, saaledes at det meste af den Litteratur, som Slægtsforskeren kan tænkes at faa Brug for, findes her, for saa vidt den overhovedet haves her i Landet.

Biblioteket er grundlagt som Kong Frederik III's private Bogsamling og har fra 1793 været offentligt tilgængeligt. Læsesalen er under normale Forhold aaben for Publikum Kl. 9—21 i Tiden $\frac{1}{9}$ — $\frac{30}{4}$, om Sommeren fra Kl. 9—19; midlertidigt har Mørkelægning og andre Forhold nødvendiggjort Indskrænkninger i Aabningstiden. Ekspedition af Bøger til Læsesalen finder Sted Kl. 10—15, Udlaanet er derimod kun aabent Kl. 12—15.

Biblioteket er delt i flere Afdelinger, hver med sine Kataloger. Det, Slægtsforskeren i første Række faar Brug for, findes i Bibliotekets Danske Afdeling, som rummer den danske, islandske, norske og slesvig-holstenske Litteratur indenfor alle Omraader, samt den udenlandske Litteratur disse Lande vedrørende; for norsk Litteraturs Vedkommende er Det kongelige Bibliotek Hovedstedet. Danske Afdelings Kataloger bestaar for det første af en Række systematiske Kataloger, 60 ialt, hvor Bøgerne er indført uden Hensyn til Format efter de Emner, de omhandler; dette systematiske Katalog staar fremme i Katalogværelset. Desuden findes et Seddelkartotek, ordnet alfabetisk efter Forfatternavn og for anonyme Værkers Vedkommende efter Stikord; dette kan rekvireres ved Henvendelse til den vagthavende Bibliotekar.

Den udenlandske Afdeling omfatter som nævnt kun de humanistiske Fag; herover findes 3 Sæt systematiske Kataloger over Bøger henholdsvis i Oktav, Kvart eller Folio-Format, ordnet efter Emner, og to Seddelkartoteker, et alfabetisk ordnet paa Forfatternavne, et alfabetisk paa anonyme

Værkers Stikord. Saavel de systematiske Kataloger som Kartotekerne findes i Katalogværelset. Til udenlandske Afdeling er knyttet en særlig svensk Afdeling, bestaaende af Bøger, som omhandler Sverige og svenske Forhold. Endvidere findes flere specielle Samlinger, af hvilke især Kort- og Billedsamlingen samt Haandskriftafdelingen har Interesse i denne Forbindelse.

2. *Universitetsbiblioteket* og det dermed forenede Classenske Bibliotek i København er oprettet i det femtende Aarhundrede og bestaar siden 1928 af to Afdelinger, af hvilke den første (Fiolstræde 1) omfatter den humanistiske, den anden (Nørre Allé 49) den natur- og lægevidenskabelige Litteratur. Læsesalene er aabne Kl. 9—22 (i Tiden $1\frac{1}{4}$ — $30\frac{30}{9}$ og 27 — $30\frac{30}{12}$ dog kun 9—20). Bestilling af Bøger til Læsesal og Hjemlaan finder i første Afdeling Sted Kl. 10—11 (Udlaanet aabent 11—14), i anden Afdeling Kl. 11—16.

Det er saaledes Universitetsbibliotekets første Afdeling, som rummer den for Slægtsforskeren nødvendige danske (men ikke norske) Litteratur, der er tilgængelig her i samme Omfang som i Det kongelige Bibliotek. For den danske Litteraturs Vedkommende er Universitetsbiblioteket noget mere tilbøjeligt til Udlaan end Det kongelige Bibliotek, hvis Opgave som Bogmuseum for Nationallitteraturen nødvendiggør større Tilbageholdenhed med Hensyn til Udlaan. Universitetsbiblioteket har ikke i sine Kataloger nogen Skillelinje mellem dansk og udenlandsk Litteratur, Bøgerne holdes samlet i een systematisk Opstilling. Den store Disputatssamling, som Universitetsbiblioteket har erhvervet og stadig forøger ved sine Bytteforbindelser, er nu blevet fordelt mellem de forskellige Fagbiblioteker, udenlandske Disputatser af humanistisk Indhold maa saaledes søges i Det kongelige Bibliotek. Universitetsbibliotekets værdifulde Haandskriftsamling er ligeledes for Størstedelens Vedkommende overført til Det kongelige Bibliotek.

Til Universitetsbiblioteket er knyttet *Avisbiblioteket*, som rummer alle danske Aviser; de københavnske Aviser er tillige tilgængelige paa Det kongelige Bibliotek, men alle Provinsaviser, herunder sønderjyske og holstenske, skal benyttes i Fiolstræde.

3. *Statsbiblioteket* i Aarhus er grundlagt 1897 og aabnedes for Publikum 1902. Aabningstiden er for Læsesal og Katalogværelse Kl. 9—21 (i Tiden $\frac{1}{5}$ — $\frac{31}{8}$ dog 9—19), Ekspeditionen finder Sted 10—15 og Udlaanet 13—15.

Biblioteket rummer alt væsentligt af dansk Litteratur efter ca. 1800 og har desuden en betydelig Del af den ældre Litteratur. Ligesom i Universitetsbiblioteket er den danske og den udenlandske Litteratur opstillet samlet i een systematisk Række. Statsbiblioteket rummer en Kort- og Billedsamling og forskellige andre Specialsamlinger, som dog kun undtagelsesvis kan have Betydning i denne Forbindelse. Haandskriftsamlingen er uden større Værdi for den personalhistoriske Forskning.

Under Overbibliotekaren ved Statsbiblioteket sorterer *Statens Avissamling i Aarhus*, som er oprettet 1916 og f. T. rummer ca. 25.000 Bd. Aviser. Fra det 17. og det meste af det 18. Aarhundrede findes kun spredte Aargange og Numre, men for Tiden 1783—1820 er Samlingen noget mere komplet og efter ca. 1820 saa godt som fuldstændig.

Foruden disse tre Hovedbiblioteker findes adskillige Specialbiblioteker, for hvilke der henvises til den udførligere Omtale i Lauritz Nielsen: Vejledning i Biblioteksbenyttelse og almindelig Bibliografi, 1931 og Knud Larsen: Dansk Biblioteksfører, 1936. Oplysninger om de aktuelle Aabningstider kan ses i den sidste Accessionskatalog.

Af Betydning for Slægtsforskeren er ikke mindst Det kongelige Biblioteks store Haandskriftsamling, bestaaende dels af Bibliotekets oprindelige Samlinger: 1. Gamle Kongelige Samling, 2. Thottske, 3. Uldallske, 4. Kallske, 5. Collinske, 6. Ledreborgske og 7. Ny Kongelig Samling, dels af de fra Universitetsbiblioteket overførte Samlinger: E donatione variorum, Rostgaard og Addimenta, foruden flere mindre. Over de for Slægtsforskeren betydende Dele af disse Samlinger foreligger trykte Kataloger (se nedenfor), hvortil dog bemærkes, at Ny Kongelig Samling stadig forøges; Slægtsforskeren bør derfor jævnsides med de trykte Kataloger holde sig à jour med de i Bibliotekets Katalogværelse

tilgængelige systematiske og alfabetiske Kataloger over Haandskriftsamlingen.

Desuden findes Landet over i forskellige Arkiver, Biblioteker og andre Institutioner mere eller mindre væsentlige Haandskriftsamlinger, hvorover en ganske summarisk Oversigt haves i Albert Fabritius: Haandskrifter i danske Samlinger (Biblioteksaarbog 1941).

Det vil ikke kunne undgaas, at den, der for første Gang skal benytte et stort Bibliotek, vil staa usikker og famlende overfor de særlige og uvante Forhold, og der vil medgaa Ugers Arbejde, før man blot med nogen Selvtillid bevæger sig mellem Bibliotekets Kataloger, og endnu længere Tid vil der sikkert forløbe, før man er i Stand til fuldt ud at udnytte dem; det maa jo ved de systematiske Kataloger erindres for det første, at mangfoldige Bøger er af en saadan Art, at deres systematiske Anbringelse beror paa et subjektivt Skøn, for det andet, at det System, efter hvilket Katalogerne er indrettet, er blevet til paa et Tidspunkt, hvor den stedfundne Udvikling i Bogproduktionen i saavel kvantitativ som indholdsmæssig Henseende var umulig at forudse. Begynderen maa derfor forsøge at sætte sig ind i det paagældende Biblioteks særlige System og ikke straks opgive at finde Litteratur om et bestemt Emne, fordi den ikke findes der, hvor han først søger den. Det vil derfor altid, og naturligvis i første Række for Begynderen, være nødvendigt at spørge sig for hos Bibliotekets Embedsmænd. Megen Tid vil imidlertid kunne spares saavel for Publikum som for Embedsmændene, hvis Begynderen søger at klare de elementære Spørgsmaal paa egen Haand; hertil skulde nedenstaaende Oversigt kunne tjene.

Til disse indledende Bemærkninger bør vist endnu knyttes et Par Ord, der gælder saavel for Bibliotekernes som for Arkivernes Vedkommende, nemlig at behandle de benyttede Bøger og Arkivalier med den største Omhu. Lad være med at væde Fingrene, naar der skal blades i Kataloger, Bøger eller Akter, vend Bladene ved at tage i højre Hjørne for oven, ikke i Underkanten inde ved Ryggen; lad være med at benytte Bøgerne som Skriveunderlag, det sætter uudslettelige Mærker, og lad være med at foretage Understregninger, supplerende Tilføjelser eller Rettelser i andre end Deres egne Bøger; finder man en meningsforstyrrende Fejl,

bør man forelægge den for den vagthavende Bibliotekar og lade ham foretage Rettelse, saafremt han skønner det fornødent; som oftest vil dette kun gælde Henvisninger eller Registre. For Arkivaliernes og Haandskriftsamlingernes Vedkommende bør den strengeste Orden med Akterne overholdes; som Regel ligger Akterne i en ganske bestemt Orden, hvis Forstyrrelse kan være af skæbnesvanger Betydning. Disse Bemærkninger er desværre ikke overflødige; det er langt fra altid, at Publikum erindrer, at alle Arkivalier og en stor Del af den trykte Litteratur er ganske uerstattelige Ting, og den stærke Benyttelse, som f. Eks. ikke mindst Kirkebøger og Folketællinger har været ude for i den sidste Menneskealder, lader ikke den Tid fjern, da det af Hensyn til Bevarelsen vil være nødvendigt at gaa til haardhændede Restriktioner, hvad Benyttelsen angaar¹⁾.

Det første, Begynderen har at gøre, er at gaa i Gang med de historiske Bibliografer og andre trykte Kataloger, af hvilke her skal nævnes:

1. C. V. Bruun: *Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830, I—IV, 1877—1902, med Supplement og Register ved Lauritz Nielsen 1914—31.* (Bd. III: 1896 indeholder Sp. 933—1590 Register over den danske slægts- og personhistoriske Litteratur, dog kun omfattende selvstændige Skrifter, ikke Tidsskriftartikler)²⁾. — Den personalhistoriske Litteratur foreligger ogsaa som Særtryk med selvstændig Titel: *Fortegnelse over den danske personalhistoriske Literatur fra ældste Tid til 1830.* — Hertil knytter sig følgende supplerende Arbejder: C. Klitgaard: *En Samling gamle Bryllupsviser* (Personalhistorisk Tidsskr. 6. Rk., V, 1914). H. Ehrencron-Müller: *Gamle danske Bryllups- og Ligvers i norske Biblioteker* (Personalhistorisk Tidsskr. 8. Rk., II, 1923), samme: *En Samling personalhistoriske Viser, erhvervet af det kongelige Bibliotek* (Personalhistorisk Tidsskr. 8. Rk., VI, 1927). Albert Fabri-

¹⁾ Se ogsaa Hans Knudsen i *Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavns-kultur*, 1939, S. 296.

²⁾ Et Supplement til *Bibliotheca Danica* omfattende Tiden 1831—40 er under Udarbejdelse af Bibliotekar H. Ehrencron-Müller.

- tius: Dansk genealogisk Litteratur indtil 1830 (Personalhistorisk Tidsskr. 11. Rk., II, 1941).
2. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk historisk Bibliografi. Systematisk Fortegnelse over Bidrag til Danmarks Historie til Udgangen af 1912 (i Tilslutning til Bibliotheca Danica). I—III, 1927—29. (Registrerer al den udkomne danske og udenlandske Litteratur vedrørende Danmarks Historie (herunder Hertugdømmerne til 1864 og Norge 1380—1814) indtil Udgangen af 1912, for saa vidt den ikke er optaget i Bibliotheca Danica. Den vigtigere Del af Tidsskriftlitteraturen er medtaget. 1. Bind indeholder Tidshistorie m. m., 2. Bind Topografi og Sønderjyllands Historie m. m. og 3. Bind Personalhistorie).
 3. Dansk Bogfortegnelse 1841 ff. Udarbejdet af F. Fabricius, J. Vahl, H. Ehrencron-Müller, H. Topsøe-Jensen og E. Allerslev-Jensen. — 5-aarig Fortegnelse over alle danske selvstændige Skrifter, ordnet dels efter Forfatternavn og anonymt Stikord, dels systematisk. Sidste Bind 1935—39; for den følgende Tid benyttes Dansk Bogfortegnelse, Aarskatalog.
 4. Aarlig Fortegnelse over historisk Litteratur vedrørende Danmarks Historie, Tillæg til Historisk Tidsskrift, udarbejdet af W. Møllerup (1875—86), William Christensen (1886—89), M. Mackeprang (1890—98), Alfr. Krarup (1899—1924), V. Hermansen (1925—27) og Henry Bruun (1928 ff.). — Litteraturfortegnelsen, der er ordnet efter samme Grundprincipper og med samme Inddeling som Erichsen og Krarups ovennævnte Bibliografi, tjener som en naturlig Fortsættelse af denne for Tiden efter 1912.
 5. Aarlig Fortegnelse over dansk genealogisk Litteratur i Personalhistorisk Tidsskrift, udarbejdet af R. Paulli (1911—38) og Albert Fabritius (1939 ff.).
 6. Svend Dahl og Th. Døssing: Dansk Tidsskrift-Index, 1915 ff. — Registrerer aarligt ca. 200 af Landets Tidsskrifter og supplerer i nogen Grad den under Nr. 4 nævnte Fortegnelse, som ikke medtager nøjagtigt de samme Tidsskrifter.
 7. Albert Fabritius: Ahnetavlen med særligt Henblik paa dansk Litteratur, Kbh. 1941. (Særtryk af Hans Berner Schilden Holsten og Albert Fabritius: Lehnsbaron Hans Berner Schil-

- den Holsten's Slægtetog I). — Indeholder Bibliografi over den danske Ahnetavlelitteratur indtil 1940.
8. C. M. Munthe: Kilderegister til norsk slektshistorie (Særtryk af Norsk tidsskrift for genealogi og personalhistorie, III, 1926). — Er overordentlig betydningsfuld ogsaa som Vejleder i den danske Litteratur.
 9. Gustav E. Raabe: Norske stamtavler. Bibliografi, Oslo 1941. — Ogsaa dette Arbejde har Betydning for dansk Slægts-historie.
 10. Katalog over Erhvervelser af nyere udenlandsk Litteratur ved Statens offentlige Biblioteker (den aarlige saakaldte »Accessionskatalog») 1901 ff.

Af Haandskriftkataloger mærkes især:

1. E. Gigas: Katalog over Det kongelige Biblioteks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark, I—III, 1903—15.
2. C. Behrend: Katalog over Det kongelige Biblioteks Haandskrifter vedrørende dansk Personalhistorie, I—II, 1925—27.
3. Alfr. Krarup: Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter I—II, 1929—35. — Bd. I Personalhistorie. (Haandskrifterne findes som ovenfor nævnt nu i Det kongelige Bibliotek).

I disse Bibliografier er praktisk taget registreret hele den trykte Litteratur, som Slægtsforskeren vil faa Brug for, alle Efterslægts- og Ahnetavler, Enkelthistorier og slægtshistoriske Samleværker, her finder man bl. a. Lengnicks ca. 500 Genealogier¹⁾, Adelsaarbogens og Patriciske Slægters Stamtaavler. Tillige findes her Oversigt over de for Personalhistorien saa vigtige Bryllups- og Begravelsesdigte, Ligprædikener osv.

Om Ligprædikenerne er der talt S. 18 f.; *Bryllups- og Begravelsesdigte* hører i særlig Grad hjemme i det 18. Aarhundrede og findes fortrinsvis for Borgerstanden og de højere Stænder.

¹⁾ Lengnicks Haandeksemplar af hans Stamtaavler findes i Rigsarkivet og er forsynet med utallige Rettelser og Tilføjelser. — I Landsarkivet for Sjælland m. m. findes en af H. Mallings udarbejdet haandskrevet Fortegnelse over samtlige i Lengnicks Stamtaavler forekommende Slægtsnavne med Angivelse af, i hvilke Stamtaavler de forekommer.

Med alle deres konventionelle Tirader rummer de som oftest positive Oplysninger for Slægtsforskeren, og især har de naturligvis Værdi ved at meddele Oplysninger om, hvormange Børn den Afdøde har haft eller har efterladt eller andre familiehistoriske Enkeltheder, samt ved at indeholde Bryllups- eller Dødsdatoen i Tilfælde, hvor Kirkebøgerne svigter. De angives ofte at være forfattet af en nær Slægtning til de paagældende Personer eller af »Sørgehusets Tro Ven« eller lign., hvis Navn saa enten er angivet helt ud eller skjuler sig i Underskriftens fremhævede Initialer; man maa dog ikke heraf lade sig forlede til at tillægge de paagældende større eller mindre digterisk Begavelse, de virkelige Forfattere var i de fleste Tilfælde som »Poeten i Aabenraa« professionelle Lejlighedsdigtere. Medens saadanne Digte er optaget i Bibliotheca Danica, saavidt de dengang kendtes¹⁾, er derimod deres Afløsere, de endnu brugelige Konfirmations-, Bryllups- og Begravelsessange, der især siden Midten af forrige Aarhundrede er blevet almindelige, udeladt saavel af de trykte som af Bibliotekernes haandskrevne Kataloger. Det kongelige Bibliotek besidder en meget stor Samling af saadanne Lejlighedssange i sin Smaatryksafdeling; efter 1920 gemmes imidlertid kun et ringe Faatal af disse Digte, der jo som oftest for Konfirmations- og Bryllupssangenes Vedkommende vil være ganske umulige for Biblioteket at identificere. Begravelsessangene gemmes ligeledes kun for meget prominente Personer, de Tusinder og atter Tusinder af Optryk af et meget begrænset Udvalg af Salmebogen har ingen Interesse, og de positive Oplysninger om Begravelsesdato og evt. Sted kan uden større Vanskeligheder fremskaffes ad anden Vej.

Fra Bibliografierne maa man notere sig de Værker, som man kan tænke sig kan være af Betydning for ens Arbejde, og først og fremmest maa man naturligvis gennemgaa Registrerne for det eller de Slægtsnavne, som man arbejder med; er der her Tale om et egentligt Slægtsnavn, er Arbejdet, som hele Undersøgelsen overhovedet, almindeligvis langt lettere, end hvor det drejer sig

¹⁾ Der fremdrages til Stadighed hidtil ukendte Lejlighedsdigte; jfr. de ovennævnte Supplementer til Bibliotheca Danica. — Kiels Universitetsbibliotek rummer i sin ca. 100 Bind store Samling af Lejlighedsdigte (libri minores cimbrici) et meget betydeligt Antal danske Smaatryk, som ikke kendes herhjemme. Utrykt Katalog findes i Biblioteket.

om et Patronymnavn, et saadant, der ender paa -sen. Til Benyttelse af Registrerne paa rette Maade hører en vis Øvelse; det maa her navnlig anbefales at læse de Indledninger, der findes i de forskellige Bibliografier for at gøre sig klart, dels hvad man kan vente at finde, dels efter hvilke Principper Arbejderne er udført, hvilke Forkortelser der er anvendt osv. Bibliotheca Danica registrerer saaledes kun den danske Litteratur indtil 1830, for saa vidt den er til Stede i Det kongelige Bibliotek, Universitetsbiblioteket eller Karen Brahes Bibliotek i Odense Landsarkiv, og her maa man bemærke, at de Skrifter, ved hvilke der i Parenthes er anført et U. B. eller et K. B., kun findes henholdsvis i Universitetsbiblioteket eller Karen Brahes Bibliotek, ikke i Det kongelige Bibliotek.

Bestiller man Bøger direkte fra Bibliotekernes egne Kataloger, det være sig nu de alfabetisk ordnede Sedler eller de systematisk ordnede Protokoller, bør man gøre sig til Regel altid paa den dertil bestemte Plads at anføre Bogens Signatur, det vil sige Katalognummer, Pagina og Format, hvilket i høj Grad fremmer Ekspeditionen; herved maa dog bemærkes, at Forudsætningen naturligvis er Nøjagtighed i Angivelsen, en fejlagtig Signatur siner langt mere end den manglende Angivelse.

De nævnte Bibliografier er jo imidlertid kun vejledende med Hensyn til, hvilke Bøger, Tidsskrifter og Aviser der findes, og tildels ogsaa, men kun tildels, med Hensyn til Tidsskrifternes Indhold; derimod er det meget sparsomt, hvad der findes af Vejledning gennem Avisernes Mængde. Dette er saa meget mere beklageligt, som Aviserne jo ofte rummer Stof af stor personhistorisk Værdi. Desværre har man ikke paa et tilstrækkeligt tidligt Tidspunkt taget den Opgave op at gennemføre en konsekvent Registrering af Dagbladenes Indhold. Der er derfor ikke andet at gøre end at søge paa maa og faa ud fra det Holdepunkt, man har i Kendskabet til Dødsdatoer og andre Mærkedage, som man kan tænke sig kan have foranlediget Avisomtale. Fra 1940 har en Kreds af Bibliotekarere samlet sig om den Opgave at udarbejde en »Avis-Kronik-Index« under Redaktion af Otto Esben-Petersen og Ingrid Vig Jensen. Indexen omfatter Kroniker og kronikagtigt Stof af aktuelt, historisk og kulturelt Indhold og vil, dersom det lykkes at fortsætte Arbejdet, blive en

uundværlig Faktor ogsaa ved slægtshistoriske Undersøgelser¹). Har man ikke Holdepunkter af den nævnte Art, vil en Gennemgang af det moderne Avisstof være saa at sige uoverkommelig, det vil ikke kunne betale sig at lede blot en enkelt Aargang af de moderne Aviser igennem for at finde en Notits paa tre Linjer. Drejer det sig derimod om det 18. og de første Aartier af det 19. Aarhundrede skulde en Gennemgang selv af flere Aargange dog være mulig; for det første vil kun Adresseavisen, Berlingske Tidende, Altonaischer Merkur og ganske enkelte Provinsblade kunne komme paa Tale, og for det andet er deres Omfang saa ringe og deres Stof saa ensartet opstillet, at det godt vil kunne lønne sig at ofre nogen Tid derpaa; bortset fra Bondestanden vil enhver Samfundsklasse være repræsenteret med Notitser af den ene eller den anden Art. Særlig Adresseavisens Stof er i det 18. Aarhundrede saa systematisk opstillet, at det uden større Vanskelighed lader sig overse²); fra Nummer til Nummer kan det indordnes under følgende Grupper: 1. Dødsfald, 2. Vielser, 3. Proklamata og Skiftemeddelelser, 4. Domme, 5. Rejsende (Ind- og Udpasserede), 6. Ejendomsoverdragelse, 7. Privilegier, 8. Udnævnelser, 9. Skipperlister, 10. Prædikantlister, 11. Lejlighedsvers o. lign., 12. Avertissementer og 13. Diverse. — Skipperlisterne og Prædikantfortegnelserne har som Regel ingen Værdi for Slægtsforskeren, og Nyheder om Ejendomsoverdragelser, Domme, samt Dødsfald og Vielser findes lettere i Skøde- og Pantebøgerne, Dom-bøgerne og Kirkebøgerne, men er disse gaaet tabt, kan en slig Avismeddelelse have stor Interesse, og desuden kan der jo dertil være knyttet Bemærkninger som paa en eller anden Maade kan have Betydning. Men for Grupperne Rejsende, Lejlighedsvers og Avertissementer er Aviserne at anse som en betydningsfuld histo-

¹) Institutet for Historie og Samfundøkonomi har iværksat en omfattende Registrering af Berlingske Tidende og Politiken. Avisregistret er for Berlingske Tidendes Vedkommende for 1865—1909 og for Politikens Vedkommende for 1884—1916 afleveret til Det kongelige Bibliotek. (Se Frantz W. Wendt i Fortid og Nutid XIV, S. 149—57). Til Eftersøgning af Dødsfald og andre personelle Oplysninger haves forskellige Hjælpe midler, se Afsnittet Nekrologi i efterfølgende Litteraturoversigt. For Avisstoffets Vedkommende efter 1940 benyttes tillige den nævnte Avis-Kronik-Index.

²) Jfr. K. C. Uldall: Adresseavisens Bidrag til det 18. Aarhundredes Personalhistorie (Dansk Adel og Borgerstand 1917, S. 49—52), samt hans under Nekrologi nævnte Samlinger.

risk Kilde, selvom man naturligvis altid maa regne med at Avisstof rummer en relativ høj Procent Trykfejl og Misforstaaelser.

Størst Værdi har Lejlighedsversene, dels *Elogerne* (Prisningen af den Afdøde), dels de ikke fuldt saa hyppige *Gratulationsvers* i Anledning af Fødselsdage, Bryllupper, Udnævnelser o. lign. og endelig *Gravskrifterne* (Gengivelse af Indskrifter paa Pladen paa den afdødes Kiste eller Ligsten). *Avertissementerne* er vigtige, fordi de i tidligere Tid havde et ganske anderledes personligt og fyldigt Indhold end nu; anonyme Avertissementer kendtes næsten ikke, og de meddeler derfor for det første gerne den Averterendes Adresse og dernæst ofte Oplysninger om vedkommendes Beskæftigelse, Formues-, Forretnings- eller Ejendomsforhold og tillige ogsaa ofte et Indblik i Privatlivet, som man ikke kan vente at finde andet Steds.

Begynderen maa ikke lade sig forlede til at tro, at trykte Værker altid er paalidelige; for det første findes der næppe en Bog, som er fri for Trykfejl, for det andet er Bøgerne som bekendt skrevet af Mennesker og derfor behæftet med disses Unøjagtigheder, Fejlvurderinger osv. Som Kilde bør man derfor af den trykte Litteratur kun anvende Kildeudgaver, som er udarbejdet paa videnskabelig forsvarlig Basis og under behørig Kontrol; al anden Litteratur bør kun benyttes som Hjælpemiddel og under fornøden Anvendelse af Kritik.

Nu hører det vel til Sjældenhederne, at man i Bibliotekerne finder trykte genealogiske Arbejder over den Slægt, man beskæftiger sig med, uden at man har haft nogen Anelse om deres Eksistens; det man finder er derimod ofte større eller mindre Udsnit af den paagældende Slægts Genealogi i Arbejder om andre Slægter, eller personhistoriske Oplysninger om enkelte af Slægtens Medlemmer. Man maa derfor især have sin Opmærksomhed henvendt paa den Del af Efterslægtstavelitteraturen, som behandler mere end den rent agnatiske Descendens, og da især paa de fuldstændige Efterslægtstavler, af hvilke vor Litteratur dog ikke rummer saa forfærdelig mange. Her skal kun nævnes enkelte større Ting som J. Vahl: Slægtbog over Afkommet af Christjern Nielsen, Borgmester i Varde o. 1500, Kbh, 1879—96 (ufuldendt), som rummer Tusinder og atter Tusinder af Personer, Jul. Bidstrup: Stamtavle over Slægten Koefoed 1886 og samme: Stamtavle over

Slægten Koefoed fra Koefoedgaard 1887, som især til bornholmske Familiers Genealogi rummer et overordentligt vidtrækkende og værdifuldt Stof. Desværre savner vi i dansk Litteratur et Side-stykke til C. M. Munthes forannævnte Kilderegister, men de snævre Baand, der knytter norsk og dansk Slægtshistorie sammen, har dog bevirket, at Munthes Register ogsaa for dansk Litteraturs Vedkommende er overordentligt vigtigt.

Men hertil kommer saa hele den øvrige Litteratur, som Slægtsforskeren maa sætte sig ind i og kan drage Nytte af; først og fremmest gælder dette den topografiske Litteratur, som uden endnu at være saa udpræget slægtsbestemt som f. Eks. den norske Topografi, dog er ganske uundværlig for Personalhistorikeren, men dernæst historisk Litteratur af enhver Art og Afskygning, Militærhistorie og Haandværkshistorie, Aandshistorie og Kunst-historie, osv. osv. Her maa Slægtsforskeren selv i det enkelte Tilfælde finde sig til Rette i Litteraturen, at give Anvisninger vilde være det samme som at meddele en større Bibliografi.

I det følgende skal derfor kun meddeles en kortfattet Oversigt over det væsentligste af den foreliggende Litteratur, der forhaabentlig vil kunne være en foreløbig Orientering. Det vil ikke kunne undgaas, at den i Litteraturen vel bevandrede vil finde, at noget kunne have været skudt ud og andet medtaget, men den begyndende Slægtsforsker vil forhaabentlig herigennem faa et rimeligt Grundlag at gaa ud fra under sit eget Arbejde med at finde Vej gennem Bibliotekets Skatte.

* foran Titlerne i efterfølgende Fortegnelse angiver, at det paagældende Værk staar fremme paa Læsesalen i Det kongelige Bibliotek.

Almindelig Biografi.

- *C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon, I—XIX, 1887—1905. Haandskrevet Personregister (ca. 140 000 Navne) paa Det kongelige Biblioteks Læsesal.
- *Dansk Biografisk Leksikon, grundlagt af C. F. Bricka. Red. af Povl Engelstoft under Medvirkning af Svend Dahl, I ff., 1933 ff. (under Udgivelse, hidtil er udkommet Bd. 23 Stokkebye—Thorsøe.
- *Svend Dahl og P. Engelstoft: Dansk biografisk Haandleksikon I—III, 1920—26.

- *C. P. Rothe: Brave danske Mænds og Quinders berømmelige Eftermæle, I—II, 1753.
- *F. C. Schöнау: Samling af lærde Fruentimmer, 1—2, 1753.
- *Materialier til et dansk biographisk-literarisk Lexicon ved Niels Chr. Øst, 1—4, Nr. 1—50, 1835—38.
- *Kraks Blaa Bog 1910 ff. (aarlige Biografi af 3—5000 kendte levende Danske; samlet Navneregister 1910—34 i Aargang 1934).
- Danmarks Byer og deres Mænd. Red. C. C. Clausen, I—VII, 1899—1901.
- Danske Byer og deres Mænd. Red. Andr. K. Jensen, I—XXXVII, 1915—19.
- Danske Byer og Sogne, I—XIV, 1931—35.
- Danmarks Amter og deres Mænd. Red. af Osvald Osvald, 1935—39.
- Kendte danske Kvinder 1934. Red. Olga Eggers, 1934.
- Den gyldne Bog om danske Kvinder, under Red. af Edith Rode, 1941.
- *Vem är vem i Norden. Biografisk handbok. Huvudredaktör: Gunnar Sjöström, Sthlm. 1941.

Tidsskrifter.

- *Genealogisk-biographisk Archiv 1840—49.
- *Personalhistorisk Tidsskrift 1880 ff. (med Dødsfaldsfortegnelser 1881—1923, Vielsesfortegnelser 1896—1900 og Litteraturfortegnelser 1911 ff.). Indholdsfortegnelse til de første 50 Bind i 9 Rk., III, 1930.
- *Th. Hauch-Fausbøll: Personalhistoriske Samlinger I—II, 1906—13 (fortsat som Genealogisk Tidsskrift 1913—14). Hertil som Tillæg bl. a. *Slægthaandbogen 1900—13 (ikke afsluttet).
- *Arkiv for Genealogi og Heraldik. Samlinger til dansk Personal- og Familiehistorie. Hefte 1—9, 1908—11. — Tillæg: Torkil Baumgarten: Borgerlige Familier, 1910—12 (ikke afsluttet).

Nekrologi.

- Alphabetisk Fortegnelse over anmeldte Dødsfald i Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger 1807—24. Samlet af Thom. Eichel Bartholin, 1825.

*K. C. Uldall: Haandskrevet Personregister til Gravskrifter, Nekrologer og Lejlighedsdigte i Adresseavisen, 1759—1800. (Kgl. Bibliotek).

K. C. Uldall: Seddel-Register til Adresseavisen 1759—61, 1763, 1778, 1787. (Kgl. Bibl. Haandskriftsamling: Ny kgl. Saml. Fol. 1700).

Fædrenelandsk Nekrolog 1821—26. Udg. af Fr. Thaarup, 1835—44. Ny Række (1827 og 1843) 1.—2. Hft., 1844—45.

*H. P. Selmer: Nekrologiske Samlinger 1—2, 1849—52.

*V. Richter: Dødsfald i Danmark 1760—1790, 1907 og 100 Aars Dødsfald 1791—1890, 1901—05. (Indeholder Uddrag af danske Avisers Dødsannoncer). — Haandskrevet Personregister over de udenfor den alfabetiske Orden forekommende Navne af H. F. Grandjean findes paa Rigsarkivets Læsesal.

Dødsfald i Nordgrønland. Dødsfald i Sydgrønland. (Godthaab 1906 (07)).

Aarlige Dødsfaldsfortegnelser findes desuden i Personalhistorisk Tidsskrift for Aarene 1881—1923, i Avisaarbogen 1924 ff., i Vejviseren og Hof- og Statskalenderen. For adeliges Vedkommende tillige i Danmarks Adels Aarbog.

Indskrifter.

*Erik Pontoppidan: Marmora Danica I—II, 1739—41.

P. Resen: Inscriptiones Hafnienses, 1668.

Talrige Indskrifter findes i den topografiske Litteratur, Haandskriftsamlingerne og især i *Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet, 1933 ff. (udkommet er Præstø, Sorø og Thisted Amter).

Samlinger af Stamtavler m. v.

*J. C. L. Lengnick: Genealogier over adelige og borgerlige Familier I—III, 1844—64.

J. Vahl: Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen, Borgmester i Varde o. 1500, 1.—17. Hft., 1879—97.

*Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske Patriciske Slægter, 1891. Fortsat af Th. Hauch-Fausbøll som Patriciske Slægter II—V, 1911—31. (II og III sammen med H. R. Hiort-Lorenzen, V sammen med S. Nygård).

A. Hellemann: Genealogiske og personalhistoriske Meddelelser, 1893, 2. Udg. 1925.

- *Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie-kreds I—X, 1895—1932. (Personregister i Bd. X ved A. Drachmann Benzon). — Indeholder i Noter og Tillæg betydelige slægtshistoriske Samlinger, ikke mindst vedrørende Fremmedadel i Danmark og lærde Slægter i det 18. Aarhundrede.
- Jacob Ludwig: Stamtavler over Slægter i den fransk-reformerte Coloni i Fredericia, 2. Udg. 1896. — Tysk Udgave I—II, Basel 1910.
- *Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen, 1900—13. (Ufuldendt, Tillæg til Personalthistoriske Samlinger).
- Torkil Baumgarten: Borgerlige Familier. En Samling af Genealogier, Aarh. 1910—12. (Ufuldendt. Tillæg til Arkiv for Genealogi og Heraldik).
- *Louis Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Slægtstavlesamlingen. Udg. af Personalthistorisk Bureau, 3 Bd., 1931—33.
- Le Danemark dans ses rapports avec la France, 1935.
- C. M. Munthe: Vore felles ahner, Oslo 1941. (Optryk af Artikel i Norsk tidsskrift for genealogi, III, 1926). Udg. af Gustav E. Raabe.

Endvidere henhører til de almindelige Kilder *Kgl. dansk Hof- og Statskalender, 1734 ff. først paa Tysk, siden 1801 paa Dansk, samt de forskellige Portrætsamlinger, Ordens-, Forenings- og Legatværker.

Portrætter.

- A. Strunk: Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter, 2 Bind, 1865—82. (*Sidste Bind: Kongehuset).
- *P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit. En beskrivende Fortegnelse, I—II, 1930—33.
- *E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter, I—X, 1895—1912. (Ufuldendt).
- Fortegnelse over Grosserer Vilh. Borgens Samling af Portrætter, 1904.
- Berlingske Tidendes Silhouet-Udstilling, 1931.
- Karl Madsen og Otto Andrup: Fortegnelse over to Hundrede af Baroniet Gaunøs Malerier, 1914.

- Otto Andrup: Fortegnelse over Malerierne paa Vemmetofte adelige Jomfrukloster, 1918.
- Otto Andrup: Fortegnelse over Malerierne paa Gisselfeld Kloster, 1918.
- Otto Andrup: Katalog over de udstillede Portrætter og Genstande paa Frederiksborg, 1919.
- O. H. Clementsen: Fortegnelse over Chrétien's Portrætstik af kendte Danske, 1921.
- O. H. Clementsen: Fortegnelse over Flints Portrætstik, 1924.
- E. Lehmann: Katalog over det kgl. Garnisonsbiblioteks Officers-portrætsamling, 1929.
- C. W. Schnitler og A. M. Wiesener: Bergenske malte Portrætter 1600—1850, 1912.
- Om Billedsamlinger (og Kortsamlinger) se iøvrigt: Otto Smith: En Oversigt over de topografiske Kort- og Billedsamlinger, i Fortid og Nutid, VI, 1926.

Ridderordener og Medailler.

- P. Biørn: Nye Samling over Ridderne af Elephant- og Dannebrog-Ordenen 1660—1776, 1776.
- Joh. Dan. Thimoth. Manthey: Biografier af Mænd, dekoreret med Ridderordener, døde 1809—17, 1818.
- I. H. F. Berlien: Der Elephanten-Orden und seine Ritter, 1846.
- *H. F. Grandjean: De kongelige danske Ridderordener, 1903, med Supplement 1904 og 1908. (Register over de udenfor den alfabetiske Orden forekommende Navne paa Rigsarkivets Læsesal).
- *Th. Hauch-Fausbøll: De kongelige danske Ridderordener og Medailler. Biografisk Billedgalleri, 1929—30.
- Medlemmer af Ordenen de l'Union parfaite 1732—63 (Adresseavisen 1763, S. 80—82 og Dansk Adel og Borgerstand 1917, Nr. 5—6).
- G. Nielsen: Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling, 1791—94.
- Vilh. Bergsøe: Danske Medailler og Jetons fra 1789—1891, 1893. — Fortsættelse til 1893, s. A.
- Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533—ca. 1788, 1936.

Ernst E. Areen: De nordiska ländernas officiella belönningsmedaljer, heders- och minnestecken från 1500-talet till våra dagar, 1938.

Foreninger.

E. N. Ritzau: St. Johannes Logen Zorobabel og Frederik til det kronede Haab (Medlemsfortegnelse indtil 31. December 1881).

E. Collin: Fremragende danske Frimurere, I—II, 1872—75.

C. Reitzel: Det kgl. københavnske Skydeselskab og danske Broderskabs Medlemsskiver, 1897.

N. P. Jensen: Medlemmerne i Hellig-Trefoldigheds Laug udi det danske Kompagni 1447—1901, 1904.

Åge Langeland-Mathiesen: Det kongelige københavnske Skydeselskab og det danske Broderskab 1334—1934, 2 Bd. 1934. (Bd. II indeholder farvelagte Gengivelser af Skydeskiverne og Fortegnelse over Brødrene 1334—1934).

Fra de senere Aar findes utallige Forenings-Jubilæumsskrifter, som indeholder et rigt biografisk Stof.

Stiftelser og Legater.

*Hans de Hofman: Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, osv., I—XI, 1755—80. (Stamtavlerne heri er registreret i Albert Fabritius: Dansk genealogisk Litteratur indtil 1830, Personalhist. Tidsskr. 11. Rk. II, 1941).

*N. Schack: Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatssamling, I—VI, 1832—44.

*H. R. Hiort-Lorenzen, F. P. G. Salicath og E. Rosendahl: Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark, I—VI, 1896—1904.

Om de adelige Klostre se nedenfor under Adelen.

Tilhører en Slægt en bestemt Stand eller har dens Medlemmer gennem flere Generationer søgt Beskæftigelse indenfor et bestemt Erhverv, hvilket særlig i tidligere Tid var meget almindeligt — vi har f. Eks. adskillige udprægede Præsteslægter, Sø- og Landmilitærslægter, Juristslægter, Forstmandsslægter osv. — er Op-gaven straks noget lettere; den danske Litteratur rummer en overordentlig righoldig Samling af Etatværker, som dog er af

meget forskellig Lødighed. I det store og hele kan det siges, at de moderne »Stater« over nulevende Medlemmer af bestemte Organisationer eller Korporationer har en væsentlig ringere Kildeværdi end de Værker, der omfatter en Etats Personalbestand gennem Tiderne; i denne Henseende adskiller de moderne Etatværker sig desværre ikke fra det af Johannes Madsen redigerede Dansk Portrætgalleri, som ogsaa maa benyttes med den største Varsomhed.

Nedenfor anføres den vigtigste Del af den Litteratur, der i saa Tilfælde bør raadspørges; for en stor Dels Vedkommende findes de let tilgængelige paa de store Bibliotekers Læsesal, men kan i saa Tilfælde ikke udlaanes. Ligesom i det foregaaende betegner en * foran Titlen, at det paagældende Værk staar fremme paa Læsesalen paa Det kongelige Bibliotek. — Fortegnelsens Omfang giver et Indtryk af, hvor righoldigt et Materiale der staar til Slægtsforskerens Raadighed.

Kongehuset.

I. P. F. Königsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter, 2. Udg. 1856.

Albert Fabritius: Hans Majestæt Kong Christian X og hans Slægtninge, 1937.

Hofstaterne.

Eric Baad-Heimer og N. M. Stenstrøm: De tjenestegørende kongelige danske Hofstater samt Kammersangere, Kammermusici m. fl., 1925 (Duplikeret).

Palle Rosenkrantz: Det kongelige danske Hof (1863—1937) og Statsraadet (1660—1937). Indledning og Biografier 1864—1912, 1937. (Heri ogsaa Hofleverandører.)

Adelen.

*Danmarks Adels Aarvog 1884 ff. (med fuldstændige Stamtavler over talrige Adelsslægter af A. Thiset, fortsat af Louis Bobé. Register over de offentliggjorte Stamtavler og Tilføjelser, samt Portrætter findes i hver Aargang; Navneregister siden 1940).

*Th. Hauch-Fausbøll: Haandbog over den ikke naturaliserede Adel, 1917; 2. Udg. 1933.

- *Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne. Udgivet af det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab I—II, 1787.
- *A. Thiset og P. Wittrup: Nyt dansk Adelslexikon, 1904.
- *H. Storck: Dansk Vaabenbog. Afbildninger til A. Thiset og P. Wittrup: Nyt dansk Adelslexikon, 1910.
- *Magazin til den danske Adels Historie, 1824.
- F. Krogh: Den højere danske Adel, 1866.
- F. Krogh: De danske Majorater, 1868.
- F. Krogh: Dansk Adels Kalender, 1878.
- H. H. Berner Schilden Holsten: Danske Herregaardes Ejere I—III, 1906—16.
- Gustav Ludvig Wad: Mindeskrift i Anledning af Halvandethundredaars-Dagen for Oprettelsen af Det adelige Stift Vallø, 1888¹).
- Th. Thaulow: Vallø Stift 1888—1938, 1938.
- Louis Bobé: Roskilde adelige Jomfrukloster 1699—1899, 1899.
- Tycho de Hofman: Portraits historiques des Hommes illustres de Dannemark, I—VI, 1746; *dansk Udgave med Titlen: Historiske Efterretninger om velfortjente Danske Adelsmænd, I—III, 1777—79. (Stamtavlerne er registreret i Albert Fabricius: Dansk genealogisk Litteratur indtil 1830).
- C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede 1874—75 (Uddrag af Ligprædikener); II af C. F. Bricka, udg. af A. Thiset 1913.

Lovgivningsmagten.

- Fr. Barfod: De borgerlige Rigsdagsmænd 1660, udg. af L. F. la Cour, 1920—25.
- Fr. Barfod: Dansk Rigsdagsskalender, 1856.
- N. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske Regering og Rigsdag 1901—1903.
- *J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen i 80 Aar (1849—1929), 1929.
- *A. Lauesgaard: Fortegnelse over Rigsdagsvalgene, Medlemmerne m. m. 1848—1916, 1916.
- *Gunnar Fog-Petersen: Vor Regering og Rigsdag. Politiske Biografier og Portrætter, 1938.

¹) Iblandt Lengnicks Uddrag i Rigsarkivet findes Registre over de indskrevne i de adelige Klostre Vallø og Vemmetofte, samt Uetersen i Holsten.

- *Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—48, I—II, 1931—34.

Embedsmænd i Central- og Lokalforvaltning.

- *Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd 1513—1596, 1879.
*Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660, 1885.
*G. N. Kringelbach: Den civile Centraladministrations Embeds-
etat 1660—1848, 1889. — Fortsættelse 1848—1893, 1894. —
Fortsættelse ved L. Laursen 1894—1913, 1921 og Fortsættelse
1914—35 ved Harald Jørgensen, 1936.
*G. N. Kringelbach: Civile Direktioner og Kommissioner samt
andre overordnede Myndigheder under Enevælden, 1899.
*Appelinstansernes Embedsetat 1660—1919. Udg. af Rigsarkivet,
1928.
*J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd i Danmark og Island
1660—1848, 1895.
*Germann H. W. Jonassen: Stiftamtmand og Amtmænd i Konge-
riget Danmark 1848—1922, 1923.
Palle Rosenkrantz: Amtmandsbogen. Portrætter og Biografier af
Stiftamtmand og Amtmænd i Danmark 1660—1935, 1936.
*Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848 (Særtryk
af Personalhistorisk Tidsskrift 7. Rk., IV, 1919).
*Harald Hatt: Danmarks Amtsforvaltere 1848—1932 (Særtryk af
Personalhistorisk Tidsskrift 9. Rk., VI, 1933).
*F. J. West: Statholdere i Slesvig og Holsten (Sønderjydske Aar-
bøger 1909, S. 274—87).
*F. J. West: De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet Slesvig
1660—1864. (Personalhist. Tidsskrift 7. Rk., VI, 1921).
Danmarks kommunale Forvaltning, 11 Bd., 1928—30.
Dansk Politistat. Danmarks Politi, Fængselsvæsen, Grænsegen-
darmeri og Sognefogeder. Red. af Chr. Gjerløv, I—XI, 1933.
H. Swalin: Det danske Statsraad 1800—1881, 1881.
F. C. Bruun: Det danske Udenrigsministerium 1770—1870, 1870.
Udenrigsministeriets Kalender 1910 ff. med Biografier af Mini-
steriets Embedsmænd.
*Kollegialtidende 1798—1847, *Departementstidende 1848—1870
og *Ministerialtidende B 1871—1910 indeholder Udnævnelser.

Efter denne Tid optages Udnævnelser kun i Statstidende, til hvilken H. Hjort-Nielsen har udarbejdet Register for Tiden 1911—24. Ogsaa Ministerialtidende har Register.

Land-Militæretaten.

- *I. C. W. Hirsch: Danske og norske Officerer 1648—1814. (Manuskript 12 Bd. med Personalial i alfabetisk Orden paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).
- *V. Richter: Den danske Landmilitæretat 1801—94, 1896—97. Danmarks Hær. Red. af Hector Boeck, E. E. Johnstad-Møller, C. V. Hjalf og H. Hjorth-Nielsen, 2 Bd., 1934—35.
- Kundgørelser for Hæren 1808 f. (*Haandskrevet Indholdsfortegnelse 1808—1912 paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).
- *Haandbog for Hæren 1867 ff.
- Haandbog for Hærens Underofficerer og Ligestillede, 1902 ff.
- P. F. Rist: Militærpersonalhistoriske Samlinger. (Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling, Ny kgl. Saml. Kvart 2808).
- A. D. Cohen: Krigen 1848 og de Faldnes Minde. — Samme 1849 og 1850. (Alle i 2. Udg. 1853). (Med Lister over de Faldne, Oplysninger om Datum og Sted for Død og Begravelse.)
- Vilhelm Cohen: Krigen 1864 og de Faldnes Minde, 1865. (Ligesaa.)
- En Rigdom af personalhistoriske Oplysninger findes desuden i de talrige Værker om den danske Hær og dens enkelte Afdelinger ligesom i de krigshistoriske Værker, af hvilke her særlig skal fremhæves:
- *Otto Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie, I—II, 1872—76.
- *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie udg. af Generalstaben, 9 Bd. 1899—1932.
- *Meddelelser fra Krigsarkiverne (Krigen 1807—14), 9 Bd. 1883—1902.

Sømilitær-Etaten.

- *H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt, Bd. 1—4, 1832—35.
- *H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700, 1861 og 1700—1814, 1852.
- H. D. Lind: Fra Kong Frederik den Andens Tid, 1902.
- H. D. Lind: Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm, 1889.

- H. D. Lind: Kong Frederik den Tredjes Sømagt, 1896.
V. Richter: Den danske Sæetat 1801—90, 1894.
Th. A. Topsøe-Jensen: Det danske Søofficerskorps 1801—1919, 1919.
*T. A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard: Officerer i den dansk-norske Sæetat 1660—1814 og den danske Sæetat 1814—1932, I—II, 1935.
Kundgørelser for Flaaden 1870 ff.
Calender over den kgl. danske Sæetat 1834—68, Marine Calender 1869 og *Haandbog for Søværnet 1870 ff.
Haandbog for Underofficerer af Søværnet 1890—1909.

Toldvæsenet.

- Toldtaten 1750—1896 udarbejdet af V. Richter (Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling, Ny kgl. Saml. Kvart 2685 k).
Grænsegendarmer, se foran under Embedsmænd i Central- og Lokalforvaltningen.

Landbrug og Gartneri.

- D. E. Rugaard: Fremragende danske Bønder før og nu, 1871.
M. Galschiødt: Landbrug og Landmænd i Danmark efter Stavnsbaandets Løsning, 1888.
*Johannes Madsen: Dansk Landbrug, 1906 (Dansk Portrætgalleri III).
Dansk Landbrug fra 1880—1938. Red. Kjeld Bjerke, Hans Jensen og Karl Madsen, 1939.
A. Christensen: Hædrede Husmænd, 1908.
Danske Møller, 1934.
Dansk Mejeristat, Red. G. Ellbrecht, I—V, 1931—32.
Ib Windfeld: Danske Landbrugskandidater, 1918.
*Anton Christensen og Tycho Pedersen: Danske Konsulenter vedrørende Landbrug, Havebrug, Husholdning m. m. indtil 1932, 1931.
*Danske Havebrugskandidater 1865—1931, 4. Udg. ved Axel Lange og A. Pedersen, 1931.
Johannes Tholle: Danske Gartnere, 1927.
Johannes Tholle: Danske Gartnerivirksomheder I—III, 1934—36. (Heri tillige Islands Gartneri).
Johannes Tholle: Københavnske Urtegaardsmænd og Gartnere og deres Kaar i Kongens Sold. (*Personalhistorisk Tidsskrift 11. Rk., III, 1942).

Skovbrug.

Bidrag til en Forstlig Stat (Tidsskrift for Skovvæsen, 1907).

*C. S. de Roepstorff: Meddelelser om danske Forstkandidater 1798—1897, 1898. Tillæg: Supplerende Notitser til Forstlig Stats 2. Udg. (Tidsskrift for Skovvæsen 1916).

*Poul Bredo Grandjean: Kgl. danske Forstembedsmænd 1660—1790, 1907 og før 1660 m. m., 1911.

Oversigt over Skovfogedaspiranter 1906—36, 1936.

Fiskeri.

Dansk Fiskeristat, I—II, red. af A. C. Strubberg, 1935—36.

Industri og Haandværk.

*Johannes Madsen: Danmarks Industri og Haandværk, 1905 (Dansk Portrætgalleri, Bd. II).

Dansk Industristat, Red. S. P. Fornjotur, 1934.

Erhvervenes Funktionærstand. Red. O. Bouet og Albert Fabritius, I—III, 1935—36.

Dansk Haandværkerstat I—VI, Red. Aage Sølvér Schou, A. C. E. Petersen og Ole Olsen, 1932—33.

Dansk Bryggerstat, I—II, Red. Carl Jacobsen og E. H. C. Mikkelsen, 1934—35.

Det danske Landhaandværk I—III (4 Bd.). Red. M. K. Gudmundsen og Alfred Christensen, 1935—36.

*Danske Teknika og deres Dimittender gennem 50 Aar, 1931.

C. Nyrop og R. Berg har skrevet en Række af københavnske Lavs Historie; desuden findes fra de sidste Aartier talrige tildels meget omfattende Jubilæumsskrifter fra Institutioner og Foreninger paa Handelens, Industriens, Bank- og Forsikringsvæsenets Omraader, som ogsaa ofte indeholder biografiske Oplysninger om de til den paagældende Institution knyttede Personer.

Handel.

Aage Heinberg: Danske Erhvervsmænd, 1930—34.

*Krak. Danmarks Ældste Forretninger (sidste Udg. 1940).

*Dansk Grossererstat 1935—36. Udg. af Dansk Personalhistorisk Bureau, 3. Udg. 1935.

Fortegnelse over Grosserere, Mæglere og Vekselerere i København (aarlige Fortegnelser siden 1847).

Grosserer-Societetet 1742—1942. (*Særtryk: Albert Fabritius: Grosserer-Societetets Præsidium, Komite og Repræsentantskab m. v. 1742—1942), 1942.

*A. Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1918, 1—4, 1893—1919.

*Dansk Finansstat. Udg. af Personalhistorisk Bureau, 5. Udg. 1936.

Skibsfart.

Biografisk Haandbog. Navigatørernes Bog. Den danske Handelsflaades Befalingsmænd, 1938.

Kay Larsens Samlinger »Dansk Søfart« findes paa Kronborg-Museet, og hans »Søfarten og dens Mænd« i Det kgl. Bibliotek.

Post-, Telegraf- og Jernbanevæsen.

Fr. Olsen: Poststyrelsen, Postkontorerne og Postmestrene i Danmark 1624—1924, 1925.

*Fr. Olsen: Den danske Postetat 1624—1924, 1929. (Maskinskrevet alfabetisk Fortegnelse med biografiske Oplysninger, findes i de tre store videnskabelige Biblioteker, Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m. v.).

*Johannes Madsen: Det kgl. danske Postvæsen, 1904. (Dansk Portrætgalleri, Bd. I).

V. Richter: Danske Postembedsmænd 1750—1906, 1907.

H. Hjort-Nielsen: Det danske Post- og Telegrafvæsen I—IV, 1932—33.

Danmarks Jernbaner I—II, Red. Martin Buch og C. I. Gomard, 1933.

For Etaterne findes Haandbøger og Personalefortegnelser i flere Udgaver.

Forsikringsvæsen.

*Dansk Forsikrings-Stat, Red. Karl Larsen, 12. Udg. 1940—41, 1940.

Forfattere.

*Jens Worm: Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske Lærde osv., I—III, 1771—86.

- *R. Nyerup og I. E. Kraft: Almindeligt Litteraturlæxicon for Danmark, Norge og Island, 1820.
 - *H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon for Danmark, Norge og Island indtil 1814, I—XII, 1924—35. (Kildeangivelserne er et fortrinligt Hjælpemiddel ogsaa til den slægtshistoriske Litteratur).
 - *Thomas Hansen Erslew: Almindeligt Forfatterlexicon for Kongeriget Danmark med Bilande 1814—40, I—III, 1843—53. — Supplement 1840—53, I—III, 1858—68. (Haandskrevet Register af J. E. Dittmann og A. P. Møller paa Det kgl. Biblioteks Læsesal). — Værket indeholder under Udnyttelse af et omfattende Tidsskrifts- og Avisstof et Væld af Oplysninger om de biograferede og deres Slægt; medtaget er tillige Oplysninger om Anmeldelser og Portrætter¹).
- Karl Johan Almqvist: Danske Skribenter, 1930.
- *E. Collin: Anonymer og Pseudonymer, 1869.
 - *H. Ehrencron-Müller: Anonym og Pseudonym Lexikon for Danmark og Island til 1920 og Norge til 1814, 1940.
 - *P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det 18. Aarhundrede, 4 Bd., 1878—82.
Jævnfør iøvrigt Østs og Schønaus under almindelig Biografi nævnte Værker.

Bibliotekarere.

- *Svend Dahl: Den danske Bibliotekarstand, 1925.
- *Dansk Folkebibliotekarstat 1930.

Skuespillere.

- *T. Overskou: Den danske Skueplads m. v., 5 Bd., 1854—64, fortsat af Edgar Collin, 2 Bd. 1876.
 - *Arthur Aumont og Edgar Collin: Det danske Nationalteater 1748—1889, 5 Bd., 1896—99.
- Knud Atlung: Det kongelige Teater 1889—1939, 1942 f. — (Fortsættelse af Aumont og Collin; under Udgivelse; det personalhistoriske Afsnit er endnu ikke udkommet).

¹) J. Hannovers og Birket-Smiths haandskrevne Fortsættelser af Erslews Forfatterlexicon (ufuldendt) findes i Det kgl. Bibliotek.

Robert Neiiendam: Det kongelige Teaters Historie 1874—1922, 5 Bd., 1921—30 (ufuldendt).

Olaf Fønss: Danske Skuespillerinder, 1930.

Musikere.

Angul Hammerich: Musiken ved Christian IV's Hof, 1892.

Carl Thrane: Fra Hofviolonernes Tid 1648—1848, 1908.

Angul Hammerich: Musikforeningens Historie 1836—86, 1886.

C. Lynge: Danske Komponister, 2. Udg. 1917.

Vor Tids danske Musikere og Tonekunstnere, 1937—39.

Organister, se kirkelige Embedsmænd.

Billed- og Bygningskunstnere.

*Philip Weilbach: Nyt dansk Kunstnerlexicon (indtil 1894) 2 Bd., 1896—97¹⁾.

*Jastrau's Kunstnerleksikon. Billedhuggere og Malere, 1935.

Chr. H. Damm: Biografier over slesvigske Kunstnere, 1937.

*Dansk Arkitektstat, udg. af Dansk Personalhistorisk Bureau, 1931.

For mange enkelte Kunstnere findes selvstændige Monografier, som dels maa søges i Personalhistorie, dels i Kunsthistorien.

Kirkelige Embedsmænd.

*Kirkehistoriske Samlinger 1.—5. Rk., 1849—1913, 6. Rk. 1933 ff. (Samlet Register til de første fem Rækker ved H. V. Olsen paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).

*Præstehistoriske Samlinger, udg. af Aage Dahl, 1929 ff.

Gejstlig (nu Teologisk) Stat 1750 ff. (mange Udgaver, *sidste Udg. ved V. Holbøll 1941).

*Gerhard Treschow: Danske Jubel-Lærere, 1753²⁾. (Stamtavlerne er registreret i Albert Fabritius: Dansk genealogisk Litteratur indtil 1830).

*Christopher Giessing: Nye Samling af danske, norske og islandske Jubel-Lærere I—III, 1, 1779—86. (De talrige Stamtavler

¹⁾ En ny Udgave af Weilbachs Kunstnerleksikon er under Forberedelse ved Museumsdirektørerne Otto Andrup og Sigurd Schultz. Weilbachs Korrespondance findes i Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling: Ny kgl. Samling Kvart 2308.

²⁾ Jubel-Lærer er Betegnelsen for en Præst, der har været 50 Aar i Embede.

- er registreret i Albert Fabritius: Dansk genealogisk Litteratur indtil 1830).
- *I. C. L. Lengnick: Personalhistoriske Bidrag vedrørende Danmarks og Norges Gejstlighed, 4 Hefter, 1847—58.
 - *S. V. Wiberg: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie (fra Reformationen til 1868), I—III, 1870. — Med Supplement, 1879 og Register over Præsterne, 1873. — Personregistre over Hustruer og Forældre findes saavel paa Det kongelige Biblioteks som paa Rigsarkivets Læsesal¹⁾.
 - *Erh. Quistgaard: Præstehustruer der helt eller delvis mangler i Wibergs Præstehistorie, 1934. — Tillæg, 1936.
 - *Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie i Aarene 1869—84, 1885—87.
 - *Max Grohshennig og Th. Hauch-Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884—1911, 2 Bd., 1914—32.
- Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie 1885—1914 (ufuldendt, slutter med Idestrup), 1914—15.
- *Johannes Madsen: Danmarks Kirker, 1909. (Dansk Portrætgalleri V).
- Dansk Kirkestat (Danmarks Præster og Menighedsraad). Red. af Alfr. Th. Jørgensen og E. H. C. Mikkelsen, I—IV, 1934.
- I.P.F. Kønigsfeldt: De catholske Erkebiskopper og Biskopper i Danmark og samme: De evangeliske Biskopper i Kongeriget Danmark og paa Island — i C. Molbech: Historisk Aarbog III, 1851.
- Sofus Elvius: Biskopperne i Danmark 1885—1914, 1914.²⁾
- *Detlev Gotthard Zwergius: Det sjællandske Clerisie, 1754. (Ufuldendt; Stamtavlerne er registreret i Albert Fabritius: Dansk Genealogisk Litteratur indtil 1830).
 - *Jørgen Carstens Bloch og Laurids Pedersen Næraae: Den fyenske Gejstligheds Historie I—II, 1787—90. (Ufuldendt, det udkomne Bind 1 og 2. Bind 1. Hæfte, indeholder kun de fyenske Biskoppers, Odense Katedralskoles Lærerstands, samt Odense

¹⁾ Til Wibergs Præstehistorie findes Supplementer i den trykte Litteratur, især i Kirkehistoriske Samlinger og Personalhistorisk Tidsskrift, endvidere i Erh. Quistgaards Samlinger i Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling; Ny kgl. Samling, Oktav 808. Quistgaards Materiale bør dog kun benyttes som vejledende Hjælpemiddel.

²⁾ Om Biskopper 1869—84 se Elvius: Danmarks Præstehistorie.

Bys og Aasum og Baag Herreders Gejstligheds Historie. Manuskriptet til Resten findes i Det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling, Additamenta Folio, Nr. 138).

*Imm. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie, I—II, 1851—54.

*Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen indtil 1864, I—III, 1932. Navneregister over de heri nævnte Præstehustruer, udarbejdet af H. F. Kiær, findes i Rigsarkivets Haandskriftsamling).

R. Müller: Fortegnelse over Præster i Grønland 1721—1910, 1912. (Særtryk af Det grønlandske Selskabs Aarsskrift).

H. Ostermann: Grønlands Præstehistorie, 1932.

*Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie, 1899.

*Julius Foss: Organist- og Kantorembederne, 3. Udg. 1927.

Universitetet og Studenter.

K. Carøe: Bidrag til Studentermatriklen før 1611 (Personalh. Tidsskr. 6. Rk., I, 111, 7. Rk., III, 251).

S. Birket Smith: Københavns Universitets Matrikel I 1611—67 (1890), II 1667—1740 (1894), III 1740—1829 (1912)¹).

En rig Kilde for Personalhistorikere har aabnet sig gennem den i de sidste Aartier stedfundne omfattende Udgivelse af Universitetsmatriklerne. — Disse Matrikler — i ældre Tid ført paa Latin — angiver i Reglen Vedkommendes Navn, Immatriculations- og undertiden ogsaa Afgangstiden, Alder, Studiefag og Hjemstedet; om der hermed i Virkeligheden er ment Hjemstedet eller Fødestedet er ofte tvivlsomt; hvis Vedkommende er fra Landet angives ofte kun Egnens Navn eller Hovedbyen i Hjemstedets Nærhed. Da Indførslerne ofte skete efter mundtlige Angivelser, kan man ikke fuldtud stole paa Korrektheden, og den Omstændighed, at en Person ikke findes i en Matrikel, behøver ikke at være Bevis for, at Vedkommende *ikke* kan have opholdt sig ved det paagældende Universitet. Hvis Opholdet kun varede kort Tid, hændte det, at Indførslen udelodes, idet Vedkommende da ikke aflagde den af Studenterne krævede Ed til Universitetet, ganske bortset fra, at ikke alle Matriklerne førtes med tilstrækkelig Nøjagtighed.

¹) Blandt Lengnicks Uddrag i Rigsarkivet findes ogsaa (i Bind Nr. 26) Uddrag af Universitetets Indskrivningsprotokol (1700—1780). Iøvrigt har flere registreret Universitetsmatriklen; en Række ypperlige Registre for Tidsrummet 1611—1740, med Oplysninger om de enkelte Studenter, er udarbejdet af den nys afdøde Slægtshistoriker, Direktør H. H. Schou, der har skænket disse og sine øvrige personhistoriske Samlinger til Rigsarkivet. Her findes ogsaa Register til Matriklen 1740—1829. Et andet fortrinligt Register til Matriklen 1611—67, udarbejdet af H. Friis-Petersen, findes saavel i Det kgl. Bibliotek som i Statsbiblioteket i Aarhus.

Følgende Matrikler er trykt (Aarstallene angiver Begyndelses- og Slutningsaaret for den foreliggende trykte Matrikel):

Åbo 1640—1827, Aberdeen 1596—1860, Altdorf 1575—1809, St. Andrews 1747—1897, Bamberg 1648—1803, Bayreuth 1742 (findes i Erlangens Matr. s. d.), Braunsberg (pæpstl. Seminar) 1578—1798, Breslau 1811—1911, Bützow 1760—89 (i Tillæg til 4. Bind af Rostocks Matrikel), Cassel 1638—52 (i Zeitschrift f. hess. Gesch. u. Landeskunde XVIII), Deventer 1630—1878, Dillingen 1551—1695, Dorpat 1632—65 og 1802 ff. (i Mitt. aus d. Geb. der Gesch. Liv-, Est- und Kurlands VIII), Duisburg 1652—1818, Erfurt 1392—1636, Erlangen 1743—1843, Eton 1753—90, Frankfurt a. O. 1506—1811, Freiburg i B. 1460—1656, Giessen 1608—1707, Greifswald 1456—1700, Groningen 1615—1915, Göttingen 1737—1937, Harderwijk 1648—1818, Heidelberg 1386—1662 og 1704—1870, Helmstedt 1574—1636, Helsingfors 1828—52, Herborn 1584—1742, Ingolstadt 1472—1700, Jena 1548—57, Kiel 1665—1865, Krakau 1400—1606, Köln 1389—1466 og 1476—1559, Königsberg 1544—1829, Landshut 1800—1826, Leipzig 1409—1809, Leyden 1575—1940, Louvain 1642—1776 og 1834—1909, Marburg 1527—1830 (i Universitetsprogrammerne 1872—1914), Oxford 1647—58, Rostock 1419—1831, Salzburg 1639—1810, Strasbourg 1621—1793, Trier 1474—75, 1483—84 (i Triersches Archiv, Tillægshft. 16), Tübingen 1477—1600, Upsala 1595—1750, Utrecht 1636—1886, Wittenberg 1502—1602, Würzburg 1587—1870, Zerbst 1582—1797.

For de sidste 100 Aar vil de fleste Universiteter i øvrigt have aarlige trykte Studenterfortegnelser.

Hvor Matriklen ikke er trykt, maa man i Reglen henvende sig til Universitetsarkivet eller til det paagældende Stats- eller Rigsarkiv.

Der er i øvrigt i Tidens Løb gjort et betydeligt Arbejde for at uddrage de danske og andre nordiske Studerendes Navne af udenlandske Universiteters Matrikler, hvoraf nogle er forsynet med Noter. I et særligt Skrift »Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter« (1885) begyndte L. Daas Offentliggørelsen af Navne paa danske og norske Studerende ved fremmede Universiteter, og første Hæfte bragte Udtog af de originale Matrikler fra Prag 1367—1408, Erfurt 1395—1508 og Rostock 1419—1758; men hermed standsede Udgivelsen. Endvidere findes følgende trykte Udtog: Basel 1494—1747 (Kirkehist. Saml. 5. R., II, 400), Bologna 1289—1525 (Kirkehist. Saml. 5. R., VI, 375), Franeker 1592—1803 (Personalh. Tidsskr. 9. R. V, 53), Frankfurt a. O. 1506—1799 (Kirkehist. Saml. 5. R. I, 756), Genf 1559—1800 (Pers. Tidsskrift I. R., IV, 331), Giessen 1608—1707 (Kirkehist. Saml. 5. R., V, 567 og Personalh. Saml. I, 452), Greifswald 1456—1686 (Kirkehist. Saml. 4. R., VI, 340, 498), Groningen 1615—1762 (Personalh. Tidsskrift 5. R., VI, 262), Halle 1692—1744 (Kirkehist. Saml. 4. R., IV, 126), Harderwijk 1648—1812 (Personalh. Tidsskrift 5. R., III, 144), Heidelberg 1386—1668 (Kirkehist. Saml. 5. R., V, 138), Helmstedt 1576—1744 (Kirkehist. Saml. 4. R., III, 783) og 1574—1810 (Personalh. Tidsskrift 10. R., III, 213), Herborn 1585—1715 (Personalh. Tidsskrift 6. R., II, 36), Jena 1548—1850 (Præstehist. Saml. 1934, 7), Kiel 1665—1865 (Personalh. Tidsskrift 7. R., II, 231), Köln 1389—1466 (Personalh. Tidsskrift 3. R., V, 292), 1476—1559 (Personalh. Tidsskrift 8. R., II, 91), Königsberg 1544—1829 (Personalh. Tidsskrift 7. R., III, 103), Leipzig 1409—1660 (Ny Kirkeh. Saml. II, 512), Leyden 1575—1800 (Personalh. Tidsskrift 1. R., II, 104 og 193, samt 1. R., V, 41), Louvain 1429—1538 (Personalh. Tidsskrift 8. R., V,

118; Nordiske studerende, se Historisk Tidsskr. 9, III, 385; endvidere Skandinaver i Louvain i Bulletin de la Soc. archéol. et hist. de l'Orléanais, 1883, ogsaa i Særtryk), Marburg 1527—1634 (Kirkehist. Saml. 5. R., I, 281), Orléans 1548—1688 (Personalh. Tidsskrift 4. R., I, 124 og 8. R., IV, 151), Oxford 1602—1783 (Personalh. Tidsskrift 10. R., II, 146), Padua 1559—1705 (Personalh. Tidsskrift 6. R., IV, 201 og V, 104; 9. R., I, 32, 103, 276), Siena 1575—1702 (Personalh. Tidsskrift 4. R., III, 54), Strasbourg 1614—1790 (Personalh. Tidsskrift 5. R., VI, 143), Tübingen 1537—1775 (Personalh. Tidsskrift 1. R., V, 311 og Kirkehist. Saml. 5. R., V, 246), Utrecht 1640—1856 (Personalh. Tidsskr. 9. R., V, 146), Wittenberg 1502—65 (Ny Kirkehist. Saml. I, 461), Zerbst 1587—98 (Personalh. Tidsskrift 11. R., II, 36). — Om senderjyske Studenter i Almindelighed se Saa mangen Søn af Slesvigs Sletter ved Th. O. Achelis (Personalh. Tidsskrift 10. R., III, 97). — I denne Forbindelse maa ogsaa nævnes Henny Glarbo: Danske Elever ved Rideskolen i Angers 1601—35 (Personalh. Tidsskrift 8. R., V, 19).

En noget anden Karakter end egentlige Matrikeludtog, men dog herhen hørende, har Ellen Jørgensen: Nordiske Studeringer i Middelalderen, Nordboerne ved Universitetet i Paris fra det 13. Aarhundredes Begyndelse til det 15. Aarhundredes Midte (Hist. Tidsskrift 8. R., V, 331), G. Hochfeldt: Kopenhagener Studenten, die vorher die Universität Rostocks besucht haben (Jahrbuch d. Vereins für Mecklenburgs Gesch. LXXXI, 52) og Henny Glarbo: Studier over danske Adelsmænds Udenlandsrejser 1560—1660 (Hist. Tidsskrift 9. R., IV, 221).

J. C. L. Lengnick: Danske, norske og islandske Studenter, der 1649—1814 er jordede i København, 1847.

Studenterjubilæumsskrifter, udgivet i Anledning af 25, 40 og 50 Aars Studenterjubilæer, findes i stort Antal i Tiden efter 1847. Kvindelige Akademikere 1875—1925, 1925.

*Holger Fr. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621, I—IV, 1868—77. (Indeholder talrige biografiske Oplysninger om Professorerne).

*Kjøbenhavns Universitets Aarbog og Universitetets Festskrifter ved Aarsfesten. (Med Nekrologer over Professorer og Autobiografier af de promoverede Doktorer).

Levnedsbeskrivelse af de ved Kjøbenhavns Universitets Firehundredaarsfest promoverede Doktorer og Licentiat, 1879.

F. E. Hundrup: Biografiske Efterretninger om dem, der ved Kjøbenhavns Universitet har erholdt de højeste akademiske Værdigheder, 3 Hftr. (Roskilde Skoles Program 1854—55).

*Holger Fr. Rørdam: Magistre creerede ved Kjøbenhavns Universitet fra Reformationen til 1660. (Personalhistorisk Tidsskr. 1. Rk. III—IV, 1882—83).

Teologer, se Kirkelige Embedsmænd.

Jurister (se ogsaa Embedsmænd i Central- og Lokalforvaltningen).

Juridisk og Statsvidenskabelig Stat (flere Udgaver siden 1831, *sidste Udgave ved Arild Falk-Jensen, 1940). *Udgaven 1881 af V. Richter omfatter tillige alle afdøde juridiske Kandidater efter 1736.

*V. Richter: Meddelelser om Examinati juris (Danske Jurister) 1824—1894, 1903.

*H. C. Roede: Fortegnelse over Kandidater med »slesvigsk juridisk« Examen 1796—1863. (Personalhistorisk Tidsskr. 6. Rk. I, 1911).

*V. Lind: Kongeriget Danmarks praktiserende Sagførere, 1929.

*H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660—1869, samt et Tillæg indeholdende Oplysninger om en Del Prokuratorer uden kongelig Bevilling, 1935.

*H. Hjorth-Nielsen: Danske Sagførere under Loven af 26. Maj 1868. (Beskikkelser udfærdigede i Tiden 1. Jan. 1869—30. Sept. 1919), 1941.

Medicinere.

V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800, 2 Bd., 1873.

*K. Carøe: Den danske Lægestand 1479—1900. I Doktorer og Licentiat 1479—1788, 1909. II Kirurger examinerede ved Theatrum anatomico-chirurgicum 1738—1785, 1906. III Den danske Lægestand 1786—1838, 1905. IV Supplementsbind til Den danske Lægestand, 7. Udg. indeholdende de Læger, der har taget Eksamen efter 30. Januar 1838 og er døde inden 1. Januar 1901, 1904. V Supplementsbind til hele Værket med Register over Hustruernes Navne, 1922.

*Den danske Lægestand (siden 1850, 11. Udg. ved V. Christopheresen og E. Winsløw, 1936).

Filologer m. v.

F. E. Hundrup: Biographiske Efterretninger om de Candidater, som ved Københavns Universitet have underkastet sig philologisk Embedsexamen, 1.—2. Hft. (Roskilde Skoles Program 1849 og 1851).

F. E. Hundrup: Biographiske Efterretninger om de Candidater, som ved Københavns Universitet have underkastet sig philologisk-historisk Embedsexamen, 2. Udgave 1875. (Omfatter Examinander 1849—75).

C. H. Sthyr og H. F. Øllgaard: Filolog- og Magister-Stat sluttet 31. December 1906, 1907.

*C. L. Henrichsen og C. Hegermann-Lindencrone: Magister-Stat, 1926. — Supplement ved C. L. Henrichsen, 1933.

Akademier.

*Gustav Ludvig Wad: Det kongelige ridderlige Academis Matrikel 1691—1710. (Personalhistorisk Tidsskr. 2. Rk. I, 1886).

Polyteknikere.

*Dansk Civilingeniørstat, red. af Aage Hannover, 1942. (Indeholder Oplysninger om alle polytekniske Kandidater fra 1829—1941, samt nogle Medlemmer af Dansk Ingeniørforening, som ikke er udgaaet fra Lærestalten. Afløser tildels de tidligere Udgaver af Biografiske Oplysninger om Den polytekniske Lærestalts Kandidater).

Povl Vinding: Dansk Teknik gennem hundrede Aar belyst i Levnedsskildringer, 1939.

Skolens Lærere og Elever.

F. E. Hundrup: Korte biografiske Efterretninger om Bestyrere, Overlærere og Adjunkter ved de lærde Skoler. (F. E. Hundrups Skolekalender, 1843).

C. G. Kofoed: Alfabetisk Fortegnelse over de danske lærde Stats-skolers Lærerspersonale siden 1818 (Rønne Skoles Program, 1906).

Lærerne og Samfundet (Folkeskolens kendte Mænd og Kvinder), 4 Bd., 1913—14.

Dansk Skolestat I—IV. Red. N. A. Larsen og E. H. C. Mikkelsen, 1933—34.

Fra F. E. Hundrups Haand findes iøvrigt trykte Fortegnelser over Lærerstanden — med en Del Stamtavlemateriale — ved et stort Antal nedlagte lærde Skoler (Ebeltoft, Grenaa, Hjørring, Hobro, Holbæk, Kalundborg, Korsør, Køge, Mariager, Nak-

skov, Næstved, Nykøbing paa Mors, Nykøbing S., Nysted, Præstø, Ringsted, Skagen, Skelskør, Skive, Slagelse, Slangerup, Stege, Storehedinge, Sæby og Thisted) samt ved de lærde Skoler i Aalborg, Randers, Rønne og Viborg og ved Metropolitanskolen. Desuden findes Lærerbiografier fra en Række andre Skoler, hyppigt i de paagældende Skolers Programmer.

Elevbiografier findes ligeledes fra mange lærde Skoler, f. Eks. Sorø Akademis Skole (1586—1623 og efter 1825), Metropolitanskolen (siden 1816), Herlufsholm (siden 1582), Borgerdydskolerne i København, samt fra adskillige andre Skoler og Seminarier (Jonstrup, Blaagaard m. fl.). — For de sønderjyske Skolers Vedkommende har Thomas Otto Achelis meddelt Elevmatrikler for Haderslev Johanneum 1567—1863 (Quellen u. Forsch. z. Gesch. Schleswig-Holsteins VIII, 1921, 21), samme 1920 (sst. S. 108), Haderslev Kommunitets Alumner (Personalh. Tidsskrift 11. Rk., II, 134), Slesvig Domscole (Archiv für Sippenforschung 1931, 123, 167, 204, 324), Sommersted Latinskole (Personalh. Tidsskrift, 8. Rk. IV, 233; 8. Rk. VI, 258; 9. Rk. III, 221), Sønderborg (Sonderburger Heimatblätter 1927, 5), Rendsborg til 1864 (Archiv für Sippenforschung 1936, 250).

Sundhedsvæsen m. v.

Læger, se foran: Medicinere.

Danmarks Jordemødre. Red. af V. Nellemose I—III, 1935.

Hjemmesygeplejen. Red. J. Voltelen, 1934.

Danske Tandlæger 1681—1930, 1931. (I Tiden til 1853 af Holger Hansen, II Biografier 1853—1930).

A. Bang: Biografier af Lærere ved den danske Veterinærskole (Medlemsblad for de danske Dyrlæger 1923).

H. Krabbe: Fortegnelse over examinerede Dyrlæger 1779—1883, samt over Lærerne ved Veterinærskolen, 1883.

*H. M. Høyberg: Den danske Dyrlægestand, 2. Udg. 1934.

Dansk veterinærhistorisk Aarbog 1934 ff. Se ogsaa Johs. Madsen: Dansk Landbrug ovenfor.

Farmaceutisk Stat (flere Udgaver siden 1856, sidste (5.) Udg. ved Aage Schæffer 1929).

Farmaceutisk Aarbog, aarlig siden 1930.

- L. Gjerulff og C. A. Jordening: Den danske Apotekerstand 1770—1870, 1870. — Med Tillæg 1872.
- E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie indtil 1922. I Apoteker oprettede før 1672, II Apoteker oprettede 1673—1842, III Apoteker oprettede 1842—1900, IV, 1 Apoteker oprettede 1901—22 (1925 ff., ikke afsluttet),
Se ogsaa Ingerslevs ovennævnte Værk under Medicinere.

Kolonierne.

- Kay Larsen: De dansk-ostindiske Koloniers Historie, 2 Bd. 1907—08.
- *Kay Larsen: Dansk ostindiske Personalialia og Data (Manuskript paa Det kongelige Biblioteks Læsesal).
- Kay Larsen: Krøniker fra Trankebar, 1918.
- Kay Larsen: De Danske i Guinea, 1918.
- Kay Larsen: Krøniker fra Dansk Guinea, 1921.
- W. Westergaard: The Danish West Indies under Company Rule, 1917.
- Kay Larsen: Dansk Vestindien 1666—1917, 1928.
- Kay Larsen: Guvernører, Residenter, Kommandanter og Chefer samt enkelte andre fremtrædende Personer i de tidligere danske Tropekolonier, 1940.
- Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing I—II, 1921 (Meddelelser om Grønland), særlig II, S. 662—756 indeholdende H. Ostermann: Biografiske Oplysninger.

Fremmede i Danmark.

- Alfabetisk Navneregister over Personer, der i Aarene 1850—1915 ved Lov har erhvervet dansk Indfødsret, 1916.

Danske i Udlandet.

- Danske i Udlandet. Red. af A. Kamp og A. J. Poulsen, 1935.
- Aage Heinberg: Danske i England, Skotland og Irland, 1934.
- P. S. Vig: Danske i Kamp i og for Amerika fra ca. 1640—1865, 1917.
- John O. Evjen: Scandinavian Immigrants in New York 1630—74, 1916. (Indeholder tillige Oplysninger om Canada, Mexiko og

Sydamerika 1532—1640, Canada 1619—20 og New York i det 18. Aarhundrede).

Arne Hall Jensen: Den dansk-amerikanske Historie, 1937.

Sophus Hartwick: Danske i California og California Historie I—II, 1939.

Diverse.

Amtsvejsinspektørstaten, 1931.

A. Krieger: Danmarks Brandvæsener (De kommunale Brandvæsener), 1936.

Th. Gelardi: Elektricitetens Historie og dens Mænd, I—III, 1939—40.

Th. Gelardi: Automobylets Historie og dets Mænd I—III, 1938.

Nic. Hurup: Dansk Person- og Rutebiltrafik, samt Falcks Redningskorps, 1936.

Nic. Hurup: Dansk Godstrafik med Auto, 1937.

Roberto Weile: Danske Værter, 1934.

Hotelværter og Restauratører I—II. Red. af Th. Adamsen og Albert Fabritius, 1937—38.

Afholdsbevægelsen i Danmark I—III. Red. af Frode Markersen og Albert Fabritius, 1939—40.

Størstedelen af de specielle slægtshistoriske Kilder samler sig om Tiden fra det 17. til det 20. Aarhundrede. Naar Genealogen kommer længere tilbage i Tiden — og dette vil som Regel kun være Tilfældet for den, der arbejder med adelshistoriske Undersøgelser — falder de genealogiske Kilder sammen med de almindelige historiske, som dog ogsaa for nyere Tids Vedkommende kan indeholde særdeles rigt Stof af Værdi for Slægtshistorien. Medens det ved genealogiske Undersøgelser for den nyere Tids Vedkommende maa siges at gælde, at jo mere fortrolig Genealogen er med historisk Kritik og Metode, jo bedre stillet er han overfor sin Opgave, saa gælder det ubetinget for den ældre Tid og da især for Middelaldergenealogien, at dens Dyrker helst maa være specielt uddannet i almindelig historisk Forskning; for den, som ikke har en saadan Uddannelse, men alligevel ønsker at strække sine Forskninger ind paa dette Omraade, vil der derfor ikke være

andet at gøre end i Forvejen at sætte sig grundigt ind i den historiske Teknik, dels ved Hjælp af Erslevs forannævnte lille Vejledning, dels gennem den deri anførte Litteratur, ligesom han ved omfattende Læsning og Studier i de foreliggende Middelaldergenealogier (især i Danmarks Adels Aarbog) maa forberede sig til sin Opgave.

Nedenfor skal meddeles en Fortegnelse over nogle af de vigtigste Kildepublikationer og Tidsskrifter, der som nævnt ogsaa bør benyttes af den, som beskæftiger sig med den nyere Tid. Ogsaa her betegner * foran Titlen, at det paagældende Værk staar fremme paa Det kongelige Biblioteks Læsesal.

**Scriptores rerum danicarum medii aevi*, I—IX, 1772—1878.

**Diplomatarium Danicum*. Udgivet af det danske Sprog- og Litteraturselskab. 1938 ff. (Under Udgivelse; udkommet er 2. Rk., 1.—4. Bd. omfattende Tiden 1250—98). (Ogsaa *dansk Udgave med Titlen: *Danmarks Riges Breve*).

**Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* (omfatter Tiden indtil 1450), 1894—1912. — 2. Rk. 1451—1513, I—IX, 1928—39.

**Regesta diplomatica historiæ Danicæ*, 1847—1907.

Holger Rørdam: *Monumenta historiæ Danicæ*, 1873—87.

C. Molbech og N. M. Petersen: Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve fra det XIV, XV og XVI Aarhundrede, 1858.

*De ældste danske Arkivregistraturer, I—V, 1854—1910.

*H. Knudsen: *Diplomatarium Christierni I*, 1856.

*William Christensen: *Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans' Tid 1450—1513*, I—II, 1912—14.

*C. F. Allen: *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christian II's og Frederik I's Historie*, 1854—74.

*Kr. Erslev og W. Møllerup: *Kong Frederik I's danske Registranter*, 1879.

*Kr. Erslev og W. Møllerup: *Danske Kancelliregistranter 1535—50, 1881—82*.

*C. F. Bricka, L. Laursen og E. Marquard: *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*, 1885 ff. (Under

- Udgivelse; begynder med 1551 og er nu naaet til 1636, efter Planen skal Værket fortsættes indtil 1660).
- *L. Laursen, F. J. West og S. Nygård: Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark 1535—1719, 3 Bd., 1892—1941.
 - *C. F. Bricka og J. A. Fredericia: Kong Christian IV's egenhændige Breve 1589—1648, I—VII, 1878—91.
 - *Johs. Lindbæk: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—76, 1903—10.
 - *E. Marquard: Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid, 1918.
 - *Eiler Nystrøm: Luxdorps Dagbøger, indeholdende Bidrag til det 18. Aarhundredes Stats-, Kultur- og Personalhistorie, I—II, 1915—30.
 - *Holger Hansen: Kabinetstyrelsen i Danmark 1768—72, I—III, 1919—25.
 - *Holger Hansen: Inkvisitionskommissionen af 20. Januar 1772, I—V, 1927—41.
 - *Fonden ad usus publicos. Aktmæssige Bidrag til Belysning af dens Virksomhed 1765—1826, 1897—1902.
 - *Suhms Samlinger til den danske Historie, I—VI, 1779—95. (*Haandskrevet Register paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).
 - *H. Rørdam: Historiske Samlinger og Studier I—IV, 1891—1902.
 - *Dänische Bibliothek, 1737—47. (*Haandskrevet Register paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).
 - *Danske Magazin og Nye danske Magazin 1745 ff. (løbende).
 - *Historisk Tidsskrift 1839 ff. (løbende). — Indholdsfortegnelse til 1. Rk.—10 Rk. IV, 1839—1938 ved Henry Bruun, 1939.
 - *Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie 1865—79. (*Haandskrevet Register paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).
 - *Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi 1890—96.
 - *Fra Arkiv og Museum I—V, 1899—1915. — 2. Rk. I—II, 1925—35.
 - *Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie, 1914 ff. (løbende).
 - *Scandia, 1928 ff. (løbende).
 - *J. Grundtvig: Meddelelser fra Rentekammerarkiverne, 1871—78.
 - *Aarsberetninger fra det kongelige Gehejmearkiv I—VII, 1852—83.

*J. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme, I—IV, 1842—48.

C. F. Allens Haandbog i Fædrelandets Historie har i sin 8. Udgave en Oversigt over den vigtigste historiske Litteratur indtil 1880, den er lettere haandterlig end Bibliotheca Danica og vil derfor for den ældre Tid kunne bruges som Supplement til Erichsen og Krarups Bibliografi.

Dersom en Slægt er knyttet til en bestemt By eller Egn, maa *Topografien* tages til Hjælp¹); overhovedet maa Slægtsforskeren altid ved Hjælp af Generalstabens fortrinlige Kort (1 : 40000) studere de Steder, hvor Slægtens Medlemmer kortere eller længere Tid har levet deres Liv; eventuelt maa ogsaa Videnskabernes Selskabs Kort fra ældre Tid og de talrige Udskiftningskort i Matrikelarkivet benyttes, og man maa sætte sig ind i den lokal-historiske Litteratur. Personhistorie, Lokalhistorie og almindelig politisk Historie vil til enhver Tid gribe saaledes ind i hinanden, at Studiet af dem alle maa gaa jævnsides, hvis man vil opnaa et ordentligt Resultat af sine Forskninger.

Af den topografiske Litteratur maa først og fremmest nævnes *Pontoppidans Danske Atlas, 1763—81 og *Traps Danmark, hvor især 3. og 4. Udgave maa benyttes. Medens Traps fjerde Udgave kun medtager den Del af Sønderjylland, som 1920 genforenedes med Kongeriget, er hele Sønderjyllands Topografi optaget i en særlig Udgave *Traps Slesvig, 1864. Den topografiske Special-litteratur findes i Bibliotheca Danica II, Erichsen og Krarup: Dansk historisk Bibliografi II og Chr. Heilskov: Dansk Provins-topografi, 1920; desuden findes særlige Bibliografier for mindre Omraader, som f. Eks. W. Norwin: Kilder og Hjælpemidler til Lolland-Falsters Historie, 1915—19 og B. Seidelin: Fortegnelse over Litteratur vedrørende Aalborg Amt 1656—1935, 1939.

Af Publikationer, der vedrører enkelte Landsdele, mærkes følgende:

¹) Jfr. S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier (Fortid og Nutid VII, 1928, S. 1—30). Svend Aakjær og Chr. Bokkenheuser: Sagnet og Byen. En Studievejledning i Lokalhistorie, 1931. Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur ved Regnar Knudsen, 1939.

- *Samlinger til jydsk Historie og Topografi (*Jydske Samlinger*) 1866 ff. (løbende).
- *Samlinger til Fyens Historie og Topografi (*Fyenske Samlinger*) 1871—90. (*Haandskrevet Register paa Det kgl. Biblioteks Læsesal).
- *G. L. Wad: Fra Fyens Fortid I—IV, 1916—24.
- *Fynsk Hjemstavn 1928—39.
- *Fynske Aarbøger 1939 ff. (løbende).
- *Sønderjydske Aarbøger 1889 ff. (løbende).
- For *Københavns* Vedkommende er af særlig Betydning:
- *Oluf Nielsen: *Kjøbenhavns Diplomatarium*, I—VIII, 1872—87.
- *Oluf Nielsen: *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse*, I—VI, 1877—92 (gaar til 1730).
- *Carl Bruun: *Kjøbenhavn* I—III, 1887—1901.
- *H. U. Ramsing: *Københavns Historie og Topografi i Middelalderen* I—III, 1940.
- *E. Marquard: *Kjøbenhavns Borgere 1659*, 1920.
- **Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728*, 1906.
- **Kjøbenhavns Brandforsikring 1731—1911*, 1913.
- Københavns Privilegier. Til Minde om den 24. Juni 1661*, 1911. (Indeholder fuldstændige Lister over *Københavns* og *Christianshavns* Borgmestre, Raadmænd, 32 Mænd og Borgerrepræsentanter indtil 1911).
- *Historiske Meddelelser om *København* 1907 ff. (løbende).
- **Københavns Vejviser*, udkom siden 1770. (En saa godt som fuldstændig Række findes paa Raadhusbiblioteket i *København*).

Ogsaa for andre Byer end *København* og for større Omraader findes Diplomatarier, ligesom talrige større eller mindre Lokalteter er behandlet selvstændigt. Oplysning om, hvad der findes, maa søges i de nævnte Bibliografier og i Bibliotekernes Kataloger. Her skal endnu kun nævnes de historiske Aamts-Aarbøger, der i dette Aarhundrede er vokset frem som tiltalende Vidnesbyrd om den voksende historiske Sans i vort Folk, dets Ønske om at kende sig selv og sine historiske Forudsætninger.

Disse historiske Aarbøger er følgende:

- *Fra Frederiksborg Amt 1906 ff.
- *Aarbøger for Københavns Amt med gamle Roskilde Amt (nu Fra Københavns Amt) 1910 ff.
- *Meddelelser fra Historisk Topografisk Selskab for Gjentofte 1924 ff.
- *Fra Holbæk Amt 1907 ff.
- *Aarbog for Sorø Amt 1912 ff.
- *Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt 1912 ff.
- *Bornholmske Samlinger 1906 ff.
- *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog 1913 ff.
- *Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1913—38 (fortsat i Fynske Aarbøger 1939 ff.).
- *Svendborg Amts Aarsskrift 1908—37 (fortsat i Fynske Aarbøger 1939 ff.).
- *Vendsyssels Folk og Land 1908—32.
- *Vendsysselske Aarbøger 1915 ff.
- *Historisk Aarbog for Thisted Amt 1906 ff.
- *Historisk Aarbog for Mors 1919—30.
- *Skive og Omegns historiske Aarbog (Skivebogen) 1909 ff.
- *Fra Himmerland og Kær Herred 1912 ff.
- *Aarbog for Lysgaard, Hids m. fl. Herreder 1918—26.
- *Fra Viborg Amt 1935 ff.
- *Fra Randers Amt 1907 ff.
- *Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1908 ff.
- *Vejle Amts Aarbøger 1905 ff.
- *Hardsyssels Aarbog 1907 ff.
- *Fra Ribe Amt 1903 ff.

ARKIVERNE OG DERES SLÆGTSHISTORISKE INDHOLD

Den danske Stats Arkivvæsen er ordnet ved Lov af 30. Marts 1889, der bestemte, at der skulde oprettes et Rigsarkiv, bestaaende af et Hovedarkiv i København og 3 Provinsarkiver eller *Landsarkiver*, som de siden 1907 hedder: i København for Sjælland og Laaland-Falster, i Odense for Fyn og i Viborg for Nørrejylland; hertil kommer nu Landsarkivet i Aabenraa for de sønderjyske Landsdele, der oprettedes ved Lov af 28. April 1931 og aabnedes 1933. Hovedarkivet, der i daglig Tale altid kaldes *Rigsarkivet*, under hvilken Betegnelse det ogsaa vil blive omtalt i det følgende, kom til at omfatte det gamle Gehejmearkiv og det dermed i 1883 under fælles Ledelse forenede Kongerigets Arkiv (de civile Ministeriers Arkiv, dannet 1861 ved Forening af Kancelli- og Kammerarkiverne) samt alle andre af Central-administrationen fremgaaede Arkiver. Landsarkiverne er derimod Opbevaringssted for den lokale Forvaltnings Arkiver, herunder ogsaa Provinskøbstædernes Arkiver, medens København har sit særlige *Stadsarkiv*. *Københavns Universitets Arkiv* opbevaredes tidligere i Universitetsbiblioteket, men nu i Rigsarkivet. I Krigsministeriet findes *Hærens Arkiv* med de militære Afdelingsarkiver, hvorimod den militære Centralstyrelses (Krigsministeriets) Arkiv er afgivet til Rigsarkivet indtil ca. 1868.

De nævnte Arkiver er alle offentligt tilgængelige¹⁾, og Slægtsforskeren vil i alt Fald for Tiden indtil 1863 kunne faa de fleste

¹⁾ For Tiden er Rigsarkivet aabent Kl. 10—17, Landsarkivet i København Kl. 11—17, i Odense Kl. 10—15, i Viborg Kl. 9—12 og 14—17, i Aabenraa Kl. 9—12 og 13—16, Stadsarkivet i København Kl. 10—16, Hærens Arkiv Kl. 11—16.

Arkivalier fra Stat og Kommune forelagt. Dersom han er udelukket fra at besøge et Arkiv, hvor de for hans Forskning nødvendige Akter findes, vil han under visse Betingelser kunne faa disse udlaant til Benyttelse i et af de andre Arkiver eller i et Stats- eller Centralbibliotek, som er i Besiddelse af brandsikre Rum. Fra Udlaan er dog undtaget særlig skrøbelige samt særlig vigtige og stærkt benyttede Arkivalier, deriblandt Kirkebøger, Skifteprotokoller, Skøde- og Pantebøger, Borgerskabs- og Raadstueprotokoller og Folketællinger. For Tiden finder — paa Grund af Krigsforholdene — Udlaan overhovedet ikke Sted.

Medens man i ældre Tid i Reglen søgte at ordne Arkivalierne efter mere eller mindre kunstige Systemer, i Lighed med Ordning af trykte Bøger i et Bibliotek, er man nu herhjemme naaet til Erkendelse af, at Udgangspunktet for enhver arkivalisk Ordning bør være det, først af Frankrig knæsatte Princip, at bevare Arkivalierne i den naturlige Forbindelse, i hvilken de er opstaaede ude i Livet. Man kalder dette Princip *Hjemmehørs-, Oprindelses-* eller med et fremmed Ord *Proveniensprincippet*¹⁾. Det er nu blevet Grundlaget for al dansk Arkivvirksomhed. Enhver Institutions Arkiv holdes for sig som et særskilt Fond og ordnes saa vidt muligt i Overensstemmelse med den oprindelige Kontorordning, der jo som Regel vil svare til og til en vis Grad genspejle Institutionens Forretningsgang. Efter en Protokol eller sammenhængende Protokolrække anbringes de tilsvarende Akter, efter en Række Skifteprotokoller saaledes de dertil hørende Skiftedokumenter. Ethvert Aktstykke faar paa denne Maade sin bestemte, naturlige Plads, hvor det hører hjemme og normalt skal være at finde, og hvor dets Indhold og Betydning bedst forstaaes. Anvendelsen af Hjemmehørsprincippet nødsager ikke blot Arkivernes Personale, men i nogen Grad ogsaa det arkivsøgende Publikum til at orientere sig i det i Tidernes Løb stærkt vekslende System, hvorefter Central- og Lokalforvaltningen har været indrettet, det enkelte Styrelsesorgans Magtsfære, baade i saglig og stedlig Henseende o. s. v.

¹⁾ Se V. A. Secher: Om Proveniens- (Hjemmehørs-) Princippet m. v. i Medd. fra det danske Rigsarkiv I 191—240 (1907).

RIGSARKIVET

Rigsarkivet er som nævnt Centralstyrelsens Arkiv.

Trykte Oplysninger om Centralforvaltningen har man i de af Rigsarkivet udgivne Værker: Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660—1848, 1848—93, 1894—1913 og 1914—35, og Civile Direktioner og Kommissioner samt andre overordnede Mynigheder under Enevælden. Endvidere i Hof- og Statskalenderen. Nogen samlet Fremstilling af Centralstyrelsens Historie foreligger ikke, men af dens Hovedfaser har Vilh. Lorenzen, Knud Fabricius, Axel Linvald og K. F. Hammerich givet en Skildring i Værket: Den danske Centraladministration (1921). En kortfattet Oversigt baade over Centralstyrelsens Institutioner og over Arkivbestanden har man i Kr. Erslev: Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse (1923, udgivet af Rigsarkivet, men nu forlængst udsolgt). Mere udførlige Fortegnelser over Arkivbestanden har man i de ligeledes af Rigsarkivet udgivne »Vejledende Arkivregistraturer«, 1. Bind: Danske Kancelli 1513—1848 (udsolgt og forældet, en ny fuldstændig omarbejdet Udgave er under Forberedelse), 2. Bind: Rentekammeret, Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet 1660—1848, 3. Bind: Finansarkiverne 1660—1848 og Generalpostdirektionens Arkiv 1711—1848, 4. Bind: Oversigt over de i Rigsarkivet deponerede Privatarkiver fra det 19. Aarh. og 5. Bind: Danmarks Kirkebøger. Hertil kommer de mange haandskrevne Registraturer.

Rigsarkivet besidder en Række haandskrevne *Hjælpemidler* af forskellig Art, hvoraf mange er let tilgængelige paa Læsesalen eller i de tilstødende Lokaler (angivet ved et tilføjet (L)). De for Person- og Slægtsforskningen vigtigste af disse Hjælpemidler er:

Lengnicks Kirkebogsuddrag. Se S. 93 (L).

Kgl. genealogisk-heraldisk Selskabs Samlinger (Katalog af W. Benzon 1819, i Tidsskriftet Historisk Museum I 103—77) og *Historisk-genealogisk Arkivs* lidet omfangsrige Samlinger.

Hundrups Samlinger, Stamtavler og Notitser mest om borgerlige Slægter og Samlinger til den lærde Stands Personhistorie (Doktorer, Magistre, Lærere ved lærde Skoler, teologiske, juridiske og andre Kandidater og Studenter).

Klevenfeldts Genealogiæ familiarum in Dania illustrium (Stamtavler over den danske Adel), 4 Bind, med et Tillægsbind: Annotationer til Slægttavlerne Bille-Urne. (L).

W. Benzon: Stamtavler over danske Adelsslægter 1660—1820 (5 Bind). Er, skønt

- forældede, brugbare for de Adelsslægters Vedkommende, over hvilke der endnu ikke er trykt fuldstændige Stamtavler. (L).
- Voss's Excerpter* til slesvig-holstensk Adelshistorie (jvf. Hist. Museum I 119 f.). Indeholder i en lang Række Bind dels selve Excerpterne, dels paa Grundlag af disse sammenstillede Efterretninger om Adelsslægterne og deres enkelte Medlemmer, samt i Bind LXXIII et topografisk Register.
- Thisets Samlinger* til den danske Adels Historie (jvf. Linvald i Personalhistorisk Tidsskrift 7. Rk. III 81—83) bestaar af 16 Pakker med Stamtavler, Vaabentegninger og -beskrivelser samt Oplysninger om enkelte Slægtsmedlemmer, i alt væsentligt paa Grundlag af Slægtebøger, de ældre Samlere og den trykte Litteratur, 25 Kapsler med Seddeluddrag af trykte Bøger, Kancelliets Brevbøger og Indkomne Breve m. m., samt 22 Kasser Seddeluddrag af Rigsarkivets og Universitetsbibliotekets Diplomer, Rentekammerets Resolutionsprotokoller, Akter i det norske Rigsarkiv og nogle Godsarkiver; alle tre Rækker er ordnede alfabetisk.
- Kay Larsen: Dansk-ostindiske Personalia og Data.* Alfabetisk ordnet Kartotek med Oplysninger ikke blot om Personer, men f. Eks. ogsaa om Skibe i Fart paa Ostindien; findes ogsaa i Protokolform paa det kgl. Biblioteks Læsesal. (L).
- Mynsters Samlinger.* 10 Kasser; bl. a. Samlinger vedrørende dansk-norske examinaturjuris, Læger og Apotekere samt Register til Inskriptionsprotokollen for Livrentesocieteterne af 1747 og 1757 (dette sidste L).
- P. B. Grandjean:* Uddrag af sjællandske, fynske, smaalandske og jyske Registre 1593—1660 (København 1909).
- Barners Register over ansatte ved Toldvæsenet* c. 1801—ca. 1875, 2 Pakker (med Bemærkning om Ansættelsen i Toldetaten, Fødselsdag og undertiden Dødsdag).
- P. H. J. Petersen:* Samlinger vedr. danske Ridefogder.
- H. Engelhardt:* Fortegnelse over Ligprædikener fra det 16. og 17. Aarhundrede.
- C. F. Wilster:* Personalhistoriske Optegnelser, Dødsfald 1823—45.
- A. G. Lowzow:* Personalhistoriske Samlinger (adelige og borgerlige Slægter).
- Kartotek over Embedsudnævnelser.* (L). En Følge af den konsekvente Gennemførelse af Proveniensprincippet har været, at man i Rigsarkivet har søgt at fremskaffe et fyldigt Materiale til saavel Central- som Lokalforvaltningens Historie, især ved paa Sedler at udskrive alle Embedsudnævnelser og Tildelinger af Titler i Tiden 1660—1848. Disse Sedler er ordnede alfabetisk i flere Rækker, omfattende Udnævnelser gennem Kancelliet 1660—1848, Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler 1805—48, Rentekammeret 1660—1848, Kommercekollegiet 1735—1816, Generaltoldkammerkollegiet 1760—1816, Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet 1816—48, Finanskollegiet m. m. 1771—1848, Det kgl. Partikulærkammer 1731—70, Landvæsenskommissionen og Generallandvæsenskollegiet 1757—71, Generalvejkommissionen 1778—1808, Vestindiske Embedsudnævnelser 1849—54. Paa disse med Kildehenvisninger forsynede Uddrag er ikke alene de ovennævnte trykte Embedsetater bygget, men ogsaa en haandskreven Fortegnelse over *Magistrater og Retsbetjente*, ordnede efter Embeder, i 7 Bind (L); en Genpart heraf findes ved de respektive Landsarkiver.
- N. Møller:* Alfabetisk Register over alle *Rangspersoner* 1730—ca. 1780 (L).
- Danske Kancellis Protokol over »Adskillige Bestillinger«.* No. 1, 1730—1848 (ordnet topografisk, med alfabetisk Sted- og Sagregister) og No. 2, 1730—1835 (ordnet Slægtsforskning

sagligt, efter Bestillingernes Art). Ogsaa kaldet »den grønne« og »den gule« Protokol. Indeholder en Mængde Oplysninger ikke blot om Embedsudnævnelser og Tildeling af Titler, men ogsaa om alle Slags gennem Kancelliet udstedte Privilegier og Bevillinger paa Næringsvæsenets Omraade (Apotek, Farveri, Værts-hushold, Brændevinshandel, Frimesterbevillinger, etc. etc.). (L).

Protokol over *Rentekammerets Embedsmænd og Funktionærer* ca. 1830—40; heri tillige personelle Oplysninger om Stiftamtmand og Amtmand, Handelsinspek-tører i Grønland, Amtsforvaltere og andre Oppebørselsbetjente, Inspektører ved de for Statsgældskassens Regning overtagne Godser, Stiftalandsinspektører, Skov-ridere og Skovfogder, Landfogder og Sysselmænd, Betjente ved de kgl. Bygninger, Haver og Jordegodser, Embedsmænd ved Tallotheriet i København, Embeds-mænd og Betjente ved den grønlandske og færøske Handel (Udnævnelsesdato, Gage, tidligere Ansættelse, Rang, Afgang etc.). (L).

Embedsmænd i Slesvig og Holsten under Rentekammeret ca. 1750—1830 (Bedie-nungs-Protocoll), 1 Bind. (L).

Udnævnelser under Rentekammeret 1660—1848, 3 Bind. (L).

Register til *Krigskollegiets indkomne Breve* 1660—80. (L).

Anciennitetsliste over *Søofficerer* 1675—1769, 1 Bd., og Efterretninger om Søoffi-cerer 1785—97 og 1831, 1 Bd. og 1 Pk., samt Fortegnelse over *Maanedsløjtnanter* 1807—14, 2 Bd.

T. R. Stampe: *Udenrigsministeriets højere Embedsmænd* 1771—1890 og danske *Gesandter* samt Legationssekretærer 1699—1890, ordnede efter Embeder, 1 Bind; fremmede Magters *Gesandter* i Danmark 1730—1890, ordnede efter Magterne, 1 Bind. (L).

Rentekammerets kongelige Resolutioner 1660—1719 (kronologisk ordnet Register over c. 25 000 kgl. Resolutioner, udarbejdet af S. Nygård, med Register over Person- og Stednavne; Forarbejderne hertil er tilgængelige i Landsarkivet i Viborg). (L).

Rentekammeret. Embedsansøgninger og Partikulære Personer, to Rækker alfabetisk ordnede henlagte Sager.

Seddelregistre til Enkekassens Arkiv, til *Københavns Skattemandtal 1743 og Ekstra-skattemandtallet* 1762, over *Testamenter* indførte i Register og Tegnelser m. m., samt over *Brevskrivere i Privataarkiverne* (før 1660 og efter 1660). (L).

En stor Del af de nævnte Værker og Samlinger hører til den saakaldte »Haandskriftsamling«, der omfatter Manuskripter af forskellig Art, som ved Gave eller Køb er kommen i Rigsarkivets Besiddelse, uden at være egentlige Arkivalier, heriblandt en Mængde vedrørende enkelte Slægter. Over Haandskriftsamlingen er udarbejdet en Seddelregistratur.

De forskellige Administrationsorganer har i Tidens Løb oftere skiftet Navn; i efterfølgende Redegørelse er disse forskellige Navne dog som Regel ikke specificerede, kun den Hovedbeteg-nelse, hvorunder Organet i Reglen med Lethed vil kunne iden-tificeres, er nævnt, f. Eks. er Kommercekollegiet kun betegnet

med dette Navn, skønt det begyndte 1735 med at hedde General-Landets-Økonomi- og Kommercekollegium.

D a n s k e K a n c e l l i .

Vejledende Arkivregistraturer I er som ovenfor nævnt baade udsolgt og forældet; Arkivet er blevet gennemarbejdet paany og delvis omordnet og en ny Registratur udarbejdet (paa Sedler); denne venter dog stadig paa Udgivelse. I den ældre Registratur findes som Indledning en god og udførlig Redegørelse for Forretningsgangen i Danske Kancelli (ved V. A. Secher).

Indtil 1660 var Kancelliet Centralstyrelsens eneste Ekspeditions kontor, hvorigennem alle kongelige Ordre og Breve udgik. For Regnskabsvæsenet havde man ganske vist et særligt Organ i Rentekammeret, men det var ikke selvstændigt, idet alle dets Ekspeditioner gik gennem Kancelliet. I det 16. Aarh. opstod der et særligt »tysk Kancelli«, som besørgede den paa Tysk og Latin førte Korrespondance og derfor navnlig fik med Hertugdømmerne og de udenrigske Anliggender at gøre. Hvad der er bevaret af Kancelliets Arkiv fra Tiden før 1500 er kun lidet omfattende, dels som Følge af den daværende Administrations primitive Karakter, dels paa Grund af de Tab af Arkivalier, som har fundet Sted i Tidens Løb. Først fra 1513 førte man i Kancelliet Kopibøger eller Registranter over udgaaede Kongebreve, i Begyndelsen endda kun over de saakaldte »aabne Breve«, der indeholdt almindelige Kundgørelser (Forordninger, Bevillinger, Bestallinger etc.) og begyndte med Ordene »Vi etc. gøre alle vitterligt«. Disse Kopibøger over aabne Breve kaldtes *Registre*. »Missiverne«, de »lukkede Breve«, der var rettede til Enkeltmand, begyndte med Ordene »Vor Gunst tilforn« og indeholdt Befalinger til Embedsmænd, Instrukser, Stævninger o. l., blev derimod først fra 1535 indført i de saakaldte *Tegnelser*. Indtil 1571 førtes for hele Riget kun een Række »Registre« og een Række »Tegnelser«, dog var de aabne Breve i hvert Bind grupperede efter Landskaber: 1) sjællandske, 2) skaanske, 3) fynske og smaalandske (d. e. laaland-falsterske), 4) jyske og 5) norske Registre (Breve vedrørende Island, Færøerne og Grønland indførtes i norske Registre). Fra 1572 fremtræder de hidtil samlet indbundne Afdelinger af Registre som særlige Protokolrækker, og Tegnelser inddeles frem-

tidig paa samme Maade. Registre findes altsaa i 5, Tegnelser i andre 5 Rækker, adskilte efter Landsdelene¹). Breve, der gælder hele Riget, er indført i sjællandske Registre og Tegnelser. Brevbøgerne er for en stor Del forsynede med Personregistre, der i hvert Fald fra ca. 1650 er gode og paalidelige; de er ført alfabetisk paa Fornavn, først i Struensee-Tiden gik man over til at føre dem paa Efternavn. De i »Registre« og »Tegnelser« indførte Breve er for Tiden indtil 1636 trykt i Uddrag i »Kancelliets Brevbøger«, der udgives af Rigsarkivet; det er Hensigten at fortsætte Udgivelsen til 1660. — Over de bevarede indkomne Breve til Kancelliet og Indlæg til Registre og Tegnelser (indtil 1660) har man en Seddelregistrant; hertil er udarbejdet et Navneregister, som gaar til 1650. — Kancelliets ældre Arkiv fra Tiden før 1660 indeholder derudover kun lidet af særlig Interesse for Personalhistorien; nævnes maa dog Mønstringsruller og Rostjenestetakseringer 1535—1652, Mønstringsruller over Borgerskabet i forskellige Byer 1583—1639, Jordebøger indsendt af Lensmændene 1625 og 1651 samt Sognepræsternes Designationer paa Gaarde, Bol og Tiendeydere i deres Sognekald, indsendt 1651 og 1657—58; endvidere Mandtaller over Københavns og Christianshavns Indbyggere 1659—60 (udg. 1920 af E. Marquard: Kjøbenhavns Borgere 1659).

Statsforandringen i 1660 og den samtidige store Reform af Centralforvaltningen, der især kendetegnes ved Indførelsen af det indtil 1848 raadende Kollegiestyre²), medførte en meget stor Forandring i Danske Kancellis Stilling. Dets Forretningsgang blev ændret, og dets Forretningsomraade blev stærkt indskrænket ved Oprettelsen af en Række andre Kollegier. Adskillelsen af Danske og Tyske Kancelli blev nu endelig fuldført, og Rente-kammeret (eller Skatkammerkollegiet, som det 1660—79 hed) blev en selvstændig Institution, der foruden Revision og Regn-

¹) Den fynske Gruppe var 1596—1660 delt i to, en fynsk og en smaalandsk; fra Tid til anden blev visse, for Personhistorien uvæsentlige reale Klasser af Ekspeditioner indført i særlige Bøger.

²) Dette var som bekendt karakteriseret ved, at Styrelsen var i Hænderne paa Kollegier, der ved Stemmeflerhed enten selv afgjorde Sagerne eller vedtog en Indstilling (Relation) derom til Kongen, som derpaa afgav sin Resolution. I 1848 afløstes Kollegialsystemet af det nuværende Ministerialsystem, hvor det er en enkelt Person, Ministeren, der leder Forvaltningsdepartementet, medens Ministeriets Embedsmænd i Forhold til ham kun er raadgivende.

skabsvæsen overtog Ekspeditionerne vedrørende Rigets Indtægter og Udgifter. To nye Institutioner, Krigs- og Admiralitetskollegiet, overtog Ledelsen af henholdsvis Hærens og Flaadens Anliggender; og Statskollegiet (ophævet 1676) behandlede Sager af almindelig politisk Betydning. Tilbage beholdt Danske Kancelli navnlig Sagerne vedrørende Justitsvæsen, Kirke og Skole samt Købstædernes Næringsvæsen (Lavsvæsen etc.) og kommunale Forhold. Forøvrigt har Grænserne mellem de forskellige Kollegiers Forretningsomraader i Tidens Løb været skiftende; der kom jo ogsaa efterhaanden flere Kollegier til for særlige Grene af Forvaltningen; for Danske Kancellis Vedkommende kan herom henvises til Sechers Fremstilling i Vejl. Arkivregistraturer I, især S. 93 f., 120, 126 f., 132 ff., 135 ff.

Ogsaa efter 1660 og indtil 1799 var *Registre og Tegnelser* den almindelige Benævnelse for Kopibøgerne over kgl. Ekspeditioner; de førtes stadig Registre for sig, Tegnelser for sig (over henholdsvis aabne Breve og Missiver), men efter de skaanske Provinsers Afstaaelse hver kun i 4 Rækker, sjællandske R. og T. (for Sjælland, Møn og Bornholm), fynske (Fyn og Laaland-Falster), jyske (Nørrejylland) og norske (Norge med Færøerne, Island og Grønland). Hertil kom for de ny erhvervede Koloniers Vedkommende Registranterne over ostindiske og vestindiske Missiver og aabne Breve, begyndende henholdsvis 1668 og 1671.

Over Kancellikollegiets Forhandlinger førtes 1670—99 de saakaldte *Kancelliprotokoller*. 1670 begynder ligeledes *Underskrivelsesbøgerne*, der indeholder kronologisk Fortegnelse over alle de af Kongen underskrevne Ekspeditioner, fortsat lige til 1848 og i Reglen forsynet med alfabetiske Registre, som fra 1743 hovedsagelig er ført paa Efternavn (undertiden er det lettest først at opsøge et Kongebrev i Underskrivelsesbogen og saa derfra gaa til Registranterne). Det var et stort Fremskridt i Kancelliets Forretningsgang, da man i 1699 begyndte at føre de saakaldte *Supplikbøger*. Indtil da havde man ikke ført Journal over de indkomne Breve og havde derfor heller ikke haft ordentlig Rede paa dem. Fra nu af fik derimod hver Sag sit Nummer i Supplikbogen, hvorunder blev indført et udførligt Uddrag af det først indkomne Andragende og gjort Vedtegning om senere indløbne Skrivelser i Sagen og om dennes Behandling og Afgørelse. Ved Kan-

celliets Omordning i 1800 afløstes »Supplikbøgerne« af de paa ganske lignende Maade førte »Journaler«. Supplikbøgerne er fra første Færd forsynede med gode Personregistre, der dog indtil ca. 1770 mest er ført paa Fornavn. Over Ansøgninger om gejstlige og verdslige Embeder samt om Titler og Rang og andre Sager, som »alene af Hans Majestæts Naade dependerer«, førtes 1706—46 og 1750—70 særlige Journaler eller Ekstraktprotokoller, kaldet *Gratialprotokoller*; for 1750—70 mangler de desværre Personregistre. Af en noget anden Karakter er *Lens- og Gratialprotokollerne* 1785—99; de indeholder nemlig ikke Ansøgninger om ledigværende Embeder, men derimod Andragender i Lenssager, om Titel og Rang, Pensioner, Ekspektance paa Embeder, Indfødsret m. m.; de meget udførlige Uddrag af Sagerne gør dem til en fortrinlig og let tilgængelig personhistorisk Kilde. Af Kancelliets andre Protokollrækker fra denne Tid skal nævnes *Oversekretærens Brevbøger* 1720—70, der fortsættes under Navn af *Kancelliets Brevbøger* 1773—99 og er Kopibøger over Kancellikollegiets i eget Navn udfærdigede Skrivelser. Over Kollegiets Forestillinger til Kongen førtes 1770—1807 Ekstraktprotokoller, de saakaldte *Rotuli*.

I 1771 blev Kancelliet, der indtil da havde været at betragte som et eneste stort Departement (Registranternes Deling efter Landsdele havde intet med departemental Inddeling at gøre), paa Struensees Foranledning delt i 4 Departementer, hvis Ressort var: 1. Sjælland og Fyn, 2. Jylland og Laaland-Falster, 3. Norge, 4. Island, Færøerne, Grønland, Kolonierne og Lenssagerne. Hvert Departement fik sit Sæt Protokoller (Registranter over kgl. Missiver og aabne Breve, Supplikbøger, Brevbog etc.). Allerede 1773 vendte man ganske vist tilbage til den gamle Ordning, men 1800 blev Kancelliet paany delt, i 6, fra 1814: 5 Departementer. 1. Departement overtog alle Sager vedrørende Kirke og Skole; Styrelsen af Universitetet og de lærde Skoler gik dog 1805 over til en særlig Direktion. Justits- og Politisager, herunder ogsaa Ægteskabssager, Testamenters Konfirmation, Købstædernes Næringsvæsen etc., fordeltes mellem 3 Departementer, nemlig 2. Departement for København og Sjælland, 3. Departement for Norge (ophævet 1814) og 5. Departement (fra 1814: 3. Dept.) for Fyn og Jylland; Bornholm, Færøerne, Øst- og Vestindien

hørte 1800—1804 under 2., derefter under 3., Island baade før og efter 1814 under 3. Dept. 4. Departement overtog Lens- og Udskrivningssager, Stiftelser under Stiftsøvrighederne, den kgl. Fødselsstiftelse og Frederiks Hospital, og 6. (fra 1814: 5.) Departement Revisions- og Brandforsikringssager. I de enkelte Departementer var de vigtigste Protokolerækker: Forestillingsprotokoller, Registranter over kgl. Ekspeditioner (der afløste Registre og Tegnelser), Journaler (i norske og jysk-fynske Departement kaldet Resolutionsprotokoller; de afløser Supplikbøgerne og er ført efter samme Princip som disse) og Brevbøger (over Kancelliets udgaaende Breve). Rotuli ophører 1807. Ved Siden af Journalerne førtes indtil ca. 1820 Ekstraktprotokoller med udførligere Referat af Sagerne og ofte med Uddrag af Bilag, som nu er gaaet tabt, og derved af selvstændig Kildeværdi.

De indkomne Breve og øvrige løse Akter i en Sag ligger, dersom Sagen er endt med en kgl. Ekspedition, blandt Koncepter og Indlæg til den Registrant, hvori Ekspeditionen er indført, under dennes Nummer i Registranten. Er Sagen ikke endt med en kgl. Ekspedition, ligger Akterne i Rækken af »Oversekretærens (Kancelliets) Breve«, i Reglen under det Nummer, som den i Sagen sidst udgaaede Skrivelse har i Oversekretærens eller Kancelliets Brevbog. En indløben Skrivelse, der hverken har fremkaldt en kgl. Ekspedition eller et Kancellibrev, maa derimod søges under de henlagte Sager. Om alle 3 Grupper af Akter gælder det imidlertid, at de for en stor Del er forsvundet ved de haardhændede Kassationer, som Kancelliarkivet paa Grund af Pladsmangel var Genstand for i Tiden 1756—1856¹⁾. Blandt de Papirer, som det gik ud over, var f. Eks. ubevilgede Ansøgninger om Embeder og Gratialia, Ansøgninger om Ægteskabs-, Skilsmisse- og Myndighedsbevillinger, Tilladelse til at sidde i uskiftet Bo og skifte med Samfrænder, Facultas testandi, Prokurator-, Apoteker- og Organistbevillinger, Opholdstilladelse for Jøder etc. etc.; Listen over de Sager, som Kancelliets Arkivar efter et vist Aaremaal havde Lov at sende til Papirmøllen, blev efterhaanden temmelig lang, og ikke mindst den slægtshistoriske Forskning har derved lidt betydelige Tab. Hvor Akterne er borte, maa man altsaa nøjes med hvad Protokollerne indeholder om Sagen.

¹⁾ Se herom Vejl. Arkivreg. I S. 148—55.

Blandt Danske Kancellis Arkivalier maa endnu fremhæves følgende:

De fra 1671 førte Registranter over *Grevelige, Friherrelige og Adels-Patenter* med tilhørende Sager.

Registrant over *Naturalisationspatenter* 1776—1847, 1 Bd., med Registerbind og Bilag.

Kancelliets Testamentprotokoller 1812—48, 35 Bd., indeholdende Kopier af Testamenter, Fundatser, Gavebreve, Ægtepagter, Interessenskontrakter og andre Dokumenter, som havde faaet kgl. Konfirmation gennem Kancelliet. Hertil slutter sig *Testamenter efter facultas testandi* 1777—1847, 1 Bd., og *Vestindisk Testamentprotokol* 1802—07, 2 Bd.

Blanketregnskaber 1800—1847. Fra 1800 havde Overøvrighederne (Stiftamtmand, Amtmand, Københavns Magistrat) Myndighed til at ekspedere forskellige Arter af kgl. Bevillinger, som Kancelliet hidtil havde meddelt ad mandatum regis, deriblandt Begravelsesbreve, Vielsesbreve, Bevillinger til at sidde i uskiftet Bo, endvidere i visse Tilfælde Kurator-, Fuldmyndigheds- og Skilsmissebevillinger samt Testamenters Konfirmation (jvf. Vejl. Arkivreg. I 140 ff.). Til Brug ved disse Bevillinger fik Overøvrighederne fra Kancelliet tilsendt Blanketter, for hvilke de skulde aflægge nøje Regnskab. Saaledes opstod den lange Række af Blanketregnskaber, hvor man som Bilag finder de bevilgede Andragender — forsaavidt de ikke er blevet Ofre for Kassationerne i Kancelliarkivet. Som Indholdsfortegnelse til Blanketregnskaberne tjener 8 *Ekstraktprotokoller*, med Personregistre. Af Blanketregnskaberne udtog man Kopier af konfirmerede Testamenter og Andragender om at hensesidde i uskiftet Bo og indbandt dem i en særlig Række *Testamentprotokoller* (70 Bd.).

Til Kancelliarkivet hører endvidere de S. 161 nævnte Protokoller over »Adskillige Bestillinger« 1730—1848. Af tilsvarende Karakter er en Protokol over »Norske Bestillinger« 1730—1830 (for Norge, Island, Færøerne og Vestindien) samt nogle Præstekaldsbøger 1660—1848 med Fortegnelse over Præsterne i hvert Sogne kald og deres Ansættelsesdatoer.

Fra Danske Kancelli blev i Tidens Løb udskilt en Række Institutioner, hvoraf her skal nævnes følgende (jvf. Erslev: Rigsarkivet S. 23):

Missionskollegiet og Direktionen for Vajsenhuset 1714—1859; herunder hørte Missionen i Ostindien, Fin- og Lapmarken, Grønland samt fra 1791 Vestindien (jvf. Vejl. Arkivreg. I 156 f., 248 f. og Seddelreg.).

General-Kirkeinspektionskollegiet 1737—91 havde Tilsyn med Lærere og Lærdommen i Kirker, Skoler og ved Universitetet; herunder hørte ogsaa Missionen i Vestindien (jvf. V. A. I 157—59 og 249—53 samt Seddelreg.).

Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler 1805—48 overtog Kancelliets og Universitetspatronens Forretninger vedr. Universitetet, Sorø Akademi og Latinskolerne; herunder hørte ogsaa Polyteknisk Lærestalt og Realskolerne (jvf. V. A. I. 162—65 og 256—57).

Af Institutioner, som har været underordnet Kancelliet, og hvis Arkiver findes i Rigsarkivet, kan nævnes: Det kgl. Teater og Kapel, de kgl. Museer, Collegium Medicum Regium (1740—1803) og dets Afløser Sundhedskollegiet (jfr. Erslev: Rigsarkivet S. 23—24). Endvidere Københavns Universitet, hvis Arkiv, der tidligere opbevaredes i Universitetsbiblioteket, har stor slægts-historisk Betydning og derfor her skal omtales særlig indgaaende.

K ø b e n h a v n s U n i v e r s i t e t .

Arkivet opbevaredes tidligere i Universitetsbiblioteket, men er nu afleveret til Rigsarkivet, paa hvis Læsesal der findes en Registratur. Arkivet er uden særlig Tilladelse tilgængeligt til 1870. Af de ældre Arkivalier er en stor Del gaaet tabt, navnlig ved Brandene i 1728 og 1807¹). Særlig beklagelig for den slægts-historiske Forskning er Tabet af de fleste Akter vedrørende Universitetets Skiftejurisdiktion.

Iøvrigt skal her meddeles en — forholdsvis udførlig — Oversigt over Arkivets enkelte Afdelinger og deres væsentligste Indhold.

Konsistoriums Arkiv. Størst Betydning for Slægts- og Personhistorien har *Universitetsmatriklerne*, hvoraf 3 Bind, 1611—1829, er trykt (se foran S. 145). Den ældste Matrikel, fra før 1611, er gaaet tabt og erstattes kun delvis ved Kommunitetets neden-

¹) Vict. Petersen: Universitetets Arkiv gennem Tiderne (Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis, 1920, S. 65—118).

nævnte Matrikel 1577—1752. H. H. Schous ypperlige Registre til Matriklerne 1611—1740 og til Kommunitetsmatriklen er efter hans Død skænket til Rigsarkivet, hvor der ligeledes findes et Register til Matriklen 1741—1829. Af de øvrige Arkivalier kan fremhæves: *Acta Consistorii* (Forhandlingsprotokoller) 1599—1724 og 1748—1885, med Registre for Aarene 1788—96 og 1802—85. *Consistorii Kopibøger* 1538—1663, 1671—1726 og 1740—1882, med Register 1687—1712. *Consistorii Retsprotokoller* 1658—1750 (uden Register; som Erstatning herfor kan benyttes en Bog over indstævnte Sager 1708—54). *Dom-Kopibøger* 1663—1747 og 1750—71. *Tamperretsprotokol* 1698—1754 og *Tamperrets-Kopibøger* 1732—42 (jvf. S. 224). Enkelte *Skiftesager*, især en Pakke »Dokumenter henhørende til Arve-Skifte samt Gældssager, Dokumenter angaaende Formynderskab« 1577—1763. Protokoller og Pakker vedr. Regnskabsvæsenet og Universitetets Ejendomme (fra 1537) samt vedr. de under Universitetet hørende Kirker og Skoler, deriblandt *Vor Frue Kirkes Gravbog* 1707—1802.¹⁾ Arkivalier vedr. *Legater*.

Fakultetsarkiverne. Af disses Indhold er der særlig Grund til at fremhæve de saakaldte *Petita*, Ansøgninger om Tilladelse til at indstille sig til Embedseksamen, med mere eller mindre udførlige selvbiografiske Oplysninger. Desværre har man i ældre Tid i ret stor Udstrækning kasseret dem, navnlig for det teologiske Fakultets Vedkommende. De bevarede *Petita* er nu ordnede i alfabetisk Rækkefølge for hvert Fakultet og er saaledes let tilgængelige. Hertil kommer de forskellige Examensprotokoller.

Teologisk Fakultet:

Petita 1790—1905.

Distinctionsprotokoller 1707—54, 1793—1829, 1830—61 (indtil 1839 ført paa Latin, indeholder for hver Examinand: Navn, Fødested, Fødselsaar, indtil 1754 ofte og efter 1850 altid Fødselsdag, indtil 1754 Opholdssted eller agtende Opholdssted, Karakterer ved teol. Examen og homiletisk Prøve).

Protokoller over teologisk Embedsexamen 1718—1800 (indeholder

¹⁾ Udgivet af H. Mallng i Pers. T. 8. V. 267—89 og 8. VI. 127—60; i Virkeligheden begynder den c. 1697.

for hver Examinsdag Examinanders og Examinatorers Navne samt de givne Hovedkarakterer).

Examinationsprotokol 1726—1889 (indeholder Referat af de ved Examinationen givne Spørgsmaal og Svar).

Juridisk Fakultet:

Petita 1736—1899 (her vistnok ret fuldstændigt bevarede).

Examensprotokoller ved latinsk juridisk Examen (Distinctionsprotokol 1737—1839, Testimoniumsprotokol 1839—84, Examinationsprotokol 1737—1908).

Examensprotokoller ved dansk juridisk Examen (juridisk Examen for ustuderede): Distinctionsprotokol 1736—1839, Karakterprotokol 1840—71, enkelte Testimonier 1843—66 og Testimoniumsprotokol 1868—77, Examinationsprotokol 1744—68, 1773—1887.

Kopi-Distinctionsprotokol 1736—88 og Examinationsprotokol 1736—43, 46—51, 68—73 for Privat Eksamen for danske Jurister.

Protokol ved den 7. Marts 1865 anordnede særlige Prøve i dansk Ret for fhv. slesvigske juridiske Embedsmænd 1865—79.

Examinationsprotokol for statsvidenskabelig Eksamen 1852—1889.

Det juridisk-praktiske Selskabs Arkiv 1749—1860.

Medicinsk Fakultet:

Petita 1800—1887.

Medicinsk (og pharmaceutisk) Examensprotokol 1769—1839.

Speciel Examinationsprotokol 1838—52.

Theatrum anatomico-chirurgicum, Examensprotokoller I—II 1738—73 (III 1773—85 mangler).

Kirurgisk Akademis Matrikel 1785—1837 (udg. af Kr. Carøe 1921) og Examinationsprotokol 1785—1838.

Petita til kirurgisk Examen.

Filosofisk Fakultet:

Matricula Decani 1703—1806.

Filologisk-historisk Examen: Petita; Examinationsprotokol 1789—1891; Fortegnelser over dem, der har underkastet sig Embedsexamen for Lærere ved de lærde Skoler 1818—50 og Magisterkonferens 1817—47 samt over Doctores phil. 1824—54.

Examen philologicum (anden Examen): Examensprotokoller 1777—1855.

Den filosofiske Examen: Examensprotokoller 1675—1823, 1837—1857; do. 1738—1822 (med Fortegnelser over Doctores og Magistre 1824—40 og over Magisterkonferenser m. m. 1817—44); Examinationsprotokoller efter 1800.

Examen artium: Protokoller 1700—80 (ført kronologisk og alfabetisk efter Fornavn) og 1781—1844 (indtil Novbr. 1808 efter Fornavn; derefter alfabetisk paa Efternavn).

Protokoller vedr. forskellige Forberedelsesexaminer.

Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet:

Kun faa Arkivalier.

Kommunitet, Regens og Kollegier. Af de herhen hørende Arkivalier kan nævnes:

Kommunitetets Matrikel 1577—1752 (hertil Schous Register).

Studiegaards-Regnskaber 1613—33.

Kommunitetets Regnskaber 1690—1809.

Ephemerides mensarum Communitatis Regiæ 1677—1777 (er en for hvert »Bord« (mensa) ført Protokol over Kommunitetsalumnernes Deltagelse i Gudstjenesten samt Nærværelse ved lectiones og exercitia (Forelæsninger og Disputationer); efterhaanden drejer det sig udelukkende om disse sidste).

Kommunitetets Bordprotokoller 1778 ff. (ligesom de foregaaende ført paa Latin; her har hver Alumne sit Folio, hvor der gives Oplysninger om hans Studiers Fremgang og øvrige Forhold). Regensprovstens Arkiv indeholder bl. a. nogle Mandtalslister 1816—27, af ringe Værdi.

Arkivalier vedr. Borchs, Ehlers og Valkendorfs Kollegium.

Universitetets og Kommunitetets Godsarkiv. De herhen hørende Skifteprotokoller findes i Landsarkivet. Iøvrigt opbevares Godsarkivet hovedsagelig i Rigsarkivet. Af Indholdet maa fremhæves: Jordebøger og Matrikler for Universitetets Gods 1544, 1604—39, 1660—62, 1760—1852 og for Kommunitetets Gods 1613—33, 1731—1831.

Fæsteprotokoller for Universitetets Gods 1698—1832, for Universitetets Bogtrykkergheds 1731—1808, det Svenstrupske Strø-

gods 1765—1812, Assessor J. L. Smiths Gods i Københavns Amt 1836—59, Universitetsgodset i Aarhus Stift 1719—1840, Kommunitetsgodset 1699—1854.

Arkivalier vedr. Universitetets Købstadsejendomme, Skove, Tien-der, Fogeder etc.

Tyske Kancelli.

Som tidligere nævnt opstod der i Løbet af 16. Aarh. et særligt tysk Kancelli, der besørgede den paa Latin og Tysk førte Korrespondance, og som fik Styrelsen af Hertugdømmernes kongelige Del og de udenrigske Anliggender under sig; fra 1660 blev det et selvstændigt Kollegium. Det kom ganske naturligt til at bestaa af en »indenlandsk« og en »udenlandsk« Afdeling; helt adskilt blev de to Afdelinger dog først i 1770 ved Oprettelsen af *Departementet for de udenlandske Sager*, der i 1848 afløstes af Udenrigsministeriet. Om udenlandske Afdelings og Udenrigsdepartementets Arkiv kan henvises til Erslev: Rigsarkivet S. 28—30; der haves en Seddelregistratur.

Tyske Kancellis indenlandske Afdeling var 1771—1806 ene om Navnet Tyske Kancelli og hed derefter 1806—16 *Slesvig-holstenske*, 1816—49 *Slesvig-holsten-lauenburgske Kancelli*. Herunder hørte fra 1720 hele Slesvig og fra 1773 hele Holsten, hvortil 1814 kom Lauenburg, endvidere 1667—1773 Oldenburg og Delmenhorst. Det maa erindres, at de saakaldte »Enklaver« (Møgeltønder, Visby og Ballum Sogne samt Dele af andre vestslesvigske Sogne, endvidere det sydlige Rømø, det nordlige Sild, Før Vesterland og Amrum) regnedes til Kongeriget og derfor stod under Danske Kancelli, medens Ærø og de 8 Sogne syd for Kolding, der 1864 blev ved Danmark, indtil da havde hørt til Slesvig og altsaa stod under Tyske Kancelli; med Hensyn til Kirke- og Skolevæsen sorterede Ærø dog sammen med Als under Danske Kancelli — indtil 1819 hørte Øerne til Fyns Stift og udgjorde derefter Als Stift — og det samme gjaldt det til Ribe Stift hørende Tørninglens Provsti, der bestod af omtrent hele Haderslev Vesteramt samt Nustrup og Skrydstrup Sogne af Haderslev Østeramt. I saglig Henseende var Tyske Kancellis Ressort noget mere omfattende end Danske Kancellis.¹⁾

Den vigtigste Protokollrække er Kopibøgerne over kgl. aabne

Breve (*Patenten*) og kgl. Missiver (*Inländische Registranten*, fra 1736 *Rescripten*), der gaar tilbage til 1524, men indtil 1670 med store Huller i Rækken; fra Tiden 1670—1770 er de saa godt som fuldstændig bevarede; for 1770—1849 findes de i Statsarkivet i Kiel. Størstedelen af Tyske Kancellis indenlandske Afdelings Arkiv blev 1873—76 afgivet til Preussen og findes nu i Statsarkivet i Kiel. Efter Nordslesvigs Genforening med Danmark førtes mellem de danske og de tyske Arkivmyndigheder en Række Forhandlinger om Udveksling af Arkivalier, og i H. t. den i 1933 trufne Overenskomst fik det danske Rigsarkiv ved den i 1936 gennemførte Udveksling²⁾ bl. a. Tyske Kancellis Kopibøger 1730—70 tilbage, og desuden Akter specielt vedrørende Nordslesvig (Akterne vedrørende Ærø og de 8 Sogne beholdt Rigsarkivet i alt væsentligt ved Udleveringen i 1873—76). I Rigsarkivet opbevares Kancelliets *Forestillingsprotokoller* 1770—1849; hertil er udarbejdet et kronologisk ordnet Udtog i 6 Bind med tilhørende Navneregister i 2 Bind (alle 8 Bind staar paa Læsesalen) samt et Sagregister paa Sedler. Som delvis Erstatning for de afleverede Registranter har Rigsarkivet ladet tage en Afskrift af de i Kiel-Arkivet beroende *Ekstrakter af »Patenten« og »Rescripten«* med tilhørende alfabetiske Register; denne Afskrift, der foreløbig kun naar til 1792, staar paa Læsesalen. — Om de i Statsarkivet i Kiel beroende Arkivalier vedrørende Hertugdømmerne, se Afsnittet om Slægtsforskning i Tyskland.

H ø j e s t e r e t.

Indtil 1660 var *Kongens Retterting* Rigets øverste Domstol; af de herfra bevarede Arkivalier maa særlig nævnes Herredagsdombøgerne 1537—1660 og Rigens Kanslers Dombøger 1540—1660 (V. A. I 85—86 og 193—95).

¹⁾ Jvf. F. J. West: Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland (Fortid og Nutid III S. 40—65). — Om de indviklede administrative Forhold i Nordslesvigs »blandede Distrikter«, se I. Udg. af Traps Danmark (1858—60), Speciel Del II 2, S. 1004—40, Traps Slesvig (1864) og H. N. A. Jensen: Kirchliche Statistik des Herzogtums Schleswig (1841), IV S. 1454 ff.

²⁾ Jvf. A. Linvald: Dansk-tysk Arkivudveksling (Hist. Tidsskr., 10. IV. 109—20) og H. Hjelholt: Den dansk—tyske Arkivudveksling i April—Maj 1936 (Fortid og Nutid XII, S. 1—11).

Højesteret blev oprettet 1661; dens Arkiv, der nu findes i Rigsarkivet indtil c. 1860, opbevaredes tidligere paa Christiansborg Slot, og store Dele deraf gik til Grunde ved Slottets Brand 1794 og 1884. De vigtigste bevarede Arkivalierækker er: *Stævningsbøger* 1662—99, 1778—84, 1791, 1794—1800. *Voteringsprotokoller* 1664—1859; i 17. og 18. Aarh. kaldtes de ogsaa »Højesteretsprotokoller« og førtes i to Rækker, A og B, hvoraf B — der førtes af de yngste Sekretærer og havde samme Indhold som A — i Hovedsagen er tabt for Tiden 1700—1800. *Domprotokoller* 1662—99, 1801—59. *Slutningsbøger* (med Domskonklusionerne) 1670—74, 1798—1832, 1841—59; de er af Vigtighed ved at være forsynede med gode Registre, hvad Protokollerne fra det 19. Aarh. ellers mangler. *Registranterne* 1794—1861 indeholder Kopier af de appellerede Overrets- og Underrettsdomme, i Begyndelsen tillige Referat af Sagernes Behandling ved Højesteret, derunder Domskonklusionen, 1794—98 desuden Registre. Af særlig stor Betydning er de efter Domsdagen ordnede *Domsakter* 1794—1859, som man i Reglen straks vil gaa til, dersom man kender Domsdagen; er denne ukendt, vil den let kunne findes ved Hjælp af Registranterne 1794—98 eller efter 1798 ved Hjælp af Slutningsbøgerne; for Aarene 1833—40 maa man opsøge Domsdatoen i selve Domprotokollerne. For Tiden 1700—1793 mangler altsaa Domprotokollerne, og man maa slutte sig til, hvorledes Dommen er faldet ud, af Voteringsprotokollerne; disse indeholder oftest et løst vedlagt Register.

R e n t e k a m m e r e t.

En trykt Registratur over Arkivet findes i V. A. II 1—246; men der savnes en vejledende Indledning, svarende til den i V. A. I givne; Arkivet er senere bleven delvis omordnet og en ny Seddelregistratur udarbejdet; dog kan den trykte Registratur stadig benyttes. Den omfatter kun for en ringe Del de tyske Rentekammersager, over hvilke der er udarbejdet en særlig Seddelregistratur. Jvf. Erslev: Rigsarkivet S. 32—43 og de i Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873—78 trykte Aktstykker vedr. Rentekammerets og de afledede Kollegiers Organisation og Forretningsomraade (særlig Fagregistraturen 1878 S. 69—104).

Indtil 1660 fandtes der under Kancelliet en særlig Rentekammerafdeling; det herfra efterladte Arkiv gaar tilbage til 1534 og bestaar hovedsagelig af Rentemesterregnskaber og forskellige

Regnskabsbøger, Kopibøger over kgl. Ordre og Breve til Rente-mestrene og over Forleningsbreve og Bestallinger, endvidere Jordebøger over Kronens Gods o. l. (V. A. I 182—93 og nyere Seddelregistratur).

I 1660 blev Rentekammeret et selvstændigt Kollegium, der indtil 1679 hed *Skatkammerkollegiet*. Herunder hørte Styrelsen af Statens Finanser og Regnskabsvæsen og de dermed i Forbindelse staaende rent materielle Anliggender; Sager angaaende Lenene (Grevskaberne og Baronierne), det gejstlige Gods samt Købstædernes Styrelse og Næringsvæsen hørte dog som Regel under Kancelliet, medens Sager vedr. Næringsvæsen paa Landet, f. Eks. Kro- og Møllebevillinger, maa søges i Rentekammeret. Grænserne for Rentekammerets Myndighedsomraade ændredes forøvrigt ret betydeligt i Tidens Løb, navnlig ved at visse Grene af den økonomiske og finansielle Styrelse udskiltes derfra og lagdes ind under en Række nye Institutioner, hvoraf de vigtigste var Kommercekollegiet, Generaltoldkammeret og Finanskollegiet.

Ved den nye Ordning er Skatkammerkollegiets Arkiv (1660—79) udskilt som en særlig Afdeling af Rentekammerarkivet. Fra 1679 var Rentekammeret delt i *Sekretariater* og et efterhaanden meget betydeligt Antal *Kontorer*. Oprindeligt var der kun et fælles Sekretariat, men i 1699 oprettedes et særligt tysk Sekretariat (for Hertugdømmerne) og i 1720 et særligt norsk. I Sekretariaterne samledes de Sager, der skulde afgøres ved kgl. Resolution, og førtes Bøger over de deraf følgende Ekspeditioner. Hovedrækkerne er i alle tre Sekretariater *Forestillings-* (eller *Relations-*) og *Resolutionsprotokoller*, indeholdende Kollegiets Forestillinger til Kongen og dennes Afgørelser, *Ekspeditionsprotokoller* (indeholdende Ekspeditioner af meget forskellig Art, som f. Eks. Kommissorier, Bevillinger, Konfirmationer o. s. v.), og *Bestallingsbøger*. Alle tre Rækker, med tilhørende Bilag, indeholder et stort personalhistorisk Stof, særlig vedrørende Embedsmænd, og er forsynede med gode Registre. Desuden findes der flere kronologiske og alfabetiske Registre til baade danske, norske og tyske Sekretariats kgl. Resolutioner samt en ny fuldstændig Registratur over Rentekammerets kgl. Resolutioner 1660—1719 (jfr. S. 162).

For danske Sekretariats Vedkommende maa endvidere nævnes en Mængde *Skødebøger*, mest indeholdende Skøder paa bortsolgt

Krongods, og en stor Samling *Embedsansøgninger* 1660—1848, ordnet alfabetisk og med fortræffelige Oplysninger om Embedsmænd under Rentekammeret; i alfabetisk Orden foreligger ligeledes en Samling Embedseder 1696—1848 og Breve og Dokumenter vedr. partikulære Personer 1660—79 (under Skatkammerkollegiet) og 1679—1848. Ogsaa i tyske Sekretariat findes en alfabetisk ordnet Samling Embedsansøgninger 1700—1848, endvidere Ansøgninger om Orlov 1795—1848 (alfabetisk ordnet), Embedseder 1766—1848 (med Register) og indkomne Breve fra Institutioner, Embedsmænd og partikulære Personer.

En Oversigt over *Rentekammerets Kontorer* har man i Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660—1848 S. 275—333, med Oplysninger om de enkelte Kontorers Ressort, der forøvrigt i Reglen fremgaar af Navnet (Sjællands Stifts Kontor, Rytterdistrikternes Renteskriverkontor, Vejkontoret o. s. v.). I disse Kontorer førtes Rentekammerets Korrespondance, og indenfor hvert Kontor er Hovedrækkerne af Arkivalier derfor i Reglen: Kopibøger over udgaaende Breve, Journaler over indkomne Breve (fra 1740), indkomne Breve (før 1740) og Journalsager (efter 1740); Kopibøger og Journaler er selvfølgelig altid forsynede med Registre. I Modsætning til Kancelliets Forretningsgang fulgte man i Rentekammeret — ligesom i de herfra udgaaede Myndigheder — den Praksis, at enhver indløbende Skrivelse fik sit Nummer i Journalen, hvortil man ogsaa lagde tidligere Skrivelser i samme Sag, saaledes at en Sags Akter normalt skal findes under det sidste Journalnummer; ved Frem- og Tilbagevisninger i Journalen tilvejebragte man Forbindelse mellem alle en Sags Journalnumre; ved hvert Journalnummer anførtes tillige Datum for den udgaaende Skrivelse og dens Nummer i Brevbogen. Akterne i en Sag, hvori der er gaaet kgl. Resolution, vil som Regel være at finde som Bilag til denne, i Sekretariatet eller i det Kontor, der havde haft med Sagen at gøre.

Medens norske og tyske Sekretariats Protokoller endnu stadig findes i det danske Rigsarkiv, er de norske Kontorers Sager med faa Undtagelser afgivet til det norske Rigsarkiv, og af de tyske Kontorers Sager findes det meste i Statsarkivet i Kiel.

Foruden de ovenfor nævnte Arkivalierækker indeholder Rentekammerarkivet, saavel i Sekretariaterne som i Kontorerne, en

Mangfoldighed af Arkivsager, hvoraf en stor Del er saa temmelig uden Interesse for Slægtsforskeren, medens andre er slægtshistoriske Kilder af stor Værdi. Til de sidste hører *Matriklerne* og *Forarbejderne* til dem.¹⁾

Arkivalierne vedrørende Matrikuleringen findes dels i Rigsarkivet, dels i *Matrikulsarkivet*, som før 1848 hørte under Rentekammeret og nu under Landbrugsministeriet (aabent 13—17). I Rigsarkivet (Skatkammerkollegiet) findes de i 1660—61 af Lensmænd, Domkapitler og private Godsejere til Rentekammeret indsendte Jordebøger og de samtidig af Sognepræsterne indsendte Indberetninger om Udsæd og Landgilde i deres Pastorater samt den hovedsagelig paa dette Grundlag udarbejdede Matrikel 1662; af denne mangler dog enkelte Bind (Vejl. Arkivreg. II 29—32). Den viste sig straks at være aldeles ubrugelig for sit Formaal, at tjene som Grundlag for en nogenlunde ligelig og retfærdig Jordbeskatning, og erstattedes derfor med Matriklen af 1664. Ved begge skete Hartkornsansættelsen ved en Omregning af de gamle Landgildeydelse efter en bestemt Takst, hvorimod Matriklerne 1688 og 1844 udarbejdedes paa Grundlag af en, i det første Tilfælde ganske vist ret ufuldkommen Opmaalning og Vurdering (Bonitering) af de enkelte Jordstykker. Saavel Matriklen 1664 som det til Matriklen 1688 hørende Materiale: Opmaalingsprotokollerne eller Markbøgerne 1682—83 (1 Bind for hvert Sogn), Beregningsprotokollerne eller Modelbøgerne (1 Bind for hvert Herred) og den egentlige Matrikel 1688 (1 Bind for hvert af de daværende Amter) findes i Rigsarkivet; i Matrikulsarkivet opbevares derimod endnu stadig det til Matriklen af 1844 hørende Materiale: Konceptbeskrivelsesprotokollerne (Koncepter til Sogneprotokollerne, i Pakker) 1804—c. 37, to Rækker Hartkorns-ekstrakter, Beregnings- eller Sogneprotokollerne (1 Bind for hvert Sogn) og selve Matriklen 1844 (1 Bind for hvert Herred).

I Matriklen 1688 er Gaardene i hver By opført med Nummer, Ejer- og Brugernavn, Navnet paa Brugeren i 1664 samt gl. Hartkorn (1664) og nyt Hartkorn; det er saaledes let at følge den

¹⁾ Jvf. Gunnar Knudsen: De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser (Fortid og Nutid II, 1919, S. 1—42). Henrik Pedersen: De danske Landbrug 1688, Indledning af Svend Aakjær (1928), med den der angivne Litteratur.

enkelte Gaard tilbage fra 1688 til 1664 og 1662. Derimod er det i Reglen vanskeligt at følge en Gaard tilbage fra 1844 til 1688. De i 1688 benyttede Matrikelnumre gik hurtigt af Brug og er næsten altid forskellige fra de i det 18. Aarh. anvendte Løbenumre paa Gaardene. I Matriklen 1844 og Forarbejderne til den anføres ganske vist baade nyt og gammelt Hartkorn, men det sidste er meget ofte forskelligt fra Hartkornet 1688, idet der i mange Tilfælde i det 18. Aarh. fandt en Regulering Sted, hvorved Gaardene i en Landsby fik ens Hartkorn. Naar man vil følge en Gaards Historie tilbage i Tiden, en Opgave, der ved Studiet af Bondeslægters Historie ofte vil komme for, maa man da benytte sig af en Mængde forskellige Kilder, deriblandt ikke mindst de i det følgende nævnte.¹⁾

Matriklerne 1664 og 1688 udfærdigedes i to Eksemplarer, hvoraf det ene som nævnt opbevares i Matrikulsarkivet, medens det andet sendtes ud til de respektive Amtstuer; herfra er de bevarede Bind havnet i Landsarkiverne, hvor man ogsaa for mange Herreders Vedkommende vil finde et Eksempel af Matriklen 1844.

Foruden Matrikulerings-Arkivalierne indeholder Matrikulsarkivet en stor Samling Kort fra Udskiftningstiden, sidste Halvdel af 18. og Begyndelsen af 19. Aarh., der ligesom selve Udskiftningsforretningerne ikke blot har stor topografisk, men ogsaa i nogen Grad slægtshistorisk Betydning.

Bornholm blev ikke medtaget i Matriklerne fra det 17. Aarh., men blev først matrikuleret 1844. Som Erstatning har man i Rentekammerarkivet en fuldstændig Jordebog fra 1664; i Bornholms Amtstuearkiv i Landsarkivet findes fuldstændige Jordebøger fra 1662 og senere, i Rigsarkivet desuden fra 1624/25, hvortil kommer Hammershus Lensregnskaber med Jordebøger over Krongodset tilbage til 1596.

København og Købstæderne blev ikke matrikuleret sammen med det øvrige Land. Over Købstæderne blev derimod i 1682 udarbejdet Grundtakster, hvoraf en Del er bevaret i Rentekammerarkivet, ligesom enkelte Byers Grundtakster fra 1790'erne (V. A. II 110—11, 126—27 og 145).

¹⁾ Jfr. Sv. Aakjær: Dansk Landsbyhistorie 1844—1600 (Fortid og Nutid IV, 1923, S. 147—63) og Sv. Aakjær og Chr. Bokkenheuser: Sognet og Byen, en Studievejledning i Lokalhistorie (1931).

Løvrigt maa af Rentekammerarkivets Indhold fremhæves et stort Antal Jordebøger over Rytterdistrikterne, det til Underhold for de nationale Rytterregimenter udlagte Krongods, især fra 1670—96, 1717—20 og 1733, samt en Del andre Jordebøger, bl. a. for de under Christian V oprettede Grevskaaber og Baronier, fra Tiden omkring deres Oprettelse (V. A. II 36—42). Ogsaa mellem de V. A. II 86—153 opregnede, men nu omregistrerede og omordnede Diverse Sager er der mange Jordebøger o. l. Et hele Landet omfattende Materiale af beslægtet Art har man i de 1778 ff. og 1789 indsendte Hartkorns-Specifikationer og de 1770 og 1773 ligeledes til Rentekammeret indsendte Hoverireglementer. Endvidere maa gøres opmærksom paa de værdifulde Arkivalier, som stammer fra Skattereguleringskommissionen af 1802 vedk. Skatten paa Besiddelse, Nytte og Brug (særlig Oppebørselsregistre 1802—42) og fra Skattereguleringskontoret for Ildsted- og Mobilieskatten m. m. (især Regnskaber og Protokoller 1812—15, V. A. II 81—83), samt endelig Ekstraskattereguleringskommissionens Sager 1789 (Mandtal paa Formue- og Næringsskat).

Af tyske Sekretariats tilsvarende Sager skal særlig fremhæves Ekstraskattetakstationerne 1710—21 og 1743—44 og Krigsskattekommissionen 1789 med meget værdifulde Skattemandtaller, der i nogen Grad erstatter Manglen af Folketællinger i Slesvig 1787 (jvf. S. 184). Af de slesvigske Rentekammerkontorers Sager findes endnu i Rigsarkivet bl. a. en Del Korrespondanceprotokoller ældre end 1725, indkomne Breve, delvis ordnede alfabetisk efter Brevskrivere, samt nogle Kommissionsarkiver, deriblandt Undersøgelseskommissionen i Haderslev Amt 1708—15 med flere fuldstændige og meget righoldige Jordebøger over Amtet. Endvidere Mandtaller og Skatteprotokoller vedr. Indkomst- og Formueskatten 1810—14. De holstenske og en Del af de sydslesvigske Lokalakter blev ved Arkivudvekslingen i 1936 afleveret til Statsarkivet i Kiel.

Folketællingslisterne.¹⁾

Formaalet med Folketællingslisterne var og er den Dag i Dag et rent statistisk. De sorterede derfor oprindelig under Rente-

¹⁾ E. Marquard: Folketællingerne og deres Benyttelse (Fortid og Nutid III S. 137—48). Adolph Jensen: Tallenes Tale (Kbhvn. 1941) S. 26 ff.

kammerets Tabelkontor, der senere blev omformet til Statistisk Bureau, nu Statistisk Departement; herfra er Folketællingslisterne bleven afleveret til Rigsarkivet.

Folketællinger fandt Sted allerede i Oldtidens Kulturstater: Kina, Ægypten, Perserriget, hos Jøder og Grækere og i Romerriget, men kendes derimod ikke fra Europas Middelalder eller de første Aarhundreder derefter. Det var de nordiske Lande, der paa dette Omraade kom til at gaa i Spidsen, idet den første fuldstændige Folketælling i Europas nyere Historie var den, der fandt Sted i Island i 1703. Materialet herfra er sammen med en Række andre Arkivalier, der specielt vedrører Island, for nogle Aar siden bleven afleveret til det islandske Rigsarkiv i Reykjavik. I Danmark og Norge fandt den første fuldstændige Folketælling Sted 1769, medens man i Sverige og Finland fra 1749 foretog periodiske Opgørelser over Folketallet og Befolkningens S sammensætning paa Grundlag af de af Præsterne førte »Forsamlingsbøger«. I U. S. A. afholdtes den første Folketælling i 1790, i England 1801, medens de øvrige europæiske Stater først kom med et Stykke ind i det 19. Aarh., Rusland saa sent som 1897.

For den slægts- og personhistoriske Forskning er de i 1769 af Sognepræsterne førte Tællingslister uden Værdi, idet de kun indeholder en statistisk Opgørelse over hvert Sogns Beboere, delt efter Køn, Aldersklasser og Stand (Erhverv), men ikke nævner de enkelte Personer.¹⁾ Ved de følgende Folketællinger er derimod hver Person ligesom i vore Dage opført i en Linie for sig, med mere eller mindre udførlige Oplysninger. De afholdtes 1. Juli 1787, 1. Februar 1801, 18. Februar 1834, 1. Februar 1840 og derefter stadig 1. Februar i Aarene 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1880,

¹⁾ Et værdifuldt Supplement til Folketællingerne har man i de saakaldte »Efterretninger angaaende Ægteparrenes, Enkemændenes og Enkernes Antal i Kjøbenhavn, Sjælland, Møen og Bornholm, udarbejdede under Oeders Ledelse i Henh. t. kgl. Resol. af 20. Febr. 1771« (V. A. II 245). I disse Lister finder man Oplysninger om Mandens Navn, Stand, Næringsvej, Alder og ægteskabelige Stilling samt om Hustruens Alder, men ikke hendes Navn. For Københavns Vedkommende har man endvidere det i personalhistorisk Henseende overordentlig værdifulde Skattemandtal 1762, der Hus for Hus opregner hele Byens Befolkning, ogsaa Børnene, tildels med Angivelse af Alder, og hvortil Rigsarkivet har ladet udarbejde et alfabetisk Register.

1885 (kun København) og 1890. Folketællingerne efter 1890 er endnu ikke tilgængelige.

I Folketællingen 1787 er Oplysningerne givet under følgende Rubrikker: »1. Gadernes Navne samt Gaardenes og Husenes Nr., saa og Familiernes Antal. 2. Personernes fulde Navn udi enhver Familie. 3. Hvad enhver Person er udi Familien, samt om Børnene er ægte eller uægte, af første, andet eller hvilket Ægteskab. 4. Personernes Alder, den løbende Alders Aar iberegnet. 5. Ugift eller gift, og hvor ofte de have været i Ægteskab eller Enkestand. 6. Personernes Titel, Embede, Forretning, Haandværk eller Næringsvej. 7. Summa paa Folketallet saavel i hver Gade især, som i den hele By tilsammen«.

Det ved Folketællingen i 1801 benyttede Skema er omtrent enslydende hermed, hvorimod der 1834 kun findes 5 Rubrikker, idet Nr. 3 og 6 er slaaet sammen og Nr. 7 helt udeladt, og det i 1840 benyttede Skema er ikke væsentlig forskelligt herfra. Folketællingerne 1787—1840 har den for Slægtsforskningen meget kedelige Mangel, at Fødestedet ikke er angivet; i denne Henseende bringer Folketællingen 1845 en betydningsfuld Forandring ved at indføre en ny Rubrik: »Fødestedet, nemlig Købstadens og paa Landet Sognets og Amtets Navn«. At denne Rubrik er af stor Værdi for Slægtsforskeren, er umiddelbart indlysende; da den er saaledes formuleret, at de gængse, for Slægtsforskeren ret værdiløse Fødestedsangivelser som Jylland, Fyn o. lign. blev undgaaet, kan man i Reglen straks paa Grundlag af Rubrikkens Indhold søge til det opgivne Fødesteds Kirkebog og derigennem konstatere Herkomsten. Fødestedsangivelsen er selvfølgelig bibeholdt ved alle senere Folketællinger. Ved Folketællingen 1845 blev desuden tilføjet en Rubrik om sindssyge, der 1850 udvidedes til ogsaa at omfatte døvstumme, døve og blinde, og 1855 kom dertil en Rubrik om Trosbekendelsen, og senere kom der endnu flere Rubrikker til. Den summariske Aldersangivelse blev først ved den endnu utilgængelige Folketælling 1901 erstattet med Angivelse af Fødselsaar og -dag.

Hver Folketælling er ordnet saaledes, at først kommer København, ordnet efter Kvarterer og Matrikelnumre, fra 1870 efter Gader og Husnumre (i de ældste Folketællinger — 1787, 1801, 1840 og 1845 — er Hofetaten samt Militæret i Kastellet og

Nyboder holdt for sig). Derefter følger Købstæderne og saa Amterne, indenfor Amterne Herrederne og indenfor Herrederne hvert Sogn for sig.

Slangerup maa 1787 og 1801 søges under Købstæderne, men findes ved de senere Folketællinger under Lyng-Frederiksborg Herred, idet dens Købstadrettigheder 1809 gik over paa Frederikssund. Paa den anden Side maa Frederiksværk, Løgstør, Nørre Sundby og Silkeborg, der først 1900 blev Købstæder (Frederiksværk endda først 1907) og før den Tid var Handelspladser, indtil 1860 søges under det paagældende Sogn, Herred og Amt, ligesom Handelspladsen Frederiksberg, medens alle Handelspladserne 1870 og 1880 er samlede i særlige Pakker.

Før Folketællingernes Aflevering til Rigsarkivet fra Statistisk Departement er enkelte Dele deraf bortkommet. De derved fremkomne Mangler er følgende:

1787: Christiansø.

1801: Af Frederiksborg Amt Frederiksborg Slotssogn. Fuglslev Sogn i Randers Amt er kun delvis bevaret.

1834: København med Undtagelse af St. Annæ Øster og Vester Kvarterer.

1840: Købstæderne Faaborg, Frederikshavn, Frederikssund, Grenaa, Hobro, Korsør, Mariager, Middelfart, Nykøbing p. Mors, Nysted (en Genpart findes dog i Nysted Raadstuearkiv, i det københavnske Landsarkiv), Præstø, Roskilde, Rudkøbing, Rødby, Sorø, Stubbekøbing, Svaneke og Varde; endvidere Husby og Sønder Nisum Sogne i Ringkøbing Amt samt Øerne Læsø (Hjørring Amt) og Mors (Thisted Amt).

1845: Sigerslevvester Sogn i Frederiksborg Amt; Øster Ulslev og Godsted Sogne i Mariibo Amt; Jordrup og Lejrskov Sogne i Ribe Amt; Husby og Sønder Nisum Sogne i Ringkøbing Amt.

1850: Kværndrup Sogn i Svendborg Amt; Stovby og Hornum Sogne i Vejle Amt.

1880: Købstaden Hobro; Brønshøj Sogn i Københavns Amt.

1890: Gentofte Sogn i Københavns Amt.

I Landsarkiverne kan der i enkelte Tilfælde findes Genparter af de ældre Folketællingslister.

Indtil 1864 hørte Ærø og de 8 Sogne, som nu udgør Nørre Tyrstrup Herred af Vejle Amt, til Slesvig, og Folketællingerne herfra maa derfor søges under de slesvigske Folketællinger. Det samme gælder Dele af det nuværende Ribe Herred. Derimod hørte de sønderjyske Enklaver til Ribe Amt og maa søges under dette. Ved den kongerigske Folketælling i 1801 medtog man endvidere de Dele af Haderslev Vester- og Østeramt, som hørte til Ribe Stift; Listerne herfra ligger forrest mellem de slesvigske Folketællinger.¹⁾

Iøvrigt fandt den første (bevarede) Folketælling i *Hertugdømmerne* Sted 13. Febr. 1803 og derefter 1835, 1840, 1845, 1855 og 1860, hver Gang 1. Febr. Af det herfra stammende Materiale er enkelte Dele vistnok gaaet tabt, noget findes i Statsarkivet i Kiel, men Størsteparten ligger dog stadig i Rigsarkivet i København. Ved hver Folketælling er Listerne ordnet i 3 Grupper: 1. Byerne, 2. Amterne, 3. de adelige Godsdistrikter. Flækkerne maa søges under det paagældende Amt eller Godsdistrikt; dog ligger Christiansfeld og Fæstningen Frederiksort mellem Byerne.

For *Slesvigs* Vedkommende (hvortil hørte Femern) maa iøvrigt bemærkes:

- 1803 findes i Rigsarkivet kun Ærø (med Ærøskøbing og Marstal) og Helgoland, Byerne Aabenraa og Flensborg, af Haderslev Amt Tyrstrup Herred (med de »8 Sogne« og Christiansfeld) samt Gram og Hviding Herreder og Skodborg Sogn i Skodborg Herred, af Tønder Amt Lundtofte Herred; Resten findes for vistnok den største Dels Vedkommende i Statsarkivet i Kiel.
- 1835 mangler Flækken Christiansfeld samt Gram, Hviding og Haderslev Herreder.
- 1840 mangler vistnok intet.
- 1845 mangler Haderslev Amt med Undtagelse af Gram, Hviding, Nørre Rangstrup og Tyrstrup Herreder.
- 1855 mangler Byerne Haderslev og Frederiksstad, endvidere Aabenraa Amt, Husum Amt, Løgumkloster Amt og Tønder Amt samt Landskabet Ejdersted og Flækken Kappel.

¹⁾ Om de nordslesvigske »blandede« Distrikter og deres indviklede administrative Forhold, se S. 173.

1860 mangler Byerne Eckernförde, Frederiksstad og Slesvig samt Frederiksort, endvidere Femern med Byen Burg.

For *Holstens* Vedkommende maa bemærkes:

1803 haves kun Tremsbüttel Amt samt Godserne Perdoel og Bockhorn i Bornhöved Sogn og Schæferiet Kuhlen i Segeberg Sogn.

1835 mangler Altona og Plön samt af Landdistrikterne Ahrensböck og Plön Amter.

1840 mangler atter Altona samt Rendsborg.

1845 synes intet at mangle.

1855 mangler Amterne Segeberg (undtagen Flækken Bramstedt) og Steinburg, Landskabet Sydditmarsken (undtagen Flækken Meldorf og Koogdistrikterne) og det adelige Godsdistrikt Itzehoe (undtagen Flækken Wandsbeck). Folketællingen 1860 mangler helt i Rigsarkivet, men findes antagelig i Kiel.

For *Lauenburgs* Vedkommende haves Folketællingerne 1845 og 1855, vistnok uden Mangler.

For Danmarks Bilande og Kolonier haves Folketællinger fra følgende Aar: *Færøerne* 1801 Aug.-Sept., 1834 $\frac{18}{8}$, 1840 $\frac{24}{8}$, 1845 $\frac{24}{8}$, 1850 $\frac{1}{2}$, 1855 $\frac{1}{10}$, 1860 $\frac{1}{10}$, 1870 $\frac{1}{10}$, 1880 $\frac{1}{2}$ og 1890 $\frac{1}{2}$. *Grønland* 1834, 1840, 1845, 1850, 1855 og 1860. *Vestindien* 1841 (allerede dette Aar med Angivelse af Fødested), 1846, 1850 (St. Thomas Landdistrikt mangler), 1855, 1857, 1860, 1870, 1880, 1890 (delvis) og 1901. *Trankebar* 1835. *Frederiksnagor* 1840.

De islandske Folketællinger er afgivet til Arkivet i Reykjavik.

Generaltoldkammeret 1760—1848.

V. A. II. 247—99 og Seddelregistratur.

Indtil 1760 hørte Told- og Konsumtionssager under Rentekammeret, men blev derefter underlagt et særligt Generaltoldkammerkollegium. Dette var organiseret paa lignende Maade som Rentekammeret, med et Sekretariat og en Række Kontorer; de norske og tyske Kontorers Sager er afleveret til Norge og Tyskland. I Sekretariatets Arkiv er Hovedrækkerne Forestillings- og Resolutionsprotokoller (Kopibøger) og Journaler med Journalsager; Oplysninger om det store Toldpersonale faas

bedst gennem Bestallingsprotokollerne 1760—1848, Ekstrakt- og Supplikantprotokollerne 1776—1837 med Bilag samt en alfabetisk ordnet Samling af Ansøgninger om Embeder under Toldvæsenet 1778—1848. I Kontorenes Arkiver er Hovedindholdet Korrespondanceprotokoller og -sager samt kgl. Resolutioner.

Fra 1816 var Generaltoldkammeret forenet med Kommercekollegiet til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, med fælles Sekretariat og Forestillingsprotokoller.

Under Generaltoldkammeret hørte ogsaa Havne-, Kanal- og Fyrvæsen (V. A. II 284—92) og Styrelsen af de vestindiske og guineiske Kolonier (V. A. II 293—99; mærk især Etatsraad Martfeldts Samlinger vedr. de danske vestindiske Øer, 6 Bd.).

K o m m e r c e k o l l e g i e t 1735—1848.

V. A. II. 301—40 og Seddelregistratur.

Arkiverne fra de ældre Kommercekollegier 1670—97, 1704—08 og Politi- og Kommercekollegiet 1708—31 findes i Københavns Stadsarkiv (se S. 268). Langt større Betydning fik det i 1735 oprettede Kommercekollegium. Dets Myndighedsomraade var i Tidens Løb ret skiftende, men samlede sig dog i Hovedsagen om forskellige Sider af Erhvervslivet, særlig Industri, Handel og Søfart og i Forbindelse dermed Konsulatsvæsen. Ogsaa Kollegiets Organisation ændredes flere Gange; 1735—97 var det leddelt topografisk, med et dansk-norsk og et tysk Sekretariat 1735—71 og et dansk, et norsk og et tysk Sekretariat 1773—97 (det sidste for Hertugdømmerne), desuden 1777—97 et udenlandsk og Konsulatssekretariat. 1797—1816 var Kollegiet delt sagligt, i Produktions- og Fiskerifaget (der tillige fungerede som fælles Sekretariat for hele Kollegiet), Industri- og Fabrikfaget og Handels- og Konsulatsfaget. Endelig blev Kommercekollegiet i 1816 forenet med Generaltoldkammeret til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, med fælles Sekretariat; Industri- og Fabrikfaget og Handels- og Konsulatsfaget blev bestaaende som Kontorer under det samlede Kollegium, medens Fiskerisagerne overgik til Rentekammeret.

Hovedrækkerne af Arkivalier er Forestillings- og Resolutionsprotokoller (samlede Registre over henholdsvis dansk-norske og

tyske Forestillinger 1736—71), Kopibøger og Journaler (Supplikbøger) med tilhørende Sager; størst Betydning i personalhistorisk Henseende har Privilegieprotokollerne (Bevillingsprotokollerne), som er forsynede med gode alfabetiske Registre.

Under Kommercekollegiet sorterede indtil 1816 Brandforsikringssager, som derefter overgik til Danske Kancellis 5. Dept., samt fra 1777 Styrelsen af de østindiske Kolonier (V. A. II 330—333).

Endvidere hørte en Række industrielle og merkantile Statsinstitutioner under Kommercekollegiet, deriblandt Generalmagasinet og den kgl. Porcelænsfabrik; de herhen hørende Arkivalier vil kun undtagelsesvis faa Interesse for Slægtshistorikeren.

Finansarkiverne.

V. A. III. 1—208; Erslev: Rigsarkivet S. 48—56.

Indtil 1771 hørte Finansstyrelsen under Rentekammeret, men var dog udskilt som en særlig Ressort, med de to Assignationskontorer (dansk-norske og tyske) som Sekretariat. 1771 oprettedes *Finanskollegiet*, der indtil 1773 havde hele den økonomiske Styrelse under sig, og som fra 1784 var den centrale finansielle Myndighed, indtil det i 1816 afløstes af *Finansdeputationen* (1816—48). Hertil slutter sig for særlige Grene af Finansstyrelsen en hel Række side- eller underordnede Myndigheder, deriblandt Overskattedirektionen (1762—82), Overbankdirektionen (1782—1813), Skatkammeret (Skatkammerdirektionen, -administrationen, 1769—71 og 1773—1816), Direktionen for Statsgælden og den synkende Fond (1816—48) samt forskellige Banker og Kreditanstalter m. v. De herfra stammende Arkiver sammenfattes under Betegnelsen Finansarkiverne. Hovedrækkerne af Arkivalier er som Regel Forestillingsprotokoller og kgl. Resolutioner, Kopibøger (undertiden kaldet Korrespondanceprotokoller, Ekspeditionsprotokoller eller Missivebøger), Journaler (Referat- eller Ekstraktprotokoller) og Journalsager (eller indkomne Breve). Overskattedirektionens Arkiv er blevet omordnet og en særlig Seddelregistratur udarbejdet; blandt de indkomne Breve maa her fremhæves Afd. C, Personalialia A—Ø, 25 Pkr., ordnede alfabetisk efter Brevskrivere.

Finansarkiverne indeholder et omfattende Materiale vedrørende Storhandelens og Finansverdenens Mænd og deres Virksomhed. Særlig stor personalhistorisk Betydning har dog de Arkivalier, der vedrører *Embedsmændenes Lønnings- og Pensionsforhold* samt andre af Staten ydede *Pensioner og Understøttelser* af forskellig Art. Heraf skal fremhæves:

Dansk-norske Assignationskontor: aarlige Gagereglementer for Civiletaten (Statens civile Embeds- og Bestillingsmænd) 1680—1848, for Landetaten 1680—1797, Søetaten 1680—1806 og Postvæsenet 1798—1829 (V. A. III 36—40) og Ansøgninger om Gratifikationer og Gage- og Pensionsforskud 1820 og 1822—30 (ordnede alfabetisk, V. A. III 55).

Tyske Assignationskontor: Civilreglementer 1711—1848, Pensionsreglementer (med fortræffelige alfabetiske Registre) 1816—33 og 1847—48 (V. A. III 60).

Skatkammeret m. m.: Gage- og Pensionsreglementer, med alfabetiske Registre, og forskellige andre Pensionssager, særlig den almindelige og den militære Pensionsfonds Sager (V. A. III 118 f. og 125—27).

Finansdeputationen: Protokoller over Forskud til Embedsmænd i Kongeriget og Hertugdømmerne (V. A. III 160).

Fonden ad usus publicos 1765—1842 (V. A. III 187—89) var oprindelig bestemt til Gratifikationer til veltjente Embedsmænd, men blev i Praksis mest anvendt til Understøttelse af Kunstnere og Videnskabsmænd. Det righoldige Arkivmateriale er for en stor Del trykt i det af Rigsarkivet udgivne Værk: *Fonden ad usus publicos* 1765—1826 I—II (1897—1902).

Statssekretariatet for Naadessager 1840—49 (V. A. III 190—92) behandlede Andragender fra alle mulige Mennesker om Gratialer og Understøttelser. Skønt de deri givne Oplysninger maa benyttes med Kritik, har Arkivet stor personalhistorisk Værdi. Det er tilmed let tilgængeligt, fordi baade de afgjorte og de henlagte Sager er ordnede alfabetisk og efter Nummer, i flere Rækker, foruden at der findes gode alfabetiske Registre med Angivelse af Sagnummer, saaledes at det er let at konstatere, om der findes Ansøgninger fra en bestemt Person eller Medlemmer af en bestemt Slægt.

Statens Pensionsvæsen. Under Generalpostamtet (se S. 194) oprettedes i 1712 en *Postpensionskasse*, hvortil en Del af Postvæsenets Overskud blev henlagt, og af hvis Midler der efter Kongens nærmere Bestemmelse udbetaltes Pensioner til afgaaede Embedsmænd af alle Slags, altsaa ikke blot Postvæsenets, til Enker efter Embedsmænd og desuden i ikke ringe Omfang til andre Personer. I 1786 blev Postpensionskassen unddraget Generalpostamtets Bestyrelse og i Stedet lagt ind under en særlig *Postpensionskasse-Direktion*. Denne afløstes 1816 af *den alm. Pensionskasse-Direktion*, der tillige overtog de Pensionssager, især vedrørende Landetatens Pensioner, som tidligere havde sorteret under Skatkammeret (Skatkammerdirektionen, -administrationen). Ved Pensionskasse-Direktionens Ophævelse i 1842 blev dens Sekretariat (Pensionskontoret) lagt ind under Finansdeputationens Overledelse. Siden 1848 har Statens Pensionsvæsen som Regel sorteret under Finansministeriet.

Arkivalierne vedrørende den ældre Postpensionskasse 1712—86 maa søges under Generalpostamtet (V. A. III 229—30 og 238). Særlig Betydning har et alfabetisk Register over Generalpostkassens Interessenter c. 1740—1813. Ansøgninger om Pension er i det væsentlige kun bevaret fra Tiden efter 1770, men hertil kommer bl. a. en Ekstraktprotokol 1712—19 over indkomne Supplikker, og i Generalpostamtets Resolutionsprotokoller (V. A. III 211) vil man finde Fortegnelser over og Ekstrakter af indkomne Pensionsansøgninger; desværre er Pensionisternes Navne som Regel ikke medtaget i Registrene til Resolutionsprotokollerne.

Pensionskasse-Direktionernes Arkiver hører derimod med blandt »Finansarkiverne« (V. A. III 128—31 og 182—86). Et udmærket Hjælpemiddel ved Undersøgelser har man i de (i V. A. III 188 nævnte) 4 Bind alfabetiske Pensionsregistre 1816—41, særskilt for Embedsmænd, Enker og Børn. Her finder man Datum for den Resolution, hvorved Pensionen blev bevilget, Nummer i Pensionsreglementet, Pensionens Størrelse samt Dødsfaldsangivelser (i Enkeregistret altsaa Mandens og ofte ogsaa Enkens Dødsdag). Registrene er indrettede 1816 og medtager alle dalevende Pensionister. Med Udgangspunkt

herfra finder man let Sagen i Resolutionsprotokollen og i de aarlige Pensionsreglementer. Meget værdifulde ved Efterforskninger er ogsaa de aarlige Pensionsforslag, hvor man finder en udførlig Ekstrakt af Sagen, og hvor der i hvert Bind er et fortræffeligt Register. Til Pensionsforslagene 1787—1814 har man desuden et fælles alfabetisk Register. Ogsaa Pensionsjournalerne med Ekstrakter af de indkomne Pensionsansøgninger er som Regel forsynede med alfabetiske Registre. Efter 1816 er de ført særskilt for Embedsmænd, Enker og Børn, indtil 1828 tilige som Regel særskilt efter de forskellige Kollegier, hvorigenem Ansøgningerne var indsendt. Paa tilsvarende Maade ligger selve Ansøgningerne ordnede; mellem Bilagene til dem finder man ofte Daabsattester og andre vigtige personlige Papirer.

Oplysninger om Embedsmænds og deres Enkers Pensioner vil iøvrigt ogsaa være at finde i det Kollegium, hvorunder de sorterede, altsaa f. Eks. i Rentekammeret, hvis det gælder en Amtsforvalter, i Generaltoldkammeret for Toldembedsmænds Vedkommende, o. s. v.

Livrente-, Pensions- og Forsørgelses- anstalter¹⁾.

Af saadanne blev der i det 18. Aarhundrede oprettet en Mængde, dels af Staten eller med Statsgaranti, dels helt privat; de var alle prægede af Forsikringsvidenskabens daværende primitive Stade, og af de private var nogle rene Svindelforetagender, der hurtigt forsvandt igen. I Rigsarkivet findes de statsgaranterede og enkelte private Forsikringsanstalters Arkiver; de indeholder som Regel gode Oplysninger om Interessenterne og deres Familieforhold og er derfor slægtshistoriske Kilder af høj Rang.

Landmilitæretatens Pensionskasse for Enker og Børn (1739—75) opstod ved Omdannelse af en ældre, i 1707 oprettet Officers-Enkekasse. Ved den nye Fundats blev det for alle »Ober-Officerer« gjort til Betingelse for Ægteskabstilladelse, at de ved Ind-

¹⁾ I Livsforsikringsanstaltens Festskrift 1892 findes en god Fremstilling af de statsgaranterede Forsørgelsesanstalters Historie. Se endvidere J. O. Bro Jørgensen: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark indtil det 19. Aarh. (Kbh. 1935).

skud i Kassen sikrede Hustruen en vis Enkepension. Samme Forpligtelse fik Søofficererne, efter at deres i 1725 oprettede Enkekasse (V. A. III 194) 1741 var bleven ophævet og dens Midler henlagt til den landmilitære Pensionskasse. Denne blev 1740 udvidet saaledes, at enhver kunde gøre Indskud i den, hvilket navnlig benyttedes af civile og gejstlige Embedsmænd. Adgangen til Børneforsørgelse blev kun lidet benyttet. I 1775 blev den landmilitære Pensionskasse afløst af

Den almindelige Enkekasse (1775—1848). Pligten til ved Ægteskabs Indgaaelse at gøre Indskud blev nu udvidet til alle Embedsmænd, forsaavidt de ikke paa anden Maade sikrede deres Enker, og den nye Kasse var desuden ligesom den gamle aaben for frivillige Indskud fra alle andre, derimod faldt Børneforsørgelsen bort. Efter 1814 blev de norske Interessenter overført til en ny norsk Enkekasse. Medens man i den landmilitære Pensionskasse havde fastsat den aarlige Pension til 40 pCt. af det gjorte Indskud uden Hensyn til Ægtefællernes Alder, blev denne nu taget i Betragtning ved Pensionens Beregning og maatte derfor dokumenteres ved Daabsattester. Den almindelige Enkekasse blev 1845 lukket for nye Indskud og kom 1848 under Finansministeriets Administration; efter at dens Fond i 1865 var opbrugt, overtoges dens Forpligtelser af Statskassen. Nye pligtige Pensionsforsikringer blev fra 1845 tegnet i den 1842 oprettede Livrente- og Forsørgelsesanstalt (nu Statsanstalten for Livsforsikring).

Landmilitæretatens Pensionskasses Arkiv bestaar af: Indskudsprotokoller 1739—75, 9 Bd., med tilhørende Sager Nr. 1—3803, samt Pensionsruller 1782—1810, 1 Bd. aarlig. Af den almindelige Enkekasses Arkiv maa fremhæves Indskrivningsprotokoller 1775—1845 med tilhørende Sager Nr. 1—21158 (se isøvrigt V. A. III 195 f., Div. Fort. Nr. 4 og Seddelreg.). Det ældre Register over begge Kassers Interessenter er nu overflødiggjort ved et nyt alfabetisk Seddelregister over Interessenterne og deres Hustruer (L.). Som Regel kan man nøjes med at benytte dette samt Sagens Akter, hvor der efter 1775 som Regel og før den Tid ofte ligger Daabsattester, undertiden ogsaa Vielsesattester og andre Papirer af personhistorisk Interesse.

Den civile Enkekasse og Understøttelsesanstalt (1736 ff.) var

oprindelig kun bestemt for civile kgl. og andre faste Betjente, der ikke havde Adgang til de militære Enkekasser, men blev 1738 udvidet til en Enkekasse for adskillige Stænder i Danmark. Norge og Hertugdømmerne, hvortil ogsaa Borgerskabet havde Adgang. 1754 blev den lukket for Tilgang af nye Interessenter og 1804 forandret til *Understøttelsesanstalt for trængende Efter-slægt af den ophævede civile og adskillige Stænders Enkekasses Interessenter*, der endnu bestaar under Københavns Magistrats Bestyrelse. Af Arkivet (V. A. III 194 og senere Aflevering) skal fremhæves: Inskriptionsbog 1736—83 med Oplysninger om de oprindelige Interessenter, 3 Ansøgningsprotokoller 1805—73 med alfabetiske Registre baade over Interessenter (Stamfædre) og Ansøgere (en fjerde Ansøgningsprotokol er endnu ikke afgivet til Rigsarkivet), samt Ansøgninger c. 1806—1918 i to Rækker, hvoraf den ældre er ordnet efter et paa Læsesalen staaende alfabetisk Register (Reg. 99 b), medens den yngre Række ligger efter de i Ansøgningsprotokollen anførte Numre. Ved Ansøgningerne ligger et stort Materiale af Stamtavler o. l.

Den almindelige Pensionskasse 1760—1847 var en Livrente-anstalt med Adgang for alle. Allerede 1764 blev den lukket for yderligere Tilgang. Interessenterne (i alt 463, den sidste døde 1847) finder man i Hovedbogen, der mangler Register; i den ældste Regnskabspakke ligger en Del Daabsattester (V. A. III 195).

Den almindelige Forsørgelsesanstalt 1795—1843, oprettet med Statsgaranti som Supplement til den almindelige Enkekasse, var et virkeligt Forsikringsinstitut med forskellige Arter af Forsikringer og med Adgang for alle, men fik kun ret begrænset Tilslutning. Af Arkivet (V. A. III 198) maa fremhæves Hovedbogen (Interessentprotokol), der mangler Register, og de indkomne Sager Nr. 1—1070; de indeholder et stort Materiale af Daabsattester o. l., men Mangel af Journal eller Register vanskeliggør Benyttelsen.

Arkiverne fra *Enke- og Likhassesocietetet* 1748—71 (V. A. III 195), *det forenede Enke-Understøttelses- og Brudegave-Selskab* 1794—1857 (V. A. III 198) og *den nordsjællandske Forstetats Enkekasse* 1788—1912 (Div. Fort. Nr. 35) er kun smaa og af ringe personhistorisk Interesse.

Den hollandske Livrentekasse 1690—1725 var egentlig kun et Statslaan, optaget 1690—92 i Form af Livrentekontrakter med Udlændinge, mest Hollændere. Arkivet (V. A. III 193) er uden Interesse for dansk Slægtshistorie.

Livrentesocieteterne af 1747 og 1757 var en Slags Tontiner, med et paa Forhaand begrænset Antal Interessenter (baade Ind- og Udlændinge). Disse var delt i Aldersklasser, og den aarlige Rente af den enkelte Klasses samlede Indskud fordeltes mellem de til enhver Tid levende Medlemmer af Klassen, saaledes at den enkelte Interessents Rente steg for hvert Dødsfald, indtil den sidst overlevende fik hele Rentebeløbet. Ved Tontinerne (opkaldt efter Systemets Opfinder, Italieneren Tonti) var det ellers almindeligt, at ogsaa Indskudskapitalen tilfaldt den eller de sidst overlevende Medlemmer, men i dette Tilfælde gik den i Statskassen, der til Gengæld ved Generalpostkassen var Garant for de forholdsvis høje Renter. Af Arkivet (V. A. III 239) maa fremhæves Inskriptionsprotokollerne med Oplysninger om Interessenternes Fødested, Fødsels- og Dødsdag og -aar samt Stand eller Opholdssted; hertil er der alfabetiske Registre i Mynsters S. 161 nævnte Samlinger (L.).

Det private Livrenteselskab 1775—1866 var indrettet efter lignende Principper som de ovennævnte Livrentesocieteter og med Adgang for alle. I Arkivet (V. A. III 196) findes trykte Fortegnelser over Interessenterne, med alfabetisk Register; Indskudsbøgerne indeholder lignende Oplysninger om Interessenterne som de ovenfor omtalte Inskriptionsprotokoller.

Tontinen af 28. Juli 1792, med Adgang for alle, var inddelt i 6 Klasser; den opløstes i 1880, da de tilbageværende 12 Interessenter blev enige om at dele Kapitalen. Trykte Fortegnelser over Interessenterne med alfabetiske Registre 1799, 1818 og 1848; i Hovedbogen de sædvanlige Oplysninger om Interessenterne (V. A. III 197).

Tontinen af 28. Juni 1800, med Adgang for alle, var inddelt i 5 Klasser, hver paa 2 Afdelinger; Kapitalen tilfaldt Staten; den sidste Interessent vistnok død 1896. Trykt Fortegnelse over Interessenterne med alfabetisk Register og Dødsfald til 1880, haandskrevet Register i Reg. 99 a (L.); i Policeprotokollen findes Oplysningerne om Interessenterne (V. A. III 197 og Div. Fort. Nr. 23).

Imellem Lengnicks Uddrag i Rigsarkivet er der en Fortegnelse over Interessenterne i *Bruuns Pensjonskasse* 1748—67; i Københavns Stadsarkiv findes *den civile og borgerlige Enkekasse* 1709—69; se S. 269; om de gejstlige Enkekasser, se S. 224.

Generalpostamtet (Generalpostdirektionen) 1711—1848.

V. A. III 211—39; Organisation, se Civile Direktioner 1—22.

Oplysninger om Postembedsmænd faas lettest gennem Resolutionsprotokollerne med tilhørende alfabetiske Realregister, der ogsaa medtager Embedsudnævnelser, samt de i V. A. III 217—19 nævnte Arkivalier. Benyttelsen af Embedsansøgningerne vanskeliggøres ved, at de ikke er ordnede alfabetisk, men efter Embeder. Om Postpensionskassen se S. 189, om Livrentesocieteterne 1747 og 1757, der administreredes af Generalpostamtet, se S. 193.

Hofarkiverne.

Herunder hører Kabinetssekretariatets, Partikulærkammerets, Hofmarskallatets samt Hoffurerkontorets og Staldetatens Arkiver; af Ordenskapitlets Arkiv findes endnu kun lidet i Rigsarkivet. Hofarkiverne er kun tilgængelige til 1839. Slægtshistorisk Betydning har de ved de Oplysninger, de indeholder om Hofetaternes Medlemmer fra de øverste til de nederste samt om de mange Mennesker, deriblandt adskillige Kunstnere, der paa anden Maade har staaet i tjenstlig eller forretningsmæssig Forbindelse med Hoffet eller har modtaget Understøttelser af Partikulærkassen (Kongens egen Kasse).

Partikulærkammerets Arkiv gaar tilbage til 1652; af dets Indhold kan fremhæves Bestallingsprotokoller 1731—70 og Resolutionsprotokoller 1737—1849 (med alfabetiske Registre), 2 Pkr. alfabetisk ordnede Ansøgninger 1762—70, Partikulærregnskaber 1699—1848 med Bilag 1706—1848 samt forskellige Gagereglementer, Instrukser osv. Af Staldetatens Arkiv er der særlig Grund til at nævne de kgl. Resolutioner 1758—70 og 1798—1858, samt Designationer og Bøger over Staldetatens Betjente og deres Gager 1731—1850.

Privatarkiverne.

Af saadanne er Rigsarkivet efterhaanden kommet i Besiddelse af en betydelig Mængde, hvoraf de fleste og for Slægtshistorien betydningsfuldeste er Enkeltmands- eller Familiearkiver, hvis Hovedindhold som Regel er Breve og andre personlige Papirer. Over Privatarkiverne fra det 19. Aarh., hvoraf en Del er helt eller delvis utilgængelige, foreligger en trykt Registratur (V. A. IV). Over samtlige Brevskrivere i Privatarkiverne er udarbejdet et alfabetisk Register, se S. 162.

Handels- og Koloniarkiver.¹⁾

1. *Ostindien (og Kina)*. For at ophjælpe den oversøiske Handel og Skibsfart blev der i det 17. og 18. Aarh. efter udenlandsk Forbillede oprettet en Række Handelsselskaber, der ved kgl. Oktroj udstyredes med vidtgaaende Privilegier. Et af de ældste var *det danske ostindiske Kompagni* 1616—50, der 1620 erhvervede Trankebar. 1670 stiftedes et nyt Kompagni af samme Navn; det ophævedes 1729, men fik allerede 1732 en Arvtager i *det asiatiske Kompagni*, der ligesom Forgængerne havde Eneret til Handelen paa Ostindien og Kina, for Ostindiens Vedkommende dog kun til 1772. De ostindiske Besiddelser blev 1777 overtaget af den danske Stat og kom under Kommercekollegiets Bestyrelse (jvf. S. 187); 1845 blev de solgt til England, og samtidig blev det asiatiske Kompagni ophævet.

Med Undtagelse af det Trankebar'ske Guvernementsarkiv, der gaar tilbage til 1670, er Arkivet kun bevaret fra det asiatiske Kompagnis Tid. Det bestaar af: a. Hovedafdelingen i København, hvori bl. a. Generalforsamlingsprotokoller, Direktionens Resolutionsprotokoller og Brevkopibøger, en Mængde Skibsjournaler samt alfabetiske Fortegnelser over Kompagniets Interesser 1786—1841 og over dets »handlende og farende Betjente« 1772—1835. b. De lokale Handels- og Guvernementsarkiver fra Trankebar, Frederiksnagor i Bengalen, Logerne College og Calicut paa Malabarkysten, Nikobarerne og Faktoret i Kanton; navnlig det Trankebar'ske Arkiv er righoldigt (Rets- og Skiftesager, Rapportbøger, Soldaterruller o. s. v.).

¹⁾ Jvf. Erslev: Rigsarkivet S. 57—66 og de S. 151 nævnte kolonihistoriske Værker.

I det S. 151 nævnte Kartotek over dansk-ostindiske Personalialia og Data har Kay Larsen i vid Udstrækning udnyttet Arkivmaterialet, desværre uden at angive Kilderne til de enkelte Oplysninger.

2. *Vestindien og Guinea*. I 1670 stiftedes et vestindisk Handelskompagni, der 1674 tillige fik overdraget Handelen paa Guinea-kysten samt de derværende danske Forter og Handelsetablissementer, hvorefter det fik Navn af *det kgl. oktrojerede vestindisk-guineiske Kompagni*. Allerede 1671 erhvervede det Øen St. Thomas, 1684 St. Jan og 1733 St. Croix. Dets Arkiv er af lignende Indhold som det asiatiske Kompagnis Arkiv; i den københavnske Afdeling er der Grund til at fremhæve et Generalalfabet over Kompagniets Betjente, i den vestindiske en Mængde Skiftesager vedr. Kompagniets Betjente samt Gageruller og en Del Mandtaller og Matrikler (»Landlister«), i den guineiske Afdeling ligeledes Mandtaller og Gagebøger samt enkelte Skiftesager.

Ved Kompagniets Ophør i 1754 overtog den danske Stat dets Besiddelser, der en kort Tid hørte under Rentekammeret, indtil der i 1760 oprettedes et særligt vestindisk-guineisk Rentekammer i Forbindelse med Generaltoldkammeret (jvf. S. 186). De guineiske Besiddelser blev 1850 solgt til England. De dansk-vestindiske Øers Styrelse sorterede under Finansministeriet fra 1848 til Øernes Salg i 1917.

I 1778 oprettedes *det kgl. oktrojerede danske vestindiske Handelselskab*, der 1788 overtoges af Staten; den kgl. vestindiske Handel ophørte 1816. Arkivet bestaar af den københavnske Direktions Arkiv, den vestindiske Afdeling samt Skibsbøger og Retsdokumenter. Af langt større personalhistorisk Værdi er *de lokale vestindiske Embedsarkiver*, der ligeledes opbevares i Rigsarkivet. De vigtigste er: Guvernementsarkiverne fra St. Croix og fra St. Thomas og St. Jan, den vestindiske Overrets Arkiv, Underdommerarkiverne fra Christianssted, Frederikssted og St. Thomas samt St. Jan Landfogedarkiv. Størst Betydning i personalhistorisk Henseende har Skifteprotokoller og -sager, der for St. Croix haves for Tiden 1734—c. 1885, for St. Thomas 1712—1890'erne, for St. Jan 1741—c. 1860. Endvidere maa nævnes Testament- og Notarialprotokoller, Pasprotokoller og Protokoller over ankomne

Rejsende, Matrikler for St. Thomas 1803—56, Borgeredsprotokoller samt naturligvis Rets- og Korrespondanceprotokoller.

Foruden Centraladministrationens guineiske Sager findes i Rigsarkivet flg. særlige guineiske Arkiver fra Tiden efter 1754: *Det kgl. Guvernement paa Guineakysten* 1755—62 og 1793—1817 og *det kgl. oktrojerede guineiske Kompagni* 1765—77 (heri en Skifteprotokol).¹⁾

3. *Færøerne, Island og Grønland*. Handelen paa Færøerne var 1709—1856 et Statsmonopol, ligesom det endnu den Dag i Dag er Tilfældet med den grønlandske Handel. Derimod var Handelen paa Island som Regel med Eneret overdraget til private Kompagnier eller Handelsforpagtere; 1774 overtoges den islandske Handel af Staten, og 1786 blev den frigivet. I Rigsarkivet findes flg. herhen hørende Arkiver (Reg. 140):

Det kgl. oktrojerede islandske Kompagni 1742—66.

Det kgl. oktrojerede alm. Handelskompagni 1747—75.

Direktionen for den kgl. islandske, finmarkske og færøske Handel 1774—1816.

Den overordnede Direktion for den kgl. grønlandske, islandske, finmarkske og færøske Handel 1781—87.

Den grønlandske Handelskommission 1788—1816.

Den administrerende Direktion for den kgl. grønlandske Handel 1774— .

Den færøske Handelskommission 1789—1816.

Den administrerende Direktion for den kgl. færøske Handel 1777—1860.

Oplysninger om de ved Handelen ansatte Personer (og navnlig om Danske og Nordmænd i Grønland) faas bedst i Referat- og Resolutionsprotokollerne (med alfabetiske Registre).

¹⁾ Svarende til de foran nævnte dansk-ostindiske Personalialia og Data har Kay Larsen ogsaa udarbejdet et Seddelkartotek over »*Dansk-vestindiske og guineiske Personalialia og Data*», som findes paa det kgl. Bibliotek. I denne Forbindelse bør endvidere nævnes hans Kartotek over »*Dansk Søfart*», nu paa Kronborg Søfartsmuseum, indeholdende ca. 27 000 Kartoteksedler om danske Handelsskibe, Krigsskibe og Kaperfartøjer, Skibsførere, Rederier, Superkargøer, Skibspræster, Skibslæger osv. 1580—1918.

Centralstyrelsen af Hæren (Landetaten).

Erslev: Rigsarkivet S. 67—74; Seddelregistratur.

De herhen hørende Arkivalier har for Slægtsforskeren navnlig Værdi ved de Oplysninger, de indeholder om Hærens Officerer. Et fortrinligt Hjælpemiddel ved Undersøgelser angaaende disse har man i det S. 138 nævnte haandskrevne Værk af Hirsch om danske og norske Officerer 1648—1814; det er ganske overvejende bygget paa Studier i Rigsarkivet, uden dog at udtømme det forhaandenværende Materiale, og indeholder delvis Kildehenvisninger. Oplysninger om Underofficerer og Menige maa som Regel søges i Hærens Arkiv (se Side 258 ff.).

Krigskollegiet 1660—79. Det i 1660 oprettede Krigskollegium (se S. 165) ophørte allerede under den skaanske Krig. Dets Kontor hed Krigskancelliet og lededes af Krigssekretæren. Det ret mangelfulde Arkiv omfatter bl. a. en Række indkomne Sager og nogle Officersetater og Soldaterruller.

Krigskancelliet 1679—1763. Efter at Krigskollegiet var forsvundet, havde Krigssekretæren, der 1688 fik Titel af Overkrigssekretær, Eneledelsen af Krigskancelliet. Herunder hørte Tjeneste- og Kommandosager, derunder bl. a. Sager angaaende Officerernes Udnævnelse, Forfremmelse og Afskedigelse samt øvrige personelle Forhold. Arkivet er navnlig for Tiden efter 1699 righoldigt og ret vel bevaret. Hovedrækkerne er: *Registratur over kgl. Ordre* 1683—99 (i flere Rækker og med betydelige Mangler) og *Koncepter til kgl. Ekspeditioner* 1683—99 (med Mangler). — *Protokoller over udgaaede Sager* 1699—1741 og 1750—54 (er i Virkeligheden Kopibøger over kgl. Ekspeditioner, svarende til Danske Kancellis Registre og Tegnelse) og *Koncepter til kgl. Ekspeditioner* 1721—63 (ofte med Indlæg, f. Eks. den indkomne Skrivelse, der har foranlediget Ekspeditionen); som Register hertil tjener *Registratur over kgl. Resolutioner og Ekspeditioner* 1699—1752, 1 Bd. aarlig, med alfabetiske Registre, samt Alfabetiske Registre over Ordre og Resolutioner 1742—63, 1 Hefte aarlig. — *Koncepter og Indlæg til Overkrigssekretærens Haandbreve* 1699—1763, hvortil alf. Reg. 1742—63, og Kopibøger over disse Breve (alf. Reg. 1718—31). — *Indkomne Sager* 1679—99, hvortil kronologisk Registratur 1681 og 1683—97; 1698—99 ordnet alfabetisk efter Brevskrivere. — *Refererede Sager* 1701—63; for hver

Referatdag er der en Ekstrakt af de for Kongen refererede Sager, hvortil Sagerne selv ligger som Bilag. De indeholder et meget værdifuldt personalhistorisk Kildemateriale; ved Eftersøgninger kan man undertiden have Nytte af en Række Ekstraktprotokoller (Journaler) over indkomne Sager 1734—63 (med alf. Reg.). De Breve, der ikke blev Genstand for Referat, er samlet i to Rækker: *Supplikationer* 1679—97, fortsat som *Memorialer til Kongen* 1699—1763, og *Indkomne Breve til Overkrissekreteren* 1679—1763; begge Rækker er fra 1699 for hvert Aar ordnet alfabetsk efter Brevskrivere. — *Militæretater* 1679—1763; de norske Militæretater 1679—1767 er afgivet til det norske Rigsarkiv; en Erstatning har man i *Kongens Haandbøger*, der indeholder Officersetater for hele Monarkiet og for baade Land- og Søetaten, og som fra 1700 findes i Kabinettsarkivet. — *Konduitelister* 1730—45 med værdifulde karakteriserende Oplysninger om de enkelte Officerer, men uden Registre.

Generalkrigskommissariatet 1660—1763. Herunder hørte Styrelsen af Landetatens Materiel, Økonomi og Forplejningsvæsen. I personalhistorisk Henseende er Arkivet af langt mindre Betydning end Krigskancelliets. Hovedrækkerne er: *Kgl. Ordre og Resolutioner*, hertil Registratur 1694—1763, tildels med alf. Reg., samt Korrespondance og Regnskabsbøger.

1763—1848. Krigskancelliet og Kommissariatet blev 1763 forenede til eet Kollegium, *General-Krigsdirektoriet*. Herunder hørte *Depechekontoret*, der var Kollegiets Sekretariat og overtog en stor Del af Krigskancelliets Forretninger, samt 4 Departementer og et Bogholderkontor. En kort Tid, Sept. 1766—Marts 1767, var Styrelsen af Landetatens Anliggender paany delt, mellem *det høje Krigsraad* og *Landetatens Generalkommissariat*, men derefter genoprettedes General-Krigsdirektoriet, hvis Navn 1768 ændredes til *Generalitets- og Kommissariatskollegiet*, fra 1808 *Generalkommissariatskollegiet*; under denne sidste Betegnelse forblev det bestaaende til Krigsministeriets Oprettelse i 1848. I dets Organisation skete der fra Nytaar 1790 den Forandring, at *Depechekontoret* udvidedes til et *Generalitets- og Kommandokontor*, der fik omtrent de samme Grupper af Sager under sig, som før 1763 Krigskancelliet, medens Departementerne kun beholdt Kommissariatssagerne (Hærens Materiel, Økonomi og Forplej-

ning). I 1808 blev Generalitets- og Kommandokontoret ophævet, og dets Forretninger deltes mellem 1. Departement og Generaladjutantstabens (Generalstabens) Bureau. Fra Nytaar 1843 var Generalkommissariatskollegiet delt i 4 Sektioner; under 1. Sektion sorterede bl. a. alle personelle Forhold.

Oplysninger om Officerernes Personalialia maa altsaa som Regel 1763—89 søges i Depechekontoret (Hovedrækker: kgl. Ordre og Resolutioner, refererede Sager, Koncepter og Indlæg til kgl. Ekspeditioner og til Haandbreve), 1790—1808 i Generalitets- og Kommandokontoret (Hovedrækker: kgl. Ordre og Resolutioner, Referatprotokoller, Ekspeditionsprotokoller, Brevbøger, samt indkomne Kommandosager og Justitsager med tilhørende Ekstraktprotokoller), 1808—48 dels ved 1. Departement (fra 1843 ved 1. Sektion), dels i Generalstabens Bureau (fra 1840 Bureauet for Armeens Kommandosager). Protokollerne er efter 1763 altid forsynede med fortrinlige alfabetiske Register.

Generalauditørens Arkiv. Foruden Overtilsynet med den militære Retspleje havde Generalauditøren i ældre Tid Skiftejurisdiktion over de i Tjeneste staaende Overofficerer (jvf. S. 240). Arkivet findes dels i Rigsarkivet, dels i Hærens Arkiv. Hovedrækkerne er: Skifteprotokoller 1743—1846 med tilhørende Dokumenter (i Rigsarkivet); hertil er udarbejdet et særligt Seddelregister; Relationer til Kongen om Retssager 1742—62 (i Hærens Arkiv: 1763 ff. og Bilag 1774 ff.); Justitsprotokoller 1728—50 (i Hærens Arkiv: 1750 ff.); Korrespondanceprotokoller 1745—49 (i H. A.: 1755 ff. og Bilag 1795 ff.); Erklæringsprotokoller 1742—52 (i H. A.: 1752—1848, Bilag 1801—48). I Rigsarkivet findes desuden Skiftesager 1716—59 m. m. fra de i Rensborg garnisonerende Regimenter.

Centralstyrelsen af Flaaden (Søetaten).

Erslev: Rigsarkivet S. 74—79; Seddelregistratur.

Det i 1655 oprettede Admiralitetskollegiums Myndighed (jvf. S. 165) blev snart indskrænket til de egentlige Kommandosager; desuden fungerede det som Domstol (Overadmiralitetsret). Søetatens økonomiske Anliggender administreredes derimod af det S. 199 nævnte Generalkrigskommissariat, der altsaa var fælles for Hær og Flaade, indtil der i 1712 oprettedes et selvstændigt

Kommissariatskollegium for Søetaten. Ogsaa det S. 198 nævnte Krigskancelli var længe fælles for Hær og Flaade, men 1735 oprettedes et særligt *Søkrigskancelli*, hvis Chef indtil 1746 under Titel af »Intendant de marine« havde Overledelsen af hele Flaadestyrelsen. Intendantstillingen blev ophævet 1746, og samme Aar forenedes Admiralitetet og Kommissariatet til eet Kollegium, *Admiralitets- og Kommissariatskollegiet*. 1766—70 var Styrelsen ordnet som før 1746, med en Intendant og to Kollegier, men 1770 ophævedes Intendantstillingen atter, og Admiralitets- og Kommissariatskollegiet blev genoprettet; i 1771 blev det delt i 4 Departementer. Denne Ordning, med eet i flere Departementer delt Kollegium, bestod lige til Marineministeriets Oprettelse i 1848, med Undtagelse af Aarene 1781—84, da man paany havde to adskilte Kollegier.

De vigtigste Kontorer var Søkrigskancelliet, Admiralitetskontoret og Kommissariatskontoret.

Søkrigskancelliet var Søetatens Sekretariat, hvorigennem f. Eks. alle Udnævnelser blev ekspederede, og dets Arkiv er derfor af stor personhistorisk Værdi. Fra 1771 skiftede det hyppigt Navn (1771—84 og 1788—92 Depechekontoret, 1784—88 Søkrigskancelliet, 1792—97 Bogholder- og Depechekontoret, 1797—1815 Arkivkontoret, 1815—48 Bogholder-, Arkiv- og Depechekontoret).

Hovedrækkerne af Arkivalier er: Protokoller over kgl. Resolutioner, Patenter og Ordre 1729—1847; hertil findes et af Lauritz Klingberg paabegyndt fortræffeligt alfabetisk Navne- og Sagregister 1721—1865, der ogsaa indeholder Henvisning til Ordre og Resolutioner ældre end 1721; navnlig den af Klingberg udarbejdede Del af Registret indeholder fortrinlige Oplysninger om Søofficerer. Hertil slutter sig Registratur over kgl. Ekspeditioner 1671—1816 og Koncepter til kgl. Ekspeditioner 1673—1750. Endvidere Kopibøger 1735—1847 (med Register), Indkomne Sager 1665—1763 og 1841—47, Diverse Sager (deriblandt nogle alfabetisk ordnede Samlinger vedrørende Søetaten ca. 1657—ca. 1800), Officersetater 1702—93 og nogle fortrinlige Kadetruller 1721—91¹⁾ samt Konduitelister 1755—1843 og de S. 162 nævnte Fortegnelser over Søofficerer.

¹⁾ Kadetrullerne 1792 ff. findes i Søkadetakademiets og Søofficersskolens Arkiv (i Gernersgade, København); de omfatter ogsaa dem, der kun for en Tid har besøgt Søkadetakademiet.

Indtil 1735 maa Oplysninger om Søofficerer og sømilitære Angiggender ogsaa søges i det landmilitære Krigskancellis Arkiv, navnlig i Protokollerne og i »Refererede Sager«.

Under *Admiralitetskontoret* (fra 1791 ogsaa kaldet 1. Departement) hørte Kommandosager. Hovedrækkerne af Arkivalier er: Bøger over kgl. Ordre og Resolutioner 1679—1808 og 1840—47 samt de originale kgl. Resolutioner 1688—1847, endvidere Kopibøger 1666—1847 og Referatprotokoller eller Journaler 1784—1847 (alle med Registre), Indkomne Sager 1672—1847 med tilhørende Registre, og Indrulleringskopibøger 1802—48. Blandt de øvrige Sager er der Grund til at nævne en Lodseksamensprotokol 1786—1805, ført i Glückstadt.

Under *Kommissariatskontoret* (fra 1791: 2. Departement) hørte Flaadens Økonomi og Materiel. Hovedindholdet af Arkivet er kgl. Resolutioner og Korrespondanceprotokoller og -sager.

Hertil kommer en Række andre Kontorer, hvis Navne og Forretningsomraader skiftede en Del i Tidens Løb, og hvoraf bør fremhæves de forskellige *Mønsterskriveres* Kontorer. Flaadens faste Mandskab, derunder ogsaa Haandværkerstokken, var delt i et skiftende Antal (2—4) Divisioner, der som Regel havde hver sin Mønsterskriver, under hvem Forplejnings- og Lønningsvæsen sorterede. Hovedindholdet af de herhen hørende Arkiver er kgl. Resolutioner, udfærdigede Sager (Kopibøger osv.), indkomne Sager (med Referatprotokoller eller Journaler), endvidere Mandtals-, Gage-, Pensions- og Kostbøger, baade for Officerer og Menige. Meget værdifulde er de saakaldte Præsentationsbøger, hvori findes indført det faste Mandskab med Angivelse af Navn, Fødested og Alder samt Antagelses- og Afgangsdag m. m. (for 1. Division 1727—68, 2. Division 1751—1815, 4. Division 1755—68).

Til at varetage Justitsen ved Sætetaten fandtes følgende Domstole:

1. *Overadmiralitetsretten* var Appelinstant for Underretterne, med Appel videre til Højesteret; den ophævedes 1771 ved Hof- og Stadsrettens Oprettelse, men genindførtes 1778 som Domstol i Lods- og Prisesager. De bevarede Arkivalier er mest fra Tiden 1800—20.

2. *Underadmiralitetsretten* var Underret for Sætatens civile Betjente (ophævet 1771). Bevaret er Justits- og Dombøger m. m.

fra 1664, Overformynderibøger fra ca. 1670, Auktionsprotokoller fra 1685.

3. *Den kombinerede Ret* (1727—1919) var Underret for Søetatens militære Personale, for de højerestaaende Officerer dog kun i borgerlige Sager. Der findes Justits- og Domprotokoller fra 1774, Sager fra 1748.

4. *Over- eller General-Krigsretten* var Domstol for de højerestaaende Officerer (fra Kaptajner) i alle militære og kriminelle Sager; dens Domme var inappellable. I visse Sager var den Appelinstant for den kombinerede Ret. Protokoller og Sager gaar tilbage til ca. 1700.

Om *Skiftejurisdiktionen* se S. 240.

Holmens Chef (Holmens Admiral) ledede Arbejdet paa Holmen, der jo navnlig bestod i Bygning og Reparation af Flaadens Skibe. Foruden Korrespondanceprotokoller og -sager indeholder det herhen hørende Arkiv bl. a. en Del Ruller over Haandværkerstokken og over Straffefangerne paa Bremerholm m. m. Her til slutter sig den i 1739 oprettede Konstruktionskommissions Arkiv samt fra nyere Tid *Orlogsværftets* Arkiv.

Blandt de øvrige til Søetaten hørende specielle Arkiver er der Grund til at nævne *Divisionscheferne* 1727—1848 (med 2. Divisions Præsentationsbøger 1837—54) og *Nyboders Inspektør og Direktion* (med de saakaldte Husbøger, over Beboerne af Nyboders Huse, med Angivelse af Ind- og Fraflytning; de naar tilbage til 1669). Endelig findes der en stor Mængde *Skibsjournaler* (1675—1900).

L æ g d s r u l l e r.¹⁾

Ved Siden af den staaende Hær, der bestod af hvervede Soldater, for en stor Del Tyskere og andre Udlændinge, blev der 1701 og paany 1733 oprettet en national Militz af udskrevne Bønderkarle, stillede af Godsejerne i Forhold til Hartkornet. Ved den bekendte Forordning af 20. Juni 1788 om Stavnbaandets Ophævelse blev Udskrivningsvæsenet helt omordnet, saaledes at Godsejerne ikke mere havde Indflydelse paa, hvem der skulde være Soldater, og i Løbet af de følgende Aar gennemførtes en

¹⁾ H. Hjelholt: Lægdsrullerne og deres Betydning for slægtshistorisk Forskning (Fortid og Nutid XI 1—24).

omfattende Hærreform, hvorved Hvervningen praktisk talt helt afskaffedes og Militsen indarbejdedes i den egentlige Hær; fra 1803 kan man regne, at denne med faa Undtagelser udelukkende var udskreven og national.

Ved den 1788 ff. stedfundne Omordning af Udskrivningsvæsenet blev Landet inddelt i Lægder; i hvert Lægd, der ligesom nu i Reglen omfattede et Sogn; førte Lægdsmanden en Rulle over det værnepligtige Mandskab. Paa Grundlag heraf lod Lægdsforstanderen, d. v. s. Godsejeren, paa Krongods Amtsforvalteren, paa Strøgods Amtsforvalteren (fra 1791 Herredsfogden), udarbejde en Rulle for det under ham hørende Distrikt, som han indsendte til Land- og Krigskommissæren. I Begyndelsen var der 4 Land- og Krigskommissærer, men fra 1794 6, hvis Distrikter hvert omfattede 3 Amter, og som udarbejdede amtsvis indrettede Ruller, hvoraf Genparter tilstilledes dels Amtmanden og den Oberst, der forestod Sessionen, dels den øverste Chef for Udskrivningsvæsenet, Generalkrigskommissæren, der sorterede direkte under Generalitets- og Kommissariatskollegiet.

Ogsaa Flaaden fik fra gammel Tid delvis sit Mandskab ved Udskrivning, blandt den Del af Kystbefolkningen, som helt eller delvis ernærede sig ved Søfart og Fiskeri; de, der var optaget i de distriktsvis førte Søruller, kaldtes Sølimiter. I 1802 blev Søindrulleringen henlagt under de landmilitære Udskrivningsmyndigheder, og Land- og Krigskommissærerne kom derefter til at hedde Land- og Søkrigskommissærer.

I Rigsarkivet findes Generalkrigskommissærens Arkiv med Landlægdsruller fra c. 1790 og Søruller fra 1802 (for Fyns Vedkommende fra 1796) samt en Del spredte Søruller fra ældre Tid. Navnlig for Bondestandens Vedkommende er disse Ruller en saare værdifuld slægtshistorisk Kilde. De er indrettet lægds- og amtsvis; indenfor Amtet har Lægderne fortløbende Numre; ved Amtssammenlægningen 1793 ff. blev Lægdsnummereringen selvfølgelig ændret. For hvert 3. Aar findes en Hovedrulle, hvortil slutter sig aarlige Tilgangslister.

Landrullerne indeholder følgende Rubrikker: Gl. og nyt Løbenummer, Husfaderens og den værnepligtiges Navne, den værnepligtiges Fødested, Alder (i Aar), Højde, Opholdssted, Anmærkninger. Optagelse i Rullen skete allerede i det første Leveaar, og

ved de nyoptagne Drenge er som oftest Fødsels- eller Daabsdato angivet i Anmærkningsrubrikken. Her angives desuden, naar den værnepligtige møder paa Session og bliver Soldat og ved hvilket Regiment, naar han overtager Hus eller Gaard i Fæste, om han har Defekter, der gør ham utjenstdygtig, samt naar han slettes af Rullen (normalt ved 43—44 Aars Alderen, men ofte tidligere, fra 1849 normalt ved 38 Aars Alderen; sker det paa Grund af Dødsfald, angives Dødsaaet. Forlader han Lægdet, angives hans nye Lægdsrullebetegnelse, saaledes at man let kan følge den værnepligtiges Flytninger fra det ene Sogn til det andet. Landrullerne omfattede kun Bondestanden. Købstadbefolkningen gjorde kun Tjeneste i den kommunale Borgervæbning, og selv af Landbefolkningen var forskellige Kategorier fritagne for Værnepligten, nemlig Sønner af Adelen og dermed lige privilegerede, af gejstlige og verdslige Embedsmænd, Degne, Skoleholdere og Substituter; dersom en Mand udenfor Bondestanden brugte en Gaard paa Landet og ernærede sig af Bonde-Haandtering, kunde han faa sine Sønner fritaget for Værnepligten ved paa sin Grund at bygge et Hus med 3—4 Tdr. Land og der bosætte en Bondefamilie, eller ved at opføre en ny Gaard eller et Hus paa et Sted, som ikke før havde været dyrket eller beboet. Iøvrigt skiftede Reglerne for, hvem der var fritaget for Værnepligten, en Del i Tidens Løb.

Sørrullerne er i Hovedsagen indrettede som Landrullerne, men indeholder desuden Oplysninger om Sølimitens Befarethed, Dato for Søpatent, huslig Stilling, Antal af Børn m. m. Før 1849 blev Sølimiten undertiden staaende i Rullen til 70 Aars Alderen eller mere, men efter 1849 blev han slettet ved 50 Aars Alderen eller — dersom han ikke beskæftigede sig med Søfart eller Fiskeri — ved 38 Aars Alderen.

Generalkrigskommissærens Lægdsruller omfatter ikke Bornholm, der havde sin egen Militz.

Ved Plakat af 10. Maj 1843 blev paabudt Førelsen af særlige Lægdsruller over de i Købstæderne boende værnepligtige Personer.

Almindelig Værnepligt blev indført ved Lov af 12. Febr. 1849; dog beholdt Bornholm sit eget Forsvarsvæsen. Optagelse i Lægdsrullen skulde fra nu af ske straks efter Konfirmationen eller ved

det fyldte 15. Aar (siden 1869 i det Kalenderaar, da den værnepligtige fylder 17 Aar). Fra 1850 ophørte Godsejerne og Amtsforvalterne at være Lægdsforstandere; som saadanne fungerede udenfor København nu alene Politimestrene (By- og Herredsfogderne). 1851 ophævedes Generalkrigskommissariatet, hvis Forretninger overtoges af Justitsministeriet. Ogsaa Land- og Søkrigskommissærerne forsvandt, og der blev indrettet 8 Udskrivningsdistrikter, fra 1869 6 Udskrivningskredse, med hver sin Udskrivningschef; selvfølgelig blev Lægderne omnummereret i Overensstemmelse dermed.

R e g n s k a b e r.

Erslev: Rigsarkivet S. 80—82 og 97—109 (summarisk Registratur over de civile Regnskaber 1660—1848); Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1878 S. 107—39 (Registratur over militære Regnskaber til 1763); Thomas B. Bang: Lensregnskaberne og deres Benyttelse som historisk Kilde (Fortid og Nutid I S. 141—60); Carl Christiansen: Om Amtsregnskaberne som historisk Kilde (Fortid og Nutid IV S. 1—37).

Af de mangfoldige i Rigsarkivet opbevarede Regnskaber er Lens-, Amts- og Købstadregnskaberne af størst Betydning for Slægtsforskningen.

Lensregnskaber. Indtil 1660 var Danmark delt i en Mængde større og mindre Len, der styredes af adelige Lensmænd (jvf. Erslevs S. 137 nævnte Værk om Danmarks Len og Lensmænd). Oprindelig var mange af Lenene Tjeneste- eller Afgiftslen, d. v. s. Lensmanden skulde kun yde Krigstjeneste eller betale en aarlig Afgift, men oppebar iøvrigt selv Indtægterne af Lenet. Men fra Christian III's Tid blev de fleste Len Regnskabslen; Lensmanden kom paa fast Løn, og for Indtægterne af Krongodset, Skatterne og de andre kgl. Indtægter af Lenet aflagde han aarlige Regnskaber, som blev reviderede i Rentekammeret. Der er bevaret ganske enkelte Lensregnskaber fra omkr. 1500; i nogenlunde stort Antal findes de dog først fra Slutningen af det 16. Aarh., og fra Tiden 1610—60 er der bevaret tilnærmelsesvis fuldstændige Regnskabsrækker fra de fleste større Len. Et Lensregnskab bestod normalt af: det egentlige Regnskab med Bilag, en Jordebog og et Skattemandtal. I Jordebogen findes opregnet Kronens Fæstere i Lenet, sogne- og byvis, med Angivelse af den enkelte Fæsters

Afgifter, endvidere Selvejerne, men ikke Fæsterne paa de private Godser; disse er derimod delvis med i Skattemandtallerne, der er Registre over Indtægterne af de ekstraordinære Skatter og omfatter alle Skatteyderne. Ogsaa det egentlige Regnskab kan give værdifulde personalhistoriske Oplysninger; særlig Interesse har Indtægtsposterne Stedsmaal, Sagefald (Retsbøder), Lejermaalsbøder og Førlovspenge. Stedsmaal (Indfæstning) betaltes ved Overtagelsen af en Fæstegaard; foruden den tiltrædende anføres her gerne den afgaaede Fæsters Navn, ofte med udtrykkelig Angivelse af, at han var den nye Fæsters Fader. Førlovspenge var en Afgift af Arv, der førtes ud af Byen eller Retskredsen, og Tilførsler herom vil derfor i Reglen kunne belyse et Slægtskabsforhold. Om mere prominente Personer som Præster, Herreds- og Ridefogder indeholder Lensregnskaberne talrige Oplysninger.

Amtsregnskaberne. Ved Enevældens Indførelse skete der gennemgribende Ændringer i Lokalstyrelsen. Lenene omdannedes til Amter; i Stedet for Lensmændene kom »Befalingsmænd« eller Amtmænd, som de snart kom til at hedde; og den økonomiske Forvaltning overtoges af Amtsskrivere eller Amtsforvaltere, der indkasserede de kgl. Indtægter af Amtet og aflagde Regnskab herfor til Rentekammeret, det saakaldte *Amtsregnskab*. Indtil 1800 bestod dette normalt af fire Dele: 1. Kontributionsregnskabet, 2. Jordebogsregnskabet, 3. Konsumtions-, Familie- og Folkeskatregnskabet og 4. Regnskabet for de ekstraordinære Skatter.

1. *Kontributionsregnskabet* betragtedes som Hovedregnskabet og omfattede den straks efter 1660 indførte Matrikelskat (Kontribution) og de øvrige ordinære Hartkornsskatter (Korn- og Fourage-, Okse-, Flæske- og Rytterholdspengeskatte m. m.), endvidere adskillige personlige Afgifter samt en Række uvisse Indtægter (Sigt og Sagefald, Lejermaalsbøder, Førlovspenge og andre Arveafgifter o. s. v.). De slægts- og personalhistorisk værdifulde Oplysninger maa som Regel søges i Bilagene, hvorimellem der navnlig i det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh. findes fortrinlige Mandtaller, Oplysninger om Ændringer i Matriklen, Restancelister og andre Akter, der kaster Lys over de skatteydendes Ejendoms- og Formuesforhold.

2. *Jordebogsregnskabet*, over de af Kronens Fæstere betalte Land-

gildeydelse, maatte miste en stor Del af sin Betydning, da Kronen i Aarene efter 1660 paa Grund af den finansielle Nødstand havde afhændet en meget betydelig Del af sit Jordegods. Til dette Regnskab, der ofte er aflagt som en Del af Kontributionsregnskabet og da maa søges under dette, skulde normalt høre en Jordebog, men som oftest har man blot henvist til en tidligere Jordebog. Ved Hjælp af Rigsarkivets Seddelregistratur vil man let kunne finde, ved hvilke Regnskaber der ligger Jordebøger.

3. *Konsumtionen*, der indførtes 1660, var en Afgift paa Forbrug af indenlandske Varer — Føde- og Drikkevarer, levende Kvæg (Græspenge) og Spillekort — samt Vognmænd og Bryllupper. Til den egentlige Konsumtion sluttede sig fra 1671—72 en Folkeholdsskat og en Familieskat. Den første var en blandet Kop- og Formueskat, idet den var gradueret efter de paagældendes Formuesforhold, og hvilede ikke blot paa almindelige Tjenestefolk, derunder Bøndernes hjemmenværende Børn over 15 Aar, men ogsaa paa Statens Tjenere (Amtsskrivere, Ridefogder o. s. v.) og private Godsejeres Forvaltere og Fogder. Familieskatten var ligeledes en Kopskat, der svarede af alle paa Landet boende efter Antallet af Husstandens Medlemmer over 15 Aar (senere 12 Aar); Almuen (Fæstebønder og jordegne Bønder) samt Grever og Friherrer og visse andre gik dog fri. Som Bilag til Regnskaberne for disse Skatter ligger en Mængde Mandtaller, hvoraf nogle kun angiver Antallet af Tjenestefolk eller Husstandens Medlemmer, medens andre anfører de enkelte Personers Navne og undertiden Alder. Meget ofte var Konsumtions-, Familie- og Folkeskatten imidlertid forpagtet ud, som Regel amtsvis, og i saa Tilfælde mangler Mandtallerne; efter 1700 forekommer de kun sporadisk. I 1760 blev Personskatten ændret til en Hartkornsskat, og 1813 blev Konsumtions-, Familie- og Folkeskatten inddraget under de andre Hartkornsskatter.

Konsumtionsskatten paa Bryllupper — *Kopulationsafgiften* — har særlig stor slægtshistorisk Betydning. Udenfor København opkrævedes den til 1792, men i København, hvor den gik i Magistratens Kasse, helt ned til 1869 (jvf. S. 264). Fra Tiden før 1700 er Regnskaberne for Kopulationsskatten dog for største Delen gaaet tabt, og for Tiden 1700—1760 hører den til de i

Almindelighed bortforpagtede Skatter, for hvilke der praktisk talt ingen detaillerede Regnskaber findes; for Tiden 1761—92 er Regnskaberne derimod en saare værdifuld Kilde, der ikke alene erstatte tabte Vielsesprotokoller, men ogsaa har Betydning, selv om Kirkebøgerne findes, fordi de jævnlig giver flere Oplysninger end disse; f. Eks. er det meget hyppigt, at Regnskaberne i Mod-sætning til Kirkebøgerne meddeler Brudens Faders Navn, Stilling og Bopæl. Bondebefolkningen betalte ikke Kopulationsafgift, og om den giver disse Regnskaber derfor ingen Oplysninger¹).

4. *Ekstraskatteregnskaberne* er særlig talrige fra Tiden 1676—1720, da Staten paa Grund af de store Krige og Rustninger var i stadig Pengetrang. Med Hensyn til Oplysninger om Personer danner de et fortræffeligt Supplement til de øvrige Amtsregn-skaber. Særlig værdifulde er Kopskatteregnskaberne, der omfatter hele Befolkningen og er bilagt med fortrinlige Mandtaller; Børn under 10—12 Aar gik dog fri og er derfor ikke medtaget. De af Præsterne indleverede Sognemandtaller er ofte udførligere og i personalhistorisk Henseende derfor værdifuldere end de af Amts-skriveren paa Grundlag heraf udarbejdede Lister. For de øvrige Ekstraskatter var Bondestanden i Reglen fritaget.

Den første Ekstraskat efter Arveregeringens Indførelse var den allerede i Novbr. 1660 paalagte *Hovedskat*, der blev opkrævet ved særlige Kommissærer, hvis Regnskaber for en væsentlig Del er gaaet tabt; de bevarede ligger i Rigsarkivet i Gruppen »Mili-tære Regnskaber«, ganske enkelte ved Lensregnskaberne. Iøvrigt var de ekstraordinære Skatter i Hovedsagen følgende:

Den i Anledning af Prinsesse Anna Sophies Formæling 1664 udskrevne Prinsesseskat eller *Prinsessestyr* var en blandet Hart-korns-, Gage- og Personskat, for hvilken den egentlige Bonde-stand var fritaget. Af lignende Karakter var de i 1668, 1670, 1680 og 1749 udskrevne Prinsessestyrer.

Den skaanske Krig gav Anledning til en hel Række Ekstra-skatter, først Kobbberskatten 1674, derefter den 1676—79 hvert Aar udskrevne *Krigsstyr*, der ligesom Prinsessestyrerne kun ramte

¹) B. Tengnagel Jørgensen: Kopulationsskatten 1660—1869 (Hist. Medd. om København V, 1915, S. 141—54). — H. Malling har udarbejdet et — endnu utrykt — Register over alle de i Kopulationsregnskaberne opførte Vielser i Land-sognene indtil 1792 (i alt henved 8000 Vielser), se S. 95.

Folk af Indtægt, Formue og Rang samt Embedsmænd, medens *Ildsted-* og *Kvægskatten* 1677 og *Kop-, Kvæg- og Rentepengeskatten* 1678 ogsaa gik ud over Bønder, Husmænd og Inderster. Navnlig Regnskaberne for den sidstnævnte Skat er en fortrinlig historisk Kilde ved de udførlige Oplysninger om hele Befolkningen, dens Boliger og Kvægbesætninger samt udestaaende Midler.

Efter Krigen vedblev Ekstraskatterne; Kopskat, i Reglen kombinerede med Kvæg- og Ildstedsskatter, blev paalagt næsten hvert Aar 1682—92, 1682—83 kom en Landmaalingsskat paa Hartkornet og 1683, 1688 og 1691 Skatter af lignende Art som Krigsstyren 1676; 1699 kom en ny med forskellige andre Afgifter kombineret Kopskat samt en Tjenestekarle- og Drengeskate, 1704—05 en Kopskat m. m.

Krigen 1709—20 foraarsagede Udskrivning af aarlige Krigsstyrer 1710—21, en Kop- og Hesteskate 1711, Luksusskatter paa Karosser, Bærestole, Parykker, Fontanger og Folkeløn 1710 og paa Ligkister af Egetræ¹⁾ samt paa broderede og gallonerede Klæder 1717.

Saa kom der en lang Periode, hvor Ekstraskatterne var sjældne. 1727—28 og 1729—31 paalagdes i Anledning af de store Brande i Viborg 1726 og København 1728 en Brandstyr, 1743 en kombineret Formue- og Indtægts-, Kop-, Heste- og Luksusskat²⁾, 1757 en lignende, der tillige indbefattede Hartkorns- og Rangskate. For Kopskatten var i begge Tilfælde næsten hele Bondebefolkningen fri. Derimod ramte den i 1762 paalagte Ekstraskate, der var en maanedlig Kopskat og vedvarede til 1812, hele Befolkningen undtagen Børn under 12 (senere 16) Aar. I Anledning af denne Skate skulde Amtsforvalteren paa Grundlag af de indsendte Mandtaller forfatte et Generalmandtal, hvoraf der de første Aar findes en Genpart ved Regnskabet og iøvrigt maanedlige Af- og Tilgangslistes. Til Ekstraskatten af 1762 knyttedes 1764 en Rangskate; hertil kom desuden bl. a. 1768 en Saltskat (ophævet 1770) og en Embedsskat (ophævet 1845) samt 1791 en Tjenestekarleskat (ophævet 1803).

¹⁾ Uddrag af Regnskaberne i H. Malling: *Begravelser i Provinsen 1717—21* (i Pers. Tidsskr. 8. Rk., V, 146—155).

²⁾ Til Kopskattemandtallerne 1743 er udarbejdet et Seddelregister, omfattende baade København, Købstæderne og Amterne (i Rigsarkivet).

Man maa være opmærksom paa, at der for mange af de nævnte Ekstraskatter i Rentekammerarkivet findes Hovedregnskaber eller andet værdifuldt Materiale, der fortræffeligt supplerer Amtsregnskaberne.

Efter 1800 er Amtsregnskaberne mere summariske og Bilagene for en stor Del kasseret; for den slægtshistoriske Forskning er Tabet dog ikke stort, fordi der nu er langt rigere og lettere tilgængelige Kilder at øse af.

For Hørsholm Amt, Amager og Bornholm gjaldt særlige Beskatningsregler, se Christiansens ovennævnte instruktive Afhandling S. 27 f. Om Amtsinddelingen i ældre Tid, se J. Blochs Bog om Stiftamtmand og Amtmænd 1660—1848.

Til Amtsregnskaberne slutter sig *Regnskaberne for Grevskaber og Baronier*, *Rytterdistriktsregnskaberne* (*Regimentsskriverregnskaber*) samt *Regnskaberne for de kgl. Godser*. Man maa altid være opmærksom paa, om den Lokaltet eller de Mennesker, som man søger Oplysning om, hørte under et Amt, et Rytterdistrikt eller under et Grevskab eller Baroni.

Paa de mange i Tiden efter 1672 oprettede Grevskaber og Baronier traadte Lensbesidderens Forvalter i Amtsskriverens Sted, idet han paa Lensbesidderens Vegne opkrævede de kgl. Skatter og aflagde Regnskab for dem til Rentekammeret. Disse Regnskaber er af nogenlunde samme Beskaffenhed som Amtsregnskaberne, men er ikke som disse delt i flere Rækker og omfatter ikke Jordebogsafgifterne, der selvfølgelig hører hjemme i det private Godsregnskab.

Rytterdistrikterne opstod i 1670'erne, idet en stor Mængde Jordegods rundt om i Landet blev henlagt til Underhold for Rytteriet. Efterhaanden blev Ryttergodset afrundet ved Gods- og Mageskifter, og c. 1695 havde man 10 Ryttergodsdistrikter, 3 sjællandske, 2 fynske og 5 jyske. I Aarene 1718—20 foretoges en ny Regulering, saaledes at der dannedes 12 vel afrundede Ryttergodsdistrikter, hvert med en Regimentsskriver, der havde omtrent de samme Funktioner som en Amtsskriver. Størstedelen af Ryttergodset blev bortsolgt i Aarene omkring 1766—70. Rytterdistrikts- eller Regimentsskriverregnskaberne er af overvejende samme Beskaffenhed som Amtsregnskaberne, men gennemgaaende udførligere og indholdsrigere (se iøvrigt Christiansen S. 30 ff.).

Regnskaberne for de kgl. Godser (se Erslev: Rigsarkivet S. 103 f.) indbefatter ikke blot Jordebogs-, men ogsaa Skatteregnskaber.

Købstadregnskaberne. For adskillige Købstæders Vedkommende er der bevaret Regnskaber fra Tiden før 1660, i nogle Tilfælde endog fra det 16. Aarh.; efter 1660 er Regnskabsrækkerne for samtlige Købstæder omtrent fuldstændige. For hver By er Regnskaberne som Regel ordnede i een kronologisk Række, men de kan iøvrigt naturligt deles i 2 Grupper: de af Byfogden aflagte Regnskaber over *uvisse Indtægter* og de af Magistraten (eller af Byfogden, hvor ingen Magistrat fandtes) aflagte *Skatteregnskaber*.

De uvisse Indkomster var især Retsbøder (Sagefald), Lejermaalbøder og Førlovspenge. Navnlig Regnskaberne for disse sidste har betydelig slægtshistorisk Værdi som Erstatning for manglende Skifteprotokoller (saaledes for Københavns Vedkommende i det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh.).

De paa Byerne hvilende ordinære Skatter var i Enevældens ældste Periode Matrikelskatten (bortfaldt 1693) og en Grund- og Lejeskat (bortfaldt 1694); hertil kommer Konsumtionsafgiften og den dermed forbundne Folkeskat, der som Regel var bortforpagtet. De ekstraordinære Skatter var i alt væsentligt de samme som de under Amtsregnskaberne omtalte. Hertil kommer den i 1802 paalagte Bygningsafgift, der vedvarede til 1840.

Som Bilag ved Købstædernes Skatteregnskaber vil man som for Amtsregnskabernes Vedkommende finde en Mængde mere eller mindre udførlige Skattemandtaller. Man maa ikke glemme ogsaa at se efter ved Antegnelserne, hvor der ligeledes kan ligge Mandtaller og andet værdifuldt slægtshistorisk Materiale. Ligesom for Amtsregnskabernes Vedkommende er Perioden 1721—61 ret mager, men man vil i hvert Fald finde gode Kopskattemandtaller fra 1743—44. Fra 1762 til ind i det 19. Aarh. har man en fortrinlig Række Ekstraskattemandtaller, oftest halvaarlige med maanedlige Af- og Tilgangslistes. Bygningsafgiften af 1802 har givet Anledning til Udarbejdelsen af en Oppebørselsprotokol med gode Oplysninger om Husene.

For Københavns Vedkommende er Regnskaberne naturligvis særlig righoldige. Herhen hører det S. 180 i Noten omtalte Kopskattemandtall 1762.

Hertugdømmerne. Efter den i 1936 stedfundne dansk-tyske Arkivudveksling (se S. 174) findes praktisk talt alle nordslesvigske Regnskaber i Rigsarkivet; af de mellemslesvigske Regnskaber findes en Del af de ældre i Rigsarkivet, Resten i Statsarkivet i Kiel, hvor ligeledes de sydslesvigske og holstenske Regnskaber opbevares. Af de i Rigsarkivet opbevarede Regnskaber maa især fremhæves Haderslev Amts Regnskaber med en værdifuld Række Jordebøger; Haderslev Amt omfattede jo ogsaa det nuværende Kolding Herred samt en Del af Ribe Herred og af Tønder Amt.

LANDSARKIVERNE

I Landsarkiverne opbevares Lokalforvaltningens Arkivalier; hertil afleverer de lokale Embedsmænd efter bestemte Regler de ældre Dele af deres Arkiver, som de ikke mere eller kun undtagelsesvis har Brug for ved Besørgelsen af deres Embedsforretninger. Desuden har Landsarkiverne modtaget et betydeligt Antal Kommune-, Gods- og Privatarkiver.

Ved Ordningen af alle disse større og mindre Arkiver har man i Landsarkiverne fra første Færd lagt Proveniensprincippet til Grund (jfr. S. 159), og det er derfor af Betydning for Slægtsforskeren at gøre sig bekendt med Grundtrækkene af Lokaltstyrelsens Indretning i ældre og nyere Tid. Trykte Oplysninger om *den administrative Inddeling* finder man for den nyere Tids Vedkommende lettest i Postadressebogen (1. Udg. 1869) og i Traps Danmark (1. Udg. 1858—60) og sammes Slesvig (1864). For den ældre Tid maa man ty til Hof- og Statskalenderen, der begynder 1734, og som navnlig i Aarene omkring 1850 indeholder udførlige Oplysninger om administrative Forhold (bl. a. om Retskredsens Omfang), og til de S. 137 nævnte Værker om Amtmænd og Amtsforvaltere samt Appellinstansernes Embedsetat (om Landsoverretterne og de gamle Landsting). For alle tre Landsarkiver findes desuden haandskrevne Etater over Magistrater og Retsbetjente, med Oplysninger om Jurisdiktionerne og deres Omlægninger siden 1660.

Trykte *Registraturer* over Landsarkivernes Indhold foreligger endnu kun i ringe Omfang. Vejledende Arkivregistraturer V, Danmarks Kirkebøger, ved S. Nygård (1933), indeholder en sum-

marisk Fortegnelse over Kirkebogsbestanden i alle fire Landsarkiver, ogsaa det sønderjyske Landsarkiv i Aabenraa, og i det af Dansk historisk Fællesforening udgivne Tidsskrift »Fortid og Nutid« er der fremkommet flere instruktive Oversigter over enkelte Arkiver eller Arkivaliegrupper, som vil blive nævnt i det følgende. Til stor Nytte er ogsaa O. M. Hofman-Bang: Jens Sørensen og Maren Nielsdatter, Haandbog til Brug ved slægtshistoriske Undersøgelser ved det jyske Arkiv (Viborg 1927), hvori dels er givet kortfattede Oplysninger om Bestanden af de for Slægtsforskningen vigtigste Arkivalier, dels en udførlig topografisk Oversigt over Gods-Skiftejurisdiktionerne, — og endvidere W. Norvin: Kilder og Hjælpemidler til Lolland-Falsters Historie II (1919), der indeholder en summarisk Oversigt over Arkivalierne vedrørende denne Landsdel, ogsaa de i Rigsarkivet opbevarede. Iøvrigt er man henvist til at benytte de haandskrevne Registraturer. — Over de i Landsarkivet i Aabenraa opbevarede Arkivalier har Frode Gribvad givet en kort Oversigt: Landsarkivet i Aabenraa (i Fortid og Nutid, X, 1—20). En mere udførlig Oversigt er under Forberedelse og vil i nær Fremtid blive udgivet af Rigsarkivet. Ogsaa for de tre andre Landsarkivers Vedkommende er en saadan summarisk vejledende Arkivregistratur planlagt.

Den i det følgende meddelte Oversigt over de enkelte Grupper af Arkivfonds og deres slægtshistoriske Indhold gør lige saa lidt som Oversigten over Rigsarkivet Krav paa nogensomhelst Fuldstændighed. Den maa nødvendigvis holde sig til visse fælles Træk, og for Detaillernes Vedkommende maa henvises til Registraturerne over de enkelte Arkiver. Kun paa enkelte Punkter vil dette Princip blive fraveget.

S o g n e k a l d s a r k i v e r n e .

Sognepræsternes Arkiver vil som Regel være de første en begyndende Slægtshistoriker faar Brug for; de indeholder nemlig *Kirkebøgerne*¹⁾, som jo er den betydningsfuldeste slægtshistoriske

¹⁾ Th. Hauch-Fausbøll: Slesvigske Kirkebogsuddrag. Indledning (1908). S. Nygård: Jyske kirkebøger (Saml. t. jydsk Historie og Topografi 4. Rk. III S. 22—43); sammes Indledning i Vejledende Arkivregistraturer V. O. Olafsen: Kirkebøgerne i den norske Kirke (Norsk theologisk Tidsskrift 1905, S. 226—52). W. Jensen: Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, des Landesteils Lübeck und der Hansestädte (Quellen und Forschungen zur Familiengeschichte Schleswig-Holsteins II, 1936).

Kilde der findes. Som allerede nævnt indeholder 5. Bd. af Vejledende Arkivregistraturer (ved S. Nygård) en summarisk Fortegnelse over samtlige de i de fire Landsarkiver opbevarede Kirkebøger indtil 1891; herved er et blandt alle Slægtshistorikere længe næret Ønske omsider blevet opfyldt. I Registraturen er der ogsaa givet Oplysninger om de Forandringer af Sognegrænser, som har fundet Sted i Tidens Løb.

Allerede i Oldtidens kristne Menigheder synes man at have ført Bøger over Medlemmerne, men heraf er intet bevaret, og i Middelalderen ophørte man helt at føre saadanne Bøger. De nuværende Kirkebøgers Historie kan neppe med Sikkerhed spores længere tilbage end til det 13. Aarh. I Frankrig og Italien skal der være bevaret enkelte Kirkebøger fra det 14. Aarhundrede. For den katolske Kirke var de bl. a. et Middel til at føre Kontrol med, at de kanoniske Forbud mod Ægteskabet mellem nær beslægtede Personer blev overholdt, og med denne Motivering blev de paabudt flere Steder i det 15. Aarhundrede, af Biskoppen af Nantes allerede 1406, i Spanien 1497. Ud fra mere verdslige Motiver blev Førelsen af dem paabudt 1539 af den franske Konge Frans I.

I Tyskland og Schweiz var det Reformationen, der gav Stødet til, at man begyndte at føre Kirkebøger. Her kendes kun enkelte middelalderlige Kirkebøger (Klein-Basel 1490—97, Annaberg 1498). I en Række protestantiske Byer begyndte man allerede i 1520'erne at føre Daabs- og Vielsesregistre, bl. a. for at bekæmpe Gendøberiet, og Skikken bredte sig i den følgende Tid rundt om i det protestantiske Tyskland. I de katolske Dele af Landet blev Kirkebøgerne først almindelig indført, efter at Tridentinerkonciliet i 1563 havde truffet Bestemmelse herom. Mange af de ældre Kirkebøger er naturligvis gaaet tabt, til Dels allerede under Trediveaarskrigen.

I Nederlandene gaar de reformerte Kirkebøger tilbage til 1524, medens de katolske i Almindelighed først begynder efter 1563; i Belgien er den ældste St. Gudule i Bruxelles fra 1482. I England blev Kirkebøger paabudt 1538, efter Henrik VIII's Brud med Paven, i Skotland 1551; i det katolske Irland blev de derimod først almindelig indført i det 19. Aarhundrede, dog begynder St. John i Dublin 1619. I Rusland indførtes Kirkebøger først 1764.

I Norge blev Førelsen af Kirkebøger først almindelig paabudt ved Christian V's Kirkeritual 1683, i Sverige ved Kirkeloven 1686, men i begge Lande er der bevaret adskillige Kirkebøger fra første Halvdel af 17. Aarhundrede.

Den ældste danske Kirkebog, som man har Efterretninger om, er Præsten Jost Poulsens Optegnelser om døbte, viede og døde i Nakskov 1572—90. Disse Optegnelser kendes nu kun af de Uddrag, som skyldes Anders Pedersen Perlestikker, der ogsaa selv gjorde lignende Optegnelser fra sin Tiltrædelse som Sognepræst i Nakskov 1618 til sin Død 1629. Hans over 1000 Sider store og pynteligt førte Optegnelsesbog, »Perlestikkerbogen«, opbevares nu i Kommunearkivet i Nakskov. Foruden de nævnte Lister indeholder den ogsaa Notitser om Præstekaldets Indtægter, mærke-

lige Begivenheder i Byen o. s. v.¹⁾. Omtrent samtidig med Jost Poulsens Optegnelser er de ældste bevarede nordslesvigske Kirkebøger: Hjordkær (beg. 1573) og Aastrup (1574); derefter følger Højsted (1590), Grarup og Starup (1593—96), Døstrup (1603) og Hagenbjerg (1606). Den ældste bevarede Kirkebog fra det gamle kongerigske Danmark er Nordby paa Fanø (1611). Omtrent samtidig med »Perlestikkerbogen« er Holmens Kirkes ældste Daabs- og Vielsesbog, der begynder 1617, og i de nærmest følgende Aar var der adskillige Præster rundt om i Landet, som af egen Drift begyndte at føre Kirkebøger, i flere Tilfælde rimeligvis fordi de havde lært Skikken at kende under Studieophold i Tyskland.

Noget Paabud om at føre Kirkebøger kendes ikke i Danmark før 1607, da Odense-Bispen Hans Knudsen Veile gjorde et aabenbart fuldkommen resultatløst Forsøg paa at faa Stiftets Præster til at føre Fortegnelser over døbte, viede og begravede²⁾. Heldigere var Sjællands Biskop Jesper Brochmand, da han i 1641 i en Synodeskrivelse gav sine Præster et tilsvarende Paalæg og udtrykkeligt bestemte, at Kirkebøgerne skulde blive ved Embedet og altsaa ikke var Præstens private Ejendom, som han kunde tage med sig ved Forflyttelse. At Skrivelsen gjorde sin Virkning, ses af, at flere Kirkebøger netop begynder 1641 eller nærmest efter. Rimeligvis var det ogsaa Jesper Brochmand selv, der udvirkede, at der 20. Maj 1645 udgik et saalydende kgl. Missive til Sjællands Biskop:

Vor synderlig Gunst tilforn. Vi bede eder og naadeligen ville, at I Præsterne udi eders Stift alvorligen tilholder, at de herefter holder rigtig Kirkebog ved Dag og Datum paa, hvor mange udi deres Sogne fødes, hvo der til Fadder staar, og hvor mange aarligen tilsammen vies og dør. Ville og naadeligen, at I siden skal have god Indseende med, at saadant af dennem efterkommes. Saafremt nogen Præst herudinden forsømmelig findes, skal han dermed have forbrudt hans Kald.

Tilsvarende Kongebreve udgik 17. Maj 1646 til Bisperne i Jylland, Fyn og Skaane, og dermed var Sognepræsternes Pligt til at føre Kirkebøger officielt fastslaaet. Den blev yderligere indskærpet 1683 ved Christian V.s Danske Lov og ved Kirke-

¹⁾ Jfr. P. H. Boye: Nogle Bidrag til Nakskovs Statistik etc. (Nyt hist. Tidsskr. 5. Bd. S. 125—98).

²⁾ H. F. Rørdam i Saml. t. Fyens Hist. og Topographie VII 346.

ritualet af 25. Juli 1685. Af de bevarede Kirkebøger begynder en stor Del i 1645—46 eller nærmest følgende Aar, og der kan neppe være Tvivl om, at Forordningen snart er bleven efterkommet overalt i Danmark.

Lige ned til det 19. Aarhundrede var det overladt til Præstens eget Forgodtbefindende, hvorledes han vilde føre Kirkebogen. De ældre Kirkebøger er derfor højst forskellige baade i ydre og indre Henseende. De findes i alle Formater, lige fra stort Folio til lille Oktav, nogle er smukt ført og let læselige, andre er saa slet og gnidret skrevet, at det selv for den mest drevne Arkivforsker kan være svært at læse dem, tilmed da Skriften ofte i Tidens Løb er bleven stærkt afbleget og udvisket. Mange Steder er Listerne over Daab, Vielse og Begravelse ført hver for sig, ja det hænder, at der er ført særlig Daabsbog for Børn udenfor Ægteskab. I andre Sogne er de forskellige Ministerialia indført i Kirkebogen uden Sondring, blot i kronologisk Orden, ofte paa en temmelig uoverskuelig Maade. Undertiden er Kirkebogen fælles for Hoved- og Annekssogn; de to Sognes Ministerialia kan da være indført i hver sin Del af Bogen, eller jævnsides i hver sin Kolonne. Kort sagt, Variationerne er mangfoldige.

Da Kirkebogen var en Slags Journal over de af Præsten foretagne kirkelige Handlinger, er det Daabs- og Begravelsesdagen, der anføres, men indtil henimod 1800 kun sjældent Fødsels- og Dødsdag. Det hænder forøvrigt, at der overhovedet ingen Dato er anført, og at det kan være vanskeligt nok at konstatere, under hvilket Aar en Tilførsel maa henføres. Ved Daabstilførslerne er altid Faderens Navn anført, medens Moderens ofte er udeladt; derimod er Fadderne som Regel nævnt.

Ofte er der særlige Tilførsler om Trolovelse, ja det er ikke ualmindeligt, at kun Trolovelsen er indført i Kirkebogen, men ikke den paafølgende Vielse. Trolovelsen var en særlig kirkelig Ceremoni, der blev afskaffet ved Fdg. 4. Jan. 1799; efter den Tid er der ofte ført særlige Lister eller Bøger over Indskrivning til Ægteskab, med Angivelse af Forlovere eller disses egenhændige Underskrifter. Adelige og andre Rangspersoner var fritaget for Trolovelse og Lysning, og det blev derfor en Modesag for Folk af Mellemlassen at opnaa den samme Fritagelse ved at løse Kongebrev.

Ved Tilførsler om Begravelse er ofte, men langt fra altid den afdødes Alder angivet, undertiden temmelig unøjagtigt.

Mange af de gamle Kirkebøger indeholder særlige Lister over Kommunikanter (Altergangsgæster) samt Tilførsler om offentlig Absolution (Skriftemaal, for Folk, der havde forsyndet sig mod den kirkelige Disciplin, navnlig mod det 6. Bud) og om Introduktion (de gifte Kvinders højtidelige Indledning i Kirken efter Barselfærd). Ofte er dog Kommunikantlisterne indført i Præstens Embedsbog, den saakaldte »liber daticus«, eller i særlige Kommunionbøger. Da i ældre Tid praktisk talt alle Mennesker gik til Alters mindst et Par Gange om Aaret, er disse Lister af ikke ringe personalhistorisk Værdi. Dette gælder naturligvis i endnu højere Grad om Konfirmandlisterne. Konfirmationen blev indført ved Forordn. af 13. Jan. 1736. I det 18. Aarhundrede var det ret almindeligt, at de unge Mennesker først blev konfirmerede i 17—18 Aars Alderen eller endnu senere. Ofte maa Konfirmandlisterne søges i Embedsbogen eller Kommunionbogen.

Kirkebogen skulde føres af Sognepræsten og blev ogsaa som Regel ført af ham. Det hændte dog, at Kapellanen eller Degnen førte den paa hans Vegne, og undertiden førte baade Præst og Degn Kirkebog. I enkelte Sogne blev den forsynet med mere eller mindre vellykkede alfabetiske Register.

Et betydningsfuldt Fremskridt skete ved Reskript af 11. Dec. 1812. Ved dette indførtes Kirkebøger af en bestemt skematisk Type, med særlige Afsnit til fødte, konfirmerede og døde af hvert Køn, til Vielser og til Til- og Afgang samt et Jævnførelsesregister. Og det bestemtes, at Kirkebogen fremtidig skulde føres i to lige-lydende Eksemplarer, det ene (Hovedministerialbogen) af Præsten, det andet (Kontramministerialbogen) af Degnen (Kirkebylæreren).

Nye Skemaer til Kirkebøgerne indførtes ved kgl. Resol. af 19. Aug. 1851 og senere ved Kultusministeriets 'Bekendtgørelse af 31. Okt. 1891, der indeholder de endnu gældende Forskrifter om Kirkebøgernes Førelse, Konferering og Opbevaring. I det store og hele har Udviklingen været den, at de meddelte Oplysninger er blevet mere og mere udførlige. Efter det fra Begyndelsen af 1892 indførte Skema skal ved Vielser angives Brudgommens og Brudens fulde Navn, Fødested, Fødselsaar og -dag, Stilling og Bopæl; ved Enkemænd, Enker og fraskilte anføres

sidste Ægtefælles fulde Navn og Dødsdag eller Dato for Ægteskabets Ophævelse og for Tilladelse til at indgaa nyt Ægteskab. Ved Dødsfald anføres den afdødes Stilling og Bopæl, Alder og Fødested og Forældrenes Navne, Stilling og Bopæl; ofte er den afdødes Fødselsdag og -aar angivet. Og Rigtigheden af alle disse Data sikres derved, at de skal indføres efter fremlagte Attester. Kirkebøgerne før 1891 er som Regel ikke nær saa udførlige.

Efter det ældste, i 1812 indførte Skema skulde Tilførslerne om Konfirmation indeholde Oplysning om, naar og af hvem Konfirmanden var bleven vaccineret; da denne Oplysning ogsaa ofte findes ved Daab og Vielse, kan den tjene til at identificere Personer med almindelige Navne.

Til- og Afgangslisterne indeholder som Regel kun Tjenestefolk og ligestillede, der havde Pligt til hos Sognepræsten at melde Tilflytning til og Bortrejse fra Sognet. Ved Hjælp af disse Lister kan man følge de unge Karle og Piger paa deres Flytninger fra Sogn til Sogn; ofte faar man ogsaa at vide, hvem de havde tjent eller skulde tjene (Karlene kan man jo ogsaa følge ved Hjælp af Lægdsrullerne, jfr. S. 203 ff.). Desværre er Listerne ofte kun maadeligt ført, og de ophørte, da Tyendekontrollen i Henhold til Lov af 15. Maj 1875 gik over til Politimesteren.

Det almindelige Jævnførelsesregister skulde efter sin Idé føres saaledes, at man her under ét skulde kunne finde Henviisning til alle Kirkebogstilførsler i Sognet vedrørende en bestemt Person. Som Regel har Kirkebogsføreren dog ikke gjort sig den Ulejlighed. Ofte er det ført alfabetisk, men de fleste Steder er det saa mangelfuldt, at det nærmest maa betegnes som værdiløst, og efterhaanden ophørte man allevegne at føre det; enkelte Steder er man dog blevet ved til henimod 1890.

I Tidens Løb er en meget stor Del af de gamle Kirkebøger gaaet tabt, ved Ildebrand eller Vanrøgt. Nu vil man i Landsarkiverne finde praktisk talt alle bevarede Kirkebøger indtil 1812—14 og Kontraminiſterialbøgerne til 1891, medens Hovedminiſterialbøgerne efter 1812—14 stadig opbevares ved Embederne.

Af Sognekaldsarkiversnes øvrige Indhold er allerede nævnt Kommunionbøgerne, Tillysnings- eller Forloverbøgerne samt Embedsbogen (liber daticus), hvor man kan finde Oplysninger om

Sognets Præster, deres Embedsindtægter o. l. Sognepræsten var paa Landet Formand for (i Købstæderne Medlem af) den ved Rgl. 5. Juli 1803 oprettede Fattigkommission og tillige for Skolekommissionen, og i Sognekaldsarkiver for Landsogne finder man derfor begge disse Kommissioners Forhandlings- og Regnskabsprotokoller samt undertiden Skoleprotokoller, Vaccinationsbøger m. m.

I *Slesvig* blev Kirkebøgerne paabudt ved Reskript af 13. Sept. 1646. En bestemt skematisk Form blev indført 1762—63, og ved Reskript af 17. Okt. 1775 blev det paabudt at føre Kirkebogen i to Eksemplarer og at tage Afskrift af Kirkebøgerne 1763—75. I den danske Del af Sønderjylland er Kirkebøgerne nu centraliserede i Landsarkivet i Aabenraa paa lignende Maade som i det øvrige Danmark; dog er Hovedministerialbøgerne kun afleveret til 1763.

Paa *Færøerne* er Kirkebøgerne centraliserede i det nys oprettede Arkiv i Thorshavn. De *grønlandske* Kirkebøger opbevares i Grønland; i det sjællandske Landsarkiv findes nogle af dem i Ekstrakt-Afskrift. Her findes ogsaa Kirkebøgerne for de tidligere *dansk-vestindiske* Øers lutherske Menighed samt for den hollandsk-reformerte Menighed paa St. Croix.

De øvrige dansk-vestindiske Kirkebøger maa søges hos de respektive Præster paa Øerne, nemlig for St. Thomas og St. Jan: den engelsk-episkopale Kirke 1820 ff., den romersk-katolske Kirke 1778 ff., de mæhriske Brødremenigheder (Herrnhut-terne) 1736 ff., den hollandsk-reformerte Menighed 1744—1812 og 1828 ff., den jødiske Menighed 1792 ff. (Fødsler og Dødsfald) og 1841 ff. (Vielseer); for St. Croix: den engelsk-episkopale Kirke i Christianssted 1761 ff., i Frederikssted 1820 ff., den romersk-katolske Kirke i Christianssted 1819 ff., i Frederikssted fra 19. Aarhundredes Begyndelse, de mæhriske Brødremenigheder fra c. 1756¹⁾.

Fra de danske Besiddelser paa Guinea-Kysten er vistnok ingen Kirkebøger bevarede. I det sjællandske Landsarkiv findes nogle Kirkebøger (1707—1888) for Missionsmenigheden i *Trankebar* (Jerusalems-Kirken), hvorimod Kirkebøgerne for Trankebars Hovedkirke, Zions-Kirken, opbevares i Archdeacon's Office i Madras, medens de for St. Olave's Church i *Serampore* fra 1816 eksisterende Bøger for den danske Menighed findes i Diocesan Registry Office, Calcutta.

¹⁾ De angivne Aarstal er taget fra en ikke fuldt autentisk Kilde og er derfor muligvis unøjagtige.

Kirkeinspektionsarkiver.

V. Hermansen: Registratur over Kirkeregnskaber for Sjællands og Maribo Stifter (Fortid og Nutid VIII, 1930, 81—130); Holger Hansen: Registratur over Kirkeregnskaberne fra Fyens Stift og Als (Fortid og Nutid VIII, 1931, 279—300).

Hovedindholdet af disse Arkiver er Regnskabsbøger. Førelsen af Kirkeregnskabsbøger blev paabudt ved Christian IV's Reces af 27. Febr. 1643, men mange Steder begynder de allerede i det 16. Aarhundrede, altsaa længe før Kirkebøgerne. For Personalhistorien har de navnlig Betydning ved deres Oplysninger om mere prominente Begravelser; ogsaa Stolestaderegnskaberne har slægtshistorisk Interesse. Kirkearkiverne kan desuden indeholde Godsarkivalier (Jordebøger, Skifte- og Fæsteprotokoller), Arkivalier vedrørende Skole- og Fattigvæsen samt Korrespondance m. m. Som særlig righoldige kan nævnes St. Petri tyske Kirkes og Roskilde Domkirkes Arkiver; til det sidste slutter sig Sjællands Stiftsskrivers Arkiv, der hovedsagelig rummer Regnskabsbøger for de saakaldte Stiftskirker.

Provstearkiver.

Fra Reformationstiden til Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var der som Regel en Provst i hvert Herred, valgt af og blandt Herredets Præster (Valget skulde bekræftes af Biskoppen). Herredsprovsten havde Tilsyn ikke blot med Præsterne, men ogsaa med Degne, Substitutter og Skoleholdere, der alle henregnedes til den gejstlige Stand. Han forrettede Skifter, var Overformynder og holdt Auktioner efter dem, dømte i Provsteretten, der var Gejstlighedens og overhovedet den lærde Stands Værneting i alle Sager af gejstlig Natur, og deltog i de aarlige Lande- eller Provstemoder (jfr. S. 223). Ved Fdg. af 5. Dec. 1806 bestemtes det, at der fremtidig i hvert Amt kun skulde være een Provst, Amtsprovsten, som efterhaanden ved indløbende Vakancer skulde overtage Herredsprovsternes Funktioner, med Undtagelse af Skiftejurisdiktion, Overformynderi og Auktionsvæsen, der skulde overgaa til den civile Øvrighed (jfr. S. 244); Provsteretten skulde beklædes af Provsten og den stedlige Underdommer, og Begrebet »gejstlige Sager« blev nærmere afgrænset. Det viste sig snart at være upraktisk med de store Amtsprovstier, og ved Resol. 17. Juli 1822 gik man over til den nugældende Ordning med Distriktsprovstier, der som Regel omfatter et eller to Herreder.

Da Provstearkiverne i Tidens Løb ideligt er blevet flyttet rundt fra een Præstegaard til en anden, er de ofte meget slet bevarede. Hovedindholdet er de gejstlige Justits-, Skifte-, Overformynderi- og Auktionsprotokoller, for det 19. Aarhundredes Vedkommende navnlig Korrespondancesager, deriblandt undertiden i særlig Afdeling Ansøgninger om Skolelærerembeder, der kan indeholde fortræffelige biografiske Oplysninger, samt Visitsatsbøger og Protokoller over Kirke- og Præstegaardssyn. De gamle Herredsbøger indeholder undertiden gode Oplysninger om Herredets Præster, men er som oftest gaaet tabt.

Bispearkiver.

Over disses Indhold foreligger der i Tidsskriftet »Fortid og Nutid« en Række instruktive Oversigter af Holger Hansen: Oversigt over Sjællands Bispearkiv og Stiftsøvrigheds Arkiv (V 45—54) og Lolland-Falsters Stiftsarkiv (VII 30—36), og af Hans Knudsen: Det fynske Bispe- og Stiftsøvrighedsarkiv (VI 65—74) og De jyske Bispearkiver (V 81—103). — Den nuværende Stiftsinndeling beror paa to kgl. Anordninger af 15. Novbr. 1922; herved deltes Sjællands Stift i Københavns og Roskilde Stifter, der oprettedes et Haderslev Stift, og de jyske Stifters Grænser undergik betydelige Ændringer. Det er naturligvis den gamle Stiftsinndeling, der ligger til Grund for de i Landsarkiverne opbevarede Bispearkivers Ordning.

Om Bispearkiverne gælder i personalhistorisk Henseende det samme som om Provstearkiverne, at de navnlig giver Oplysninger om Præster, Degne og Folkeskolens Lærere. I Modsætning til Provstearkiverne er de gennemgaaende velbevarede. En Undtagelse herfra er det sjællandske Bispearkiv, der gik til Grunde ved Københavns Brand 1728 og senere i 1884 var Genstand for hensynsløse Kassationer, hvorved bl. a. en lang Række Provsteindberetninger gik tabt.

Laaland-Falster hørte oprindelig under Fyns Stift, men blev ved kgl. Anordning af 30. Dec. 1803 udskilt herfra som et særligt Stift. Dets Arkiv (i Landsarkivet i København) omfatter ogsaa de Dele af Fyns Stifts Arkiv ældre end 1803, som specielt vedrører Laaland-Falster, medens de for hele Fyns Stift fælles Protokoller naturligvis maa søges i Odense. — Ogsaa Als og Ærø hørte til Fyns Stift, men udgjorde 1819—64 et særligt Stift, af hvis Arkiv den ærøske Del nu opbevares i det fynske Landsarkiv. Sagerne vedrørende Als er afgivet til Landsarkivet i Aabenraa.

I alle Bispearkiverne udgør *Korrespondancen* den største og vigtigste Arkivaliegruppe. I det sjællandske Bispearkiv er de indkomne Sager indtil 1820 ordnet herreds- eller provstivis, og det er derfor temmelig let at finde sig til rette i dem. Der findes herimellem en Mængde Ansøgninger og andet værdifuldt personalhistorisk Stof. Brevjournalerne er for denne Tid kun til ringe Nytte eller mangler helt, og Kopibøgerne over udgaaede Breve er besværlige at arbejde med, fordi de er vanskelige at læse og mangler Registre. Fra 1821 er ført en kombineret Journal og Brevbog, med Register, og Sagerne ligger som Bilag dertil. Ogsaa i flere af de andre Bispearkiver er den ældre Korrespondance ordnet efter topografiske Hensyn.

Af de øvrige Arkivalier er der her særlig Grund til at fremhæve *Vitaprotokollerne*, der indeholder korte Selvbiografier, skrevne af de teologiske Kandidater ved deres Ordination. Indtil midt i det 19. Aarhundrede blev de altid affattet paa Latin. Det siger sig selv, at disse Biografier er en Kilde af første Rang til Præsternes Historie. Vitaprotokollerne begynder for Sjællands Stift 1728, Fyns Stift 1730, Aalborg Stift 1683, Viborg Stift 1771, Aarhus Stift 1785, Ribe Stift 1731. Hertil slutter sig *Edsbøgerne* og Bøger over *Kollatser* og *Kaldsbreve*, der ogsaa omfatter Degnene og gaar længere tilbage i Tiden end Vitaprotokollerne (*Edsbøger*: Fyn 1616—63, 1718—68, Aalborg 1673—1860, Viborg 1726—1826, Aarhus 1645—1815, Ribe 1643—1768; *Kollatsbøger*: Sjælland 1806—40, Fyn 1731 ff., Viborg 1670 ff., Aarhus 1645 ff.). — Bispernes *Visitatsbøger* kan give værdifulde karakteriserende Oplysninger om Præste, Degne og Skolelærere.¹⁾

Landemodeprotokollerne refererer Forhandlingerne paa Provstesteller Landemodet, en Forsamling af Stiftets Provster, der holdtes og stadig holdes hvert Aar under Forsæde af Biskop og Stiftamtmand. For Sjællands Stifts Vedkommende gaar de tilbage til 1540, dog kun i senere Afskrift. Personalhistorisk Interesse har især Referaterne af de fra Provsteretterne appellerede Sager samt Oplysningerne om nye Interessenter i den gejstlige Enkekasse og om Dødsfald blandt Interessenterne. Allerede i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede oprettedes der i

¹⁾ Se f. Eks.: J. P. Mynsters *Visitatsdagbøger 1835—53* ved Bjørn Kornerup, I-II, Kbh. 1937.

samtliges Stifter *Enkekasser* for Stiftets Gejstlighed (jfr. S. 190 ff.). For Sjællands Stifts Vedkommende er Enkekassens Regnskaber bevarede fra 1676, om end med store Huller i Rækken.

De mangfoldige *Indberetninger*, som findes i Bispearkiverne, og som i nogle Tilfælde gaar tilbage til 16. Aarhundrede, har vel overvejende topografisk og almindelig kulturhistorisk Interesse, men kan dog ogsaa være Slægtshistorikeren til Nytte. Saaledes indeholder Indberetningerne til Hofmans Foundationer (i Sjællands Bispearkiv) Gengivelse af en Mængde Gravindskrifter o. l.

I flere Bispearkiver findes *Tamperretsprotokoller*. Tamperretten var en delvis gejstlig Domstol, der dømte i Ægteskabssager. Den ophævedes ved Fdg. 1. Dec. 1797. I Sjællands Stift beklædtes Tamperretten af Konsistorium og Stiftamtmand, og Protokollerne findes i Universitetets Arkiv, i Rigsarkivet.

Aalborg Bispearkiv indeholder en Samling *gejstlige Skiftebreve* 1670—1774.

Stiftsøvrighedsarkiver.

Stiftsøvrigheden bestaar af Biskop og Stiftamtmand; den fører Tilsyn med Forvaltningen af Kirkernes Midler og reviderer de indsendte Regnskaber. I nogle Stifter udgør Stiftsøvrighedsarkivet en Del af Bispearkivet, i andre (f. Eks. Sjællands Stift) er det selvstændigt. Indholdet er hovedsagelig Korrespondance og Regnskaber samt Bøger over Sognekaldenes Embedsindtægter, de saakaldte Stifts- eller Landebøger. Den personalhistoriske Værdi er kun ringe.

Skolearkiver.

Af de mange i 1739 og senere nedlagte Latinskolors Arkiver er en stor Del gaaet tabt. Hvad der er bevaret, findes nu i Landsarkiverne, hvor man ogsaa vil finde de ældre Dele af de endnu bestaaende Statsskolors samt adskillige Privatskolors og Seminariers Arkiver. Foruden Korrespondance og Regnskabssager indeholder disse Arkiver ofte Discipel-, Censur- og Stipendieprotokoller samt Eksamensprotokoller. De lærde Skolors Disciple havde i ældre Tid gerne Privilegium paa at synge for Betaling ved Begravelser i Byen, og Regnskabsprotokollerne indeholder derfor ofte Notitser om saadanne Begravelser, der fortræffelig supplerer Kirkebøgerne. Af særlig stor Betydning for Personal-

historien er »Vor Frue Skoles Ligbøger« 1711—97 og Skolens Lippengeregnskaber 1584—1612 (jfr. S. 101).

I det sjællandske Landsarkiv findes ogsaa *Veterinærskolens* Arkiv.

Hospital s a r k i v e r.

Ved Hospitaler forstod man i ældre Tid ikke blot Sygehuse, men ogsaa Lemmestiftelser eller Alderdomshjem. Af saadanne »Hospitaler« eksisterer endnu adskillige. I Landsarkiverne findes Arkiverne fra adskillige Provinsbyers »Hospitaler«, hvoraf Indholdet væsentligst er Korrespondance og Regnskabssager samt Godsarkivalier (bl. a. Jordebøger og Fæste-, Skifte- og Overformynderiprotokoller).

Det første Hospital i moderne Forstand her i Landet var det i 1757 oprettede *Frederiks Hospital*, af hvis Arkiv de ældre Dele (indtil ca. 1850) er afleveret til Landsarkivet i København. Af Indholdet er der Grund til at fremhæve Indlæggelsesprotokollerne, med summarisk Angivelse af Patienternes Alder og Fødested (Landsdelen), samt Dødsprotokollerne, hvortil der er gode Registre.

L æ g e a r k i v e r.

Af Stiftsfysikus- og Distriktslægearkivernes Indhold er der her kun Grund til at nævne Vaccinationsprotokollerne, der gaar tilbage til Begyndelsen af det 19. Aarh. De øvrige herhen hørende Arkivalier er for Størstedelen utilgængelige; dette gælder ogsaa de af Jordemødrene førte Fødselsprotokoller.

Herredsfoged-, Birkedommer- og Byfogedarkiverne.

Fra ældgammel Tid har Danmark i jurisdiktionsmæssig Henseende været inddelt i *Herreder*. Paa Herredstinget udøvedes den dømmende Myndighed oprindelig af folkevalgte Nævninge, men gik i det 16. Aarh. over til Herredsfogden, der ligesom Herredsskriveren indtil 1660 udnævntes af Lensmanden og efter dette Tidspunkt af Kongen.

Ved Siden af Herredsjurisdiktionererne opstod i Tidens Løb et stort Antal *Birker*, Landjurisdiktioner, der af en eller anden Grund udskiltes fra Herrederne, og hvor der indtil 1683 (Danske

Lov) gjaldt særlige Retsregler. Navnlig fik siden det 15. Aarh. de adelige Godsejere i stor Udstrækning Birkeret for deres Hovedgaarde med tilliggende Bøndergods, med Ret til at udnævne Birkedommer og Birkeskriver; siden 1690 skulde disse Udnævnelser dog stadfæstes af Kongen, og fra 1809 havde Birkeejerne kun Indstillingsret. Ogsaa paa Kronens og Kirkens Gods oprettedes der Birker, og desuden var der nogle saakaldte Bondebirker; den gejstlige Birkejurisdiktion forsvandt dog ved Reformationen. De paa Rytterdistrikterne i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh. oprettede Birker havde ligesom Grevernes og Friherrernes og enkelte andre Birker indtil 1805 det Privilegium, at Domme herfra appelleredes direkte til Højesteret, uden om Landstinget.

I *Købstæderne* fandtes indtil 1805 som Regel to Domstole, Bytinget med Byfogden som Dommer, og Raadstueretten, hvor Magistraten dømte. De to Retters indbyrdes Competence var længe ret uklar, men i det 17. Aarh. blev Bytinget det rette Forum for alle almindelige Retssager i første Instans, medens Raadstueretten blev en Specialret for visse særlige Sager (Konsumtionssager, Handels- og Lavssager m. m.), dog med Undtagelse af København og nogle af de større Provinsbyer, hvor Raadstueretten traadte i Landstingets Sted som Appellinstans, saaledes at Sagerne herfra gik direkte til Højesteret.¹⁾ Raadstueretterne ophævedes 1805. Deres Arkivalier maa søges i Raadstuearkiverne (jfr. S. 253). Saavel Byfogden som By- og Raadstueskriveren og Magistraten blev efter Enevældens Indførelse altid udnævnt af Kongen.

Indtil langt hen i det 18. Aarh. var Herredsfogder, Birkedommere og Byfogder samt Retsskriverne saa at sige altid ustuderede Lægfolk, med ringe eller slet ingen juridisk Viden ud over den, de efterhaanden kunde erhverve sig i Praksis; desuden var de for det meste elendigt lønnede. Det første raadede man Bod paa ved et forbedret juridisk Studium ved Universitetet og ved de i 1736 indførte juridiske Eksaminer, det sidste bl. a. ved i stor Udstrækning af gennemføre den Praksis at lade flere Embeder og

¹⁾ De paagældende Provinsbyer var: Ribe, Odense (1649—1792), Aalborg, Viborg og Aarhus (fra 1661), Nakskov (1662—83), Nyborg (1664—1772), Korsør (1664—1775), Fredericia (fra 1665), Randers (fra 1718).

da navnlig sammenhørende Dommer- og Skriverembeder besørge af een Mand.¹⁾ Som et Led i Bestræbelserne for at skabe et forbedret Retsvæsen blev der i Tidens Løb foretaget mangfoldige Forandringer og Omlægninger af Jurisdiktionerne. Oplysninger herom finder man lettest i de S. 161 og 213 nævnte haandskrevne Fortegnelser over Magistrater og Retsbetjente. Navnlig blev efterhaanden de fleste adelige Birker nedlagt. Ved Grundloven 1849 blev den private Birkejurisdiktion helt afskaffet, og de sidste private Birker forandredes i 1850'erne til kongelige; derefter var der ikke mere nogen real Forskel mellem Herreds- og Birkejurisdiktionerne.

Ved Retsreformens Ikrafttræden 1. Okt. 1919 blev den gamle Jurisdiktionsinddeling afløst af den nuværende Inddeling i Rets- og Politikredse.

Ved Herreds-, Birke- og Byting førtes der længe kun een Protokol, *Tingbogen*. Allerede Christiern II's Landslov (1521) påbød Byskriveren at føre en Dombog, og ved Christian III's Recesser 1551 og 1558 blev det pålagt enhver Tingskriver at føre en Tingbog, hvori han skulde »indtegne alle Domme, Skødebrev, Vidner og alle andre mærkelige Breve, som gaar til Tinget udi hans Tid, med samme Breves Dato«, og der blev givet Regler for Tingbøgernes Opbevaring. Disse Regler har dog ikke hindret, at de fleste ældre Tingbøger er gaaet tabt; fra de færreste Jurisdiktioner er der noget i Behold før 1660. Den ældste bevarede Tingbog er Helsingør Bytingsbog 1549; her er Rækken af Tingbøger i det hele taget omtrent komplet. Derefter følger Kerteminde 1551, Ribe 1561, Grenaa 1564, Randers 1573, Børglum Herred 1576, Vordingborg 1591, Varde 1591, Næstved 1592, Kjærsgaard Birk 1593 og Tønder 1595.

Medens Tingbøgerne for Kultur- og Lokalhistorikerne er en overordentlig betydningsfuld Kilde, er de hidtil ikke blevet meget benyttet af Slægtshistorikerne. For den, der kun søger Oplysninger om en enkelt Slægt eller Person, er de nemlig ret besværlige at arbejde med, fordi de mangler Registre, og Skriften ofte er vanskelig at læse. Og dog indeholder de et saa omfattende personalhistorisk Stof, at det i mange Tilfælde vil kunne

¹⁾ Jvf. K. F. Hammerich: Den danske Dommerstand under Enevælden (Kbhvn. 1931).

lønne sig at trodse Vanskelighederne. De ofte meget udførligt refererede Retsforhandlinger drejer sig jo om saa forskellige Ting som Ejendoms- og Skeltrætter, Tingsvidner og Synsforretninger, Trolddomsprocesser og Tyveri- og Voldssager, under hvilke en stor Del af Byens eller Egnens Befolkning omtales eller optræder, ofte i karakteristiske Situationer. Og navnlig giver de ret hyppige Arvestridigheder Anledning til mangfoldige Oplysninger om Slægtskabsforhold.¹⁾

I Løbet af det 18. Aarh. skifter Tingbøgerne efterhaanden Karakter. Deres stigende Nøgternhed og Saglighed vidner om, at det nu var uddannede Jurister, der sad i Dommersædet og førte Retsprotokollen. Selve Navnet ændredes til *Justitsprotokoller*. Fra gammel Tid havde hver Jurisdiktion sin faste ugentlige Tingdag. Efterhaanden kom man ind paa, ved den ordinære Ret kun at behandle Sager af civilretlig Natur, medens kriminelle Sager behandledes ved en saakaldt Extraret; og ved de fleste Jurisdiktioner begyndte man at føre særlige *Extraretsprotokoller*. Hertil kommer *Politirets-* og *Domprotokollerne*. I Byerne sorterede Politisagerne i lang Tid under Raadstueretten, og i det 18. Aarh. er Raadstueprotokollen derfor flere Steder tillige anvendt som Politiprotokol. Før man indrettede en særlig Domprotokol, blev Dommene indført i de almindelige Retsprotokoller. Lidt ind i det 19. Aarh. blev det almindeligt at nummerere Retssagerne og føre Registre over dem. Disse *Sagelister* er naturligvis til stor Nytte; de ligger ofte i Aktpakkerne, der undertiden findes bevarerede for en stor Del af det 18. Aarh., men maaske nok saa hyppigt først fra Tiden efter 1800.

I Tingbøgerne skulde ifølge den ovenfor nævnte Reces af 1551 ogsaa indføres de paa Tinget læste Skøder og Pantebreve. Tinglysning af Ejendomsoverdragelser er en ældgammel nordisk Skik, der her i Landet lovfæstedes ved Jyske Lov 1241. Offentliggørelsen paa Tinge var bl. a. et Middel til at sikre Retshandelens Gyldighed overfor Trediemand. Det var naturligvis et stort Fremskridt, at Tingbogen kom til at indeholde i hvert Fald et Uddrag af de tinglæste Dokumenter. Bedre var det dog at ind-

¹⁾ C. Klitgaard har været Foregangsmand med Hensyn til den personalhistoriske Udnyttelse af Tingbøgerne, se bl. a. hans Bog om Hvetbo Herred.

føre deres fulde Ordlyd i dertil indrettede *Skøde- og Pantebøger*.¹⁾ Allerede 1583—86 førte Byskriveren i Helsingør en Kopibog over Skøder, og fra 1587—95 haves en tilsvarende fra Køge. Tinglysningen²⁾ kunde foregaa enten ved Hjemtinget (Herreds-, Birke- eller Byting) eller ved Landstinget eller begge Steder. En Forordning af 26. Aug. 1622 paabød, at »Skøder, Gave- eller Pantebreve, som udgives til Adelen, skal herefter læses eller paaskrives (ved) næste eller andet Landsting i det Land, de dateres eller udgives«, og efterhaanden blev det almindelig Regel, at adeligt Gods kun læstes ved Landstinget, medens ufrit Gods læstes ved Herreds- eller Birketing (eller undertiden ved Landstinget), Købstadgods selvfølgelig ved Bytinget. Ved en Forordning af 22. Maj 1632 (om Underpant i fast Ejendom) blev det paabudt, at der ved hvert Herreds- eller Landsting skulde holdes en Pantebog, efter hvilken enhver skulde kunne faa skriftlig Meddelelse, om det Gods, der blev ham tilbudt som Pant, allerede i Forvejen var pantsat til en anden. Sjællands Landstings ældste Pantebog begynder netop 1632, medens Skødebogen begynder 1630 og Viborg Landstings Skøde- og Pantebog 1623. I den følgende Tid begyndte man i adskillige Byer at føre Skøde- og Pantebøger, men udtrykkelig paabudt for Bytingenes Vedkommende blev de dog først i Købstadloven af 28. Jan. 1682, og det følgende Aar blev det i Danske Lov (1—8—4) for hele Landet fastsat, at der ved hvert Ting skulde føres en Bog, »hvorudi alle Pante-, Mageskifte-, Skøde- og Gave-Breve, Maningsbreve og deslige, efterat de for Retten ere læste, og baade af Dommeren og Skriveren paaskrevne, Ord for Ord skulle indføres.« Det var dog langt fra allevegne, at disse Paabud blev efterkommet, og da navnlig ikke i Landjurisdiktionerne, hvor der ganske vist heller ikke var megen Brug for dem, fordi der her kun fandt faa Tinglysninger Sted. Frit Jordegods blev jo læst ved Landstinget, de allerfleste Bønder var Fæstere, og Tinglæsning af Fæ-

¹⁾ Se H. Hjelholt: *Købstædernes Skøde- og Panteprotokoller* (i *Fortid og Nutid VI*, 1926, S. 32—57), der indeholder en Registratur over Landsarkivernes Skøde- og Panteprotokoller for Købstæderne.

²⁾ Udtrykket Tinglæsning, der beroede paa, at de paagældende Dokumenter blev læst op paa Tinge, er i det moderne Retssprog afskaffet til Fordel for det mere betegnende Ord Tinglysning.

stebreve blev først paabudt i 1810. Almindelig indført blev Skøde- og Panteprotokollerne først, efter at en Forordning af 7. Febr. 1738 havde indskærpet Retsskrivernes Pligt til at føre dem og havde foreskrevet Kontrol med, at det fandt Sted paa forsvarelig Maade. Ved samme Forordning skete det betydningsfulde Fremskridt, at Skøde- og Pantebøgerne for Fremtiden skulde forsynes med nøjagtige alfabetiske Navneregistre, der ikke blot skulde omfatte Debitorers og Kreditorers Navne, men paa Landet og ved Landstingene tillige Hovedgaardenes og Byernes Navne. Saadanne Registre havde man vel allerede i det 17. Aarh. ført adskillige Steder, men først nu blev de almindelig Regel. Realregistre, med særligt Folium for hver Ejendom, kom først senere; i København blev de indført 1759, og i Provinskøbstæderne i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarh. Medens de københavnske Realregistre var indrettede efter Kvarter og Matr. Nr. (der ogsaa skulde anføres i alle Skøder og Pantebreve), blev de i Provinskøbstæderne som Regel indrettede efter de ved Anordning om Købstædernes Brandforsikring af 13. Jan. 1761 indførte Brandtaksationsnumre.

Efter at Landstingene i 1805 var blevet afløst af Overretterne, henlagdes al Tinglysning til Underretterne, og Herreds- og Birketingenes Skøde- og Pantebøger fik nu samme Betydning som Købstædernes, ogsaa paa Grund af de ved Landboreformerne foraarsagede store Forandringer i Jordbesiddelsen. Men først efter at man ved Matriklen 1844 havde faaet gennemført en fast Nummerering af alle Landejendomme, kunde man ved Forordning af 28. Marts 1845 paabyde Indretning af Realregistre i Landjurisdiktionerne. Fra nu af blev ogsaa Købstædernes Realregistre ført paa Matrikelnumre.

Den nuværende Ordning af Tinglysningsvæsenet er som bekendt ny, indført ved Lov af 31. Marts 1926.

I Landsarkiverne vil man i Reglen finde Skøde- og Pantebøgerne indtil ca. 1848, undertiden noget længere ned i Tiden; endvidere de ældre omskrevne Panteregistre, der ikke mere benyttes ved Embederne, i nogle Tilfælde til Begyndelsen af det 20. Aarh., samt de siden 1926 af Dommerkontoreernes Aktskabe udtagne, forældede Adkomst- og Servitutdokumenter. For Slægtshistorien er dette Materiale selvfølgelig af stor Betydning, ikke alene ved de

Oplysninger man her kan finde om Ejendommene og deres skiftende Indehavere, men ogsaa ved de Fund man kan gøre om Slægtskabsforhold og sligt. Ofte vil to Personer, hvoraf den ene afhænder en Ejendom til, laaner Penge af eller kautionerer for den anden, udtrykkelig blive angivet at være indbyrdes beslægtede paa en bestemt Maade, eller man faar af Pantebogen at vide, hvor en Person, hvis Historie eller Herkomst man søger Oplysning om, er kommet fra eller er rejst hen, og derigennem Holdpunkt for videre Efterforskninger. Foruden Adkomstdokumenter og Pantebreve kunde og kan som bekendt adskillige andre Dokumenter blive tinglæst, f. Eks. Arveafkald, Forlig, Kautioner, Ægtepagter. Arbejdet med Skøde- og Pantebøgerne vanskelig-gøres ret ofte, ikke alene ved manglende eller mangelfuld Registerføring, men ogsaa derved, at i ældre Tid mange Adkomster overhovedet ikke blev tinglæst; dette gælder bl. a. i stor Udstrækning de Ejerskifter, der skyldes Arv eller Giftermaal.

Sønderjyllands Skøde- og Panteregistre er fra gammel Tid indrettede paa anden Maade end Kongerigets — man havde her »Schuld- und Pfandprotocollen«, hvor hver Skyldner havde sit Folium, medens Panteforskrivningerne indførtes i en »Nebenbuch«. Vor Pantebog svarer altsaa til »Nebenbuch« og Panteregistrene til »Schuld- und Pfandprotocoll«. I denne sidste var det først fra 1813 paabudt enhver Hus- eller Grundejer at lade anlægge et Folium. Ved Lov af 27. Maj 1873 indførtes det tyske Grundbogssystem i Slesvig og Holsten.

Et ret værdifuldt Supplement til Skøde- og Pantebøgerne har man i *Auktionsprotokollerne*, der undertiden naar tilbage til Slutningen af det 17. Aarh. Foruden Auktioner over faste Ejendomme indeholder de Oplysninger om Løssøre-Auktioner; disse sidste er navnlig i det 18. Aarh. ofte i deres Helhed indført i Protokollen og er ikke uden slægtshistorisk Interesse ved den Viden man deraf kan øse om de paagældende Personers Indbo og økonomiske Forhold. Selve Auktionskatalogerne, som tager uforholdsmæssig stor Plads op, hører til de Akter, som Landsarkiverne efter bestemte Regler har Ret til at kassere.

Fogedprotokollerne har kun ringe Interesse for Slægtsforskningen; deres Indhold er hovedsagelig Udpantningsforretninger o. l., og de mangler vistnok altid Registre og er derfor besværlige

,at arbejde med. Større Værdi har *Notarialprotokollerne*, hvor ofte Testamenter o. l. er indført, men da Register som Regel mangler, er de kun lidet benyttede.

Skifte- og Overformynderprotokollerne vil blive behandlere i et særligt Afsnit (S. 236 ff.).

Retsbetjentenes Virksomhed som Politimestre affødte en Mangfoldighed af Arkivalier, hvoraf der her særlig er Grund til at nævne *Lægsruller* (jvf. S. 203 ff.), *Pasprotokoller* (over udstedte og vise-rede Pas, navnlig i Overfartsbyer som Helsingør, Korsør og Vordingborg), *Arrest- og Straffeprotokoller*, forskellige Slags *Til-synsprotokoller* (over Tyende, Haandværkssvende o. s. v.), samt ikke mindst de i Tiden efter 1814 førte Protokoller over *mosaiske Trosbekendere*, der for jødiske Slægters Genealogi er af meget stor Betydning.

De københavnske Retsarkiver.

I København var Jurisdiktionsforholdene i ældre Tid saare udviklede. Foruden Bytinget og Raadstueretten, hvoraf den sidste som ovenfor S. 226 angivet var Appelinstant og tillige i visse Arter af Sager første Instans, fandtes der en Række specielle Domstole, dels for enkelte Klasser af Befolkningen, dels for visse særlige Sager. Foruden de S. 202 f. omtalte Admiralitetsretter og Konsistorium (se S. 170) er der mest Grund til at nævne Hofretten, der 1682 blev delt i *Hofretten* og *Borgretten*, den første Værneting for civile Embedsmænd af Rangen, senere ogsaa for andre i København boende Rangspersoner, den anden Værneting for kgl. Betjente udenfor Rangen, senere ogsaa for de under Hofretten hørende Personers Tjenerskab; Hofretten var desuden Appelinstant for Borgretten.¹⁾ Ved en Forordning af 15. Juni 1771 (der skyldtes Struensee) blev de fleste københavnske Jurisdiktioner nedlagt og erstattet med Hof- og Stadsretten, der 1805 efter Landstingenes Nedlæggelse udvidedes til *Landsover- samt Hof- og Stadsretten*.

Den i 1701 oprettede københavnske *Politiret* blev 1708 forenet med Kommercekollegiet til Poli- og Kommercekollegiet (jvf. S. 268). Efter dettes Nedlæggelse i 1731 overgik den dømmende

¹⁾ Jvf. Hammerich: Den danske Dommerstand S. 174 ff.

Magt i Politisager til Magistraten, »den lille Kommission« og Politimesteren. 5. Juli 1793 oprettedes »Politiretten i København«, med Politimesteren (fra 1815 var hans Titel Politidirektør) som Justitiarius. 1. Juli 1845 afløstes den af *Kriminal- og Politiretten*, der tillige traadte i Stedet for Hof- og Stadsretten som første Instans i københavnske Straffesager, og hvorfra der var direkte Appel til Højesteret. Ved Retsreformens Ikrafttræden 1. Okt. 1919 afløstes saavel Kriminal- og Politiretten som Hof- og Stadsretten af Københavns Byret.

Af Hof- og Borgretsarkiverne er kun lidet i Behold udover Skifterne og enkelte Justitsprotokoller. Af Bytingsarkivet haves bl. a. Bytingsprotokoller 1722—71, Extraretsprotokoller 1722—71, Domsakter 1728—60 og 1771, Tingsvidneakter 1728—71, Eksekutionsprotokoller 1746—71 og Notarialprotokoller 1677—79, 1696—1771. Benyttelsen vanskeliggøres ved, at Registre hyppigst mangler. Bedre stillet er man med Hensyn til Hof- og Stadsrettens og den dermed forbundne Overrets Arkiv. Domprotokollerne findes her ganske naturligt i 2 Rækker, for 1. og 2. Instans-Sager, hvortil slutter sig en Række særskilte alfabetiske Registre; Akterne ligger efter Domsdag. Ogsaa til Notarialprotokollerne er der Registre.

Langt større Betydning i personalhistorisk Henseende har *Skøde- og Pantebøgerne*, der i Landsarkivet findes i følgende Rækker: Skødeprotokoller 1681—1718, 22—24, 28—99, Protokoller over Tinglysninger og Proklamaer 1706—16, 1728—1800, 1805—54, over Obligationer med Pant i fast Ejendom 1687—1703, 07, 09, 12—13, 23—26, 1728—1850, over Løsøre-Obligationer 1771—1852, over Arrester, Domme og Stævninger 1788—1851, over Arveafkald 1697—1718, 1728—71, 1775—1855, samt enkelte andre. I de fleste af Protokollerne, navnlig de yngre, er der alfabetiske Registre. Hertil kommer et »Generalregister over Debitorer, der giver Pant i faste Ejendomme« 1687—1771 og navnlig de fortræffelige Realregistre, der blev indrettede i Henhold til Reskript af 27. Juli 1759, efter Matriklen af 1756. I Rubrikken for Hæftelser citeres ikke selve Obligationsprotokollerne, men nogle Ekstraktprotokoller, de saakaldte »Københavns Pantebøger«, som i Landsarkivet findes for Aarene 1645—56 og 1667—1808. For Christianshavn haves en særlig Række Pantebøger

1653—84. De nævnte Realregistre gaar kun til c. 1806, da den nye Matrikel nødvendiggjorde Udarbejdelsen af et nyt Sæt Register, som endnu findes i Københavns Byrets Tinglysningskontor.

Auktionsdirektørens Protokoller over Ejendomsauktioner er bevaret fra 1770, Auktionskatalogerne fra 1852 (indtil 1874 endda kun de særlig interessante, som Kunstauktioner o. l.).

Om Skiftearkivalierne, se S. 238 ff.

I *Politirettens* Arkiv er Domprotokollerne bevaret fra 1792, Forhørsprotokollerne fra 1776, Sagelister fra 1794, Aktpakker fra 1791.

Af *Politidirektørens* Arkiv er kun lidet bevaret fra før c. 1770. Foruden Korrespondanceprotokoller og Journaler med tilhørende Register og Sager er der Grund til at nævne de saakaldte »Historiske Dokumenter«, hvorimellem findes nogle i personalhistorisk Henseende værdifulde Aktpakker vedrørende Jøder.

Endnu skal omtales Københavns *Søret*, der i det 18. Aarh. havde Tilknytning til Skipperlavet, hvis Oldermænd var Rettens Formand, medens der fra 1801 var en særlig Justitiarius. I 1861 oprettedes *Sø- og Handelsretten*. Arkivet gaar tilbage til 1683, Retsprotokollerne dog kun til 1802.

Landstings- og Overretsarkiver.

Efter de skaanske Landsdeles Afstaaelse til Sverige i 1660 bestod der følgende Landsting: for Nørrejylland (i Viborg), for Fyn (i Odense), for Sjælland (i Ringsted), for Laaland-Falster (i Mariibo samt indtil 1683 tillige i Nykøbing), for Bornholm (i Aakirkeby, fra 1771 i Rønne); de to smaa Landsting for Langeland (i Rudkøbing) og for Møn (i Stege) blev nedlagt 1681. Landstingene havde i det 17. Aarh. ganske mistet deres oprindelige politiske Betydning, og den dømmende Myndighed udøvedes forlængst ikke mere af folkevalgte Dommere, men af en eller flere kgl. udnævnte Landsdommere samt et skiftende Antal Vice-landsdommere.¹⁾

Landstingene fungerede som Appelinstant i Sager, indankede fra Herreds-, Birke- og Byting, i visse Sager desuden som første Instans. I København og nogle Provinsbyer traadte Raadstue-

¹⁾ Appelinstanternes Embedsæt (Kbhvn. 1928).

retten dog i Landstingets Sted, og de ved Rytterdistrikternes, Lenenes og enkelte andre Birker paadømte Sager gik derfra direkte til Højesteret.

Landstingene ophævedes 1805, det bornholmske dog først 1813, og deres Arkivalier findes derfor alle i Landsarkiverne. Hovedrækkerne er Justits- og Dom-, samt Skøde- og Pantebøgerne. Som ovenfor S. 229 omtalt, skulde Adkomst- og Pantebreve vedrørende frit Gods, d. v. s. de adelige Sædegaarde med Tiliggende, læses ved Landstingene, og efterhaanden blev det ganske almindeligt, at ogsaa Skøder og Pantebreve paa ufrit Gods læstes der og ikke ved Herreds- eller Birketing. Landstingenes Skøde- og Pantebøger indeholder iøvrigt i stor Udstrækning, ogsaa for København og Købstæderne, Arveafkald, Skiftetillysninger (Proklamaer), Auktionstillysninger, Efterlysninger o. desl.

Af de enkelte Landstingsarkivers Indhold kan fremhæves:

Sjællands Landsting: Justitsprotokoller 1676—1805, Stævningsprotokoller 1770—1805, Konceptakter og Domme 1727—1804, Skødebøger 1630—1805 (fra 1680 med alfabetiske Registre), Pantebøger 1632—1805 (Registre fra 1684) og enkelte særskilte Panteregistre.

Laaland-Falsters Landsting: Landstingsprotokol for Laaland 1665—75, for Falster 1664—83, Justitsprotokoller 1697—1805, paadømte Sager 1735—91, Skøde- og Pantebøger 1673—1805 (med Registre 1684—1761).

Bornholms Landsting: Justitsprotokoller 1671—1813 (heri ogsaa Domme samt Skøder og Pantebreve m. m.).

Fynbo Landsting: Justitsprotokoller 1661—1805, Kopidomprotokol 1610—13, »Sandemænds-Protokoller« 1646—87 (indeholdende Klager, Efterlysninger, Fremlysninger, Arvs og Gælds Frasigelser, Proklamaer), Skøde- og Pantebøger 1646—1805 (med Registre, for Perioden 1646—84 et nyt Fællesregister over Person- og Stednavne).

Langelands Landsting: Justitsprotokoller 1663—77.

Viborg Landsting: Justitsprotokoller (Tingbøger) fra 1568, Skøde- og Pantebøger fra 1623 (med Registre fra 1656). I det københavnske Landsarkiv findes en lang Række Pakker, indeholdende Kopier af de ved Viborg Landsting læste og

protokollerede Breve 1665—1804 (med Lakuner; i de fleste Pakker Registre over Brevene).

Samtidig med Landstingenes Ophævelse i 1805 oprettedes to Landsoverretter, en for Jylland og en for Øerne, hvoraf den sidste blev forenet med Hof- og Stadsretten. Bortset fra de københavnske Sager var Overretterne udelukkende Appeldomstole. De afløstes som bekendt 1919 af de nuværende Landsretter.

Skifte- og Overformynderiarkivalier.

Skiftevæsenet¹⁾ har i Tidens Løb henhørt under mange forskellige Myndigheder, og Skiftearkivalierne maa derfor søges mange forskellige Steder. Da de desuden næst efter Kirkebøgerne er den vigtigste slægtshistoriske Kilde, som Arkiverne har at byde paa, vil det være formaalstjenligt at behandle dem i et særligt Afsnit sammen med Overformynderiarkivalierne, der nøje slutter sig hertil.

Arvedeling i Dødsboer foregik oprindelig altid under private Former. Naar Arvingerne havde »vedgaaet Arv og Gæld«, foretog de selv Skiftet efter den afdøde Arvelader og fyldestgjorde Boets Kreditorer. Ofte medvirkede Repræsentanter for Slægten, de saakaldte Samfrænder, især ved Bilæggelsen af de hyppige Arvestridigheder, der dog jævnlig maatte søges afgjort ved Domstolene. Naar der var umyndige eller fraværende Arvinger, varetoes disses Interesser under Skiftet af Værger, der som Regel valgtes blandt de nærmeste Slægtninge. Allerede tidligt blev det Øvrighedens Pligt at paase, at Værgerne var gode og paalidelige Mænd — Bestemmelser herom findes f. Eks. i Christiørn II's »gejstlige Lov« (1521) — og i Løbet af det 16. Aarh. blev det i hvert Fald i Købstæderne almindeligt, at Skiftet, naar der var umyndige Arvinger, foregik i Øvrighedens (Magistratens) Overværelse og under dens Medvirkning, og at det derefter udfærdigede Skiftet brev indførtes i den paagældende Øvrigheds Skiftet bog (i Begyndelsen ofte kaldet »Børnebog«). Det var saaledes for en væsentlig Del Hensynet til de umyndige Arvinger, der be-

¹⁾ H. Matzen: Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret I (Kbh. 1895), især S. 144—149. J. O. Hansen: Det danske Skiftevæsen (Kbh. 1825, 3. Udg. 1837).

virkede, at der efterhaanden opstod et offentligt Skiftevæsen. Fra Tiden før 1600 er der nu kun bevaret Skiftebøger fra ganske faa Købstæder: Vordingborg 1574 ff., Helsingør 1579 ff. og Aalborg 1584 ff. Paa Landet har det offentlige Skiftevæsen aabenbart udviklet sig senere end i Byerne; den ældste bevarede Skiftebog er her vistnok den af Ridefogden i Ølstykke Herred førte for Aarene 1630—37.

Et fast Grundlag for Skiftevæsenets Ordning fik man først ved Christian V's Danske Lov (1683). I Lovens 5. Bog 2. Kapitel bestemmes bl. a., at naar nogen dør og efterlader sig enten umyndige eller fraværende eller slet ingen Arvinger, skal Dødsfaldet straks meldes til Stedets Øvrighed, som derpaa foretager en Forseglingsforretning i Boet (§ 1). Paa den 30te Dag derefter skal Boet registreres af Skifteforvalteren i Arvingernes eller deres Formynderes Nærværelse (§ 3). Det ved Boets Slutning udstedte Skiftebrev skal indeholde saavel Registreringen og Vurderingen af Boets Ejendele med Ind- og Udgæld og Beholdning som de over hver Arvepart udfærdigede Lodsedler, og det skal underskrives og forsegles af Arvingerne eller deres Formyndere og af Skifteforvalteren (§ 15). Ingen Enkemand eller Enke maa indlade sig i nyt Ægteskab, førend der er holdt rigtig Skifte med den afdøde Ægtefælles Børn eller Arvinger (§ 14). Øvrigheden og Rettens Middel, som skal forestaa Skifter, er paa Landet Kongens Amtmand eller Husbonden, ved dem selv eller deres Fuldmægtige, i Købstæderne Borgemester og Raad med Byfoged og Byeller Raadstueskriver, blandt Gejstligheden Herredsprovsten sammen med to Præster; og hver Skifteforvalter skal have en Bog, hvori han skal indføre Kopi af alle de Skiftebreve, han udsteder (§ 90). Naar Arvingerne alle er myndige og nærværende, har Øvrigheden intet med Skiftet at skaffe, med mindre Arvingerne selv ønsker det (§ 16). Kapitlet indeholder endvidere de arveretlige Regler og nærmere Bestemmelser om Skiftebehandlingen.

Efter Danske Lov kunde et Skifte altsaa enten besørges af den ordinære Skifteforvalter eller af Arvingerne selv privat. Men endvidere blev der i mange Tilfælde indsat ekstraordinære Skifteforvaltere til at behandle et enkelt Bo. Disse kunde enten være Samfrænder, Kommissarier eller Testamenteksekutorer.

Allerede tidligt blev det Brug at bemyndige en efterlevende Ægtefælle, der fik Tilladelse til at hensidde i uskiftet Bo med umyndige Børn, til i paakommende Tilfælde (f. Eks. ved Indgaaelse af nyt Ægteskab) at *skifte ved Samfrænder*, forsaavidt Skiftet fandt Sted, før Børnene blev myndige. Samfrænderne, i Reglen to, skulde oprindeligt være Slægtninge, men behøvede fra 1816 ikke at være det; de foresloges af den efterlevende Ægtefælle og beskikkedes af Øvrigheden. Ved Frdg. 21. Maj 1845 bortfaldt Samfrændeskiftet.

Skiftekommissarier beskikkedes af Kongen (gennem Kanceliet) enten ifølge den afdødes testamentariske Bestemmelse eller efter Arvingernes Andragende. De udøvede hele den Myndighed, der ellers tilkom Skifteretten, ogsaa den dømmende. Ved Lov af 30. Novbr. 1874 afskaffedes Kommissarieskifterne, men var da allerede forlængst gaaet af Brug.

Hvad endelig *Testamentexecutorer* angaar, har de været kendt længe før Danske Lov. De beskikkedes udelukkende efter Testators Ønske, og i Modsætning til Skiftekommissarierne havde de ikke judiciel Myndighed. Siden 1874 er *Executores testamenti* den eneste Form for ekstraordinære Skifteforvaltere.

I det følgende skal meddeles en Oversigt over de ordinære Skiftejurisdiktioners Udvikling, særskilt for København, Købstæderne og Landet.

SKIFTEJURISDIKTIONERNE

I. K ø b e n h a v n .

Før 1771 bestod der her følgende Skiftejurisdiktioner:

a. *Byrettens Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter almindelige Borgere. Skifterne foretoges af en Kommission (*Københavns Skiftekommission*), bestaaende af Byfogden og en Raadmand, efter Reskr. 1. Juni 1731 af Byfogden, en Borgmester og to Raadmænd. Der er bevaret flg. Arkivalier: Skifteforseglingsprotokoller 1709, 1711—12, 1717—72 og Skiftebehandlingsprotokoller 1715—78 (i begge Rækker findes Registre i hvert Bind, i Almindelighed affattede paa Fornavn), Skifteregistreringsforretninger 1710—15, 22, 25—26, 35, 37, 39, 41, 44, 58—60, 70 (Aargangene 1739, 41 og 44 indbundne og med Registre), end-

videre tre ufuldstændigt bevarede Rækker af Bopakker: Konceptskifter (Koncepter til Skiftebreve med Bilag), begyndende 1681, Originale Skiftebreve, begyndende 1683, samt en Del Samfrænde-, Kommissarie- og Eksekutorskifter; over disse tre Rækker haves et nyt alfabetisk Register, der tillige omfatter nogle Inventarier over sluttede Skifter 1737—52.

b. *Hofrettens Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter civile Embedsmænd i Rangen og andre civile Rangspersoner. Skifterne foretoges af to Kommitterede i Hofretten (jvf. Instruks 19. Novbr. 1681, Frdg. 10. April 1686, D. L. 1—2—6 og Instruks 8. Maj 1749). Ingen Skifteprotokoller er bevarede, men derimod to ganske vist ufuldstændige Rækker af Skitepakker: Ordinære Boer (med Koncepter til Skiftebreve og Bilag), begyndende 1684, og Originale Skiftebreve, begyndende 1679, samt endelig en Del Samfrænde-, Kommissarie- og Eksekutorskifter. Over samtlige disse Skifter haves en kronologisk Fortegnelse med alfabetisk Register (ogsaa over Ægtefællerne).

c. *Borgrettens Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter civile Embedsmænd og Funktionærer (kgl. Betjente) udenfor Rangen samt de under Hofretten hørende Rangspersoners Tjenerskab. Skifterne foretoges af Borgrettens Præsident (jvf. Instruks 19. Novbr. 1681 og D. L. 1—2—7). Der er bevaret Skifteprotokoller 1743—53 og 1768—80 samt to Rækker Skitepakker (Ordinære Boer 1730—71 og Originale Skiftebreve 1682—1767, med fælles kronologisk Fortegnelse og alfabetisk Register, ogsaa over Ægtefællerne).

I Københavns Stadsarkiv findes Ekstrakter af de under a—c omhandlede Skifter, med alfabetisk Register ikke alene over de Personer, efter hvem Skifte holdtes, men ogsaa over de i Skifterne nævnte Arvinger m. v.

d. *Universitetets (Konsistoriums) Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter Universitetets Professorer og Betjente, efter Studenterne og de ved Universitetet indskrevne lærde Mænd, der ikke havde nogen anden Stilling, samt deres Enker og Børn (jvf. D. L. 1—2—14 og Fundats 31. Marts 1732 § 20). Skifterne forrettedes af Universitetets Notarius. Der har været ført Skifteprotokol i hvert Fald fra 1661, men næsten alle Skiftearkivalier er gaaet tabt; de faa Rester findes i Universitetets Arkiv (S. 170).

e. *Den gejstlige Skiftejurisdiktion.* De til Holmens og Frue Provsti hørende Skiftesager er gaaet tabt. — *Den kgl. Konfessionarius* havde Hofetatens gejstlige Skiftejurisdiktion, hvorunder hørte Personalerne ved Hof- og Slotskirkerne i København, Hillerød, Fredensborg og Helsingør (jvf. Reskr. 6. Maj 1712). Bevaret er kun nogle Skiftedokumenter 1724—77.

f. *Militær Skiftejurisdiktion.* Fra gammel Tid havde saavel Land- som Søetaten egen Skiftejurisdiktion.

For *Landetatens* Vedkommende var Hovedreglen den, at Generalauditøren besørgede Skifterne efter tjenestegørende Officerer, Regimentsauditørerne Skifter efter Underofficerer og Menige; derimod hørte afskedigede Officerer under den civile Skiftejurisdiktion (jvf. Frdg. 14. Juli 1730 og Infanterireglement 1747). Før 1730 14. Juli kunde dog ogsaa Boer efter tjenestegørende Officerer, der ikke hørte til Københavns eller en anden Garnison, behandles af civile Skiftemyndigheder (jvf. Frdg. 30. April 1707). Generalauditørens Arkiv findes i Rigsarkivet (se S. 200) og omfatter bl. a. Skifteprotokoller 1743—1846 med tilhørende Dokumenter (til 1863)¹⁾; hertil er udarbejdet et Seddelregister. Regimentsauditørernes Arkiver findes derimod i Hærens Arkiv, hvor der ligeledes er udarbejdet et Seddelregister over de forhaanden-værende Skifter.

For *Søetatens* Vedkommende var Reglen den, at Boer efter højere Søofficerer (fra Kaptajner) skiftedes af Søetatens Generalauditør, efter andre Sømilitære af Underadmiralitetsrettens Præsident (Auditøren). Skifterne findes i Rigsarkivet: Bremerholms Skiftebog 1638—47 (i Danske Kancellis Arkiv), Skiftecharteker og Registreringsbøger 1659—1771 samt en Del Skiftebreve fra det 18. Aarh., ordnede alfabetisk og med Seddelregister, og endelig Underadmiralitetsrettens Skiftebøger 1670—1779.

g. *Frederiks Hospitals Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter Hospitalets Betjente (Fundats 6. Aug. 1756 § 22). Af Skifterne er intet bevaret.

h. *Vajsenhusets Skiftejurisdiktion* (Instruks 21. Juli 1727 § 5). Heller ikke her er der bevaret Skiftesager.

i. *Det Asiatiske og det Vestindisk-Guineiske Kompagnis Skiftejurisdiktion* (tildelt ved de respektive Oktrojer) omfattede Kom-

¹⁾ Omfatter fra 1805 kun Hertugdømmerne.

pagniernes Betjente i Kolonierne og København, men efter Reskr. 28. Juli 1741 kunde Boerne efter de i København hjemmehørende Betjente ogsaa behandles af den almindelige Skifteret (Københavns Skiftekommision), og dette fandt derefter vistnok altid Sted. I Rigsarkivet findes (i Kompagniernes Arkiver) en Mængde Skiftesager vedr. de i Kolonierne afdøde Betjente (se S. 195 ff.).

j. *Jødernes Skiftejurisdiktion*. Menighedens Ældste og Forstandere skiftede efter afdøde Medlemmer (Reskr. 17. Aug. 1736, indskrænket ved Reskr. 2. Dec. 1757, men først endelig ophævet ved Anordn. 29. Marts 1814). I Landsarkivet findes Skifteprotokol 1782—1800 for den portugisisk-jødiske Menighed, i Mosaisk Trossamfunds Arkiv hebraiske Skifteprotokoller 1760—1805 og danske 1805—14 foruden diverse Skiftesager. Skifter efter Jøder kan ogsaa findes under Byrettens Skiftejurisdiktion.

De mange ældre Skifteretter afløstes ved Frdg. 15. Juni 1771 af en Skiftekommision, der hørte under *Hof- og Stadsretten*, og som fra nu af var den eneste ordinære Skifteret for »alle Indvaanere i København, uden Forskel«, altsaa ogsaa Gejstlige og Militære; den særlige militære Skiftejurisdiktion ophørte dog først ved Plakat 10. Juni 1778 (jvf. Reskr. 18. Okt. 1780), den jødiske først 1814.

Skiftekommisionen (fra 1805: *Lands-Over- samt Hof- og Statsrettens Skiftekommision*) bestod oprindeligt af tre, senere af to Assessorer, som fungerede i to Aar og derefter afløstes af andre to, dog saaledes at de selv afsluttede Behandlingen af de i Toaaret begyndte Bobehandlinger.

Indtil Udgangen af 1859 var de af Skiftekommisionen behandlede Boer inddelt i 9 Klasser, der i Begyndelsen havde følgende Sammensætning:

1. Civile og militære Rangspersoner (hovedsagelig Hofrettens og Generalauditørens tidligere Klientel).
2. Kgl. Betjente udenfor Rangen, som og de ringere Betjente, der af Kongen er tillagt aarlig Løn, kgl. Pensionister, Bankens og de oktrojerede Kompagniers Betjente, de til Hofteatret og det Danske Teater henhørende Personer, Betjente hos Herskaber etc., der ikke kan henregnes til Tjenestefolkernes Klasse, saasom Sekretærer, Bogholdere, Fuldmægtige,

Skrivere, Hofmestere, Françoisere og deslige (hovedsagelig Borgrettens tidligere Klientel).

3. Gejstligheden og den lærde Stand (Præster, Professorer, Rektorer, Studenter og alle andre til Kirkerne, Universitetet samt Skoler og Hospitaler henhørende Betjente og Personer).
4. Anselige og formuende Borgere og Indvaanere, saasom Vekselerere, Grosserere, Apotekere, Vinhandlere, Fabrikører, Sukkerraffinadører, Gæstgivere, Bryggere, Bagere, Brændevinsbrændere og deslige med Forraad af adskillige Slags Varer forsynede Borgere samt alle bemidlede Folk, der lever af deres Formue og ikke er i Rangen.
5. Kunstnere og Haandværkere med deres Svende og Drenge, Vognmænd og Hyrekuske, saa og det øvrige mindre Borgerkab af Spækhøkere, Lysestøbere, Øltappere, Kælderfolk og deslige, samt alle andre Personer, der lever af deres Arbejde eller har andre Næringsveje, som ikke til nogen særdeles Klasse kan henføres.
6. Fallit- og Opbudsboer.
7. Tjenestefolk.
8. Sætatens Underofficerer og Menige samt Haandværksfolk (herunder ogsaa de i Koffardifart sejlende Styrmand og Matroser m. v.).
9. Landetatens Underofficerer og Menige.

Grænserne mellem Klasserne, der ikke altid var helt skarpe, undergik neppe væsentlige Ændringer, før Antallet fra Begyndelsen af 1860 reduceredes til 6, idet Kl. 1, 4, 5 og 6 forblev uforandrede, medens Kl. 2 og 3 forenedes til Kl. 2, og Kl. 7, 8 og 9 til Kl. 3. I 1862 skete der en fuldstændig Omordning af det københavnske Skiftevesens Administration, hvorved Skiftekommissionens Medlemstal forøgedes til 3, den toaarige Turnus ændredes og Klasseinddelingen bortfaldt. Siden 1919 hører Skiftevesenet under Byretten.

For hver Klasse er der særlige Skifteprotokoller. Størst Betydning har Forseglingsprotokollen, hvor Arvingerne som Regel er angivet, og hvorfra der er Henvisning til Registrerings- og Behandlingsprotokollerne; alle er de forsynede med alfabetiske Registre, overvejende affattede paa Efternavn. Hertil slutter sig Skiftebilagene, ordnede efter Boernes Numre, samt de for alle

Klasser fælles Repartitionsprotokoller, ligeledes med Registre. Fra 1798 er der desuden *Generalregistre*, fælles for alle 9 Klasser, hvert Bind omfattende to Aar, svarende til Skiftekommissionens toaarige Turnus. De mangler 1855—62, for hvilken Tid man i Stedet maa benytte Skifteekstraktprotokollerne. Fra 1863 er der aarlige Hovedregistre, der ogsaa omfatter de saakaldte »Hvidebøger«.

Hvidebøgerne er Anmeldelsesprotokoller for Dødsfald, der ikke har givet Anledning til en ordinær Skifteforretning. De indførtes i Henh. til Frdg. 12. Sept. 1792, der — i Modsætning til D. L. 5—2—1, jvf. Frdg. 10. Aug. 1697 — paabød, at *alle* Dødsfald straks skulde anmeldes til den ordinære Skifteret. Bevaret er det ældste Bind 1792—97, men iøvrigt findes de først fra 1809; de er selvfølgelig forsynede med Registre, og der er Bilag fra 1838. Fra 1861 føres desuden særlige Dødsanmeldelsesprotokoller for Børn og Fattiglemmer.

Hertil kommer en Række Pakker med *Samfrændeskrifter* m. m. 1771—1845, hvortil haves aarlige Inventarier samt for Tiden 1771—1810 nye alfabetiske Registre, og en lang Række *Ekstraordinære Boer* (Eksekutor- og Kommissarieskifter), med et nyt alfabetisk Register. Af de ekstraordinære Boer fra det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarh. er en stor Del gaaet tabt, skønt allerede Frdg. 31. Marts 1719 paabød, at de efter endt Behandling skulde afleveres til Myndighederne.

Samtlige de ovennævnte Skiftearkivalier findes nu i Landsarkivet til ca. 1879—80.

Siden 1872 har københavnske Forretningsfolks Fallitboer sorteret under *Sø- og Handelsretten*. For Tiden 1872—90 er de nu afgivet til Landsarkivet.

II. Købstæderne.

a. *Den ordinære Skiftejurisdiktion* udøvedes her i Henh. til D. L. 5—2—90 af Magistraten (Borgmester og Raad) i Forening med Byfogden og med Byskriveren som Skifteskriver. I de Byer, hvor der ikke fandtes nogen særlig Magistrat og Borgmesterforretningerne derfor besørgedes af Byfogden, var denne alene Skifteforvalter. Siden 1919 hører Skifteforvaltningen under den stedlige Dommer.

b. *Den gejstlige Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter Præster, Degne, Klokkere og Skoleholdere (Gejstlighedens Privilegier 24. Juni 1661 Art. 11 og D. L. 5—2—90). Skifterne besørgedes af Herredsprovsten (i Forening med to af Herredets Præster) og findes i Provstearkiverne (se S. 221). Den gejstlige Skiftejurisdiktion synes ikke altid at have omfattet Præsternes Fallitboer. Den ophævedes ved Frdg. 5. Dec. 1806. Om den Skiftejurisdiktion, der tilkom *den kgl. Konfessionarius*, se under København; den omfattede ogsaa Personalet ved Frederiksborg lærde Skole (samt Præsten ved Vallø Stift).

c. *Den militære Skiftejurisdiktion* udøvedes paa samme Maade og efter samme Regler som i København, men blev udenfor København først ophævet ved Kancelli-Cirk. 4. Aug. 1804 (for Sætatens Vedkommende) og Plakat 19. April 1805 (for Landetaten). Skifterne findes i Rigsarkivet og Hærens Arkiv (jvf. ovenfor under København).

d. I enkelte Byer fandtes *særlige Skiftejurisdiktioner*, nemlig for Øresunds Toldkammer (1693—1815), Sorø Akademi (1747—1816), det fyrstelige russiske Hof i Horsens (fra 1781) og for Jøderne i Helsingør (til 1816, Arkivalier findes kun fra 1806—16) og Fredericia (1736—1814).

e. *De ekstraordinære Skifter* (Samfrænde- og Kommissarieskifter samt Eksekutorboer) skulde i Henh. til Frdg. 12. Febr. 1790 afleveres til Amtmændene, hvad dog i ældre Tid meget ofte blev forsømt. Forsaaavidt de overhovedet er i Behold, ligger de nu i Amts- eller i Byfogedarkiverne.

III. Paa Landet.

a. *Den jorddrotlige (patrimonielle) Skiftejurisdiktion* (D. L. 5—2—90) udøvedes indtil 1817 af enhver, der havde Jord at bortfæste, og den omfattede Boerne efter alle dem, for hvem han var egentlig Husbond, d. v. s. Fæstere (som Regel ogsaa Arvefæstere), Lejehusmænd, Forpagtere af Bøndergaarde (men ikke Hovedgaardsforpagtere), Gods- og Avlsforvaltere og Skrivere samt Tjenere, med deres Hustruer, Børn og Tyende. Ogsaa Universitetet, Skoler, Kirker, Hospitaler og andre Stiftelser havde Skiftejurisdiktion over deres underliggende Bøndergods, og ligeledes kunde Præster og Degne besørge Skifterne efter de paa

deres Embedsjord (Mensalgods) som Fæstere eller Lejere bosatte Personer. Ved Frdg. 23. Jan. 1719 (om Brugen af Stempelpapir) blev det udtrykkelig paabudt Godsejerne at føre Skifteprotokoller, og disse begynder da ogsaa ofte dette Aar, sjældent tidligere. Ofte blev de ført meget skødesløst, indtil der ved Frdg. 12. Febr. 1790 (om Skifteforvaltningens bedre Indretning i Danmark) blev indført nøje Kontrol med dem.

Ved Frdg. 25. Juli 1817 indskrænkedes Husbondens jorddrotlige Skiftejurisdiktion betydeligt, saa at den fra nu af kun tilkom Lensbesiddere og Ejere af komplette Sædegaarde samt nogle godsejende Institutioner (Universitetet, Københavns Magistrat, Sorø Akademi, Roskilde Domkirke, Duebrødre Kloster og Nykøbing Hospital paa Falster). Ved Lov af 28. April 1850 bortfaldt den helt fra 1. Januar 1851 at regne. Arkivalierne findes i Landsarkiverne, forsaavidt de ikke endnu beror hos Godsejerne eller er gaaet tabt.

Paa *det kgl. Gods* udøvedes den jorddrotlige Skiftemyndighed af Ridefogden, paa Ryttergodset af Regimentsskriveren. Efter at den største Del af Ryttergodset omkring 1770 var gaaet over i Privateje, havde Amtsforvalterne i Københavns, Hørsholm, Frederiksborg og Kronborg Distrikter Skiftejurisdiktion over det i Distrikterne liggende Krongods og paa samme Maade Amtsforvalteren i Viborg over Alhedens Kolonier; paa det øvrige Krongods skiftede de paagældende Godsinspektører. I Henhold til Lov af 28. April 1850 bortfaldt Amtsforvalternes Skiftejurisdiktion i Løbet af 1850'erne (i Københavns Amtstuedistrikt bortfaldt den allerede 1840).

b. *Amtmandens Skiftejurisdiktion* (D. L. 5—2—90) omfattede Lensbesiddere, Godsejere, Selvejere, Hovedgaardsforpagtere (Reskr. 24. Maj 1746), Indsiddere o. s. v., kort sagt alle de Personer, der ikke hørte under den jorddrotlige, gejstlige eller militære Skiftejurisdiktion. Ved kgl. Resol. 4. Sept. 1793 (Plakat 13. Dec. s. A.) gik Amtmændenes Skiftemyndighed over til *Herredsfogderne og de kgl. Birkedommere* ved Tjenesteledighed i de paagældende Amtmandsembeder (i en Række jydsk Amter straks).

c. *Lensbesidderne* havde Skiftejurisdiktion dels i deres Egenkab af Jorddrotter, dels i Kraft af den dem ved Grevernes og Friherrernes Privilegier tildelte Amtmandsmyndighed i deres Len.

Begge Arter af Skiftejurisdiktion bortfaldt ved Lov af 28. April 1850 fra 1. Jan. 1851 at regne. Som Regel er Amtmandsskifterne indført i særlig Protokol.

d. Om *den militære og den gejstlige Skiftejurisdiktion* saavel som om de *ekstraordinære Skifter* gælder det samme som under Købstæderne meddelt.

e. *Overførsterne* havde en Tid Skiftejurisdiktion over de dem underordnede Skov- og Jagtbetjente; den ophævedes ved Reskr. 17. Marts 1730 og gik over til de sædvanlige Amts-Skifteforvaltere.

f. Paa *Bornholm* var der en særlig Skifteskriver, der forrettede Skifterne efter den almindelige Landbefolkning (Skifteprotokoller fra 1681). I Henh. til Reskr. 31. Okt. 1749 gik denne Skiftejurisdiktion i 1761 ved Vakance over til Herredsfogderne. Ved Hammershus Birk findes Skifter for Sandvig—Allinge før 1761. — Paa *Christiansø* forrettedes Skifterne af en Auditor (hvis Arkiv findes i Landsarkivet). — I Store Magleby Sogn paa *Amager* (med Dragør), der indtil 1821 udgjorde et særligt Birk, besørgedes Skifterne af Schouten (Skifteprotokol kun bevaret for 1812—21, i Landsarkivet).

Efterhaanden som de mange specielle Skiftejurisdiktioner ophævedes, gik Skiftemyndigheden paa Landet over til Herredsfogder og Birkedommere og udøvedes fra 1851 udelukkende af disse — med faa Undtagelser, der snart ophørte. Siden 1. Okt. 1919 er den stedlige Dommer Skifteforvalter, og Adskillelsen paa dette Omraade mellem By og Land er bortfaldet.

Skiftearkivaliernes slægtshistoriske Værdi er meget stor. De indeholder Udredning af Slægtskabsforhold, ofte — navnlig i nyere Tid — bilagt med Arvingernes Daabsattester og andre Bevisligheder; i saa Henseende kan Skiftet efter en gammel Arveonkel eller Arvetante være en ren Guldgrube. Skifteprotokollerne refererer de ved Skiftesamlingerne behandlede Arvekrav og Arvestridigheder, og de ofte meget omhyggelige Registreringsforretninger kan give et ganske levende Billede af den afdødes Hjem; ja, undertiden kan man f. Eks. ved Registreringen af Bogsamlinger o. lign. faa værdifulde Bidrag til Belysning af de afdøde Slægtsmedlemmers aandelige Interesser og Personlighed. Bopakkerne vil selvfølgelig navnlig indeholde Papirer af økonomisk og forretningsmæssig Natur, som har direkte Betydning for

Skiftebehandlingen, men man kan derimellem undertiden gøre overraskende Fund af Privatreve, ja af hele smaa Privatarkiver.

Allerede ved Frdg. 12. Sept. 1792 blev det paabudt, at alle Dødsfald skulde anmeldes til den paagældende Skifteret, men det blev først et Stykke ind i det 19. Aarh. almindelig Regel, at alle Dødsanmeldelser indførtes i Skifteprotokollen eller i en særlig Dødsanmeldelsesprotokol.

For *Sønderjyllands* Vedkommende er Skifteprotokoller og Skiftesager for en meget stor Del gaaet tabt, og selv hvor Skifteprotokollerne er bevaret, forringes deres Værdi derved, at kun forholdsvis faa Skifter er indført i dem. En summarisk Fortegnelse over de i Landsarkivet i Aabenraa opbevarede Skiftearkivalier har F. Gribsvad offentliggjort i »Fortid og Nutid« X S. 15 f. I Skyld- og Panteprotokollerne findes undertiden indført Skifteekstrakter.

Overformynderiarkivalier. For Københavns og Købstædernes Vedkommende indførtes Overformynder-Institutionen¹⁾ ved Frdg. 7. April 1619, der bestemte, at i hver Købstad skulde to af de mest ansete og velhavende Borgere føre Tilsyn med de umyndige og med disses Forældre og Værger. Det var et borgerligt Ombud, og Overformynderne fungerede i 4 Aar ad Gangen, saaledes at en af dem gik af hvert andet Aar. Selve den økonomiske Bestyrelse af Myndlingenes Arvemidler var oprindelig Værgernes Sag, men gled efterhaanden over til Overformynderne og blev den vigtigste Del af deres Virksomhed, medens deres øvrige Tilsynsmyndighed neppe nogensinde har haft stor Betydning; dog indskærpedes Tilsynspligten endnu 1790 og omtales saa sent som 1827.

Paa Landet var der ikke særlige Overformyndere, men iflg. D. L. 3—17—32 skulde enhver Skifteforvalter have Opsigt med de under hans Jurisdiktion hørende umyndige Arvingers Gods, hvorimod Tilsynspligten med Hensyn til Myndlingenes personlige Forhold ikke fandtes her. Ogsaa med den gejstlige og den militære og forskellige andre specielle Skiftejurisdiktioner (f. Eks. Hofrettens) var forbundet Overformynderibestyrelse, der bortfaldt sammen med Skiftejurisdiktionen. Herredsfogder og kgl. Birke-dommere var Overformyndere i Henh. til Reskr. 7. Febr. 1794.

¹⁾ A. H. Behrend: Nogle Træk af Overformynderiets Historie (Kbhvn. 1919).

Christianshavn beholdt, ogsaa efter Indlemmelsen i København 1674, sit eget Overformynderi, der først 1751 incorporeredes i det københavnske. Dette blev fra 1. Jan. 1818 henlagt under Magistratens umiddelbare Bestyrelse (3. Sekretariat), men blev fra 1. Jan. 1858 en selvstændig Institution under en kgl. Overformynder. Endelig blev ved Lov af 26. Maj 1868 de mange stedlige Overformynderier i Købstæderne og paa Landet ophævet fra 1. April 1869 at regne og det københavnske Overformynderi udvidet til at omfatte hele Landet.

Overformynderiarkivalierne udgør et værdifuldt Supplement til Skiftearkivalierne, dels ved at erstatte tabte Skifter, dels ved de Oplysninger, man her kan finde om de umyndige Arvingers senere Skæbne.

For Københavns Vedkommende gaar Overformyndernes Hovedbøger tilbage til 1668 og findes i Landsarkivet til 1765; de er forsynede med Registre (paa Fornavn) over Værger og Kuratorer, 1668—1708 tillige med moderne Registre over Arveladerne (paa Efternavn). I Landsarkivet findes desuden en Samling Skiftebreve (1726—1863, herover særlig Fortegnelse), »Inventarium og Register« for de forskellige Overformyndere 1741—1814, »Memorialer« over udgaaede Værgemaal 1724—1812, Værgemaalsdokumenter (til c. 1835) og Værgemaalsregnskaber 1808—55. De fleste af disse Sager er vanskelig tilgængelige, fordi Hjælpe-midlerne til deres Benyttelse endnu ikke er afleveret til Landsarkivet.

For Købstædernes Vedkommende findes Overformynderiprotokollerne med tilhørende Dokumenter som oftest anbragt i de respektive Byfogedarkiver, skønt de vel strengt taget ikke hører hjemme der. I enkelte Tilfælde gaar de tilbage til første Halvdel af 17. Aarh. Ved Kancelli-Cirkulære 15. April 1826 blev det paa-budt udenfor København at føre Overformynderiprotokoller i en bestemt skematisk Form, men saavel i Gods- som i Herredsfogedarkiverne er der ofte ældre Protokoller og Dokumenter.

De til Revision i Rentekammeret siden 1794 indsendte *Overformynderiregnskaber* hører egentlig hjemme i Rigsarkivet, men var tidligere af praktiske Grunde anbragt i det sjællandske Landsarkiv, med Undtagelse af de fynske, der laa i Landsarkivet i Odense; nu findes de i Landsarkivernes Depot i Søkvæsthuset.

Stiftamts- og Amtarkiver.

Det er allerede S. 207 omtalt, at Danmarks Inddeling i Amter gaar tilbage til Tiden umiddelbart efter 1660, og at Amtmændene afløste den foregaaende Periode's Lensmænd. Af Lensarkiverne er kun faa og smaa Rester bevarede. Oprindelig var der ca. 50 Amter, men i Henh. til Resol. 4. Sept. 1793 reduceredes Antallet til ca. 20.¹⁾ Samtidig blev det bestemt, at Købstæderne, der indtil da havde staaet under Tilsyn af Stiftamtmandene, fremtidig skulde høre under de almindelige Amtmænd²⁾. Siden den Tid har Stiftamtmanden (den i Stiftshovedstaden residende Amtmand) ikke andre specielle Funktioner end den, sammen med Biskoppen som Stiftsøvrighed at føre Tilsyn med Forvaltningen af Kirkernes Midler (se S. 224).

I Grevskaberne og Baronierne var det indtil 1850 Lensbesidderne selv, der udøvede Amtmandsmyndigheden.

Stiftamt- og Amtmændenes vigtigste Funktion var at danne Bindeled mellem Centraladministrationen paa den ene og de underordnede Myndigheder paa den anden Side og at føre Tilsyn med disse sidste. Som Følge deraf udgør Korrespondancen langt den største Del af Amtarkiverne. For det 18. Aarhundredes Vedkommende er den som Regel ordnet i saglige Grupper eller i Rækker efter de korresponderende Myndigheder. Først omkring 1800 kom man rundt om paa Amtskontorerne ind paa en mere systematisk Journalføring, og Korrespondancen ligger siden da ordnet efter Journalnummer (eller undertiden Brevbogsnummer).

Amtmandens Forretningsomraade har paa Grund af Administrationens stadige Udvikling ændret sig en Del i Tidens Løb. Efter 1800 udfærdiger han en stor Del af de Bevillinger, som før var forbeholdt Kancelliet, men herom finder man lettest Oplysning i de S. 168 omhandlede Blanketregnskaber. Han beskikker forskellige underordnede Funktionærer og Bestillingsmænd, f. Eks. Sognefogder, Brandfogder, Landpolitibetjente, Skorstensfejere, Jordemødre o. s. v. I Amtarkiverne finder man Brandtaksationsforretninger fra Tiden 1761—1800, Landvæsenkommissionsprotokoller med Udskiftningsforretninger fra anden Halvdel af 18. og

¹⁾ J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmand 1660—1848.

²⁾ I Laaland-Falster, der indtil 1804 hørte under Fyns Stift, fungerede allerede fra 1672 en af Amtmændene som Stiftamtmand.

første Halvdel af 19. Aarh. (de er ikke altid afleverede til Landsarkiverne), Lægdsruller fra Tiden omkring 1880, indsendte Jordebøger og Hartkornsspecificationer, Justitsakter (ogsaa fra det 18. Aarh.) og mange andre Ting, som Slægtshistorikeren i givet Tilfælde kan faa Brug for. Vigtigt er det dog naturligvis for Slægtshistorikeren at vide, at Amtmanden indtil omkr. 1800 havde Skiftejurisdiktion (se S. 245) og var Overformynder, samt at ekstraordinære Boer udenfor København som Regel maa søges i Amsarkiverne.

Amtstue- og Rytterdistriktsarkiverne.

Som Styrer af Krongodset og som Kronens Oppebørselsbetjent afløstes Lensmanden ikke af Amtmanden, men af en anden ny Embedsmand, der i Begyndelsen kaldtes Amtsskriver (eller undertiden Ridefoged), men som snart fik Titel af Amtsforvalter. Hans nærmeste Forgængere var de Ridefogder og Skrivere, som Lensmanden havde haft til Hjælp, bl. a. ved Skifteforvaltningen — deres bevarede Skifteprotokoller findes da ogsaa nu i Amtstuearkiverne — men hans Stilling blev snart et selvstændigt Embede, kun undergivet Amtmandens Kontrol og Tilsyn.

Iøvrigt blev Skatteoppebørselen hurtigt den vigtigste af Amtsskriverens Funktioner, thi allerede i 1660'erne blev det meste Krongods bortsolgt, og af det resterende blev i 1670'erne Hovedparten udlagt til Underhold for det nyoprettede nationale Rytteri. Det er allerede S. 211 omtalt, at der af dette Ryttergods dannedes først 10 og fra c. 1720 12 Distrikter; disse sidste opkaldtes efter det Amt eller den Landsdel, hvori de laa (København, Frederiksborg, Kronborg, Antvorskov, Tryggevejle, Vordingborg, Laaland, Falster, Fyen, Koldinghus, Skanderborg og Dronningborg). I hvert Rytterdistrikt var der en Regimentskriver, der indenfor sit Omraade havde omtrent de samme Funktioner som en Amtsskriver, med selve Godsbestyrelsen som Hovedopgave. I 1760'erne blev det meste af Ryttergodset solgt, og kun de tre nordsjællandske Rytterdistrikter forblev i hvert Fald af Navn bestaaende til 1790'erne, hvorefter Regimentsskriverembederne blev nedlagt, og Forretningerne overdraget Amtsforvalterne.

Ved Rytterdistrikternes Nedlæggelse blev de derfra stammende Arkiver afgivet til Amtsforvalterne og sammenblandet med disses Arkiver, fra hvilke de endnu ikke altid er blevet udskilt.

Den Del af Amtstue- og Regimentsskriverarkiverne, som har størst Interesse for Slægtsforskere, er naturligvis Skifteprotokollerne (se S. 245), men desuden finder man her Fæsteprotokoller og Fæstebreve, Matrikler og Jordebøger (deriblandt Rytterdistrikternes fortræffelige Krigsjordebøger fra 1718—20 og undertiden ogsaa Jordebøger og Hartkornsspecificationer fra private Godser i Amtstuedistriktet), endvidere Hovedbøger for Skatter og Afgifter, samt Lægdsruller (i enkelte Tilfælde er der bevaret Reserveruller og Lægdsjordebøger vedrørende Landmilitzen helt tilbage til 1701). En Del af disse Ting findes jo ogsaa i Matrikelsarkivet og i Rigsarkivet (Rentekammeret), men for mange Forskere vil det være bekvemmere at benytte dem i Landsarkiverne.

Til Amtstue- og Rytterdistriktsarkiverne slutter sig de Arkiver, der stammer fra forskellige kgl. Godsdistrikter, for Sjællands Vedkommende Frederiksværks, Jægerspris og det Ods-herredske Gods, og hvis Indhold er af væsentlig samme Karakter.

Godsarkiver.

De private Godsarkivers Skæbne har været højest forskellig. Undertiden er de udmærket bevarede; dette gælder navnlig for Lensgodserne og visse andre større Godser, der gennem lange Tider har været i samme Slægts (eller Institutions) Eje. Andre Steder har man hensynsløst kasseret alt hvad man ikke mere mente at have praktisk Brug for, eller Arkivalierne er raadnet op i fugtige Kældere eller er maaske gaaet op i Luer ved Gaardens Brand. Ved Landsarkivernes Oprettelse var det en udtrykkelig Forudsætning, at ogsaa Godsarkiver skulde kunne finde sikkert Ly her, og navnlig i de senere Aar har da ogsaa mange Godsejere overdraget større eller mindre Dele af deres Arkiver til Landsarkiverne, som Gave eller som Depositum; i mange Tilfælde er dette sket ved Hjælp af en af Videnskabernes Selskab nedsat Kommission, der har til Opgave at foretage en systematisk Undersøgelse og Registrering af de rundt om i Landet

liggende Privatarkiver af historisk Interesse. Desuden er de Skifte- og Overformynderiarkivalier, der ved den jorddrotlige Skiftejurisdiktions Ophør afleveredes til Herredsfogder og Birkedommere, og de Skifteprotokoller, som 1790 indsendtes til Opbevaring i Amtsarkiverne, nu havnede i Landsarkiverne og der opstillede som Dele af de respektive Godsarkiver — i Overensstemmelse med Proveniensprincippet.

De private Godsarkivers Indhold er for en væsentlig Del det samme som i de kgl. Godsarkiver. Foruden Skifte- og Overformynderiarkivalierne, som Slægtsforskeren naturligvis har mest Glæde af, er der Adkomstdokumenter, Jordebøger, Matrikler, Udskiftningssager, Fæsteprotokoller og Fæstebreve, Forpagnings- og Lejekontrakter, Hoveriprotokoller samt Hovedbøger over Fæsternes Landgilde og øvrige Afgifter. Disse Hovedbøger blev ligesom Skifte- og Fæsteprotokollerne udtrykkelig paabudt ved Frdg. 23. Jan. 1719. Medens Regnskaberne for Ryttergodserne og de øvrige kgl. Godser vil være at finde i Rigsarkivet, ligger de private Godsers Regnskaber naturligvis i det paagældende Godsarkiv, for saa vidt de da overhovedet er bevarede; som Bilag vil man her kunne finde Jordebøger o. l. Fra det 19. Aarh. er der undertiden betydelige Mængder af Regnskabsprotokoller og Korrespondancesager. Endvidere indeholder Godsarkiverne Lægdsruller, i nogle Tilfælde ogsaa fra Tiden før 1788.

R a a d s t u e a r k i v e r (K ø b s t a d a r k i v e r)¹⁾.

De fleste Købstæder styredes i ældre Tid af en *Magistrat*, bestaaende af 1—2 Borgmestre og 2—3 Raadmænd, der efter 1660 altid var kgl. udnævnte. I en Del Smaabyer var der allerede før 1700 ingen særlig Magistrat, men dennes Forretninger besørgedes af Byfogden. Byskriveren var altid tillige Raadstueskriver. I Løbet af det 18. Aarh. reduceredes Magistratens Medlemsantal næsten allevegne, saa den efterhaanden de fleste Steder kun bestod af en Borgmester, der tillige var Byfoged. Borgernes Deltagelse i Bystyrelsen foregik dels ved Raadstuesamlinger, hvor

¹⁾ M. Mackeprangs og P. Munchs Bøger om dansk Købstadstyrelse (1900). Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver (Fortid og Nutid VI 121—38).

alle Borgere kunde deltage, dels ved Borgerudvalg paa 8—24 Medlemmer, der i det 18. Aarh. almindeligvis kaldtes *eligerede Borgere*, dels endelig ved borgerlige Ombud, hvoriblandt de vigtigste var Kæmnerne, der førte Byens Regnskab, de i 1619 indførte Taksérborgere, der foretog Skatteligningen, og de S. 247 omtalte, ligeledes i 1619 indførte Overformyndere.

Ved Anordn. 24. Okt. 1837 lagdes Grunden til det moderne Købstadstyre. I Stedet for de eligerede Borgere kom nu en mere frit valgt Borgerrepræsentation med stærkt forøget Myndighed, medens Magistratens Indflydelse formindskedes. Denne Udvikling fortsattes ved Lov af 26. Maj 1868, der afskaffede de kgl. Raadmænd, hvor disse endnu fandtes, saa Magistraten kun bestod af den kgl. udnævnte Borgmester, der blev fast Formand for Byraadet, som Borgerrepræsentationen nu kaldtes. Den nugældende Ordning med en folkevalgt Borgmester, der er Byraadets Formand, indførtes ved Lov af 1. Marts 1919.

Allerede i det 18. Aarh. begyndte man at nedsætte Kommissioner til Varetagelse af særlige Hverv indenfor Bystyrelsen, og i det 19. Aarh. kom der flere til; deriblandt er Fattigkommissionen (fra 1803), Skolekommissionen (fra 1814), Havnekommissionen (1798—1868), Indkvarteringskommissionen (fra 1764) og Ligningskommissionen (der 1837 afløste de tidligere Taksérborgere). Kæmneren blev efterhaanden en fast kommunal Embedsmand, hvortil i nyere Tid er kommet en Række andre kommunale Embeds- og Tjenestemænd.

Det ligger i Sagens Natur, at Indholdet af Købstadarkiverne (eller Raadstuearkiverne, som de til Landsarkiverne afleverede Dele deraf sædvanlig kaldes) maa være ret broget. Undertiden gaar de tilbage til det 16. Aarh., men nok saa almindeligt er det, at de ældre Dele af Arkivet er forsvundet, eller i hvert Fald kun sørgelige Rester deraf bevaret til vore Dage.

Størst Betydning har vel nok *Raadstueprotokollen*, der var Magistratens almindelige Forhandlingsprotokol, og hvori man sædvanlig ogsaa finder de ved Raadstueretten behandlede Sager refererede (om de 1805 ophævede Raadstueretter se S. 226). Til ind i det 17. Aarh. benyttedes den undertiden tillige som Bytingsbog og i det 18. Aarh. undertiden som Politiprotokol, og den var som oftest Forhandlingsprotokol for de eligerede Borgere. For

Slægtsforskningen har den navnlig Betydning derved, at den indeholder Tilførseler om Borgerskabs Erhvervelse, i Reglen med Oplysninger om de paagældendes Fødested og Livsforhold. I ganske enkelte Byer førtes der særlige *Borgerskabsprotokoller* eller i hvert Fald kortfattede Borgerskabsregistre, der letter den ellers ofte meget besværlige Eftersøgning i Raadstueprotokollerne. Værdi som slægtshistorisk Kilde har ogsaa Kæmnerregnskaber og Skattemandtaller (der undertiden gaar tilbage til det 16. Aarh.), Grundtaksterne fra 1657, 1682 og senere, Brandtaksations- og Brandforsikringsprotokoller (1761 ff.), Indkvarteringsruller, Magistratens Korrespondanceprotokoller og -sager og Arkivalier vedrørende Borgervæbning, Brandvæsen samt Skole- og Fattigvæsen. I enkelte Tilfælde kan man i Raadstuearkiverne finde de Protokoller over mosaiske Trosbekendere (efter 1814), som ellers førtes af Byfogden. Stor Betydning har Protokollerne over borgerlig Vielse, der dog er af saa ny Dato, at de som Regel ikke er tilgængelige uden særlig Tilladelse.

L a v s a r k i v e r.

Raadstue- og Borgerskabsprotokollernes Oplysninger om de næringsdrivende Borgere suppleres ofte fortræffeligt ved det Materiale, der findes i Lavsarkiverne. Af disse er ganske vist en stor Del i Tidens Løb gaaet til Grunde, en Del ligger rimeligvis endnu rundt om i privat Besiddelse eller i Provinsmuseer og lignende Steder, og i hvert Fald i København har adskillige Haandværkerlav og -foreninger beholdt deres Arkivalier fra den egentlige Lavstid. Efterhaanden er dog de fleste bevarede Lavsarkivalier havnet i Landsarkiverne eller i Københavns Stadsarkiv, hvor de hører naturligt hjemme.

Iøvrigt er Lavsarkiverne af højst forskelligt Omfang og Værdi. Foruden de almindelige Lavsprotokoller er der ofte særlige Svende- og Drengeprotokoller, hvoraf navnlig de sidste plejer at være slægtshistorisk værdifulde, samt Regnskabs- og Korrespondanceprotokoller og Arkivalier vedrørende Syge- og Begravelseskasser o. l.

Om de i Københavns Stadsarkiv opbevarede Lavsarkiver se S. 270 ff. Nedenfor skal anføres de vigtigste i det sjællandske Landsarkiv beroende københavnske Lavsarkivalier.

Bagere: Lavsprotokol 1661—70.

- Blikkenslagere:** Forhandlingsprotokol 1856—1908, Indskrivningsbog for Lavsmestre 1678—1771, Svendehøg 1714—92, Ind- og Udskrivningsbog for Dreng 1669—1754.
- Bødkere:** Lavsprotokoller 1770—1831, Ind- og Udskrivningsprotokol for Dreng og Svende 1825—75, Interessentbog (Mestre) 1833—71, Svendenes Medlems- og Kontingentprotokol 1870—1916.
- Hattemagere:** Medlemsprotokol 1882—1909, Svendeprotokol 1784—1813.
- Høkere:** Forhandlingsprotokol 1817—77.
- Isenkræmmere (jfr. Urtekræmmere):** Lavsprotokol 1808—61, Indskrivningsbog for Dreng og Svende 1809—48.
- Kobbersmede:** Lavsprotokol 1684—1844, Kopibog over Lærlinge-kontrakter 1759—1803, »Geburtsbriefe« for indskrevne Lærlinge 1657—1818 (2 Pkr.).
- Mæglerkorporationen:** Lister over Mæglerne 1858—1903.
- Possementmagere:** Svendeprotokol 1675—1860, Tidepengeprotokoller 1675—1863, Svendenes Regnskabsbog 1740—1863 og Geschenck- og Indskrivningsbog 1781—1881.
- Sadelmagere:** Forhandlingsprotokoller 1567—1864, Drengbøger 1682—1843, Bog over ankomne og afrejste Svende 1850—60, Regnskabsbog 1554—83, Regnskabsbog over Tidepenge 1735—1868.
- Skipper:** Lavsprotokoller (Journal, Forhandlingsprotokol) 1704—1842 og 1869—1912, Mandtaller og Ruller over Lavets Interessenter 1702—1900, Styrmandseksamensprotokoller 1774—1839 (med Fødestedsangivelse og Registre), Regnskabsbøger og -sager fra 1656, Dagbøger 1703—1922 (over de Skipperlavet tilkommende Indtægter ved Skibenes Afgang, med Oplysninger om Skipper og Skib og med Registre 1800—87), endvidere Sager fra det 19. Aarh. vedr. Skipperstiftelsen, forskellige Legater m. m. (Arkivfortegnelse i Arthur G. Hassø: Københavns Skipperlavshistorie 1634—1934).
- Skomagere:** Amtsprotokoller 1734—1879, Interessentfortegnelse 1790—1884, Drengprotokol 1777—1851, Ligkasseprotokol 1730—1870.
- Smede:** Lavsprotokol 1647—65, Lærlingeprotokoller 1635—49, 1682—1703, 1721—32, 1789—1820.

Strømpevævere: Svendeladens Kasseregnskabsbøger 1844—87, Svendekonernes Ligkassebog 1840—60.

Tobakspindere: Lavsprotokol 1750—1838.

Tømrere: Lavsbøger 1625—31, 1640—71, 1678—1706 (heri ogsaa Ind- og Udskrivning af Drengene m. m.), Ind- og Udskrivningsprotokoller for Drengene 1682—84, 1687—1703, 1750—1830, Journaler over udstedte Lærebrevne 1825—61, Svendenes Hovedbog 1691—1826, Regnskabsprotokoller 1750—1874, Tidepengeprotokol 1802—26, Sygeprotokoller 1741—1805.

Urtekræmmere, Isenkræmmere (til 1807) og Sukkerbagere: Lavsprotokoller 1693—1862, Indskrivningsprotokol 1693—1860, Svendeprotokol 1696—1861, Lærlingeprotokol 1816—61.

A n d r e A r k i v e r .

I Landsarkiverne findes endnu forskellige større og mindre Arkiver, hvoraf her ganske kort skal omtales det, der har særlig Betydning for Slægtsforskningen.

Københavns Waterscouts Protokoller (1746, 1749—57, 1760—1859) indeholder Skibsbemandingslister, med Angivelse af Alder, Fødested etc., og med alfabetiske Registre over Skibsførerne. Hertil slutter sig Forhyringsprotokoller 1859—71 og Mønstringskontorets Journaler med tilhørende Bemandingslister (findes i Landsarkivet for 1870—89). Ogsaa i *Helsingør* var der en Waterscout (Protokoller 1826—51).

Overlodsarkiverne indeholder bl. a. Lodsrudder fra 19. Aarh.

Udskrivningskredsens Arkiver indeholder først og fremmest Lægdsrudder. Hertil slutter sig den vestindiske Rekrutterings Arkiv, med Stamrudder 1805—54 (i det sjællandske Landsarkiv).

Fængselsarkiver. De fleste ældre Fængselsers Arkiver, til omkr. Midten af det 19. Aarh., findes nu i Landsarkiverne. De bevarede Fangeprotokoller, der rækker tilbage til Midten af det 18. Aarh., indeholder som Regel Oplysninger om Alder, Fødested, Domsdato o. l.

Forligskommissionerne indførtes ved Frdg. 10. Juli 1795, ændret ved Lov af 4. Marts 1857. Protokollerne er undertiden, men langt fra altid, forsynede med Registre.

Brandforsikringsarkiver. I det sjællandske Landsarkiv findes *Københavns Brandforsikrings Arkiv*, begyndende 1731, med bl. a. en lang Række udførlige Vurderingsforretninger, ordnede efter Matr.-Nr., og nogle fortrinlige Policeprotokoller med tilhørende Registre. Under Københavns Brandforsikring hører kun Ejendommene i den indre By, indenfor den gamle Voldlinie. Forstæderne hører under *Landbygningernes Brandforsikring*, der oprettedes 1792. I Landsarkiverne findes nu de lokale Branddirektørers Arkiver, der gaar tilbage til 1800, og hvor Hovedrækkerne er Brandforsikrings- og Brandtaksationsprotokoller (de første er en Slags Realregistre til de sidste). *Købstædernes Brandforsikring* oprettedes 1761; herhen hørende Arkivalier findes i Raadstue- og Stiftsamtarkiverne. I Amtsarkiverne findes Vurderingsforretninger for de i det 18. Aarh. i Købstædernes Brandforsikring assurerede Landejendomme og Lyststeder.

I det sjællandske Landsarkiv findes *Christiansø Kommandantskabs Arkiv*, medens de militære Lokal- og Afdelingsarkiver jo ellers maa søges i Hærens Arkiv.

De lokale *Told- og Forstembeders Arkiver* er yderst lidt benyttede af Personalhistorikere, men kan naturligvis i givet Tilfælde yde Oplysninger af Værdi. Det samme gælder de ret faatallige *Handels- og Foreningsarkiver* o. l., der efterhaanden har fundet Plads i Landsarkiverne.¹⁾ Hertil slutter sig en Række egentlige *Privatarkiver*, der dog gennemgaaende endnu er af for ny Dato til at kunne gøres tilgængelige for Offentligheden.

F æ r ø L a n d s A r k i v .

Da Færø Amts Bibliotek i Thorshavn i 1931 fik en ny Bygning, blev der her indrettet Lokaler til et færøsk Landsarkiv, hvor de færøske Lokalarkiver nu er samlede, og deriblandt naturligvis ogsaa Præstegældsarkiverne med de ældre Kirkebøger. En summarisk Oversigt over Arkivets Indhold findes i Arkivar Anton Degns Artikel: *Føroya lands skjalasavn*. Færø Lands Arkiv (Fortid og Nutid X, S. 144—152).

¹⁾ Georg Nørregaard: Arkiver i private Virksomheder indenfor Haandværk og Industri (Fortid og Nutid X S. 152—160). I Tilslutning til Universitetet i Aarhus skal der nu oprettes et »Erhvervsarkiv«, omfattende Handels- og Industriarkiver fra hele Landet.

HÆRENS ARKIV

Efter at den militære Centraladministrations Sager indtil ca. 1868 er blevet afleverede til Rigsarkivet, har Krigsministeriets Arkiv i 1921 faaet Navneforandring til *Hærens Arkiv*, idet de militære Afdelingsarkiver nu udgør dets overvejende Indhold.

Nogen trykt Registratur over Hærens Arkiv findes ikke. Derimod har K. C. Rockstroh i Tidsskriftet »Fortid og Nutid« (II S. 170—76) meddelt en kort »Oversigt over de vigtigste Afdelinger af Krigsministeriets Arkiv og Vejledning med Hensyn til Benyttelsen«, hvortil slutter sig de supplerende Notitser i Personalhist. Tidsskr. 8. V. 162 og 9. I. 73 samt H. E. E. Koch: Infanterireglementets Stambøger og Justitsprotokoller (Fortid og Nutid VII 138—47), der mere indgaaende behandler nogle af de for Slægtshistorien værdifuldeste Arkivalier.

Af den militære Centraladministrations ældre Sager har Hærens Arkiv beholdt de aarlige *Etater* efter 1763 (de tidligere findes i Rigsarkivet) med regimentsvise Fortegnelser over Officererne; hertil er udarbejdet Navneregistre 1763—1867 og 1867—98. Endvidere en Samling *Konduitelister* 1764—1868 og nogle af Militærhistorikere meget benyttede *Registraturer over kgl. Ordre og Resolutioner til Generalkommissariatet* 1728—1847. Arkivet raader desuden over en Del ældre og nyere haandskrevne Hjælpemidler, hvoraf der, foruden de forskellige Arkivregistraturer, er særlig Grund til at nævne følgende:

Berliens Seddelkatalog over Officerer ca. 1680—1720. Er i Hovedsagen overflødiggjort ved det S. 138 nævnte Værk af Hirsch.

Artilleriets *Etater* over Officerer og Underofficerer 1774—1847.

Giver Oplysning om Anciennitet, Fødested (»Vaterland«), Alder, Tjenestetid, ægteskabelig Stilling, Religion.

F. E. Grüner: Artilleriets Officerer og Officianter 1763—1867, 5 Bd. Alfabetisk ordnede Oplysninger.

Fortegnelse over faldne og døde Officerer 1848—93 (ikke alfabetisk).

Navneregister (Kartotek) over Skiftesager i Hærens Arkiv (særskilt for Officerer, Underofficerer og Menige).

Navneregister over militære Skifter i Rigsarkivet.

Kartoteker over Officerer døde efter 1890, over Hærens Underofficerer, Spillemand etc. (under Udarbejdelse, skal gaa saa langt tilbage i Tiden som muligt), over Mandskab nævnt i Ruller i Krigskancelliet 1677—1768, over Mønstringer i Rendsborg 1736—1748, over Eleverne i Kommandoskoler 1848—49 og Reserveofficersaspirantskoler 1861—68, etc.

Navneregistre til Generalhvervekommissionens Protokoller 1764—1810, Holstenske gew. Infanteriregiments Edsprotokol 1779—89, samt over de i 1744 indsendte Lister over gifte Underofficerer og Meniges Drengbørn, der var indskrevet til fremtidig Krigstjeneste (selve Listerne findes i Rigsarkivet).

N. Peters: Den kgl. norske militære mathematiske Skoles Direktører, Lærere og Elever 1750—1814.

Navneregister til den kgl. militære Højskoles Stambøger.

V. Krohn: Alfabetisk Navnefortegnelse over de Personer, der ifølge Vejviseren har boet i Kastellet 1770—1914.

Størst Betydning for Personalhistorien har i Hærens Arkiv Afdelingsarkiverne samt Justitsarkiverne (Registratur Nr. 11—18 og 30). En Vanskelighed ved deres Benyttelse ligger i, at de enkelte Afdelinger i Tidens Løb hyppigt har skiftet Navn. Et udmærket Hjælpemiddel har man her i en haandskreven »Alfabetisk Fortegnelse over Fodfolkets og Rytteriets tidligere og nuværende Afdelinger«, og i Protokol Nr. 60 oplyses om Rytteriets og Fodfolkets Garnisoner fra c. 1720 (jvf. herom K. C. Rockstroh: Hovedtræk af Hærens Indkvarteringsforhold, i Haandbog for Hæren 1925).

Fodfolkets Afdelingsarkiver (Regiments- og Bataillonschefernes Arkiver) bestaar som Regel af et Kommandoarkiv og et Regnskabsarkiv. Det første indeholder først og fremmest *Stambøger* over Officerer, Underofficerer og det menige Mandskab. I Infanterireglementet af 1746 findes detaillerede Bestemmelser om Førelsen af disse Stambøger, der dog som Regel først er bevarede fra Tiden efter 1765 eller endnu senere. De indeholder for hver Mand Oplysninger om Navn, Fødested, Alder, Religion, og undertiden, om han var gift og havde Børn, endvidere selvfølgelig forskellige Data vedrørende Tjenesteforhold, særligt udførligt for Befalingsmændenes Vedkommende. I Fødestedsrubrikken spør-

ges kun om »Vaterland«, og Opgivelserne er som Regel derefter (Jylland, Brandenburg etc.), men meget ofte er dog ogsaa Fødebyens Navn angivet, og dersom man følger en bestemt Mand fra den ene Stambog til den anden, hvad der paa Grund af den faste Nummerering af Mandskabet er temmelig let, vil man maaske først finde f. Eks. »Holstein« angivet som Fødested og næste Gang maaske Segeberg, Haderslev eller en eller anden Landsby (»Holstein« var i det 18. Aarh. en almindelig Betegnelse for begge Hertugdømmerne). For de meniges Vedkommende refererer Aldersangivelsen sig i Reglen til det Tidspunkt, da Manden blev hvervet eller »capitulerede«. Undertiden gives der Oplysninger om Mandens Forældre og tidligere Profession, og i hvert Fald ved et enkelt Regiment (Kronprinsens Regiment, senere 5. Bataillon) findes der særlige Stambøger for Officererne med Angivelse af deres Hustruers og Børns Navne. Fra omkr. 1774 foregik Rekrutteringen i væsentlig Grad og fra ca. 1803 med enkelte Undtagelser udelukkende ved Udskrivning (jvf. S. 203 f.), og Stambøgerne indeholder fra den Tid selvfølgelig Mandskabets Lægdsbetegnelse, saaledes at det i Reglen er let at følge en Mand fra Stambog til Lægdsrulle og omvendt. Infanterireglement af 1746 anbefaler at forsyne Stambogen med et Navneregister, hvad dog i det 18. Aarh. næsten aldrig skete.

Til Stambogen slutter sig *Af- og Tilgangsbogen*, de ved Chefskifte udarbejdede *Kommissionsruller*, der ligesom *Af- og Tilgangsbogen* bl. a. indeholder Oplysning om Navn, Alder og »Vaterland«, samt *Listebogen*; denne er en Kopibog over de til højere Myndigheder indsendte Lister over Mandskabet, deriblandt *Af- og Tilgangslister* og fra 1790 Lister over Frikorporalernes (Officersaspiranternes) Navn, Alder, Tjeneste og Opførsel; endvidere *Rapportbogen*, der ofte indeholder gode Oplysninger om de gifte Underofficerer og deres Hustruer og Børn. Alle disse Arkivalier har naturligvis især Betydning, naar Stambogen mangler. Mindre Betydning for Slægtsforskeren har de øvrige Dele af Kommandoarkiverne (Indkomne Sager, Korrespondancebøger, Ordre-, Befalings- og Straffebøger m. m.) og endnu mindre Regnskabsarkivernes Indhold (Regnskaber, Kassebøger, Lønnings- og Meldingsbøger m. m.). I »Særlige Sager« findes en Samling Privatarkiver og Breve navnlig fra Officerer samt en Pakke med Lister over

Haandværkere ved de danske og holstenske Infanteriregimenter 1788, indeholdende Oplysninger om Navn, »Faderland«, Kompagni og Tjenestetid.

De andre Vaabens Arkiver er i det store og hele af samme Beskaffenhed som Fodfolksarkiverne.

Justitsarkiverne omfatter Generalauditørens Arkiv og Afdelingernes og Kommandantskabernes Justitsarkiver. Af Generalauditørens Arkiv ligger den ældre Del og samtlige dets Skiftesager i Rigsarkivet (jvf. S. 200 og 240), medens Hærens Arkiv har beholdt Justitsprotokoller 1750—1849, med Navne- og Realregistre, og Relationer til Kongen om de vigtigere Retssager 1763—1907, med Bilag fra 1774 og senere, endvidere Erklæringsprotokoller 1752—1848, Korrespondanceprotokoller fra 1755, og en Samling »Auditøreksaminer« med Selvbiografier fra Tiden efter 1798.

I Afdelingernes og Kommandantskabernes Justitsarkiver er Hovedindholdet Justitsprotokoller med Bilag, hvortil kommer Strafferegistre, Korrespondancebøger og en Del Skiftesager; over disse sidste er som ovenfor omtalt udarbejdet et Seddelregister. Enkelte Auditører førte endvidere en Edsprotokol (Beeydigungs-Protocoll), med Oplysninger om de i Ed tagne Rekrutters Navne, Fødested, Alder, Kompagni og Nummer samt ægteskabelige Stilling. Ifølge det ovennævnte Infanterireglement af 1746 skulde de egentlig ogsaa have ført en Ægteskabsbog (Verhey Rathungs-Protocoll), men denne mangler vistnok altid. Oplysninger om de af Mandskabet indgaaede Ægteskaber finder man derimod ofte i Justitsprotokollen. Sagen var den, at ingen Soldat maatte gifte sig, før han havde faaet sin Kompagnichefs Tilladelse dertil, den saakaldte *Friseddel*; endvidere skulde han for Kompagnichefen og Regimentsauditøren aflægge sin corporlige Ed paa, at han hverken var gift eller bundet til en anden ved Ægteskabsløfte, og denne *Kopulationsed* blev paaført Frisedden og begge indført i Justitsprotokollen, hvorved man som Regel ogsaa faar Brudens Navn at vide.¹⁾ Det væsentligste Indhold af Justitsprotokollerne er dog selvfølgelig Krigsretssagerne. Dersom den Person,

¹⁾ For Officerer (fra Fændrik til Kaptajn) gjaldt fra 1756 den Regel, at de skulde have kgl. Tilladelse for at indgaa Ægteskab (ophævet fra Udgangen af 1922); før 1756 skulde Regimentschefens Samtykke indhentes.

om hvem man søger Oplysning, er bleven dømt eller har været i Forhør, vil man her i hans Generalia kunne finde fortrinlige Oplysninger om hans Fødested, Herkomst og tidligere Liv. Til Justitsprotokollerne er der i betydelig Udstrækning udarbejdet Registre.

Af de øvrige i Hærens Arkiv opbevarede Sager er der Grund til her at nævne følgende:

Kommandantskabsarkiverne, hvoraf navnlig de, der stammer fra Fæstningerne København, Kronborg, Nyborg, Rendsborg og Glückstadt samt Frederiksort, er særdeles omfattende og naar tilbage til det 17. Aarh. De indeholder ogsaa Arkivalier fra Stokhusene og Statsfængslerne (Slaveruller m. m.).

Bornholms Kommandantskabs og Væbnings Arkiv fra 1699 at regne. (I det sjællandske Landsarkiv findes Christiansø Kommandantskabs Arkiv).

Københavns Borgervæbnings, Kongens Livjægerkorps' og Kongens Livkorps' Arkiver, samt nogle Fortegnelser over en Del sjællandske Købstæders Borgervæbning 1805.

Frederiks (Christians) Plejehus (1765 oprettet i København, 1785 traadt i Virksomhed i Eckernförde). Arkivet indeholder bl. a. Stambøger over de i Plejehuset forsørgede gamle Soldater, deres Enker og Børn.

Krigsarkiverne 1848—50 og 1864 indeholder de i Krigene deltagende Afdelingers samt forskellige Myndigheders Arkiver, bl. a. med Tabslister over Døde, Saarede og Fanger. Hertil hører ogsaa Arkivalier vedrørende Auxiliærkorpserne i Frankrig 1815—18, og en Del vedrørende Krigene 1801 og 1807—14.

De militære Læge- og Lazaretarkiver indeholder bl. a. Syge- og Kassationsprotokoller (kun fra det 19. Aarh.). I Stabslægens Arkiv findes en Samling Selvbiografier for Militærlæger 1832—62 og en Navnefortegnelse over Militærlæger 1807—62.

Hærens Skolars Arkiv. Hertil hører de Arkiver, der stammer fra Landkadetakademiet 1713—1861, den militære Højskole 1830—68, Elevskolen (Underofficersskolen) 1814—1912 samt forskellige Rekrut-, Eksercer- og Kommandoskoler, alle med gode personelle Oplysninger.

Generalhvervekommissionens Arkiv (jfr. de S. 259 nævnte Register).

Generaladjutantstabens Arkiv 1848—99 er meget værdifuldt, ogsaa i personalhistorisk Henseende, men delvis utilgængeligt.

Prins Carl af Hessens Arkiv 1772—1836 vedrører navnlig Afdelingerne i Holsten samt den norske Hær før 1814 og indeholder omfattende personelle Oplysninger.

Endnu bør nævnes en Samling udfyldte Spørgeskemaer, indkomne fra Veteraner fra 1848—50 og 1864, i Anledning af Uddelingen af Erindringsmedaillen 1876. Her kan man bl. a. finde Oplysninger om Fødested. (For at kunne finde den paagældende maa man kende hans Opholdssted 1876).

KØBENHAVNS STADSARKIV

Foruden det egentlige Magistratsarkiv samt de 32 Mænds og Borgerrepræsentationens Arkiver rummer Københavns Stadsarkiv¹⁾ en Række helt eller delvis kommunale Institutioners Arkiver, og desuden har efterhaanden de fleste københavnske Lavsarkiver fundet deres naturlige Plads her. Arkivet, der har Lokaler paa Raadhuset, er tilgængeligt for Publikum paa samme Maade og i omtrent samme Udstrækning som Statens Arkiver. Nogen trykt Registratur over dets Indhold eksisterer ikke²⁾, men vil forhaabentlig engang fremkomme, naar de forskellige Ordningsarbejder er bragt til Afslutning.³⁾

I det følgende skal først nævnes nogle af Personalhistorikere hyppigt benyttede Arkivalier og forskellige haandskrevne Hjælpe-midler, som af praktiske Grunde er anbragt i Arkivets Kontor-lokaler og Læsestuer og saaledes er let tilgængelige:

¹⁾ Saaledes hedder det fra 1. April 1936; tidligere Københavns Raadstuearkiv. Om Arkivets Historie se O. Nielsen: Bidrag til Københavns Raadstuearkivs Historie (Danske Samlinger 1. R. IV 234—49) og Flemming Dahl: Nogle Meddelelser fra Københavns Stadsarkiv (Raadstuearkivet) 1817—1942 (Hist. Medd. om København 3. R. V. 1—67).

²⁾ Den i 1786 udkomne Fortegnelse over Arkivets vigtigste Dokumenter er naturligvis foreldet, om end stadig brugbar.

³⁾ Meddelelser fra Københavns Raadstuearkiv 1923 ff. (i Hist. Medd. om København 2. R. I ff.) indeholder bl. a. Oplysninger om de Dele af Arkivet, hvorover der er udarbejdet nye Registraturer.

Borgerskabsprotokoller 1683—85, 1688—95, 1699—1897. Indeholder Oplysning om Borgerens Navn, Erhverv, Dagen for Borgerskabs Erhvervelse og som Regel om Fødested; Fødestedsangivelserne er dog, i hvert Fald for de paa Landet fødte, i Begyndelsen meget utilfredsstillende for Slægtsforskeren (Jylland, Norge osv.), først ind i det 19. Aarh. bliver de præcise, og samtidig kommer man ind paa at angive Fødselsaar og -dag. De første Bind, til 1723, er udarbejdede af Arkivet ved Uddrag af Raadstueprotokollerne. Til Borgerskabsprotokollerne er der Registre, for 1699—1806 udarbejdede af Arkivet (paa Efternavn), derefter kun de oprindelige Registre (til 1900), der fra 1807 er paa Efternavn. (Bilag til Borgerskabsprotokollerne, se S. 267 f.).

Kopulationsprotokoller 1735—1868. Er Kæmnerens Regnskabsbøger over de til Magistraten indbetalte Kopulationsgebyrer, med Angivelse af den betalende Brudgoms Navn, Betalingsdagen (som Regel faa Dage før Vielsen) samt Vielsessognet. Hertil er i Arkivet udarbejdet alfabetiske Registre i særlige Bind, og Kopulationsgebyrprotokollerne faar derved stor Værdi som en Slags Registre til de i Landsarkivet opbevarede københavnske Vielsesprotokoller, foruden at de i nogen Grad erstatter tabte Vielsesprotokoller (især for St. Nicolai Kirke). Visse Befolkningslag, navnlig Hærens og Flaadens Underofficerer og Menige, var fritaget for Kopulationsskatten og nævnes derfor ikke i Protokollerne, og i det 19. Aarh. var det vistnok ikke ualmindeligt, at Københavnerne lod sig vie udenfor Byen for at slippe for Skatten (jvf. S. 208 f., og den der nævnte Afhandling af Tengenagel Jørgensen).

Københavnske Vielser 1720—24 (Uddrag af de i Rigsarkivet opbevarede Kopulationsregnskaber, ved H. Malling, jvf. Personalhist. Tidsskr. 8. I. 142—69).

Borgerlige Vielsesprotokoller 1851 ¹⁴/₇— (med Registre); tilgængelige efter c. 30 Aars Forløb.

Seddeluddrag af københavnske Skifter 1681—1771, med Navneregistre i 2 Bd. (jvf. S. 239).

Grundtakster 1661, 1668 og 1689 (trykt i Københavns Diplomatarium I 727, II 806, III 661); Grundtakst 1653 og Ændringer 1677 (Afskrifter efter Original i Rigsarkivet).

- Indkvarterings- og andre Skattemandtaller 1694—1861; til Indkvarteringsmandtallerne 1694—1811 (diverse Aar) er i Arkivet udarbejdet alfabetiske Navneregistre, der fortræffeligt supplerer de trykte københavnske Vejvisere (som jo først begynder 1770). Opmaalingebøger 1755, over københavnske Ejendomme, 1 Bd. for hvert Kvarter, samt de forskellige Privilegie- og Fundatsbøger har overvejende topografisk Betydning. Det samme gælder Geddes Kortværk (udg. 1940).*
- Registre over Kollegiebreve 1704—1801 (kronologiske), 7 Bd.
- Fortegnelse over Medlemmer af Københavns Kommunalbestyrelse 1660—1922, 1 Bd. (jvf. den i »Københavns Privilegier« (København 1911) trykte Fortegnelse).
- Stadens Betjening i 18. Aarh. (Fortegnelser over de 32 Mænd, Lavsoldermænd, kommunale Funktionærer m. m.), 1 Bd.
- Fortegnelse over Bestallinger, udstedt af Københavns Magistrat 1700—1857 og 1858—1906, 2 Bd.
- Alfabetisk Fortegnelse over kommunale Bestillingsmænd 1700—1857, 1 Bd.
- Alfabetisk Navneregister over deponerede og kasserede kommunale og kgl. Bevillinger 1779—1857, 1 Bd., over ujournaliserede indkomne Breve til Næringsskatkommissionen 1855—61, 1 Bd., over udstedte Markedspas 1775—1826, 1 Bd., samt til St. Nicolai Kirkes Inventar over Begravelser inden Kirken beliggende 1600—1799, 1 Bd., og til St. Nicolai Kirkes Første Værges Regnskaber over Begravelser udenfor Kirken 1732—66, 1 Bd.
- P. B. Grandjean: Personalhistoriske Uddrag af sjæll., fynske, smaalandske og jyske Registre 1593—1660 (kgl. Bestallinger og Bevillinger), 1 Bd. Ogsaa i Rigsarkivet.
- Rockstrohs Seddelregister til Københavns Garnisons Journaler 1663—69, 1671; findes renskrevet i Hærens Arkiv (jvf. Hist. Medd. om Kbh. 3. R. I 200 ff., II 393 ff. og III 556 ff.).
- Begravelsesvæsenets Registersedler 1805—1900 (jvf. S. 274).

Endnu maa nævnes Oluf Nielsens, Carl Bruuns, Villads Christensens og andre Samlinger til Københavns Historie og Topografi.

Efter Udstedelsen af Københavns Privilegier 1661 bestod Magistraten af en Præsident (fra 1747 Overpræsident), 2 à 4 Borgmestre og et noget større Antal Raadmænd; i Kommunestyret

deltog endvidere et Borgerudvalg, de 32 Mænd, som imidlertid supplerede sig selv og først i 1840 afløstes af en virkelig Borgerrepræsentation.¹⁾ Foruden den kommunale Forvaltning havde Magistraten forskellige Forretninger af retslig Natur, og navnlig fungerede den som Raadstueret indtil Hof- og Stadsrettens Oprettelse 15. Juni 1771. Indtil Begyndelsen af det 19. Aarh. havde Magistraten kun eet Sekretariat eller Ekspeditionskontor, der lededes af *Raadstueskriveren*. Det deltes ved Reskr. 14. Aug. 1801 i 4 *Hovedfag*, med flg. Sagfordeling: 1. Ægteskabs-, Overformynderi- og Skiftesager (NB. forsaavidt Magistraten havde dermed at gøre), Kirke og Skole, Legater, Stiftelser og Fattigvæsen samt Handel og Søfart m. m. 2. Lav, Fabrikker, visse Bevillinger, Politi og forskellige rent tekniske Anliggender. 3. Borgerskaber, Pensioner, Ansøgninger om Betjener, Regnskabs- og Skattevæsen og Bidstrup Gods. 4. Sundhedspoliti og Providering m. m. Denne Ordning ophørte ved Reskr. af 15. Febr. 1805, og der oprettedes i Stedet 2 selvstændige *Sekretariater*, med flg. Sagfordeling: 1. Ægteskabs-, Overformynderi- og Skiftesager, Kirke-, Skole- og Begravelsesvæsen, Fattigvæsen, Legater og Stiftelser, Ansøgninger, Handel og Skibsfart m. m. 2. Borgerskaber, Lav og Fabrikker, Politi- og Sundhedsvæsen, den tekniske Forvaltning, Regtskabsvæsen, Bidstrup Gods m. m. 1817 oprettedes et 3. Sekretariat (for Overformynderiet). Ved den i 1857 gennemførte Kommunalreform fordeltes Magistratens Forretninger fra 1. Jan. 1858 mellem 4 *Afdelinger*, med en Borgmester i Spidsen for hver. Afdelingernes Arkiver er ikke tilgængelige for Publikum, og det samme gælder visse Dele af Sekretariatsarkiverne 1805—57 (Separations- og Alimentationssagerne).

Raadstueskriverens Kontor. Herunder hører følgende Arkivalierækker:

Magistratens Resolutionsprotokoller 1715—1801. Er i Virkeligheden Journaler over de indkomne Sager (med Register i hvert Bind). Hertil som Bilag Indkomne (henlagte) Sager 1779—1801. Kopibøger 1660—97, 1701—1801 (med Register i hvert Bd.). For Tiden 1660—89 og 1739—1801 er de ikke egentlige Kopibøger,

¹⁾ Jvf. Flemming Dahl: Københavns Kommunalforvaltning af 1840. En Redegørelse for Anordning af 1. Jan. 1840 (Hist. Medd. om Kbh. 3. R. IV 1—200).

men indeholder Magistratens Svarkoncepter, indbundne sammen med de tilsvarende indkomne Sager og er saaledes egentlig Bilag til Resolutionsprotokollen. Hertil slutter sig ogsaa en Række Kollegiebreve 1708, 10—11, 1715—1801 (med Registre, se S. 265).

Raadstueprotokoller 1683—85, 88—95, 1699—1793 (med Registre 1683—1725 og 1785 ff.). Indeholder Proklamaer, Formynder-, Kurator- og Vægebeskikkelser, Borgerskaber, Antagelse af Oldermænd, Rodemestre, Kirkeværger etc., Skibsattester m. m., men er kun til 1725 egentlige Raadstueretsprotokoller. Efter 1. Maj 1779 omfatter de næsten udelukkende Borgerskaber og Formynderskaber og er efter 1793 anbragt sammen med Borgerskabsprotokollerne.

Protokolpapirer 1718—1801. Er indtil 1779 at betragte som Bilag til Raadstueprotokollerne; indeholder Raadstueattester, Skibsattester, Arv- og Gældsfragaelser etc.

Raadstuerettens Voteringsprotokoller 1722—71, Domprotokoller 1685, 1694, 1707—08, 1710—17, 1719—20, 1732—71, Domsager 1702, 1705, 1715—71 og Stævneprotokoller 1711—71. Magistraten som Gældskommission (»Den liden Kommission«, jvf. Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. II 410—21): Referatprotokoller 1720—67, Domprotokoller 1721—22 og 1735.

Hovedfagene 1801—05. I hvert af de 4 Hovedfag findes Journal, Kopibog, Journalsager og Kollegiebreve; ved 3. Hovedfag Protokolpapirer.

Sekretariatene 1805—57. Hovedrækkerne er Kopibøger, Journaler (Referat- og Resolutionsprotokoller), alle med Registre, Indkomne Sager og Kollegiebreve; i 1. Sekr. tillige Separationsprotokoller (utilgængelige) og Registre over Kuratorer og Værger med Bilag. 3. Sekretariats Arkiv findes hos Overformynderiet (jvf. S. 247 f.).

Diverse Sager. Saavel i Raadstueskriverens som i Hovedfagernes og Sekretariaternes Arkiver ligger endvidere en Mængde Sager af speciel Natur, som tildels har personalhistorisk Interesse, og hvoraf her skal nævnes følgende:

Bilag til Borgerskabsprotokollerne 1727—1857 (for 1727—80 kun en enkelt Pakke). Herimellem Ansøgninger, Attester af forskel-

lig Art og andre personlige Papirer. Det er i Borgerkabsprotokollen noteret, naar der er Bilag. (Jvf. Hist. Medd. om Kbhvn. 2. II. 417 ff. og III. 73 f.).

Registre og Fortegnelser over deponerede Borgerbreve og Bevillinger 1834—58, 1 Pk. — Deponerede og kasserede kommunale og kgl. Næringsbevillinger 1805—57 (og enkelte tidligere; jvf. det S. 265 nævnte Register hertil).

Protokoller over Markedspasser 1775—1826, 1840—55 (4 Bd.); Markedspasser, alfabetisk ordnede (22 Pkr.); hertil er udarbejdet Register over Markedspassernes Indehavere, se S. 265.

Protokoller og Papirer vedr. Gadehandel med Frugt, Brød, Fisk etc. 1773—1864 (ialt 7 Pkr.); Ansøgninger om Ret til Handel med gamle Klæder 1742—43, 1 Pk.

Søfartssager: Protokol angaaende de algierske Søpas 1747—54 (m. Reg.); Fortegnelser over Skibe, hjemmehørende i København 1767, 1795—1857, med Bilag (heri ogsaa Skippernes og Redernes Navne m. m.); Vurderinger af Skibe og Skibsladninger, Skibsdokumenter m. m.; Papirer vedrørende Kaperbreve 1810—19.

Ejendomsvurderinger ca. 1700—1857 (ordnede efter Matr. Nr.). Sager vedr. Favnsættere og Læssere 1761—1857 (kasserede Beskikkelser, Ansøgninger om Beskikkelse m. m.).

Sager vedr. Branden 1728 (Mandtaller m. m.); Prioritetskommissionen 1729 (med Protokoller over Ejendommenes Behæftelse); Akter vedr. Branden 1795; Kollektkommissionen 1795—99 (med Protokoller over de Brandlidte).

Af de øvrige i Stadsarkivet opbevarede Arkivfonds er der her Grund til at nævne følgende:

Kommercekollegiet og Politi- og Kommercekollegiet 1670—1771 (jvf. S. 186 og Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. I 435—40). Heri bl. a. Doms- og Voteringsprotokoller 1704—71, med Registre fra 1731.

De 32 Mænds Arkiv 1753—1840 og *Borgerrepræsentationens Arkiv* 1840—1917 (tilgængelige til c. 1870 med Stadsarkivarens Tilladelse).

Skolevæsenets Arkiver (Hist. Medd. om Kbhvn. 2. III. 451—55). Heri foruden Korrespondancesager bl. a. nogle fortræffelige Lister

over Københavns katolske Indbyggere 1816—56 (med Oplysninger om Mandens og Konens Navn og Alder, hendes eventuelle tidligere Mand, Børnenes Navn, Alder, Daabsdag og -sted, Religion og Skole). Endvidere Arkivalier vedr. Vor Frue latinske Skole og Kirkeskolerne m. m. (Discipelprotokoller, Legatsager, Regnskabsbøger m. m.).

Kirkearkiver. Heri Stolestadebøger og Gravbøger for Nicolai Kirke (fra 1575), Helliggejst Kirke (1676 ff.) og Trinitatis Kirke (1656 ff.); jvf. de S. 265 nævnte alfabetiske Navneregistre.

Hospitaler og Stiftelser. Herimellem bl. a. Arkivalier fra: *St. Hans Hospital* (Mandtaller over Lemmer og Patienter 1787—95, Sager vedr. Embedsmænd og Funktionærer 1781—1858); *Christians Plejehus* (Undersøgelser vedr. Lemmerne, alfab. ordnet, 1802—43, Fortegnelser m. m. over Lemmerne 1768—1812); *Det Harboeske Enkefruekloster* (Ansøgninger om Konventualindepladser m. m. 1735—1874); *Vartov Hospital* (Ansøgninger om Pladser A—Ø 1799—1857, Afdøde Lemmers Papirer A—Ø 1799—1857, Journaler over Ansøgninger 1837—80, med Bilag til 1893, Mandtaller over Lemmerne 1686—87 og 1762 ff., Sager vedr. Direktionens og de »private« Senge, Jordebøger over Hospitalets Gods 1682—1781, Fæsteprotokoller 1677—1809); *Opfostringshuset* (Mandtaller over Børnene 1757 ff., Ansøgninger om Pladser A—Ø 1816—46); *Nissens Hospital* (Godsarkivalier); *Getreuers Stiftelse*; *Abel Cathrines Stiftelse* (Ansøgninger A—Ø).

Københavns civile og borgerlige Stænders Enkekasse 1709—69. Arkivet omfatter 8 Bd., deraf Lit. B: Interessentprotokol 1727—67, med Oplysninger om Indskydernes og deres Hustruers Alder og Fødested, ofte tillige Daabs-, Vielses- og Dødsdatoer, og Lit. C: Protokol over Borgerenker og overlevende Enkemænd, som nyder Pension, 1728—63, med Oplysninger om Døds- eller Begravelsesdage (i begge er der gode alfabetiske Registre).

Bistrup Gods. Bl. a. Fæsteprotokoller 1687—1918, Fæstebreve 1719 ff., Jordebøger 1661 ff., Regnskaber 1726 ff.; jvf. A. Linvald: *Bistrup* (Kbh. 1932).

Sundhedskommissionen 1711—12. Heri bl. a. Protokol over indkomne Skibe 1710—11 (med Passengerernes Navne); jvf. Carl v. Kohl: *Pesten i København 1711—12* (Hist. Medd. om Kbhvn. 1. R. III 545—614).

Rodemestrenes Formands Arkiv. Lavs- og Korporationslister 1845—61, Fortegnelser over Jøder 1780—97 og 1832—38 og over Katolikker 1800:

Vand- og Brandvæsenets Arkiver. Heri bl. a. Ruller over Brandkorpsets Officerer og Mandskab 1694—1867, med Angivelser af Næringsvej, Alder og Fødested, og med Navneregistre 1826—67.

Regnskaber. Foruden Kæmnerregnskaberne 1673—78 (Kopi efter Originaler i det kgl. Bibl.) og 1707—1840 samt Hovedkassens Regnskaber 1815—57 indeholder Stadsarkivet en Mangfoldighed af Regnskaber, dels over særlige Skatter, dels fra Institutioner staaende under Magistratens Tilsyn (Stiftelser, Legater, Kirker, Skoler m. m.). Her skal kun nævnes Regnskaberne for Københavns civile og borgerlige Stænders Enkekasse 1733—1827, for Nicolai Kirkes Begravelser 1732—1805 (jvf. S. 265) og Stolestader 1721—1805, Helliggejst Kirkes Begravelser 1727—1860 og Stolestader 1728—1861, Vor Frelzers Kirkes Begravelser og Stolestader 1715—1861, og for Vor Frue Latinskole 1580—1859.

Arkivalier vedr. Lavene i Almindelighed. Herimellem findes bl. a. Protokoller over Lærlingekontrakter 1800—48 (m. Reg.), over Svendeprøver 1812—85 (u. Reg.), over Kontrakter mellem Mestre og Svende 1800—13.

L a v s a r k i v e r.

Af de københavnske Lavsarkiver findes en Del endnu hos Lavene selv eller hos Fagforeningerne, adskillige opbevares i det sjællandske Landsarkiv (se S. 254 ff.), men de fleste er dog havnede i Stadsarkivet. Herimellem findes følgende i personalhistorisk Henseende vigtige Sager:

Bagere: Fortegnelse over Mestre 1565—1638; Forhandlings- og Regnskabsprotokoller 1656—65, 1694—1845; Drengenes Indskrivningsprotokoller 1668—1727; Svendenes Tidepengeprotokoller 1701—23, 1776—1835; Protokol over tilrejsende Bager-svende m. m. 1733—1841. Se ogsaa S. 255.

Barberere: Hauptprotocol societatis Chirurgorum 1730—1826; Hauptprotocol collegii Chirurgorum 1750—1861.

Blytækkere: Lavsprotokol 1740—1862; Svendeprotokol 1725—1859; Tidepengeprotokoller m. m. 1760—1860.

- Brolæggere:** Lavsprotokoller 1662—1782 (Lavet ophævet 1782).
- Brændevinsbrændere:** Lavsprotokoller 1751—1940; Indskrivningsprotokol 1807—96; Stadsarkivet har et med talrige haandskrevne Noter og Tilføjelser forsynet Eksemplar af P. Hansen: Københavns Brændevinsbrænderlav 1741—1891 (1891).
- Bundtmagere:** Dokumenter 1623—1797.
- Bødkere:** Svendeprotokol 1783—1866; Svendenes Sygekasses Kontingentprotokoller m. m. 1825—88. Se ogsaa S. 255.
- Drejere:** Lavsprotokoller 1652—1900; Mesterprotokol 1652—1838; Svendenes Indskrivningsbog 1742—1851; Drengbog 1652—74; Navneregister over ind- og udskrevne Dreng 1695—1725, 1740—1846; Kvartalsbøger 1744—1873; Svendenes Ladebøger m. m. 1742—1846.
- Dugmagere:** Meisterprotocoll 1741—1845; Gesellenbuch 1782—96; Jungenprotocoll 1741—1846; Lavsprotokol 1817—82; Stam-bog over Svende 1817—43; Svendeprotokol 1854—98; Persona-lia A—Ø.
- Feldberedere (Garvere):** Lavsprotokol 1750—1861; Svendenes Tidepengebog 1731—1833.
- Glarmestere:** Svendeprotokoller 1697—1737, 1761—92 (Resten hos Oldermænden).
- Glashandlere:** Forsamlingsprotokol 1819—55.
- Guldsmede:** Klattebog 1606—10, 51—57; Tegnebog 1623—37; Lavsprotokol 1750—1863; Ind- og Udskrivningsprotokol 1830—61; Medlemslister 1835—77; Fortegnelse over Mestre og Svende 1821 ff.
- Grovsmede:** Svendenes Forhandlingsprotokol 1845—88.
- Gørtlere:** Svendenes Amtsprotokol 1741—63, Einführungsbuch (Svendenes Indtægter og Udgifter) 1748—56.
- Handskemagere:** Fortegnelse over Svendene 1823—63.
- Hjul- og Karetmagere:** Protokoller 1685—1865.
- Hørkræmmere:** Protokol over indskrevne Medlemmer 1735—1861; Svendenes Indskrivningsbog 1724—1861; Drengenes Indskrivningsbog 1726—1861; Navneregister over Dreng, Svende og Interessenter; Forhandlingsprotokol 1722—1861; Hørkræmmersvendenes Interessenter 1770—1862; Generaltabel over Interessenter i Svendenes Hjelpe- og Understøttelseskasse, beg. 1722.

Kandestøbere: Lavsprøtokol 1654—1863; Indskrevne Mestre 1744—1844; Ind- og Udskrivningsbog for Svende og Dreng 1682—1806; Gesellenbuch 1752—1818; Svendenes Tidepengebog m. m. 1663—1819; Protokol for tilrejsende og indskrevne Svende 1801—57.

Klædevævere: Svendenes Regnskabsbog 1805—98.

Linnedvævere: Lavsprøtokol 1750—1862; Antegnelsesprotokol for Mestre 1800—75, do. for Svende 1800—72.

Lysestøbere: Forhandlingsprotokol 1818—70; Interessent-Fortegnelse 1835—60.

Malere: Ligkasseprotokol 1747—1866; diverse Protokoller og Sager 1687—1889.

Murere og Stenhuggere: Lavsprøtokol 1723—1862; Protokol over indskrevne Lærlinge 1708—1852; Registerbog paa Murmester-svende 1637—70; Svendeprotokol 1624—1759; Interessent-Fortegnelse 1820—28, 1844; Alfabetisk Register over udlærte 1830—61; Murerfrimestre 1855.

Musikernes Begravelsesselskab: Medlemsbøger 1870—1912.

Møllere: Lavsprøtokol 1750—1876; Interessent-Fortegnelser 1862—69.

Nagelsmede: Svendenes Lavsprøtokol 1781—1887, Fortegnelse over Svende 1815—60, Bog over Sygebøssen 1749—87.

Parykmagere: Lavsprøtokol 1750—1914; Fortegnelse over Mestre 1754—1895; Svendenes Lavsprøtokol 1840—93 og Tidepengebog 1778—1863.

Possementmagere: Diverse Dokumenter 1630—69.

Rebslagere: Svendenes Lavsprøtokol 1771—1864.

Sejl-, Flag- og Kompasmagere: Forhandlingsprotokol 1688—1862; Fortegnelser over Mestre, Svende og Dreng 1752—59.

Silke-, Uld- og Klædekræmmere: Fortegnelse over indskrevne Købmænd 1652—1818; Forhandlingsprotokol 1673—1813; Drengprotokol 1666—1861; Svendeprotokol 1689—1858.

Skorstensfejere: Diverse Protokoller 1777—1936.

Skrædere: Lavsprøtokol 1750—1862; Protokol over Mestre og Svende 1796—1807 og 1843—61; Svendeprotokol 1749—1816; Ind- og Udskrivningsbog for Dreng 1728—1861; Lærlingekontrakter 1712—1826; Ligkassens Regnskabsbøger m. m. 1737—1895.

Slagtere: Kødmandernes Lavsbog 1576—1682. Iøvrigt hos Lavet.

Smede: Lavsprotokol 1680—1733, 1749—1874; Ind- og Udskrivningsprotokol for Dreng 1755—1860; Ligkasseprotokol 1740—75; Mandtal over Mestre 1833—62. Se ogsaa S. 255.

Snedkere: Mestrenes Protokol 1671—1704; Gesellenbuch 1705—76; Svendenes Regnskabsbog 1704—1801. Iøvrigt hos Lavet.

Stolemager: Svendenes Lavsprotokol 1745—1852.

Strømpevævere: Lavsprotokol 1751—1871; Kvartalsbog for Svendene 1754—84; Indskrivningsbog for Dreng 1824—42. Se ogsaa S. 256.

The-, Porcelæns- og Pottehandlere: Forsamlingsprotokol 1818—62, Regnskabsprotokol 1824—62.

Tobakspindere: Svendenes Ladebøger m. m. 1798—1885, Medlemsprotokol for Syge- og Begravelsesforeningen 1808—1919. Se ogsaa S. 256.

Tøjmagere: Lavsprotokol 1776—1891; Mesterbog 1741—75; Ind- og Udskrivningsbog for Dreng 1741—94, 1827—61; Svendenes Lavsprotokol 1819—62; Afskedsbøger for Svende.

Tømrere: Fortegnelse over Mestre 1821—28, 1844. Se ogsaa S. 256. Svendeprotokollerne findes hos Tømrersvendenes Fagforening.

Urtekræmmere: Kopibog 1848—90. Se iøvrigt S. 256.

Vinhandlere: Forhandlingsprotokoller 1701—1862; Ind- og Udskrivningsbog for Dreng og Svende 1696—1861; Svendenes Lavsprotokol 1703—28 og 1819—62.

Fortegnelsen er ingenlunde udtømmende og overflødig gør ikke et Eftersyn af Stadsarkivets haandskrevne Registratur over Lavsarkiverne. De enkelte Lavs Bogføring var ret uensartet; undertiden er der Registre, men oftere mangler de. Særlig stor Interesse i slægtshistorisk Henseende har Tilførslerne om Ind- og Udskrivning af Læredreng, idet de i Reglen indeholder Oplysninger om disses Fødested og Herkomst; de er ikke altid indført i særlige Protokoller, men maa ofte søges i de almindelige Lavsprotokoller. Iøvrigt maa det erindres, at de københavnske Lav ikke sjældent havde udenbys Medlemmer, fra Provinsbyer, hvor det paagældende Fag ikke havde tilstrækkelig mange Medlemmer til Dannelse af et selvstændigt Lav.

Til Stadsarkivet slutter sig *Københavns Begravelsesvæsens Arkiv* (Kontoret i Løngangsstræde). De her opbevarede Begravelsesprotokoller naa tilbage til 1805; indtil 1860 indeholder de i Hovedsagen kun de paa Assistens Kirkegaard stedfundne Begravelser; for Aarene 1861—86 omfatter de tillige Personer, der er begravede paa andre københavnske Kirkegaarde eller er døde i København og begravet andetsteds, uden at man dog har Sikkerhed for, at saadanne Dødsfald altid er anmeldt til Københavns Begravelsesvæsen. Fra 1887 omfatter Protokollerne alle Personer, der enten er døde i København, uanset deres Hjemsted, eller er ført hertil for at nedsættes i en københavnsk Kirkegaard, saaledes at ogsaa Begravelser paa katolske, militære eller mosaiske Kirkegaarde samt Ligbrændinger vil kunne findes. Til Protokollerne er for hvert Aar udarbejdet et alfabetisk Personregister, der dog ikke medtager Børn under 12 Aar. For Aarene 1805—1900 er Forarbejderne (Kartoteksedlerne) nu afgivet til Stadsarkivet (jvf. S. 265).

I den her foreliggende Oversigt over Arkivernes Indhold er kun undtagelsesvis omtalt Rigsarkivets Fonds fra Tiden efter 1848 og ligeledes kun undtagelsesvis de Arkivalier, der endnu ikke er afleveret til de offentlige Arkiver. Men selvfølgelig kan Slægtsforskeren komme ud for at faa Brug for Oplysninger herfra. Saaledes turde der være Grund til at gøre opmærksom paa de ved *Statens Udvandringskontor* (Amaliegade 24, København) opbevarede Udvandringsjournaler 1868 ff.

NAVNET

Slægtssnavnet, hvorved forstaas *et Efternavn* (det sidste selvstændige Led i et Menneskes samlede Personbetegnelse), som overføres til *Efterkommere af Navnets Bærer*, er opstaaet med Samfundene; først havde Menneskene kun et enkelt Navn for at lyde paa Tilraab, senere, da Samfundene blev større, trængte man til et *Kendingsnavn* foruden det egentlige Kaldenavn for at kunne skelne Personer i Omtale. Allerede Grækerne dannede Kendingsnavne af Faderens Navn, og baade Etruskere og Romere fik efterhaanden en udviklet Navneskik; en romersk Borger havde gerne et prænomen (Fornavn), et nomen (Slægtssnavn), et cognomen (Familienavn) for den enkelte Slægtsgren og et agnomen (personligt Tilnavn)¹⁾; et saadant kendt Navn er Publius Cornelius Scipio Africanus. Havde vore nordiske Forfædre haft Fantasi nok til for hvert nyfødt Barn at vælge et nyt ukendt Fornavn, vilde det formodentlig have været længe, inden Kendingsnavneskikken var kommet til Udvikling; men Navnene, der benyttedes, var ikke mange, og efter Kristendommens Indførelse indskrænkedes de i Tal; nogle faa Helgen- og Apostelnavne tog efterhaanden Luven fra alle andre Navne. I Danmarks Oldtid²⁾ og langt ned i Tiden dannedes Kendingsnavnet *enten* ved at bruge Faderens — sjældnere Moderens — Fornavn som Tilnavn, ofte idet dette sættes i Ejeform, altsaa med tilføjet

¹⁾ I Kejsertiden udartede Navneskikken; Faders, Farfaders o. s. v. og Adoptivfaders Navne føjes til, senere ogsaa Moderens og fjernere Slægtninges, en halv Snes Navne hørte til Dagens Orden; Qvintus Pompejus Senecio, der var Konsul Aar 169 e. Chr., havde hele 37 (Friedländer: Sittengeschichte I, S. 245).

²⁾ Fredrik Nielsen, Axel Olrik og Johannes C. H. R. Steenstrup: Dansk Navneskik, 1899. Johs. Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne, 1918. Oluf Nielsen: Olddanske Personnavne, 1883. Danmarks gamle Personnavne I Fornavne. Udg. af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen. Under Medvirksomhed af Rikard Hornby. 1936 ff. (under Udgivelse).

Endelse f. Eks. et s eller søn, *eller* ved at benævne Vedkommende efter en *Ejendommelighed* hos ham; i Oldtiden sattes Kendingsnavnet hyppigt foran Kaldenavnet; men igennem hele Middelalderen og indtil vor Tid er det saa godt som undtagelsesfrit, at *Kendingsnavnet er blevet sat efter Døbenavnet*³⁾. Vore første *faste Slægtsnavne* findes i det 13. og 14. Aarhundrede hos *Adelen*, hvis Slægter allerede gennem det fælles Vaabenmærke var knyttede sammen, idet Tilnavnene bliver endelig arvelige. De første sikre Eksempler paa, at Tilnavnet saaledes arves fra Fader til Sønner, haves fra o. 1290 med Navnene Brok, Glob, Grubbe og Lunge. Da Frederik I. i 1526 udstedte Paabud om⁴⁾, at Adelen skulde antage faste Slægtsnavne, var der kun $\frac{2}{5}$ af de da eksisterende Slægter, som ikke allerede havde et saadant, selvom de enkelte Slægtsmedlemmer ingenlunde altid kaldte sig med det; men nu tog i alt Fald de allerfleste adelige Slægter, der endnu manglede et Slægtsnavn, sig et saadant, og dette blev i mange Tilfælde dannet over Vaabenmærket. En halv Snes Slægter gjorde dog -sen Navnet arveligt, medens kun 4 eller 5 kaldte sig efter Stednavne; 25 Slægter, som imidlertid uddøde i Løbet af 16. og 17. Aarhundrede, synes at have ladet Forordningen uanset, og endnu den bekendte Kansler Christen Thomesen († 1657), hvis Frænder havde antaget Navnet Sehested, kaldte sig til sin Dødsdag kun Christen Thomesen.

Gejstligheden (den lærde Stand) og *Borgerstanden* fulgte snart i Adelens Fodspor; disse Stænders Medlemmer tog ofte deres *Fødesteds* eller *Navnet paa et andet Sted, hvortil Vedkommende var knyttet*, som Kendings- og Slægtsnavn, den første hyppigst ved Latinisering — eller sjældnere Græcisering — af Stednavnet⁵⁾, medens Borgerstanden som oftest beholdt den danske Form, undertiden med et udenlandsk (tysk) Sving over sig⁶⁾. Næsten ligesaa hyppigt fik — eller tog — en Mand sin eller sin Faders Beskæftigelse som Kendingsnavn, og dette gled da ofte over til

³⁾ Blandt Vendsyssels Bønder sattes dog Tilnavnet ofte foran (Bakke-Ole, Byrri-Søren).

⁴⁾ A. Thiset: Bidrag til Navneskikkens Historie, i Tillægshæfte til Hist. Tidsskr. 8. Rk., 4. Bd. 1913, S. 220—34.

⁵⁾ Pontoppidan (Broby), Lucoppidan (Lundby), Paludan (Kær).

⁶⁾ F. Eks. Schiern (Skern), Raffenberg (Ravnebjerg), Schandorph (Skanderup), Dachnetz (Dagnæs).

at blive Slægtsnavn⁷⁾, ikke sjældent i en tysk eller undertiden latinsk Form (Schmidt, Faber, Fabricius).

I Tiden efter 1660 gik de skiftende Patronymer af Brug eller blev i hvert Fald væsentlig sjældnere blandt det højere Borger-skab; Byernes Patriciat antog oftest et egentligt Slægtsnavn, medens de lavere Befolkningslag, der saa stærkt rekrutteredes fra Landet, bibeholdt det ægte (skiftende) Patronymikon, der efterhaanden, tidligere i Sønderjylland end i Kongeriget, gik over til at blive det arvelige Slægtsnavn. Som Hovedregel gælder det, at saa snart en Mand kom til at indtage en noget mere fremtrædende Stilling, ombyttede han hurtigst muligt Patronymet med et egentligt Slægtsnavn. Da der ikke fandtes Lovregler for Antagelse af Slægtsnavne, florerede Navnelaan og Navnerov. Optagelse af en Stedfaders, en fremtrædende, velhavende eller elsket Paarørende, særlig f. Eks. en Morfaders eller en Fadders Navn var ret almindeligt⁸⁾; at en tjenende tog sin Herres Navn, hørte ogsaa til de hyppige og taalte Former af Navnelaan. Vanskeligt bliver det naturligvis at udrede Slægtskabsforholdet, naar nogle af en Mands Børn tog eet Efternavn, andre et andet, hvilket langt fra var nogen sjælden Foreteelse⁹⁾.

I *Bondestanden* har Fadernavnet holdt sig som skiftende Familienavn omtrent til vor Tid. Peder Jørgensens Søn hed f. Eks. Jørgen Pedersen og hans Datter Ane Pedersdatter; ved Siden heraf skabtes i stadig stærkere Grad et Kendingsnavn af legem-

⁷⁾ Undertiden kan det være umuligt at afgøre, om et saadant Kendingsnavn blot angiver vedkommendes Erhverv, eller der er Tale om et virkeligt Slægtsnavn.

⁸⁾ C. Klitgaard oplyser i Fortalen til Kiærulfske Studier (1914—18), at Kiærulferne ligesaa ofte har taget Slægtsnavnet efter Moderen som efter Faderen, og en afdød Ægtefælles Navn bliver ligeledes ofte taget. Familierne Kiærulf danner ikke i denne Henseende nogen Afvigelse fra det almindelige.

⁹⁾ Af Løjtnant Morten Grønvolds mindst 13 Børn med Else Elisabeth Orning kaldtes 3 Sønner Grønvold, medens saavidt vides alle de øvrige kaldte sig Orning (se Fr. Grønvold: Slægtskroniker 1500—1800 [1924], S. 132 ff.); af Børnene af Morten Hansen Kirkegaards Ægteskab med Marie Weidemann, † 1744, hed 5 Børn Kirkegaard, 3 Weidemann (se Pers. Tideskr. 7. Rk., 2. Bd., S. 102); og af Raadmand i Aarhus Niels Lauridsens Børn kaldte de fleste sig Fogh efter deres Faders mødrene Familie (men altsaa ikke efter deres egen mødrene Familie; af Niels Lauridsens Hustruer tilhørte den første Slægten Wegerslev, den anden Slægten Blichfeldt), medens i alt Fald én Søn kaldte sig Wirring, maaske fordi han var opdraget i Virring, hvor hans Slægtning H. L. Carlbye (Trige) var Sognepræst.

lige eller sjælelige Ejendommeligheder ved en Person, hans Udseende (Øgenavne), Beskæftigelse og Tjenesteforhold. En anden meget stor Gruppe af Almuens Navne er taget fra Landskabsnavne og Stednavne, der oftest gik i Arv til flere Slægtled, hvis ikke særlige Forhold i en Persons Liv paaførte ham et andet. Størstedelen af Danmarks Landbefolkning har lige ned til den Dag i Dag været kendt af Sognebeboerne under deres ofte arvede Tilnavn, medens Patronymet ansaas som vedkommendes egentlige »officielle« Navn, der vel kom frem f. Eks. ved Daab, Bryllup, Begravelse, i Skøde-, Pante- og Retsprotokoller o. lign., men ogsaa kun da, og derfor knap nok var kendt af Personens nærmeste¹⁰⁾.

Denne stadige Skiften af Efternavne og oven i Købet af Efternavne, der var hinanden meget lig, maatte i et fuldt udviklet Samfund af ikke helt ringe Størrelse selvfølgelig volde Vanskeligheder, f. Eks. i Arvesager; derfor udkom 1. Novbr. 1771 en Forordning, der dog kun gjaldt for Slesvig, og som befalede, at der ved Børns Daab skulde *vælges faste, uforanderlige Slægtsnavne*. Det har formodentlig været Hensigten, at den skulde efterfølges af en lignende Forordning for Kongeriget, men da Struensee faldt, gik Sagen i Glemmebogen, og først i Forordningen for Kongeriget om Daab af 30. Maj 1828 hedder det, at hvert Barn i Daaben ikke alene skal benævnes ved sit Fornavn, men ogsaa *ved det Familie- eller Stamnavn, som det i Fremtiden bør bære*. Meningen med denne slet skrevne — og slet fortolkede — Bestemmelse var selvfølgelig ved at ophøje Kendingsnavnet til officielt Slægtsnavn at skabe lignende faste Slægtsnavne indenfor Bondestanden, som dem Borgerstanden allerede havde skaffet sig. Bondestandens sejge Fastholden ved deres nedarvede Skikke bragte imidlertid et ganske andet Resultat. Den eneste virkelige Forandring, Forordningen medførte, var nemlig, at -datter Navnet forsvandt for Kvindens Vedkommende og blev erstattet med -sen Navnet (altsaa en særlig meningsløs Følge); iøvrigt døbtes nu som før Børnene paa Landet med et Efternavn, der dannedes af Faderens Navn og Endelsen -sen. Forordningen

¹⁰⁾ Det er af Vigtighed ogsaa at være opmærksom paa, at den, der giftede sig en Gaard til eller arvede den, ofte fik Tilnavn efter den hidtil paa Gaarden hjemmehørende Slægt, saaledes især paa Lolland og Falster, hvor Tilnavnet almindeligvis fulgte med Gaarden (jvf. P. Petersen: Lolland-Falsters Navnebog, 1902).

har endog til den Grad virket imod sin Hensigt, at der findes mange Tilfælde, hvor det karakteristiske fædrene Tilnavn er blevet strøget for at døbe Børnene med -sen Navnet (døbt Peder Jensen, Søn af Jens Graa).

Den 6. August 1856 traf Kultusministeriet den Bestemmelse, at det Efternavn, der var valgt efter Forordningen af 1828, fremtidig skulde være fast Slægtsnavn. Resultatet heraf kunde ikke blive andet, end at vi velsignedes med disse utalte Masser af -sen Navne som »faste Slægtsnavne«.

Oppositionen mod dette, at man altsaa nu var forpligtet til at lade sine Børn døbe »som Søn af deres Farfader i Stedet for deres Fader«, var saa kraftig, at det varede til henimod Slutningen af det nittende Aarhundrede, før de skiftende -sen Navne ophørte; ikke sjældent døbte man i denne Periode Børnene med to -sen Navne (Søren Pedersen Madsen, Hans Jensen Hansen) for at give Kultusministeriet, hvad dets var, og dog beholde, hvad der tilkom en selv eller ens Barn. At Tilnavne med en saadan officiel Navnegivning stadig florerede ude paa Landet, er let forstaaeligt.

De stadigt voksende -sen Slægtsnavne bevirkede, at der i hele sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede ikke kom Ro om Navnesagen, og efter mange forgæves Tilløb lykkedes det at gennemføre Navneloven af 22. April 1904 for derved at søge at skaffe en bedre Navneskik i vort Land. Denne Lov gav Adgang til gennem et økonomisk let overkommeligt Øvrighedsbevis (4 Kr.) at antage nyt Slægtsnavn, der stemmer med dansk Sprog-tone, ikke er upassende og ikke baaret af en Person, der har gjort sig særlig fortjent af Fædrelandet, samt til at anmelde sit eget Slægtsnavn eller Ejendomsnavn som forbeholdt, saaledes at ingen anden kan antage det ved Øvrighedsbevis. Denne Navnelov har medført, at en ikke ubetydelig Række -sen Navne virkelig er blevet erstattet med nydannede Slægtsnavne; at dømme efter det stigende Antal Navneforandringer i de senere Aar synes vi i saa Henseende kun at være ved Begyndelsen.¹¹⁾

¹¹⁾ Se Polemik om Navnesager af Hauch-Fausbøll, H. Hjorth-Nielsen og Thiset i Pers. Tidskr. 1916, 7. Rk., 1. Bd., S. 103—107 og 302—09. — Over de i Tiden 1905—21 beskyttede Slægtsnavne findes en af Justitsministeriet udgiven (1921) Bekendtgørelse, som suppleres med en aarlig Tilvækstliste.

Talrige Familier med Patronymer har imidlertid ogsaa før Navneloven af 1904 søgt at komme ud over Vanskelighederne ved at lade deres Børn døbe med f. Eks. Moderens egentlige Slægtsnavn som Mellemnavn, hvorved de talrige Dobbeltnavne — med eller uden Bindestreg — er opstaaet, og i nyere Tid synes hertil at komme Tendenser til at lade saavel Sønner som Døtre faa Faderens eller et andet, gerne kort, Mandsnavn som Mellemnavn, hvorved ogsaa en Art Dobbeltnavne opstaar. Troels-Lund er et Eksempel blandt flere.

De adelige Dobbeltnavne som Krabbe-Carisius, Bille-Brahe-Selby, Holsten-Lehn o. m. a. er derimod som Regel opstaaet derved, at et af den ene Familie oprettet Majorat er gaaet over til en Spindelinje, som saa af Pietet, eller fordi det har været fastsat i det paagældende Majorats Erektionsbrev, har knyttet dette Navn til sit eget. Som Regel vil det første Navn i Sammensætningen være Familiens eget, det andet den Slægts Navn, fra hvem Majoratet stammer. En Undtagelse danner f. Eks. Krag-Juel-Vind-Frijs, hvis oprindelige Slægtsnavn er Vind.

Fornavnet — der altsaa er det egentlige og oprindelige Navn — er ingenlunde uden slægtshistorisk Værdi.

Det er blevet hævdet, at man herhjemme paa lignende Maade som i alt Fald hos den holstenske Adel¹²⁾, kan tale om en egentlig *Fornavneskik*, hvorved Fornavnet faar Værdi til Bestemmelsen af hypotetisk Slægtskab¹³⁾. Selv om der ikke kan opstilles Regler, som er fulgte uden stadige Afbiggeiser, vil man som oftest finde Bedsteforældrene opkaldt i Børnene, saaledes at dersom Farfaderen er opkaldt i den ældste Søn, opkaldes gerne Mormoderen i den ældste Datter, men forskellige Hensyn har altid foraarsaget, at Afbiggeiser stadig vil kunne konstateres; saaledes fik Barnet ofte Navn efter en fremtrædende Personlighed, der var bedt til Fadder, eller efter en foresat, som naar Degnen opkalder sin Søn efter Sognepræsten. En af de hyppigst forekommende Opkaldsskikke er det, at en Søn, født efter Faderens

¹²⁾ Louis Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie I, Indl., S. XXIX f., jvf. Hist. Tidsskr. 8. Rk., 6. Bd., S. 249 f.

¹³⁾ W. Marstrand i Pers. Tidsskr. 7. Rk., 2. Bd., S. 97—108, se herimod C. Klitgaard i Fortid og Nutid I S. 125 f. og i Pers. Tidsskr. 8. Rk., 5. Bd., S. 18, Noten.

Død, faar dennes Navn, og en Datter, hvis Moder dør i Barselseng, faar paa samme Maade hendes Navn. Meget ofte opkaldes ogsaa en afdød Ægtefælle i det første Barn af samme Køn, som den efterlevende Ægtefælle faar i et nyt Ægteskab. Disse Navneskikke er især indenfor Bondestanden i mange Egne fastholdt med stor Konservatisme. Det er givet, at saadanne Regler har metodisk Værdi for Slægtsforskningen, og at det er betydningsfuldt at prøve Rækkevidden af dem¹⁴).

Indenfor de højere Samfundslag og overhovedet indenfor Bybefolkningen kan man nu ikke mere spore Regler for Opkaldelsen; men mange Slægter viser en saa sejt Fastholden ved bestemte Fornavne, at man — selvom Slægtsnavnet er almindeligt — af Fornavnene kan slutte sig til Samhørigheden.

Der har herhjemme hersket stærk Konservatisme med Hensyn til Fornavnene. Vi har endnu levende mange af de gamle Navne, som vi genfinder i Runeindskrifterne og de ældste Sagn (Harald, Gorm, Rolf, Helge, Frode, Signe, Aase, Estrid o. fl.), og flere, der var gaaet i Glemme, er i forrige Aarhundrede optaget igen under Paavirkning af Grundtvig og Ingemann. Den voksende Forbindelse med de sydlige Nabolande, men særlig Kirkens Indflydelse bragte en Række fremmede Navne, fortrinsvis som tidligere nævnt, Helgennavne i høj Kurs; men i de senere Aarhundreder har Forandringen i Navnegivningen været ringe, det er de samme Navne, der stadig gaar igen, bortset fra at der særlig i det sidste Aarhundrede har gjort sig visse Modestrømninger hidrørende fra litterær Paavirkning gældende. Manglen paa Opfindsomhed giver sig Udtryk baade i, at mange Slægtsnavne benyttes som Fornavne, og i den Skik, der sætter ind i det syttende Aarhundrede, at danne Kvindenavne af Mandsnavne ved at føje en Hunkønsendelse til disse (f. Eks. Nielsine, Karoline, Jacobine, Frederikke, Emilie, Henriette o. s. v.).

Til Christian IV's Begravelse og Frederik III.'s Kroning var indbudt henved et halvt Tusinde Adelsmænd med Fruer og Frø-

¹⁴) V. A. Secher har i sin Afhandling: Opkaldelsesskikke i østjydske Bonde-slægter fra 17. og 18. Aarhundrede, Bidrag til genealogisk Metodelære (Medd. fra det danske Rigsarkiv I S. 471—520) prøvet disse Regler og faaet dem i Hovedsagen bekræftet i den opstillede Stamtavle over en Slægt Jørgensen fra Følle.

kener. Af de første hed 19 Jørgen, 18 Henrik, 16 Erik, 14 Niels, 13 Mogens og Otto, 11 Christoffer og Hans, 10 Knud og Claus, 9 Jens og Jacob, 8 Axel, Laurids, Christen og Eiler, 7 Peder og Iver, 6 Corfitz, Christian og Jochum, 5 Anders, Ove, Frands og Frederik, 4 Steen, Palle, Johan og Enevold, 3 Oluf, Gunder, Ebbe, Just, Valdemar, Sivert, Hartvig og Henning, 2 Tage, Gregers, Thomas, Manderup, Caspar, Ditlev, Folmer, Mourids, Kjeld, Predbjørn, Morten, Vincens, Falk, Emmeke, Lave, Gabriel, Holger, Bjørn, Albert, Jesper og Tønne, 1 Hannibal, Herluf, Tyge, Vogn, Marquard, Laxmand, Verner, Viffert, Wulf, Bendix, Flemming, Arend, Rønno, Venzel, Markov, Herman, Rudbæk, Staller, Mathias, Ulrik, Fasti, Terkel, Godske, Esge, Ernst, Pros, Melchior, Torben, Borkvard, Stig, Ulf og Malte.

Af Adelsdamerne hed 48 Anne, 29 Margrethe, 28 Elisabeth (Lisbet, Elsebet), 20 Karen, 18 Sophie, 15 Birgitte, 14 Dorothea (Dorthe, Doréte), 10 Ingeborg, 9 Christine, 8 Mette, 7 Ellen, Maren, Helvig og Else, 6 Sidsel og Kirsten, 5 Beate og Ide, 4 Regitze, Hilleborg og Vibeke, 3 Christiane, Helle, Rigborg, Magdalene, Barbara, Lene og Edel, 2 Berete, Hedvig, Talie og Øllegaard, 1 Eleonora, Jytte, Johanne, Inger, Bodil, Agathe, Olive, Augusta, Cathrine, Berte, Helrad, Herborg, Susanne og Abel. Marie hed ikke en eneste dansk Adelsdame, kun et Par tysk fødte Fruer. Dette, der forekommer mærkeligt, hænger sammen med, at Jomfru Marias Navn lige til Reformationen blev betragtet som alt for helligt til at bruges, hvilket som det ses, ikke gælder Maren, der fejlagtig opfattedes som afledet af Marie¹⁵).

Fornavnenes slægtshistoriske Værdi som Bidrag til at særpræge en Personlighed kan ikke overvurderes. Slægtsforskeren bør derfor med al Energi modarbejde den Tendens, som har gjort sig gældende i det sidste Aarhundrede til ligesom at eliminere Fornavnet i Skrift og Tale. Det gaar endog saa vidt, at Hustruer navnlig i tidligere Tid i mange Tilfælde kalder deres egen Ægtemand i Om- og Tiltale ved Efternavn, og at man af Magelighedshensyn indskrænker sin Underskrift til et vanskeligt læseligt Efternavn uden Antydning af Forbøgstaverne endside da Fornavn.

¹⁵) Jvf. J. Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne S. 84.

Til ind i det syttende Aarhundrede var enkelte Fornavne Reglen; først i det attende Aarhundrede bliver den syd fra kommende Skik at tildele et Barn flere Fornavne¹⁶⁾ almindelig; de højere Stænder er i saa Henseende forud for de lavere, omend det maa erkendes, at disse sidste (særlig Bybefolkningen) er fulgt godt med, idet de nu ofte ved mange og mærkværdige Fornavne til deres Børn søger at gøre sig gældende paa en Maade, der i alt Fald ikke koster den paagældende noget — men kan være ubehagelig nok for Barnet, der hele Livet skal trækkes med de mange, lange og mærkelige Navne.

Af den ovenfor skildrede Udvikling af Navnegivningen fremgaar det, at dens Usikkerhed er saa stor, at et enslydende Efternavn ikke isoleret set kan tjene som *Bevis* for Slægtssammenhørighed. *Hertil kommer, at Skrivemaaden af Slægtsnavnene var saare vaklende i de ældre Tider* (se foran Side 102 f.), Navnelighed maa underbygges med andet, naar man skal kunne være sikker paa, at det er samme Slægt; her kan lignende Fornavne, samme Vaaben og f. Eks. den Kendsgerning, at Familier, der bærer samme Navn, er kommet fra samme Egn, være en stærk Støtte for Antagelsen om slig Sammenhørighed.

Nu til Dags kan et Slægtsnavn erhverves ved 1) Fødsel, 2) ved Faderens Legitimation af udenfor Ægteskab født Barn eller ved et saadant Barns egen Bestemmelse (jfr. nedenfor), 3) ved Adoption, 4) ved Giftermaal¹⁷⁾, 5) ved kgl. Bevilling og 6) ved Øvrighedsbevis ifølge Loven af 22. April 1904.

Medens Erhvervelsen af Slægtsnavnet ved Fødselen tidligere var saaledes fordelt, at de i Ægteskabet fødte Børn havde Ret til Faderens, de udenfor Ægteskabet fødte til Moderens Familienavn, saa er Bestemmelserne nu ved Loven om Børn uden for Ægteskab af 7. Maj 1937 ændret derhen, at det illegitimt Barn har Ret til at faa tillagt Moderens *eller* — hvis Faderskabet er fastslaaet — Faderens Familienavn. Beslutning herom tages af

¹⁶⁾ Der findes historisk sikre Angivelser om flere Fornavne fra meget tidlig Tid, f. Eks. 1027 Grev Otto Vilhelm af Burgund, ca. 1340 Kong Carl Robert af Ungarn, men i de nordiske Lande kan saadanne Undtagelser næppe paavises.

¹⁷⁾ En Kvinde er ved Giftermaal ifølge en nu nogle Aarhundreder gammel Skik berettiget til at bære sin Ægtefælles Navn, men hun er ikke forpligtet dertil, jfr. justitsministeriel Skrivelse af 18. Marts 1913.

Forældremyndighedens Indehaver, altsaa normalt af Moderen, og Faderen har ikke Ret til at modsætte sig det. Forudsætningen er imidlertid som nævnt, at Faderskabet er fastslaaet, en blot bidragspligtig Mands Familienavn kan ikke — selv om hans Samtykke skulde foreligge — tillægges Barnet. Barnet kan selv mellem sit 18. og 22. Aar ændre det tillagte Navn til den anden af Forældrenes ved Anmeldelse herom til Ministerialbogen; hvis saadan Anmeldelse sker mellem Barnets 18. og 21. Aar, skal der dog foreligge Samtykke fra den af Forældrene, som før dets fyldte 18. Aar havde Forældremyndigheden.

*Retsbeskyttelsen*¹⁸⁾ for et Slægtsnavn er ringe, meget ringere end den burde være, den indskrænker sig til, at de ifølge Navneloven af 22. April 1904 forbeholdte Navne ikke kan antages ved Øvrighedsbevis, men derimod nok ved kgl. Bevilling. Sørgeligt er det at se, hvilke Uhyrligheder Usagkyndigheden paa dette Omraade har medført, naar Øvrigheden Gang paa Gang har tilladt Antagelsen af gamle, gode Slægtsnavne eller Varianter af disse¹⁹⁾; men det skal dog erkendes, at der er kommen *nogen* Bedring i dette Forhold, efter at Navnebevillingsmyndigheden i 1916 er bleven centraliseret i Justitsministeriet og ikke praktiseres af de enkelte Politimestre Landet over, hvis Evne til at træffe det rette i Navnespørgsmaal i alt Fald ikke har staaet Maal med deres sikkert gode Vilje.

Bemægtigelse af et Slægtsnavn synes at blive retsstiftende blot derved, at Navnet igennem en Daabshandling og Indførelse i Kirkebogen tillægges et Barn; dette er en skjult, men derfor ikke mindre bemærkelsesværdig Navnekilde, og den rinder stadig, skønt det ved kirkeministeriel Skrivelse af 6. Februar 1895 blev indprentet Præsterne, at de ved Indførelse af Personers Egennavne, særlig Efternavnet, i Kirkebogen ikke maatte foretage vilkaarlige Forandringer i Stavemaaden.

¹⁸⁾ H. Hjorth-Nielsen: Nogle Virkninger af Navneloven af 22. April 1904, i Pers. Tidsskr. VI, 4, 1913, S. 187—195. Paul Hennings: Nogle Bemærkninger om Retsbeskyttelsen for Slægtsnavne i Danmark, i Pers. Tidsskr. VI, 6, 1915, S. 127—138. Henrik Lundh: Navneplikt og Navnerett, Oslo 1928, behandler de forskellige europæiske Landes Navneskik og de dertil knyttede Retsforhold.

¹⁹⁾ I Aaret 1925 blev der f. Eks. givet Tilladelse til Antagelse af Navnene Little og Møsting.

Det kan være vanskeligt at opklare Spørgsmaalet om Oprindelsen af et Slægtsnavn, og Slægtsforskeren maa derfor ofte ty til Sprogforskernes Vejledning. Mærkelige er i Sandhed ofte de Forandringer, som et Navn i Tidens Løb kan undergaa. I Sønderjylland lever f. Eks. en Slægt Illies, der oprindelig har heddet Steeneck. Hvorledes er denne Navneforvandling foregaaet? Simpelthen ved, at en studerende af Slægtens Medlemmer paa et Tidspunkt, da Latinisering af Navnene var paa Moden, kaldte sig Ilex (den latinske Betegnelse for Stenegen), og dette er efterhaanden gaaet over til det mere mundrette Illies.

Endnu maa omtales den lille Navnebestanddel *von*²⁰⁾, som baade er blevet brugt og misbrugt herhjemme. Oprindelig havde den ingen anden Betydning end den rent sproglige, den samme som det danske »af« eller »fra« og det franske »de«, og var derfor ogsaa altid knyttet til et Navn, der indeholdt en Stedbetegnelse; der findes som Følge deraf mange borgerlige Slægter i Tyskland og Frankrig, som med fuld Ret bærer deres »von« og »de« foran Navnet.

Men efterhaanden gled »von« et i sit Hjemland over til at anses for et Adelsprædikat, uden at man dog er gaaet saa vidt som til at forbyde ikke-adelige Slægter at bære et hævdvundet »von« foran deres Navne; herved oversaa man i den Grad den sproglige Betydning, at Meningsløsheder, som at Hr. Müller ved at adles blev til Hr. von Müller, kom til at høre til Dagens Orden.

I Danmark har »von« et heldigvis aldrig vundet Borgerret som Adelsmærke; naar danske Adelsfamilier fører det, er det fordi der er Tale om en oprindelig tysk Adelsslægt, der har beholdt sit »von« i det danske Naturalisationspatent. Men vi har været inde i en Udvikling, som kunde have medført lignende Konsekvenser, nemlig den danske Landofficers Brug af »von« et foran Slægtsnavnet i Tidsrummet 1770—1860.

Indførelsen af dette Prædikat i Hæren skriver sig fra, at den danske Hærs Officerskorps for en stor Del rekrutteredes fra tyske adelige Kredse, der bar Prædikatet, saaledes at det

²⁰⁾ Jfr. H. F. Bilstedts Artikel om dette Emne i Militært Tidsskr. 33. Aargang, 1904, Sp. 354—56.

for de *borgerlige* danske Officerer blev noget af en Æressag ogsaa at komme til at føre det. Omkring 1770 blev Brugen af »von«et saa almindelig, at Regeringsmyndighederne benyttede det i officielle Udfærdigelser, men en egentlig Anerkendelse fik det aldrig, og i 1860 blev det udtrykkelig afskaffet. Alligevel spøger det stadig i Familier, der nedstammer fra Officerer fra denne Periode, og faar dem til at tro, at de tilhører den danske eller maaske den tyske Adel. Hertil har ikke mindst den Omstændighed bidraget, at Præsterne i fuldstændig Uvidenhed om, at der kun var Tale om et *personligt* Prædikat, i Kirkebogen har tillagt Officersbørnene »von«et, og dette er saa gaaet igen i de følgende Generationer og føres stadig; der er ikke faa Slægter, som stammer fra en god borgerlig Officer med Officers-»von«et fra denne Periode, som med Indignation vilde afvise den Insinuation, at de smykker sig med laante Fjer, og som er fuldt og fast overbevist om, at de er adelige.

I Tyskland blev det før Verdenskrigen forbudt Embedsmænd at føre et »von«, som de bar i Kraft af deres Nedstamning fra en dansk Officer fra den ovennævnte Periode.

VAABENET, BOMÆRKET OG SEGLET

Vaabenmærkerne¹⁾, saaledes som vi kender dem, er Produkter af Riddervæsenet, altsaa af Middelalderens kristelige Kultur i Europa. Man kan ikke tale om noget Vaabenmærkevæsen hos Orientalerne, saa lidt som hos uciviliserede Folkeslag, selvom der hos disse kan paavises Kendetegn og Mærker, som har Lighedspunkter med Vaabenmærket²⁾. Brugen af Vaabenmærker gaar tilbage til sidste Halvdel af det 12. Aarhundrede³⁾. Oprindelig fastnaglede Ejermændene paa sin Hjelm eller malede paa sit til Beskyttelse i Kampen benyttede Skjold en eller anden Genstand, som han havde valgt til sit Mærke, saaledes at man altid — ogsaa i Kampen, naar Hjelmvisiret var slaaet ned — kunde kende Ejermændene.

Efterhaanden som Riddervæsenet udvikledes, og det først var blevet almindelig Skik, at *male Vaabenmærkerne paa Skjoldet*, tabte man de oprindelige, naturlige Forbilleder af Syne og hentedede Vaabenmærkerne fra alt mellem Himmel og Jord; under Bestræbelsen for at opnaa en dekorativ Virkning blev Vaabenmærkerne saavel paa Skjoldet som paa de tusinde andre Steder afbildet i stadig mere stiliseret Skikkelse; der udviklede sig endog en egen Vaabenmærkekunst, den saakaldte Heroldskunst, og

¹⁾ Jvf. til det følgende: Poul Bredo Grandjean: Dansk Heraldik, 1919. (Schultz Forlag).

²⁾ Herfra danner dog Japanerne en Undtagelse; de havde ogsaa en selvstændig udviklet Heraldik; men for øvrigt har Japan i den nyeste Tid omdannet denne — som overhovedet sit Adelsvæsen — efter europæisk Mønster.

³⁾ De i den senere Tid af G. List (Bilderschrift der Ariogermanen, 1910) og af B. Koerner (Handbuch der Heroldskunst, 1920 f.) gjorde Forsøg paa støttende sig til Ole Worm at ville aflæse alle gamle Vaabener og Bomærker af *Runerne* og altsaa tilskrive dem en langt højere Alder, er ikke lykkedes; den videnskabelige Begrundelse er ganske svigtet, og de er med Vægt blevet imødegaaet af en Række betydelige Videnskabsmænd, der alle stempler denne Teori som Fantasteri.

Vaabenmærkevidenskaben — Heraldiken (fr. blason) — blev efterhaanden saa indviklet, at kun særlig indviende forstod den.

Hovedbestanddelen af et Vaaben er *Skjoldet* (fr. *écu*) med dets Figurer. Uden dette kan et Vaaben som saadant ikke tænkes, derimod er de andre Dele af Vaabenet, Hjelm, Hjelmtegn o. s. v. ikke integrerende Bestanddele af Vaabenet og kan følgelig undværes. Vaabenskjoldets *Form* har selvsagt vekslet gennem Tiderne,

Fig. 7.
Normannisk Skjold.

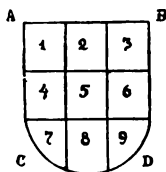

Fig. 8.
Sengotisk Skjold.

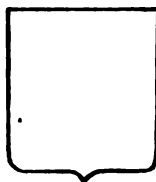

Fig. 9.
Fransk Skjold.

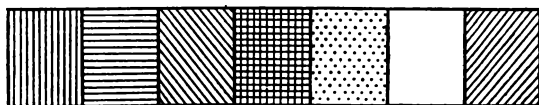
og efterhaanden som Vaabenet udelukkende blev billedligt fremstillet, prægedes det i den Grad af de skiftende Stilretninger, at det til Tider ganske tabte sin oprindelige Karakter. Oprindelig gængse Former var det *tresidede, aflange Skjold* med afrundede Sider, Overrand og Hjørner (det saakaldte *normanniske Skjold*, Fig. 7), det *halvrunde Skjold* med lige Overrand og Sider og med halvkredsformet Underrand (*sengotisk Skjoldform*, 15. Aarh., Fig. 8) og det *firkantede Skjold*, hvis nederste Rand danner en Klamme, som hyppigst kaldes det »franske« Skjold, uden at det dog specielt har været anvendt i fransk Heraldik (Fig. 9).

I og for sig er Skjoldets Form heraldisk set ligegyldig, men vælger man en bestemt Stil ved Udførelsen af Vaabenet, f. Eks. fordi det skal anbringes paa en Bygning, maa denne Stil gennemføres strengt for alle enkelte Dele af Vaabenet, og det siger sig selv, at f. Eks. udpræget middelalderlige Figurer ikke kan anbringes i et Rococo-Skjold. Der maa derfor ved nye Reproduktioner ses bort fra en uheraldisk Skjoldform fra Kunstens Forfaldsperiode; man bør ikke strække sin Pietet saa vidt, at man slavisk viderefører Fortidens Forsyndelser.

Vaabenmærkerne er som nævnt mangfoldige og af den mest forskellige Art; visse geometriske Figurer — som Tvær- og

Skraabjælker, Ruder og Sparrer — henregnes til de egentlige heraldiske Figurer og indtager historisk, heraldisk set, Forrangen for andre Figurer som de med saa stor Forkærlighed anvendte stiliserede Løver, Ørne, Liljer o. s. v.

Skjoldet og dets Figurer er altid farvede, men Farvelægningen kom tidligt ind i ganske faste Rammer, saaledes at kun bestemte malerisk virkende Farver, de saakaldte *heraldiske Tinkturer* kom

Rødt Blaat Grønt Sort Guld Sølv Purpur

Fig. 10. Skraveringen af de heraldiske Tinkturer.

til Anvendelse. Disse er 1) Rødt (Mønje eller Zinnober), 2) Blaat (Ultramarin eller Kobalt), 3) Grønt, 4) Sort, 5) Guld og 6) Sølv, hvortil kommer 7) Purpur, der dog herhjemme kun sjældent benyttes i Skjoldet, og endelig Naturfarve, den Farve, som Figuren har i Virkeligheden, f. Eks. en brun Hjort. 5) og 6) er de saakaldte *Metaller*, medens de øvrige kaldes *Farver*, og det er en fast heraldisk Regel, at Farve og Metal stedse skal veksle; man kan saaledes ikke anvende Metal paa Metal eller Farve paa Farve, men maa have Farve paa Metal eller omvendt, altsaa f. Eks. ikke en Sølv-Hest i Guld, men kun i farvet Felt. Naar Gengivelsen af et Vaaben ikke er farvelagt, bør Farverne angives ved en Skravering, som allerede i det 17. Aarhundrede er kommet til Anvendelse (Fig. 10).

Figurer med Naturfarve forsynes med en let Schattering.

I Beskrivelser betegner man Farverne ved Bogstaver, altsaa Rødt = r., Blaat = b., Grønt = gr., Sort = s., Guld = g., Sølv (hvidt) = h. og Naturfarve = n.

Paa Fransk er Farvebetegnelsen gueules (Rødt), azur (Blaat), sinople (Grønt), sable (Sort), or (Guld), argent (Sølv) og pourpre (Purpur).

Skjoldets Flade kaldes *Feltet*, i dette findes Figurerne, der som bemærket kan være saare mangfoldige. — Ofte er Skjoldet delt

i flere Felter, der hver har sine heraldiske Figurer, disse Felter maa ogsaa altid veksle med Metal og Farve. Denne Deling af Skjoldet i flere Felter kan have eksisteret fra første Gang Vaabenet kendes, men kan ogsaa skyldes senere Begivenheder, f. Eks. et Giftermaal, Arv af Jordegods, Standsophøjelse o. lign., idet den paagældende faar sit Vaaben formeret eller forbedret med Figurer, der alluderer til slige Kendsgerninger.

Delingerne i Felter sker i Almindelighed paa langs og paa tværs en eller flere Gange, enten lige eller en skraa Deling fra højre eller venstre. Deling to Gange paa langs og to Gange paa tværs, hvilket skaber 9 Felter, findes tit i fornemme Slægters Vaaben-skjolde, ofte stiger Felternes Antal endnu højere i fyrstelige Huses Vaabener. Hovedfeltet er det øverste Hjørne til højre,

Fig. 11.
Tøndehjelm.

Fig. 12.
Stikhjelm.

Fig. 13.
Trallehjelm med 5
Traller og Halsklenodie.

overhovedet gaar man i Vaabenbeskrivelser altid fra højre mod venstre og fra oven og nedefter. Det maa erindres, at den heraldiske Betegnelse højre og venstre gælder for Skjoldbæreren; det, der er højre for Beskueren, er altsaa venstre for Skjoldbæreren og betegnes heraldisk korrekt som venstre, og omvendt. Et mindre i Midten af Feltet anbragt Skjold kaldes *Hjerteskjoldet*. Findes der i dettes Midte et endnu mindre Skjold, kaldes dette sidste Hjerteskjoldet, det større *Midterskjoldet*, det store Skjold *Hovedskjoldet*.

Hjelmen (fr. timbre) er Vaabenets anden Hovedbestanddel. Den er altid metalfarvet og anbringes oven paa Skjoldet, den er snart vendt fremefter og snart til Siden. Forekomsten af flere Hjelme paa et Skjold skyldtes som Regel, at Vaabenet er sammensat af flere Slægters Vaaben. Oprindeligt havde Hjelmen ligesom Skjoldet en Form, der nærmede sig de virkelig benyttede Hjelmes, men efterhaanden blev ogsaa dens Form en Modesag. De alminde-

ligst benyttede Hjelmformer i Heraldiken er Tøndehjelmen, Stikhjelmen og den aabne Trallehjem, der dækker Ansigtet med en Rist af Traller eller Bøjler (Fig. 11, 12 og 13).

Hjelmtegnet (fr. cimier) er en eller flere paa selve Hjelmen anbragte Figurer; ikke sjældent gaar en af Skjoldets Figurer igen som Hjelmtegn; Horn (særlig de saakaldte Vesselhorn¹⁾), Vinger, Fjer, Flag, Kroner eller Blomster er de hyppigst forekommende Hjelmtegn.

Hjelmklædet (fr. lambrequins) er fra at være et virkeligt Klæde — oprindelig beskyttende Hjelmen mod Solens Straaler — af de heraldiske Kunstnere efterhaanden udviklet til at være fra Hjelmens Isse til begge Sider udgaaende *ornamentale* Udsmykninger, der ofte som rankeagtigt Løvværk omgiver hele Skjoldet. Hjelmklædets ydre Dele bærer gerne en af de heraldiske Farver, de indre Metalfarver.

De i det foregaaende nævnte Dele af et Vaaben er at anse som dets egentlige Bestanddele; imidlertid har særlig i Heraldikens Forfaldstid en hel Del Attributer fundet hyppig Anvendelse, saaledes *Vaaben-* eller *Rangkronerne*, der kom i Brug omtrent samtidig med, at Rustning og Hjelm gik af Brug. Det almindeligste er, at Kronen erstatter Hjelmen ovenpaa Skjoldet, men undertiden sættes den ogsaa paa Hjelmen eller omkring den. Der findes mange Arter Kroner: kongelige, hertugelige, fyrstelige, grevelige o. s. v.²⁾ Herhjemme er kun uretmæssig Brug af den kongelige Krone bleven bekæmpet³⁾; men ellers er det efterhaanden i alt Fald i Tyskland blevet hævdvunden Skik, at kun Grever har Lov til at bruge en Krone med ni Takker, kun en Friherre (Baron) med 7 Takker, medens den ubetitlede adelige kan bruge en Krone med 5 Takker. — Andre personlige Tegn paa Rang og Værdighed anbragtes bag eller omkring Vaabenet, f. Eks. Pavens Nøgler, Kongens Scepter, Bispens Krumstav, Marskalstaven og Ordenskæder; ifølge Elefant- og

¹⁾ Gl. dansk »Vesenehorn«, af Tysk Wesen = Okse, Bisonokse.

²⁾ Se Tavlen i Grandjean: Dansk Heraldik S. 207.

³⁾ Landsover- samt Hof- og Stadsretsdom af 4. November 1914 (Ugeskrift for Retstvæsen 1915, S. 303); justitsministeriel Skrivelse af 24. Juli 1917, jfr. Lov af 29. Marts 1924, Nr. 98, § 4, Nr. 2; i den seneste Tid synes man med større Energi end hidtil at ville haandhæve Retten til Kronen og forlange Rigsvaabenets Korrekthed gennemført.

Dannebrogsoordenens Statuter var dens Riddere endog forpligtet til at føre Ordenen hængende i Kæden eller Baandet under deres Vaaben, saaledes at Kæden eller Baandet omgav dette.

Ogsaa de saakaldte heraldiske *Pragtstykker*, Skjoldholderne, Vaabenkapperne og Deviserne er af nyere Datum; de kendes i hvert Fald ikke før det fjortende Aarhundrede, og man skal betydelig længere ned i Tiden, før de optræder hyppigere. Til *Skjoldholder* (fr. tenant) benyttes Mennesker — i Reglen Vildmænd — Dyr eller Fantasiskikkelser. Det almindelige er, at der findes to Skjoldbærere af samme Art paa hver sin Side af Skjoldet; men en enkelt Skjoldholder og Skjoldholdere af forskellig Art forekommer ogsaa. *Vaabenkappen* eller *Vaabenteltet* (fr. pavillon) forekommer kun i Forbindelse med fyrstelige og højadelige Vaabener. Den er anbragt som et Draperi bagved Vaabenet og samles i Reglen foroven med en Krone. Kappens Yderside er gerne rød (Purpur, Skarlagen eller Karmoisin) eller violet og Foret Hermelin. Den kan, naar den falder i smukke Folder, være af stor malerisk Virkning. — *Devisen*, der oprindelig dannedes af en eller anden Figur i Forbindelse med nogle korte og karakteristiske Fyndord, gik snart over til kun at betyde Fyndordene — Valgsproget. Den anbragtes i Reglen paa et Baand under Vaabenet, men er iøvrigt lidet kendt i dansk Heraldik; navnlig i engelsk Heraldik er Deviserne derimod meget almindeligt anvendte.

Til Pragtstykkerne henregnes endelig undertiden ogsaa Bannere, der holdes af Skjoldbærerne eller er stillet bag Skjoldet; men iøvrigt vilde det føre for vidt at nævne alle de heraldiske Særtilfælde endsige da at omtale de Udskejelser, som Heraldikens Forfaldstid er saa rig paa ikke mindst herhjemme; interesserede maa her henvises til Speciallitteraturen.

For Kunst og Kunstindustri har Heraldiken haft stor Betydning, ogsaa herhjemme. Ved alle Arter af haandgribelige Minder fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede bliver vi stillet Ansigt til Ansigt med Vaabenmærker. Adelen udstyrede sine Slotte og Kirker baade udvendigt og indvendigt med sine egne og sine Ahners Vaabener. Bohavet var fortrinsvis smykket dermed, og det samme gjaldt Portrætterne, de vævede Væg-Gobeliner og Dækketøjet. Endnu er bevaret en Række Vaabentæpper, som baldyredes i

Sophie Staverskovs Vaabentæppe.

Frederiksborg Museet.

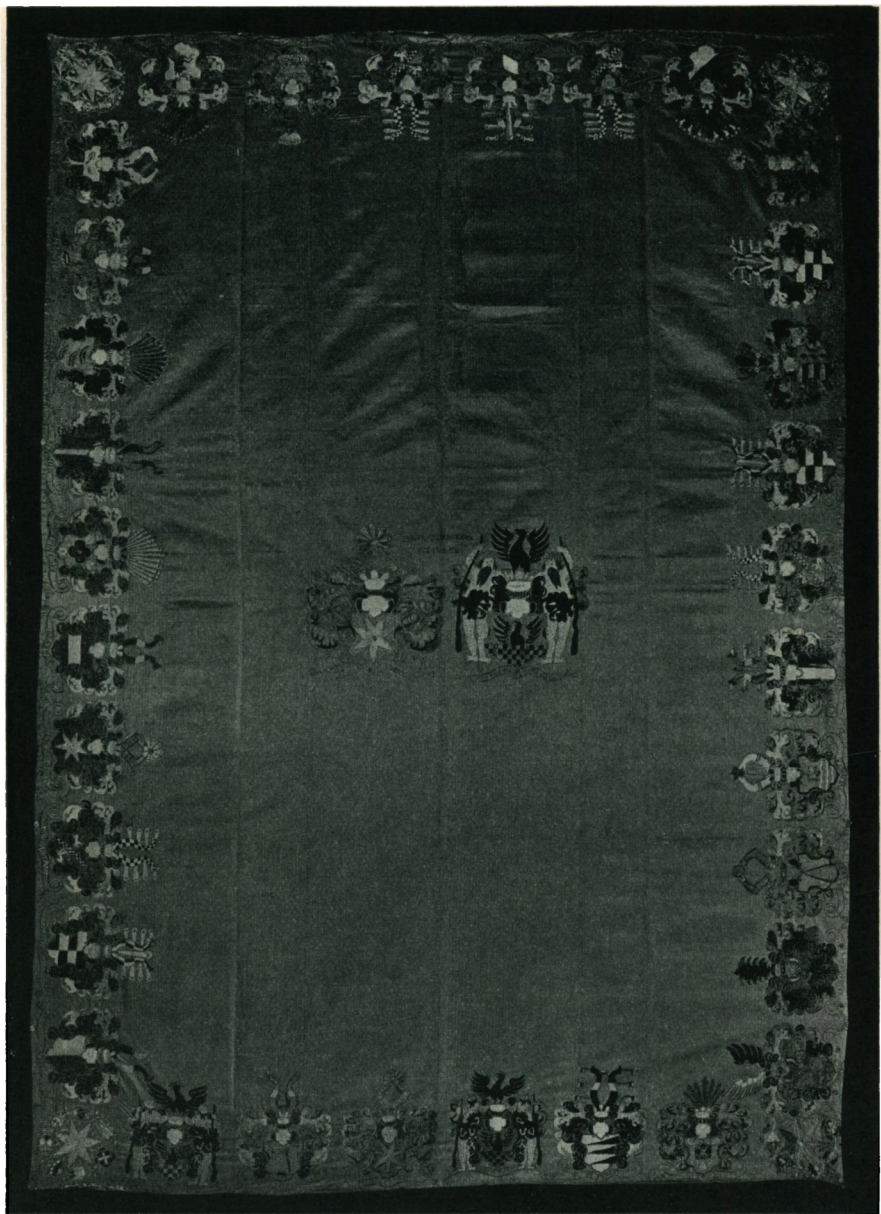
de fornemme Fruerstuer og Jomfrubure, og enkelte af disse hører til det bedste, vort Land ejer af Kunstsyning og er levende Vidnesbyrd ikke alene om Flid og Kunstfærdighed, men ogsaa om, hvor højt Slægts- og Vaabenkundskaben vurderedes herhjemme; de fleste stammer fra fyenske Herregaarde, men ogsaa fra Jylland kendes udmærkede Stykker, og det vistnok ældste med Ahnevaabener forsynede Tæppe, som overhovedet kendes, stammer fra Skaane; det er en Dug af halvbleget Lærred, broderet med blaa, grøn, sort og hvid Silke i forskellige Syninger. Ind i det kraftige Rankeværk af tidlig Renæssancekarakter findes i fire lodrette Rækker Kristusmonogrammet Ihs og fire Hovedvaabener (Thott, Hollunger, Ulfstand og Hak) henvisende til de fædrene og mødrene Ahner for Rigsraaden Tage Ottesen Thott og Else Holgersdatter Ulfstand. Dugen omgives af en Bort med 28 Vaabenskjolde afvekslende med Kristusmonogrammet, som sammen med de nævnte fire Hovedvaabener udgør en 32-feltet Ahnetavle for Lene Thott, Datter af det nævnte Ægtepar, til hvis Bryllup med Henrik Brahe til Vidskøfte Dugen er blevet fremstillet i 1573¹⁾.

Andre skønne Vaabentæpper, der ligesom dette frembyder interessante genealogiske og heraldiske Problemer, er Sophie Staverskovs²⁾ (S. 293) og Clara Gyldenstiernes³⁾ (S. 295), begge paa Frederiksborg Slot. Det førstnævnte, der maa være vævet omkr. 1650, er af en enestaaende Skønhed og Pragt. Det er 334 × 220 cm stort, af lys olivengrøn Silke med Kunstbroderi og fine Kæde- og Kontursting. Det er omgivet af en 14,5 cm bred, tildels knyttet Frynse af hvid, rød og grøn Silke med Rosetter i samme Farver, anbragt paa den knyttede Del. Det er prydet med 48 Vaabener, der er anbragt i 12 Vaabenskjolde med 4 Vaabener i hvert. H. Berner Schilden Holsten har paavist, at der her foreligger Ahnetavle paa 16 Ahner for Sophie Staverskov og hendes to Mænd, Otto Kruse og Laurids Ebbesen Udsen.

¹⁾ Dugen findes nu i Statens Historiska Museum i Stockholm. Beskrivelse og Afbildning i Utställning av kyrklig textilkonst i Sverige under åtta århundraden, Katalog 1929, Nr. 493.

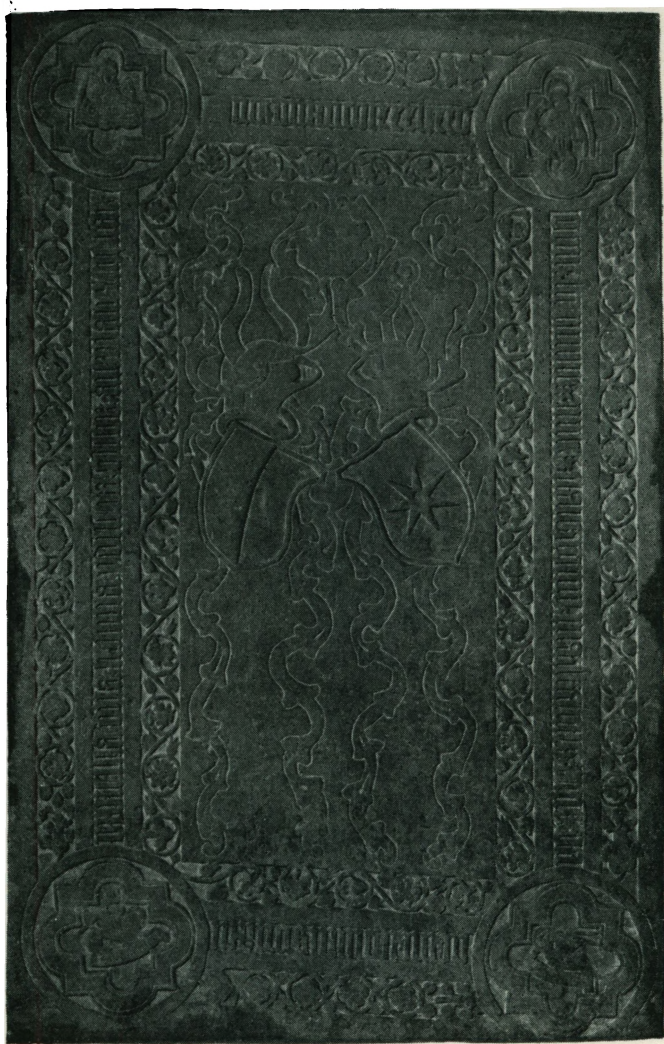
²⁾ Jfr. H. Berner Schilden Holsten: Sophie Staverskovs Silketæppe i Fra Arkiv og Museum, Serie 2, Bd. 1, S. 337—367.

³⁾ Jfr. O. Andrup: Clara Gyldenstiernes Tæppe i Fra Arkiv og Museum, Serie 2, Bd. 1, S. 216—221.

Clara Gyldenstiernes Vaabentæppe.

Frederiksborg Museet.

Ligsten i Odense St. Hans Kirke over Marsken Claus Rønnow
(d. 1486) og Kirstine Henriksdatter Gyldenstjerne med begges fædrene
Vaabener.

Clara Gyldenstiernes Tæppe er 237×164 cm og bærer Aars-tallet 1650. Det er af blaa Silke, smykket med Broderier af Guld-
traad og Silke. I Tæppets Midte findes Gyldenstiernes og
Podebuskernes Vaabener og langs hele Randen er broderet ialt
32 Vaabenskjolde, for Clara Gyldenstiernes 16 fædrene og 16 mø-
drene Ahner, forsynet med de paagældende Slægters Navne.

De i størst Omfang bevarede vaabensmykkede Minder er dog
Epitafierne og Gravstenene i og ved Kirkerne, hvilket dels kan
tilskrives Materialets Karakter (ofte Sten eller Marmor), dels det
Steds Fredhellighed, hvor de er anbragt.

Skikken at anbringe Vaabenet paa Ligstenen¹⁾ har den nor-
diske Adel optaget sydfra, og den udviklede sig i Løbet af det
15. Aarhundrede i Danmark fra den oprindelige Anbringelse af
den afdødes (senere tillige Ægtefællens) Vaaben midt paa Stenen
over det fædrene og mødrene Vaaben (omkr. 1500) til *Vaaben-
ahnetavlen*. De tidligste Eksempler paa fire Vaabenskjolde synes
at være Stenen over *Laurids Mogensen (Løvenbalk)* (d. 1500)
og hans Hustru i Mariager Kirke og Stenen over *Bertel Kaas*
(d. før 1503) og hans Hustru i Grinderslev Kirke. Det ældste
Eksempel paa otte Skjolde for hver Person findes paa Stenen i
Magleby Kirke (Stevns Herred) over Rigsraaden *Anders Bille*
(1477—1555) til Søholm og hans to Hustruer *Pernille Krognos*
(d. 1533) og *Anne Lykke*; Stenen er hugget omkring 1537—40.
Senere blev 16, ja endog 32 Ahner almindeligt. Det tidligste
Eksempel paa 16 Ahnevaabener for hver Person turde være Ste-
nen over *Kong Hans* og *Dronning Christine* i Odense St. Knuds
Kirke, der dateres til 1513.

Samtidig kom Vaabenahnetavlerne i Brug paa Epitafierne og
andet Kirkeinventar, ligesom de i det 17. Aarhundrede kom til
Anvendelse paa Kister og især naturligvis paa Sarkofager. Et
af de tidligste, maaske det ældste, Eksempel paa Vaabenahne-
tavlens Anvendelse som Udsmykning er Kalkmaleriet i Bsted
Kirkes Kor (Thisted Amt), der dateres til omkr. 1575, hvor
en Dekoration i Ung-Renaissance afsluttes med en Frise af 32
Adelsvaabener, som udgør de 16 Ahner for *Niels Lykke* og *Karen*

¹⁾ Albert Fabritius: Ahnetavlen med særligt Henblik paa dansk Litteratur,
1941, S. 19 ff.

Ligsten i Øster Egede Kirke over Hans Bille og
Inger Rønnow (1548).

Eksempel paa 8 Ahnevaabener for hver Person.

Krabbe.¹⁾ I denne Forbindelse maa ogsaa nævnes de pragtfulde Vægtavler, som fremstiller fyrstelige Personers Ahner i Portrætter og Vaabener, saaledes Ahnetavlerne for *Christian III* og Dronning *Dorothea* paa Frederiksborg-Museet og en tilsvarende paa Gripsholm Slot ved Stockholm, *Christian IV's* Ahnetavle paa Rosenborg og paa Frederiksborg-Museet og den 32-feltede Ahnetavle for *Frederik II's* Dronning *Sophie* i Nykøbing Kirke (se S. 45), hvis Forbillede utvivlsomt er en tilsvarende Tavle for hendes Fader, Hertug *Ulrich* af Mecklenburg-Schwerin, som findes i Güstrow Kirke i Mecklenburg.

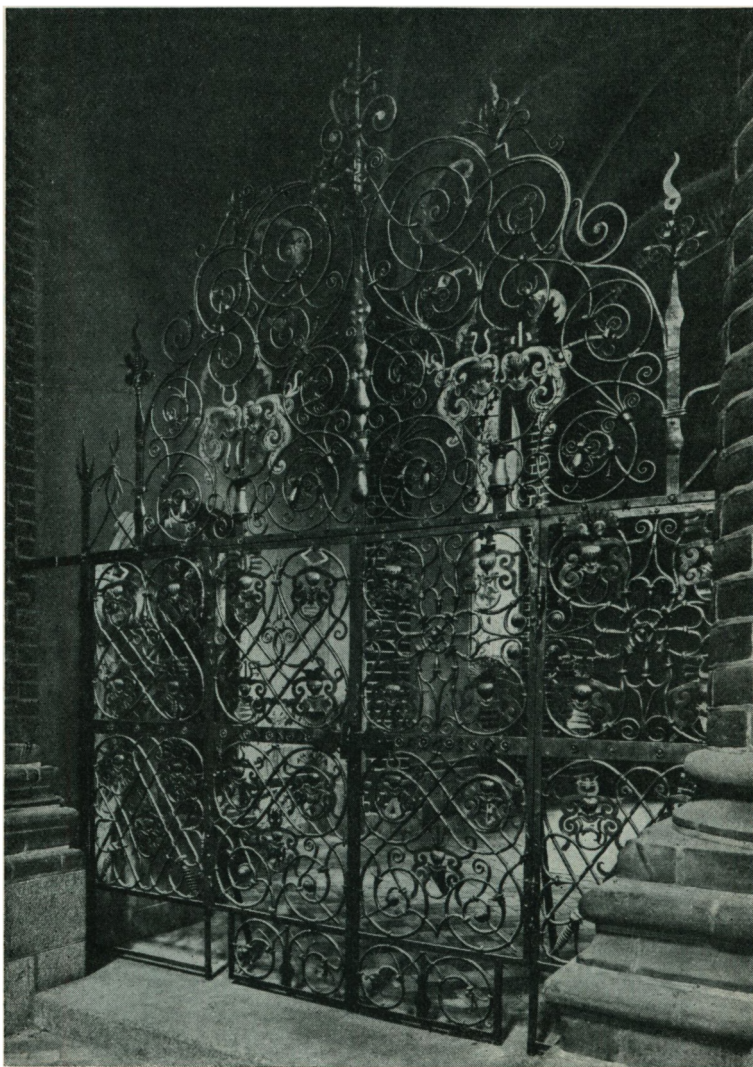
Et smukt Eksempel paa Ahnevaabenernes Anbringelse frembyder Smedejernsgitteret for det Sehested'ske Gravkapel i Aarhus Domkirke, prydet med 32 Vaabener, nemlig 16 Ahnevaabener for Kansleren *Christen Thomsen Sehested* og hans Hustru *Mette Rosenkrantz Holgersdatter*.

Ligesom Ligprædikenerne, som forhen omtalt, indeholder Oplysninger i Teksten om den afdødes Ahner, saaledes er de meget ofte udstyret med et kobberstukket Titelblad, i hvis Komposition, der synes direkte inspireret af Ligstenens arkitektoniske Opbygning, Vaabenahnetavlerne indgik som et uundværligt Led.

Da der ikke foreligger nogen systematisk Behandling af Ligprædikenslitteraturens Ahnetavler, saa lidt som af de øvrige Former for Vaabenahnetavler — bortset fra de nævnte Undersøgelser over Vaabentæpperne — kan man kun med Reservation udtale sig om, hvilke Systemer, der har været anvendt ved Vaabenernes Placering.²⁾ Det hyppigst anvendte System synes imidlertid at tage Vaabenerne i den Rækkefølge, i hvilken de kommer ind paa Ahnetavlen, men dog saaledes at Ahnelinier med flere mandlige Led har Fortrinnet for saadanne, hvor de fleste Led er Kvinder. Rækkefølgen bliver efter dette System: 1) Faderens, 2) Moderens, 3) Farmoders, 4) Mormoders, 5) Farfaders Moder, 6) Morfaders Moder, 7) Farmoders Moder og 8) Mormoders Moders Vaaben. Nummererer man de 16 Ahnevaabener 1—16, vil man faa følgende Placering paa Oversigtstavlen:

¹⁾ Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet. Tisted Amt, 1942, S. 562.

²⁾ Albert Fabritius: Martin Rudolph Ungers Ahner (Personalhistorisk Tidsskrift 10. Rk. IV, 1937, S. 84 ff.).

**Smedejernsgitter foran det Sehested'ske Gravkapel i Aarhus Domkirke med
16 Ahnevaabener for Kansleren Christen Thomesen Sehested og Mette Rosen-
krantz Holgersdatter (1650)**

<u>1—9</u>	<u>5—13</u>	<u>3—11</u>	<u>7—15</u>	<u>2—10</u>	<u>6—14</u>	<u>4—12</u>	<u>8—16</u>
<u>1</u>	<u>5</u>	<u>3</u>	<u>7</u>	<u>2</u>	<u>6</u>	<u>4</u>	<u>8</u>
<u>1</u>		<u>3</u>		<u>2</u>		<u>4</u>	
<u>1</u>				<u>2</u>			
<u>1</u>							

1

som svarer til følgende Placering paa Ligstenens 3 1 2 4
eller Kobberstikkets Rand: 5 6

Det her beskrevne System synes ogsaa at være 7 8
det mest anvendte i Tyskland, men er dog langt 9 10
fra eneherkende; der findes Eksempler paa Op- 11 12
stillinger, som i endnu højere Grad favoriserer 13 15 16 14
de mandlige Ahnelinjer.

I Sophie Staverskovs Tæppe er Ordningen den, at hendes egne Ahners Vaabener staar for Tæppets to Ender, foroven længst til heraldisk venstre Vaabenerne for hendes fire Bedsteforældre, til højre for de fire Oldemødre og i Tæppets nederste Ende de otte fjerneste Ahnevaabener, Tipoldemødrenes. Til heraldisk venstre Side findes hendes første Mands og til heraldisk højre Side hendes anden Mands Ahner. Det er sjældent saaledes som paa dette Tæppe, at finde Vaabenerne samlede fire og fire. I Almindelighed er hvert Vaaben anbragt paa naturlig Maade for sig eller de er samlede to og to. Af de paa det fælles Vaabenskjold anbragte fire Hjelme svarer de to midterste til de to øverste Vaabener i Sættelsen, medens de to yderste Hjelme hører til de nederste Vaabener. En i Heraldik ukyndig vil iøvrigt næppe ved første Øjekast tænke sig andet, end at hvert af Vaabenskjoldene kun repræsenterer et enkelt Vaaben, saa meget mere som enkelte Slægtsvaaben ofte forekommer delt i fire Felter.

Ved Sidestilling af Ahnevaaben-Grupper for to Ægtefæller maa man iøvrigt være opmærksom paa, at Ordningen af Vaabenerne i Ægteemandens Gruppe undertiden er den modsatte af den sædvanlige; ligeledes kan Hjelmene være placeret saaledes, at den fædrene Hjelm staar yderst til heraldisk højre og følges af de øvrige i den Orden, de vilde have faaet, dersom Vaabenerne havde staaet enkeltvis ved Siden af hinanden.

Torben Oxes Ligsten.

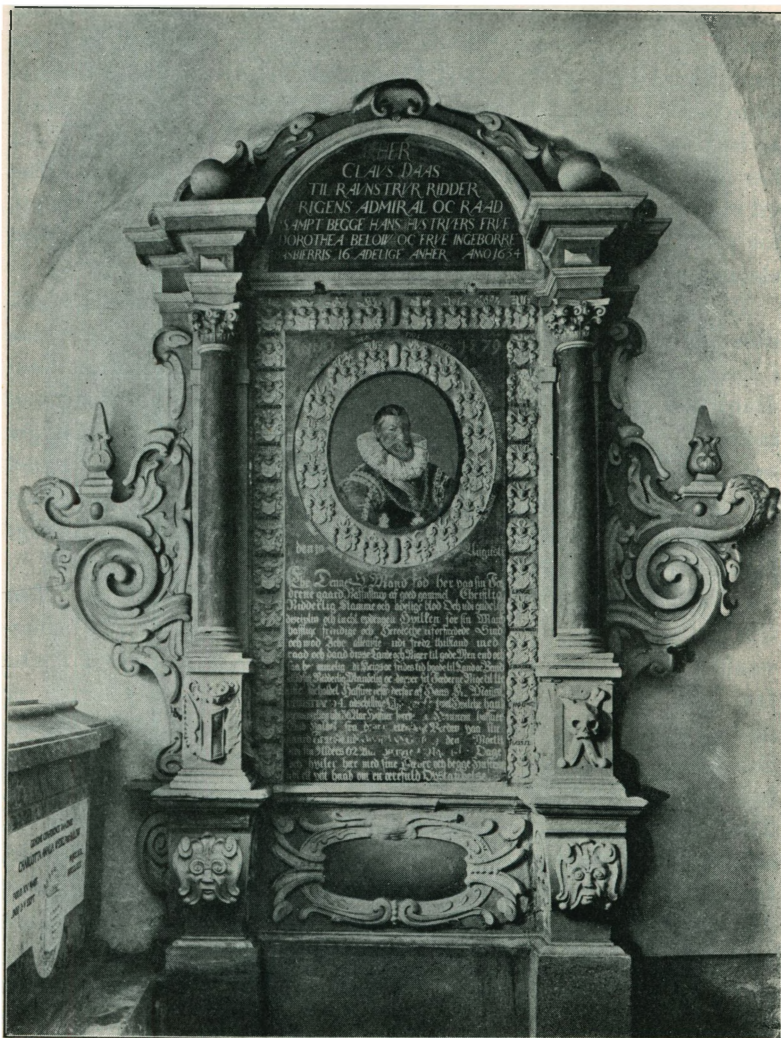
Som det vil ses, er der saaledes Faldgruber nok for den, der sysler med disse kulturhistoriske Minder, og som vil benytte dem som Hjælpemiddel til Opstillingen af genealogisk korrekte Ahnetavler, selvom han er Herre over Stoffet i den Forstand, at han kender de enkelte Vaabener og ved, hvilke Slægter, der har ført dem, hvortil der kræves et ikke helt ringe Studium. Han vil erfare, at der tit af praktiske Grunde eller af Skønhedshensyn, for slet ikke at tale om Uvidenhed, er gjort Vold paa de mest elementære heraldiske Regler.

Til en vis Grad kan Forsyndelserne mod den strenge Heraldiks Love forklares ved, at Heraldiken, som i Renaissancetiden i Mellem- og Sydeuropas Lande var Genstand for et ivrigt Studium, aldrig har vundet virkeligt Fodfæste endsige Borgerret indenfor dansk Videnskab førend i allernyeste Tid. Dette hænger naturligt sammen med, at den nordiske Adel aldrig har naaet det forfinede Stadium i Kulturudviklingen, som de store Turneringsfester repræsenterer, og som var Heroldskunstens virkelige Udviklingsgrundlag.

Af de her gengivne Illustrationer er Ligstenen over *Torben Oxe* (d. 1547) i Ringsted Kirke et tidligt Eksempel paa 16 Ahnevaaben. Epitafiet over *Claus Daa* (d. 1641) i Herlufmagle Kirke fra 1634, hvis Indskrift og Maleri blev restaureret 1920, er muligvis et tidligt Arbejde af *Karel van Mander*. Den anselige Sandstensramme med Bruskornamentik og korintiske Søjler, hvis Postamentrelieffer er Allegorier paa Død og Liv (Vægt, Timeglas, Stage, vinget Kugle, Kranie og Liljebloomster) omslutter en Kalkstensplade, der bræmmes af de 16 Ahnevaaben for hver af Claus Daa's to Hustruer *Dorothea Below* og *Ingeborg Parsberg*, medens hans egne 16 Ahnevaabener danner Rammen omkring det ovale Maleri.¹⁾

Til de bedste vaabenprydede Epitafier hører ogsaa det vistnok af *Henrik Ditauer* udførte Epitafium over Rigsraaden *Palle Rosenkrantz* (d. 1642), hans Hustru *Elisabeth Lunge* og deres Søn *Jørgen Rosenkrantz* (d. 1660) i Radsted Kirke paa Lolland; det er smykket med 16 Ahnevaabener for hver af Ægtefællerne anbragt i ti dobbelte og tre 4-dobbelte Marmorvaabener.

¹⁾ Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet. Præstø Amt, 1933—35, S. 627.

Claus Daas Epitafium.

For Slægtsforskningen ligger Vaabenernes Hovedbetydning deri, at saasnart Forskningen naar saa langt tilbage i Tiden, at de skrevne Kilder som Kirkebøger o. lign. svigter, vil et paa-viseligt Vaabenmærke altid være et vægtigt, ofte det eneste Indicium for, hvilken Slægt den paagældende tilhører.

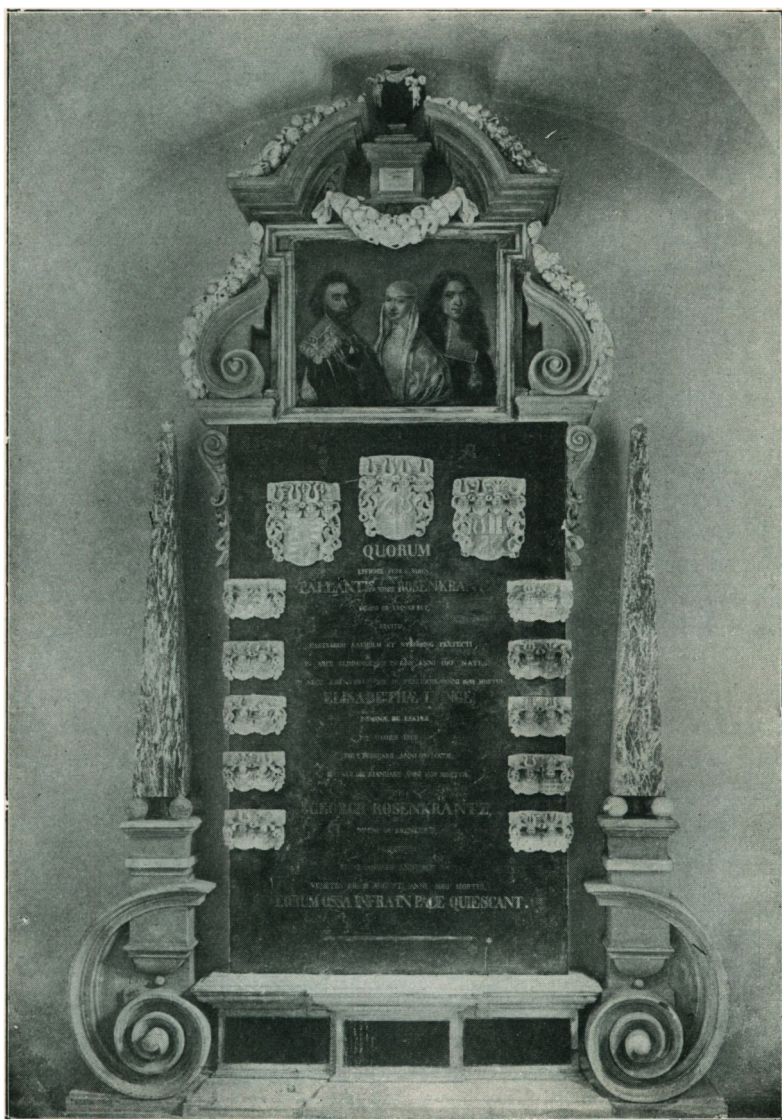
Louis Bobé hævder paa Grundlag af sine Studier over den gamle sønderjydske og holstenske Adel, at et fælles Vaaben har langt større Betydning som Bevis for Slægtskab end fælles Slægtsnavn, og at Personer med samme Slægtsnavn, men med forskelligt Vaaben ikke kan have Tilknytning til hinanden, selvom de bor i samme Egn, medens Personer fra samme Egn, der har forskelligt Slægtsnavn, men ensartet Vaaben, oprindelig maa have tilhørt samme Slægt, navnlig da, hvis de samme Fornavne gaar igen i dem begge. Han gaar ud fra, at Navneforskellen skyldes, at yngre Sønner i en Slægt har taget Navn efter erhvervet Jordegods¹⁾.

Med Hensyn til *Vaabenretten*, da er det en udbredt, men fejlagtig Antagelse, at Adelen har Eneret til at føre Vaaben som Slægtsmærke og som Standssymbol; herhjemme har den det i hvert Fald ikke og har sikkert aldrig haft det²⁾. Vi møder i Danmark allerede i Middelalderen ufri Gejstlige, Borgere, ja endog Bønder, der bruger Segl med Skjold og Hjelm nøjagtig som Adelen³⁾. Af Hyldingsakten 1655 ses f. Eks., at af de deri nævnte københavnske Borgere fører 17 Skjolde og Hjelme ganske svarende til Adelen, to fører Skjolde med Skjoldmærker som Adelen, men uden Hjelme, kun 10 fører Bomærker, hvoraf endda de fleste er anbragt i Skjolde, adskillige med paasatte Hjelme og med Hjelmtegn som Adelen. De borgerlige Embedsmænds Privilegier af 11. Febr. 1679 forudsatte da ogsaa deres Vaaben-

¹⁾ Se Slægten Ahlefeldts Historie. Heydenreich (Handbuch der prakt. Genealogie I, S. 210 ff.) mener, at Ligheden i Vaaben for Slægter med forskelligt Slægtsnavn skriver sig fra, at disse har antaget samme Vaaben for at betegne deres fælles Lensforhold til samme Lensherre; men han tager ikke i Betragtning, at denne Forklaring i alt Fald ikke holder Stik, naar der er Tale om Egne, hvor der ingen Lensherre eksisterede.

²⁾ I Sverige forbødes det ved Forordning af 10. Aug. 1762 Borgerlige at føre adeligt Skjold og Hjelm (jvf. G. Elgenstierna: Om borgerliga släktvapens förekomst i Sverige, i Personhist. tidskrift 1914, S. 32—35).

³⁾ Se A. Thiset: Begrebet Dansk Adel (Hist. Tidsskr. 7. Rk., 2. Bd., 1899, S. 305—392).

Palle Rosenkrantz's Epitafium

ret som en given Ting, og den enevældige Konge tildelte borgerlige Vaabener som en forøvrig ret betydningsløs Naadesakt uden paa nogen Maade derved at ville ophøje vedkommende i Adelsstanden. Det var, da Privilegierne blev givet, Meningen, at borgerlige Vaabener skulde have deres Hjelme paa Skak (d. v. s. drejet lidt til Side); men dette blev aldrig overholdt. En hel anden Sag er det, at Vaabenførelsen utvivlsomt ifølge sin Oprindelse er en Overklasseforeteelse, og Flertallet af dem, der førte og stadig fører Vaaben, har derfor altid tilhørt den adelige Stand. Selvom »Frihed og Frelse« i Fortiden var det ufejlbarlige Kendetegn paa en Adelsmand og altsaa ikke Vaabenet (Skjold og Hjelm), kan en Adelsmand, som intet Vaaben førte, ikke tænkes.

Tilhører man en borgerlig Slægt, kan der altsaa meget vel være et Vaaben, som man kan kalde sit, og som eventuelt kan genoptages af Slægten. Noget saadant kan konstateres ved at undersøge, om der ikke findes gamle Signeter hos Slægten eller Vaabensegl paa gamle Dokumenter og Breve fra Slægtens Medlemmer, Vaaben paa Sølvtoj, Bohave o. lign., som længe har været i Slægtens Eje. Har Slægtsmedlemmerne indtaget højere Embedsstillinger, er det i alt Fald sandsynligt, at de har ejet et Signet, thi i en vis Periode kunde det praktisk talt ikke undgaas, at man satte et Segl ved sin Underskrift og bag paa sine Breve; Konvolutter brugtes jo saa at sige ikke, men Brevene lukkedes ved Sammenfoldning, der holdtes til ved en Oblat eller af Seglet. Naturligvis er det hyppigt Tilfældet, at saadanne borgerlige Segl kun indeholder vedkommendes Forbogstaver eller en allegorisk Figur (se nedenfor). Fører disse Undersøgelser ikke til noget Resultat, kan man ved Henvendelse i Rigsarkivet mulig blive hjulpet; her findes en stor, velordnet Seglsamling, hvorigennem det paa et Øjeblik kan konstateres, om der findes et Segl, der refererer sig til Slægten; er dette Tilfældet, kan man enten faa det tegnet eller faa taget et Gipsaftryk. Er Slægten af udenlandsk Herkomst, kan en Undersøgelse af Siebmachers »Allgemeines Wappenbuch« være nyttig; men man maa naturligvis være forsigtig og ikke, fordi der i disse Samlinger findes et Vaaben ført af en Slægt, hvis Navn ligner ens eget, derfor straks tro, at nu er Slægtens Vaaben fundet, og endnu mindre, at man er af adelig Herkomst. Der er herhjemme et stort Spring fra

at føre et Vaaben til at være adelig; thi som Adelshistorikeren *Anders Thiset* saa karakteristisk har udtrykt det: »I Danmark adlede Manden Vaabenet, men ikke Vaabenet Manden«. Kan man ikke konstatere Forbindelsen med den paagældende, vaabenførende Person, der bærer ens Navn, gør man i alt Fald bedst i at gaa ud fra, at dennes Vaaben *ikke* er ens eget og saa hellere selv for sig og sine *antage et Vaabenmærke*.

Vaabenmærkerne er nemlig ingenlunde blot en Levning fra gamle Dage, der er ved at dø ud; deres Tid er aldeles ikke forbi, de træder os lyslevende imøde paa mangfoldige Steder og ved mangfoldige Lejligheder; Lande, Provinser og Byer har Vaaben eller anskaffer sig dem, og dette har f. Eks. de nye Stater, som Verdenskrigen har skabt, alle som een gjort, trods deres gode Vilje til at bryde med saa meget som muligt af det overleverede.

Smukt vil det derfor være, om vaabenløse Slægter i større Omfang end hidtil vilde antage et Vaaben som Samhørighedstegn, helst maa et saadant Vaabenmærke være saa enkelt som muligt og paa den ene eller anden Maade være »talende«, d. v. s. have Tilknytning til Slægtsnavnet eller være et sindbilledligt Minde om en Begivenhed af Betydning i Stamfaderens eller Slægtens Liv. Praktisk vil det ogsaa være — ikke mindst for Bærerne af -sen Navne; thi der vil ved Brugen af slige Vaabenmærker lettere kunne sondres mellem en Slægts Medlemmer og andre den uvedkommende Bærere af samme Navn.

Retsbeskyttelsen for et Slægtsvaaben er ringe. Vi har herhjemme den Mærkværdighed, at end ikke de Adelsslægter, som Kongen har tildelt adeligt Skjold og Mærke, har Eneret derpaa; i Adelsbrevene siges kun, at ingen maa hindre den paagældende Slægt i at bruge det den tildelte Vaaben, men der nævnes ikke et Ord om nogen Retsbeskyttelse mod andres Misbrug af det. Sædvane-mæssig Brug kan ikke sikre Eneretten til et bestemt Vaaben; de faa Forsøg, der herhjemme er blevet gjort paa ved Domstolernes Hjælp at faa saadan Eneret anerkendt, har ikke været kronede med synderligt Held¹⁾. — Det er en sørgelig Kendsgerning, at Vaabenmærket næppe kan sikres paa anden Maade end ved at blive indregistreret som Mønster eller Varemærke.

¹⁾ Jfr. Huitfeldts Bispekrønike, S. 91 (Trætten om Ærkebiskop Birgers Vaaben) og Kolderup Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme III, S. 220 (Trætte mellem Henning Vestermænd og Claus Glambe om Brugen af de Urners Vaaben).

Til Fremstilling af et Slægtsvaaben, hvis Udseende stemmer med de heraldiske Regler og ikke griber ind i andres velerhvervede Vaabenmærkerettigheder — hvilket selvfølgelig er forkasteligt, selvom de paagældendes Ret ikke kan haandhæves juridisk — fordres et saa indgaaende Kendskab til Heraldiken og Færdighed i Tegning, at det kræver kyndig Hjælp; navnlig maa der sørges for, at Tegningen udføres i en passende Stilart, saaledes at der ikke opstaar anakronistiske Misforhold; er det en kultiveret Vaabentegner, der fremstiller det, opnaar man da oftest foruden en heraldisk rigtig Tegning tillige noget virkelig dekorativt, saaledes at det, som Vaabenmærkerne før i Tiden, kan finde Anvendelse til Glæde for Slægten selv i Kunsten og Kunstindustrien, f. Eks. paa Møbler og Dækketøj, som Exlibris (Bogejermærke) o. s. v.

Mere end de væsentligste Træk har det naturligvis ikke været muligt at bringe i det foregaaende, og den interesserede maa derfor henvises til Speciallitteraturen, af hvilken her skal nævnes: A. Thiset: Nogle Bemærkninger om dansk Heraldik i Fortid og Nutid (Aarbog for nord. Oldkyndighed, 2. Rk. XVII, 1902) og sammes »Om danske By- og Herredsvaaben« (Tidsskrift for Kunstindustri IX—X, 1893—94), til P. B. Grandjean: Dansk Heraldik (1919), sammes: Det danske Rigsvaaben (1926) og E. v. d. Reckes Afhandling om Heraldik i Salmonsens Konversationsleksikon, 2. Udgave (XI. Bind 1921)¹⁾. Vaabentegninger for samtlige danske Adels- og Vaabenbrevsslægter findes gengivne i H. Storck: Dansk Vaabenbog (1910) og i de nedenfor nævnte Seglværker af Henry Petersen og A. Thiset.

*Bomærkerne*²⁾ er mere alment menneskelige i deres Oprindelse end Vaabenmærkerne. De er ældre end Vaabenerne og findes hos

¹⁾ Se ogsaa L. Bouly de Lesdain: Les armoiries danoises, Paris 1906, E. v. d. Recke: Randbemærkninger om Heraldik (Pers. Tidsskr. VII. Rk., 4. Bd., 1919, S. 140—53), P. B. Grandjean: Endnu nogle heraldiske Bemærkninger (Pers. Tidsskr. VII. Rk., 4. Bd., S. 201—03), H. B. N. Seesten, Anmeldelse af P. B. Grandjean: Dansk Heraldik (Dansk Adels Blad IX, 1919, S. 13—16), P. B. Grandjean: En heraldisk Kritik (1919).

²⁾ Chr. Heilskov: Borgerlig Heraldik (Arkiv for Genealogi og Heraldik, Aarhus 1908—12). Ordet Bomærke findes første Gang i Chr. V's danske Lov. C. G. Homeyer: Die Haus- und Hofmarken, Berlin 1870, er det bedste udenlandske Arbejde om Bomærker.

alle — ogsaa uciviliserede — Folkeslag; der er ingen Forbindelse mellem Bomærkerne og Vaabenerne, skønt der findes en vis ydre Lighed; havde de fælles Rod, maatte de ældste Vaabener indeholde Bomærkefigurer, men dette er ingenlunde Tilfældet. Imidlertid har Bomærket den Opgave fælles med Vaabenet at være *Kendetegn* og falder derfor i sin Betydning for Slægtsforskeren i det væsentlige sammen med Vaabenmærket. Ifølge Ordets sproglige Betydning synes et Bomærke oprindelig at have kendetegnet Navnet paa fast Ejendom, men det er i alt Fald snart gaaet over til at anvendes som Ejerenes Mærke paa hans Løsøregenstande — derunder særlig paa Kvæg — for slut-

Fig. 14.

Mærkerne er fra venstre: Kors, Andreaskors, Hagekors, Merkurstav, Modhage, Pentagram og Dragefod.

telig at gaa over til ogsaa at blive et personligt Mærke for Ejeren, der benyttedes af denne i Stedet for eller ved Siden af Underskrift paa Dokumenter.

Bomærket, der brugtes af Adel, Borger og Bonde i Flæng, er oprindelig ganske enkelt i sin Form. Korset (ogsaa Andreas- og Hagekorset), Merkurstaven, Modhagen, Pentagrammet og Drudefoden var de almindeligste Former (jfr. Fig. 14). Efterhaanden blev Formerne dog mangfoldigere (Billeder af Dyr, Planter og Genstande), og efterat i Midten af det 12. Aarhundrede Vaabenmærkerne var opstaaet, ser vi Bomærkerne glide over til ogsaa at benyttes som Prydelse i Skjoldene og altsaa til at blive egentlige Vaabenmærker; i Bondestanden holder de sig paa gammel Vis, særlig paa Grund af Bøndernes Mangel paa Skrivekyndighed, helt ned i det 19. Aarhundrede.

Segl er ligesom Bomærkerne i og for sig en universel menneskelig Foreteelse. Betingelsen for Udviklingen af Seglvæsenet er, at Samfundet har naaet et Kulturtrin, hvor Enkeltpersonerne har social og retlig Betydning. Samkvemmet mellem disse har da skabt en Trang til at betegne sig ved et personligt Mærke,

der vanskelig lader sig efterligne, f. Eks. paa et Dokument. Derfor har Naturfolkene endnu intet Seglvæsen, medens paa den anden Side Udbredelsen af Skrivekunsten i Samfundene lader Brugen af Segl miste sin Betydning. Vi ved f. Eks., at Babylonierne og Assyrierne har brugt Segl saa tidligt som ca. 2500 Aar før Christus. — Til at begynde med betragtedes Forseglingens retten som en fyrstelig Forret; men dette ophørte allerede i det 9. Aarhundrede, og henimod Slutning af Middelalderen kunde i alt Fald enhver forsegle. Middelalderen er overhovedet Seglenes Blomstringstid; Skrivekyndigheden selv i de højere Samfundsklasser var saa ringe, at Segl dengang endog fremfor en Underskrift blev anset for et Dokuments egentlige Ægthedsmærke, og paa Grund af Forseglingens Vigtighed iagttoges særlige Forsigtighedsregler med Hensyn til Opbevaringen af Signetet; det blev ogsaa i Reglen tilintetgjort ved Ejerenes Død, nedarvedes det, blev der i alt Fald foretaget Ændringer ved det. Bortkom et Signet, maatte det lyses magtesløst paa Tinge.

Efter at Skrivekunsten var blevet Almeneje, benyttedes Besegling stadig sjældnere, egentlig kun, naar der var Tale om vigtige Aktstykker, offentlige Dokumenter, Attestationer o. lign. for bl. a. derved at give dem et vist højtideligt Udseende; at bruge Seglet som Sikkerhedslukke for Breve er ogsaa blevet sjældnere, men mange Aartier er det ikke siden, at Forsegling af Brevomslag var saa almindelig, at praktisk talt enhver, der indlod sig paa at skrive Breve, havde sit Signet.

Seglenes Form er højest forskellig, runde, ovale og skjoldformede er de hyppigste. I Almindelighed sættes Seglet paa det paagældende Dokument; men var det et særlig vigtigt Pergamentdokument, hængtes Seglet ofte i en Kapsel med Snore ved Dokumentet.

Seglene bar undertiden en billedlig Fremstilling omgivet af en Indskrift, mange bar kun Forseglerens Forbogstaver; men Hovedmassen er udstyret med Vaabenmærker eller Bomærker, og Segl-læren (Sfragistiken)¹⁾ slutter sig derfor i sin Betydning for

¹⁾ En Lærebog i Seglvidenskab har hidtil manglet i dansk Litteratur, nu er en Dansk Sigillografi under Forberedelse af P. B. Grandjean. Den bedste tyske Lærebog er Ewald: Siegelkunde (i v. Below & Meineckes Handbuch der mittelalterl. und neueren Geschichte, Berlin 1914).

Slægtsforskningen nær til Vaaben- og Bomærkelæren; i videre Forstand er den en nødvendig Hjelpevidenskab for Diplomatiken (Læren om Dokumenters kritiske Prøvning) ikke mindre end for Kulturhistorien.

At læse de næsten altid stærkt forkortede Indskrifter paa Segl (Legender) er en Kunst for sig, som udkræver et nøjere Studium.

Det til Forseglingen benyttede *Stof* var — naar bortses fra Fyrsternes Guld- og Blysegl — i ældre Tid Voks (i forskellige Farver, men mest farveløst); Lak kom i Brug i anden Halvdel af det 16. Aarhundrede, fra det 17. Aarhundrede ser vi Oblater (af Hvedemel) komme i Brug; nu til Dags har de hæsle Gummistempler erobret Seglenes Plads paa en hel Række offentlige Dokumenter; det er herhjemme kun Ministerierne og enkelte andre Myndigheder og offentlige Institutioner, der endnu benytter Segl-Oblater eller Papirsegl (d. v. s. Papir over Voks) under deres Dokumenter.

Segl findes fra ældre Tider i store Mængder. Henry Petersen og Thiset har offentliggjort (1886—1917) danske kongelige, adelige og gejstlige Segl fra Middelalderen og indtil det 17. Aarhundrede. For den senere Tids Vedkommende bør man søge til Rigsarkivets betydelige Seglsamling, der, naar man vil have Oplysning om et Segl, i alt Fald er den største og eneste tilgængelige herhjemme. Seglene er ordnede i Grupper: Fyrstesegl, Institutioners Segl, By- og Herredssegl, adelige og borgerlige Segl, og indenfor disse alfabetisk. Desuden findes for de danske Segls Vedkommende en »Herold«, hvori Seglene er ordnede efter Seglbilledet og som letter Bestemmelsen af et Segl, hvis Ejermænd ikke kendes. I Rigsarkivets Haandbibliotek findes en haandskreven Herold over borgerlige Vaaben.

I Rigsarkivet findes ogsaa Klevenfeldts, Langebeks og Thisets betydelige Samlinger af Segltegninger, der bl. a. indeholder Tegninger af senere tabte Segl.

SLÆGTSFORSKNING I NORDEN

Det er ikke mange Slægtsforskere, især ikke hvis de beskæftiger sig med Studier over Ahnetavler eller Konsanguinitets-tavler, som undgaar at komme ind paa Forbindelser med vore Nabolande eller endda med fjernere Egne. Det havde derfor ogsaa været Hensigten ved en Nyudgave af den foreliggende Haandbog at søge tilvejebragt en Oversigt over genealogisk Udvikling og genealogisk Litteratur ikke alene i de nærmeste, men overhovedet i de Lande, som en dansk Slægtsforsker kan tænkes at komme i Berøring med. Forholdene har imidlertid umuliggjort en saadan større Oversigt, og man maa derfor nøjes med et Overblik over Stillingen i de øvrige nordiske Lande, samt i Tyskland, som vil blive behandlet i et følgende Afsnit.

Selv en kortfattet Oversigt over Forholdene hos vore Brødre-folk vil formentlig ogsaa have Værdi paa anden Maade; saaledes som Udviklingen historisk er forløbet indenfor Norden, har vi saa væsentlige Træk fælles og saa mange levende Forbindelser, at en genealogisk Haandbog som den her foreliggende, skulde have visse Betingelser for, i hvert Fald delvis, at kunne gøre Fyldest, bedst maaske i Norge, med hvilket Land den langvarige Union har bevirket en Ensartethed, ogsaa i den administrative Udvikling, som gør en stor Del af det i de foregaaende Afsnit nævnte Kildestof fælles for os, men ogsaa baade i den svensktalende Del af Finland, i Island og i Sverige.

Desværre har det ikke kunnet undgaas, at Behandlingen i det følgende vil virke noget uensartet; fjernest fra os, og altsaa daarligst kendte, er vel nok de genealogiske Forhold i Finland, Behandlingen af dette Stof er derfor blevet noget fyldigere end af det øvrige, takket være Sekretæren i Genealogiska Samfundet

i Finland, Kamreraren *Osmo Durchman*, som har vist Udgifverne den Ære at paatage sig Bearbejdelsen af dette Afsnit. Mindst givende er vistnok Afsnittet om Island, hvis Litteratur dog er af relativt ringe Omfang, og med hvilket Land det har været udelukket at faa Forbindelse under Bogens Udarbejdelse; Professor *Jón Helgason* har med stor Imødekommenhed gennemset Afsnittet, men har naturligvis ikke dermed overtaget noget Ansvar for dets Indhold. Endelig har Udgifverne været saa heldige at kunne bringe Afsnittet om Sverige i fil. dr. *Bengt Hildebrands* kyndige Bearbejdelse.

Gentagne Gange, og ikke mindst i Tider som disse, har Nordens Brødrefolk søgt at fremdrage og betone de Elementer i vor folkelige og kulturelle Udvikling, som er Fælleseje. Slægtsforskeren staar i Ordets egentligste Forstand ved disse Bevægelsers Rod; hans Sag er det at paapege de Slægtsforbindelser, der som fine Traade knytter Danmark til Island og Norge til Sverige og Finland og danner Grundlaget for vor Eksistens. Maatte ogsaa Genealogien gennem Udforskningen af »Vore fælles ahner« kunne bidrage til Vækkelsen af nordisk Slægtsbevidsthed som det nødvendige Grundlag for nordisk Slægtsfølelse.

Før vi gaar over til Behandlingen af de enkelte nordiske Lande hver for sig, skal af den fællesnordiske Litteratur nævnes nogle enkelte Titler:

Tage Erhard v. Gerber: Nordisk Ådelskalender 1912—13.

Johannes Lehmann: Mænd i Norden, 1938.

Vem är vem i Norden. Biografisk handbok. Huvudredaktör: Gunnar Sjöström, 1941.

Portrætter af svenske og norske Frivillige, der som Officerer har gjort Tjeneste i den danske Hær og Flaade i Krigene 1848—50 og 1864. Samlingerne paa Sønderborg Slot, 1931.

Birger Schöldström: Svenskarna under Dannebrogen 1848—50, 1903.

Hector Boeck: Norske, svenske og finske frivillige Officerer og Læger i den danske Hær og Flaade i Krigene 1848—50 og 1864. (Personalthistorisk Tidsskrift 10. Rk. 2. Bd., 1935, S. 214—65 og 6. Bd., 1939, S. 282 f.).

Finland

Ved Osmo Durchman

Riksarkivet i Helsingfors utgör centralinstitutionen för all historisk forskning i Finland. Från slutet av 1920-talet ha tillkommit fem *landsarkiv*: i *Åbo*, *Tavastehus*, *Viborg*, *Vasa* och *Uleåborg*. Av övriga arkiv märkas *Krigsarkivet*, dock av mindre betydelse, emedan i det förvaras akter och handlingar från sent datum, samt *Magistratsarkivet* i *Åbo*. Det bör särskilt framhållas, att av arkiven i Sverige *Riksarkivet*, *Kammararkivet* och *Krigsarkivet* för tiden före 1809 innehålla mycket värdefullt källmaterial för finsk forskning, likaså flera bibliotek, såsom Kungliga Biblioteket i Stockholm och Universitetsbiblioteket i Uppsala.

Finlands nationalbibliotek är *Universitetsbiblioteket i Helsingfors*, vilket besitter en i det närmaste fullständig Fennica-samling. Biblioteket har en skild rysk avdelning, den komplettaste av ryskt tryck i länder utom Ryssland; den genealogiska och biografiska litteraturen är även mycket fullständigt företrädd där. En orienterande bibliografi »Rysk genealogisk och heraldisk litteratur« av *Osmo Durchman* ingår i *Genos* 1938. Omfattande *bibliotek* ha skapats inom *Åbo* [svenska] *akademi* samt [Finska] *universitetet i Åbo*. Rikhaltiga boksamlingar ägas även av några högre läroverk i landsorten (svenska lyceerna i Borgå, Vasa och Åbo samt lyceum i Kuopio).

I *Riksarkivet* förvaras skatteböckerna, näml. jordeböcker (från 1540), landsböcker ävensom verifikationsböcker med mantalslängder. Utom dessa äro för den genealogiska forskningen av synnerligt värde serier av bouppteckningar samt domböcker: för städerna (rådstugu- och kämnarsrätter) till 1749, för domsagorna från 1600-talets början till 1809. Senare domböcker för städerna ha förvarats inom stadsarkiven och för domsagorna hos resp. hovrätt (Åbo, Vasa, Viborg), men ha numera jämte andra handlingar från dessa blivit överförda till landsarkiven. *Riksarkivet* innehåller flera värdefulla genealogiska samlingar (*Biographica*, *Winters*, *Alcenius'*, *Collianders* (otryckta delen av hans herdaminne F-Ö), *Wilskmans*, *Fornminnesföreningens*, *Ca-*

janders (släkter i Nystad) m. fl.). Dylika samlingar förvaras bl. a. även i Helsingfors Universitetsbibliotek.

Genealogiska Samfundet i Finland, stiftat 1917, utgör medelpunkten för den genealogiska och personhistoriska forskningen. Samfundet har utgivit 26 band av *Årsskrift*, 14 band av *Skrifter* samt sedan 1930 13 årgångar av tidskriften *Genos*. Av publikationerna böra särskilt framhållas äldre (till 1800) *bouppteckningar i städerna*: av Hj. Björkman för Jakobstad (1930) och Gamla-karleby (1935), av Birger Åkerman för Borgå (1934) och Helsingfors (1937). Dessutom finnas dylika av Eino Tamelander för Torneå (1941). Av stort värde äro även *elevmatriklarna för de äldsta skolorna*: för Björneborg av Kaarlo Jäntere (1926), för Tavastehus av Ernesti Suolahti (1927), för Åbo av Emil Jalava (1933), för Helsingfors av R. Rosén (1936). Andra äldre skolmatriklar har bl. a. utgivits för Borgå av Axel Bergholm (1910—1914), för Jakobstad av Allan Calonius (1904), för Rantasalmi av J. M. Salenius (Historiallinen Arkisto X, 1889), för Vasa av L. L. Laurén (1884). Ytterligare pågår i Årsskriften en serie omfattande *gravinskrifter* på äldre kyrkogårdar, främst från orter, där kyrkoarkivet gått förlorat, hittills ett 20-tal nummer. Samfundet äger en stor samling *urklipp av dödsannonser* i tidningarna från 1920-talet, som oavbrutet fortsättes. Dylika från tidigare decennier finnas i några samlingar i Riksarkivet. Ytterligare har samfundet inrättat en *genealogisk byrå*, som utför forskning och tillhandagår med upplysningar. Dess *bibliotek* omfattar över 8.700 nummer. Särskilt rikhaltig är den lokalhistoriska avdelningen ävensom avdelningen för utländska genealogiska och historiska tidskrifter, tillkommen genom utbyte. Det kan ännu nämnas, att samfundet avgiver *utlåtanden i alla namnförändringsfrågor*.

Det största arbete, som Genealogiska Samfundet i Finland tagit initiativ till, samtidigt av allra största värde vid genealogisk forskning, är *kopieringen till 1850-talet av församlingarnas i Finland längder över födda, vigda och döda samt flyttade* ävensom av *kyrkoräkenskaper* för den tid ministerialböcker saknas. Detta väldiga arbete påbörjades 1924. Av de ifrågakommande 508 församlingarna ha hittills (aug. 1942), huvudsakligast på kostnad av församlingar och kommuner, ministerialböcker kopierats från

471 församlingar och arbetet beräknas bli färdigt 1944. Kopiorna äro deponerade till forskarnas förfogande i Riksarkivet. En förteckning över ministerialböcker i alla Finlands församlingar (de äldsta finnas i Teisko från 1648 och Hammarland från 1650) finnes publicerad i Personhistorisk Tidskrift XL 1939—1940 i uppsatsen »Församlingarnas i Finland kyrkoböcker» av *Osmo Durchman*. De äldsta kyrkoräkenskaperna förvarade hos församlingen äro de från 1619 i Orivesi, men tvenne äldre dylika finnas i Riksarkivet: för Kalliala (numera Tyrvis) 1469—1524 utgivna av *R. Hausen* (1881—1883) och för Åbo utgivna för åren 1553—1735 av *R. Hausen* och *Alb. Hästesko* (1884—1907). Domkyrkans i Viborg räkenskaper 1655—1704 äro utgivna av *Osmo Durchman* (1929). Kyrkoarkiven förvaras ännu hos resp. pastorsexpedition. Endast några enstaka församlingar ha deponerat dem i landsarkiven.

Av stort värde för den genealogiska forskningen är det av avlidne skriftställaren *Jalmari Finne* påbörjade *Generalregister över befolkningen i Finland*, en sammanställning socken- och familjevis av alla personer i en församling med material från mantalslängder, domböcker och kyrkoarkiv. Arbetet, som sedan en längre tid med statsunderstöd utföres i Riksarkivet, finnes färdigt för ett antal socknar i Tavastland och Satakunta, men tager ännu en mycket lång tid i anspråk.

Topografiska och en del historiska upplysningar samt rikhaltiga bibliografier hänförande sig till varje län, socken och stad lämnas i arbetet »*Suomenmaa*» [Finland] (10 band, 1919—1931). — Värdefulla vid genealogisk forskning och förty mycket anlitade äro *K. G. Leinbergs* arbete »Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening» (2:a uppl. 1906) samt *John E. Roos'* »Officersboställen i Finland under svenska tiden» (1927).

Den viktigaste biografiska litteraturen är förtecknad i konversationslexikonet »*Iso Tietosanakirja*» Bd. III (1932) i artikeln »*Elämäkerta*» [Biografi] av *Osmo Durchman*. Den genealogiska litteraturen före 1905 finnes behandlad i *Joh. Ax. Almquists* »Svensk genealogisk litteratur» (1905). Biografisk, genealogisk och personhistorisk litteratur under första kvartseket av 1900-talet finnes förtecknad i *Aarno Maliniemi—Ella Kivikoski*: »Finsk histo-

risk bibliografi 1901—1925» (1940). En dylik bibliografisk årsförteckning är publicerad i Genealogiska Samfundets i Finland årsberättelse från och med 1922 (Årsskriften). Under tryckning befinner sig ett Repertorium över genealogier och genealogiska fragment av *Gunnar Sivén*, som skall bilda ett band av Genealogiska Samfundets i Finland »Skrifter».

En orienterande framställning över den genealogiska forskningen i Finland finnes i Kultur und Leben (Schorndorf, Württbg., 4. Jg. 1927): »Familiengeschichtsforschung in Finnland« av *Osmo Durchman*. Ett föredrag »Några drag ur den genealogiska forskningens historia i Finland« med bibliografi över den viktigaste i Finland utkomna genealogiska litteraturen av *A. R. Cederberg* ingår bland »Skrifter utgivna av [Svenska] Genealogiska Föreningen» (1938). Ännu kan framhållas uppsatsen »Släktforskning« av *Ale Wilskman* i »Handbok i hembygdsvetenskap» II (1916).

Urkundspublikationer:

Registrum Ecclesie Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok, utgiven av *Reinhold Hausen* (1890).

Finlands medeltidsurkunder I—VIII (till 1530), utgivna av *Reinhold Hausen* (1910—1935).

Biografiska uppslagsböcker:

Finsk biografisk handbok, utgiven av *Tor Carpelan* I—II (1895—1903).

Kansallinen Elämäkerrasto [Biografiskt lexikon] I—V (1927—1934).

Kuka kukin on [Vem är vem] (1909). — Aikalaiskirja [Vem är vem] (1920, 1934, 1941). — Vem och vad? (1920, 1926, 1931, 1936, 1941).

Tidskrifter:

Utom Genos har i Finland utkommit tvenne andra tidskrifter: *Genealogica* 1918—1921 (2 serier), *Sukututkija* [Släktforskaren] 1921 (1 årg.).

Genealogiska kalendrar och stamtavelverk:

a) över adliga släkter:

Adelskalendrar: 1858, utg. av *Eugen von Knorring*. 1872, utg. av *Nils Henrik Pinello*. 1883, utg. av *Carl Herman Tersmeden*. 1890, 1897, utg. av *Magnus Säckelberg*. 1900, 1906, 1912, 1917, 1923, utg. av *Oscar Wasastjerna*. 1926, 1929, 1932, 1935, 1938, 1941, utg. av *Tor Carpelan*.

Jully Ramsay, Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden (1909—1916).

Oskar Wasastjerna, Ättartaflor öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln I—II (1879—1880, suppl. 1883).

Tor Carpelan, Ättartaflor för de på Finlands Riddarhus inskrivna efter 1809 adlade, naturaliserade eller adopterade ätterna (1937—1942).

Bidrag till kännedom av å Finlands Riddarhus icke upptagna adliga ätter

av utländskt ursprung (11 nummer i Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift III—XIII, 1920—1930).

b) *över borgerliga släkter:*

Borgerlig kalender: Folke Landgrén, Finländsk släktkalender (1920).

[*Elias Robert Alenius*], Genealogia Sursilliana (1850).

Axel Bergholm, Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja [Släktbok över borgerliga familjer i Finland] I—II (1893—1901).

Atle Wilskman, Släktbok I—II (1912—1933).

Erik Lindh, Släktbok. Ny följd I, 1 (1941).

Regeringen och justitiestaten:

G. A. *Spåre*, Biografiska anteckningar om kejserliga regerings-konseljens eller senatens för Finland ordförande och ledamöter samt embets- och tjänstemän under åren 1809—1877 (2:a uppl. 1878).

Axel Bergholm, Keisarillisen Suomen hallituskonseljin ja senaatin puheenjohtajat, jäsenet ja virkamiehet [Kejserliga finska regeringskonseljens och senatens ordförande, ledamöter och tjänstemän] 1809—1909 (1912).

W. G. *Lagus*, Biographiska anteckningar om Åbo hofrätts presidenter och ledamöter (1834).

A. W. *Westerlund*, Åbo hovrätts presidenter, ledamöter och tjänstemän 1623—1923 I—II (1923).

H. J. *Boström*, Wasa hofrätts presidenter, ledamöter och tjänstemän samt hofrätten underlydande lagmän och häradshövdingar 1776—1914 (1915).

Wäinö *Kannel*, Viipurin hovioikeus [Viborgs hovrätt] 1839—1939 (1939).

Ernst *Tegengren*, Bidrag till domstolarnes i Finland historia [Biografier över härads-hövdingar och lagmän] (Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland, 1899—1900).

Ragnar *Rosén*, Lagmän, häradshövdingar och vicehäradshövdingar i Gamla Finland (Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift VIII, 1924).

H. J. *Boström*, Suomen kaupunkien pormestarit 1800-luvulla [Städernas i Finland borgmästare på 1800-talet] I—II (1922—1924).

Militären:

Hugo *Schulman*—Sigurd *Nordenstreng*, Finska kadettkårens elever och tjänstemän 1812—1912 I—II (1912).

Sigurd *Nordenstreng*, Finska kadettkårens elever och tjänstemän. Supplement 1812—1921 (1922).

Birger *Akerman*, Finska kadettkårens elever och tjänstemän 1812—1940. Supplement II (1941).

E. S. *Tigerstedt*, Haapaniemi krigsskola, dess lärare och elever (1910).

V. *Schvindt*, Biografiska anteckningar öfver officerare och civile tjänstemän vid Livgardets Finska skarpskyttebataljon (1912).

E. S. *Tigerstedt*, Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808—1809 (1908).

E. *Pikoff*, Landsmän i ryska marinen 1808—1918 (1938).

Forststaten:

Carl *Nummelin*, Finska forststaten (1906).

Finlands forstmästare 1851—1931 (1931).

Lantmäteristaten:

E. O. Vaajakallio: Suomen maanmittarit [Finlands lantmätare] 1628—1928 (1929).

Prästerskapet (Herdaminnen):

K. G. Leinberg, Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne (1895).

Carl Henric Strandberg, Åbo stifts herdaminne I—II (1832—1834).

K. G. Leinberg, Åbo stifts herdaminne 1554—1640 (1903).

Matthias Akiander, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift I—II (1868—1869).

O. I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan [Herdaminne över finska kyrkan från början av 19:e seklet till nutiden] I—II, 1 (A—E) (1910—1918). (Otryckta delen, F.-Ö., finnes i Riksarkivet).

Math. Akiander, Bidrag till kännedom om evangelisk-lutherska församlingarne i Ingermanlands stift (1865).

Universitetet:

[*J. J. Tengström*], Chronologiska förteckningar och anteckningar öfver finska universitetets fordna procancellerer samt öfver faculteternas medlemmar och adjuncter (1836).

Tor Carpelan — *L. O. Th. Tudeer*, Helsingfors universitet. Lärare och tjänstemän från år 1828 I—II (1921—1926).

Solmu Sola — *L. O. Th. Tudeer*, Helsingfors universitet. Lärare och tjänstemän. Supplement till slutet av 1938 I—II (1940).

Vilh. Lagus, Åbo akademis studentmatrikel å nyo upprättad I—II (1889—1895, suppl. 1906).

Tor Carpelan, Helsingfors universitets studentmatrikel 1828—1852 (1928—1930).

Arne Jörgensen, Nyländska avdelningens matrikel 1640—1868 (1911).

Folke Landgrén, Nyländska avdelningens matrikel 1869—1900 (1932).

Medicinalstaten:

Gunnar Johnsson, Suomen piirilääkärit [Finlands provincialläkare] 1749—1927 (1928).

Stig Lund, Finlands tandläkare (2:a uppl. 1938).

K. J. Hougberg, Finlands apotekare (1895).

Walter Karsten, Finlands apotekare II (1909).

Y. W. Jalander, Farmaceut matrikel (2:a uppl. 1912).

Tekniker:

Matrikel öfver Tekniska realskolans och Polytekniska skolans i Helsingfors samt Polytekniska institutets i Finland lärare och elever 1849—1898 (1899—1903).

Sulo Heiniö, Matrikel öfver Polytekniska institutets i Finland lärare och elever 1898—1908 (1918).

Skolstaten:

Matthias Akiander, Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift (1866).

K. G. Leinberg, Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel av Kuopio stift intill den 1 juli 1870 (1893).

Övriga:

Biografisia tietoja Suomen naisistä eri työaloilla [Biografiska uppgifter om finska kvinnor på skilda arbetsfält] (1896).

Tor Carpelan, Åbo donatorer intill år 1909 (1910).

E. A. Lydecken, Anteckningar om donatorer och donationer i Björneborg (1916).

H. J. Boström, Sankarien muisto [Minnet av hjältarna, biografier över i Frihetskriget stupade och mördade] (1927).

Genealogier över släkter i de olika städerna finnas i stort antal, t. ex.: *Tor Carpelan*, Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början av 1700-talet (1890), för Björneborg av *J. W. Ruuth* (1897), för Brahestad av *Heikki Impiwaara* (1912—1920), för Gamla-karleby av *Hj. Björkman* (1914—1916), för Helsingfors av *Erik Ehrström* (1890), för Jakobstad av *Allan Calenius* (1913) och *Hj. Björkman* (1918—1924), för Kristinestad av *Hj. Björkman* och *Karl Hedman* (1930), för Nykarleby av *Wold. Backman* (spridda publikationer), för Raumo av *Aina Lähteenoja* (1932—1939), för Tammerfors av *Yrjö Raevuori* (1932), för Vasa av *Karl Hedman* (spridda uppsatser), för Viborg av *Gabr. Lagus* (1895) och *J. W. Ruuth* (1906).

Ytterligare finnas talrika monografier över enskilda släkter (den äldsta är »Anteckningar om Frosteriska släkten« av *Erik Johan Frosterus*, 1823). Biografier över lärare och elever i yngre läroverk ingå i talrika av skolor utgivna minnespublikationer, genealogiska och biografiska uppgifter av större omfång förekomma likaså i lokalhistorisk litteratur. Dessas uppräknande faller utom ramen av denna handbok i likhet med de många biografiska uppslagsverk över stater och kårer vid någon bestämd tidpunkt.

Heraldik:

B. Harald Hellström: Kort handledning i heraldik (1941).

G. Granfelt, Finlands Ridderskaps och Adels vapenbok (1889, suppl. 1893).

Sigillverk:

J. W. Ruuth, Suomen rälssimiesten sineteistä lopulla 1500-lukua ja alussa 1600-lukua [Om finska frälsemäns sigill i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet] (Historiallinen Arkisto XI, 1891).

Reinhold Hausen, Finlands medeltidssigill (1900).

I Sverige utkomna arbeten innehålla rikliga bidrag till Finlands personhistoria och släktforskaren hänvisas därför även till den svenska literaturen.

Island

Islands Arkivvæsen er koncentreret i *Nationalarkivet* i Reykjavik (*Þjóðskjalasafn*), der er oprettet 1882, jfr. Lov af 3. November 1915, og hvortil alle civile, gejstlige og kommunale Arkiver skal afgives, naar de er 20 Aar gamle.

Landsbiblioteket i Reykjavik (*Landsbókasafn*) er Islands eneste store videnskabelige Bibliotek¹⁾ og oprettedes 1818 som Stiftsbibliotek for Island. Det rummer nu ca. 155 000 Bind og en værdifuld Haandskriftsamling paa ca. 9 500 Numre, hvoriblandt en Del Genealogi og Personalhistorie.²⁾

Skønt Island i Middelalderen var et førende Land paa Genealogiens Omraade, i hvert Fald indenfor Norden, og skønt Interessen for Slægtsforskningen stadig er særdeles levende, er den trykte islandske Litteratur dog af forholdsvis ringe Omfang, hvad der naturligt hænger sammen med Folkets Størrelse og maaske ogsaa skyldes den i de store utrykte genealogiske Værker nedfældede Tradition, som stadig raadspørges. De middelalderlige islandske Slægtsregistre findes først og fremmest i *Landnámabók*, desuden ogsaa brudstykkevis i de forskellige Sagaer, af hvilke især *Sturlunga Sagas* Genealogier er betydelige.³⁾ Hovedkilden til senmiddelalderlig islandsk Genealogi er *Diplomatarium Islandicum*. I Slutningen af det 16. Aarhundrede begyndte igen den genealogiske Forskning og Indsamling, hvis Resultater er bevaret i Haandskrifter fra det 17. Aarhundrede⁴⁾, og gennem det 18. og 19. Aarhundrede er denne Virksomhed blevet fortsat med Højdepunktet i de omfangsrige haandskrevne genealogiske Værker af *Jón Espólin*, *Ólafur Snóksdalín* og *Steingrímur Jónsson*.⁵⁾

¹⁾ *Landsbókasafn* Islands 1818—1918, 1920. Sigfús Blöndal i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen, VII, 1920, S. 162—83.

²⁾ Páll E. Ólason: *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*.

³⁾ Se E. Ó. Briem i *Safn til sögu* Islands, II.

⁴⁾ Delvis trykt i *Biskupa sögur*, II, jfr. ogsaa Jón Egilssons *Afhandling i Safn til sögu* Islands, I, og Jón Guðmundsson: *Um ættir og slekti i samme Værk*, III.

⁵⁾ Se Afd. XXII i det systematiske Register til P. E. Ólason: *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*.

Idet der iøvrigt henvises til H. Hermannsson: Catalogue of Fiske's Icelandic Collection I—II (med systematisk Register), den islandske Bogfortegnelse: Rítauka-skrá landsbókasafnsins 1887 ff. (aarlige Fortegnelse) og for Tiden 1915—34 tillige til Islands Bogfortegnelse (Tillæg til Dansk Bogfortegnelse), skal i det følgende nævnes de vigtigere Dele af Litteraturen, som danske Slægtsforskere kan tænkes at faa Brug for under deres Arbejde med islandske genealogiske Forhold, idet der dog for Islændinges Virksomhed i Danmark tillige henvises til den foran meddelte Oversigt over dansk Litteratur.

Almindelig Biografi, Samlinger af Stamtavler m. v.
Íslenzkar ártíðaskrár eða Obituaria Islandica. Eptir Jón Þorkelsson, 1893—96.

Pétur Zophóniasson: Ættir Skagfirðinga 1910, 1914.

Th. Krabbe: Niðjatal Þorvalds Böðvarssonar, 1913.

Páll Eggert Ólason: Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi 1—4, 1919—28.

Steinn Dofri: Bútar úr ættasögu Íslendinga frá fyrri öldum, 1921.
Alþingismannatal 1845—1930, 1930.

Bjarni Þorsteinsson: Ættarskrá, 1930.

Jón Helgason: Íslendingar í Danmörku fyr og síðar, 1931.

Guðni Jónsson: Bergsætt, 1932.

Nekrologi.

En Samling islandske Lejlighedstryk i alfabetisk Orden findes i Det kongelige Bibliotek i København.

Embedsmænd etc.

Bogi Benediktsson: Sýslumannaefir I—V, 1881—1932 (meget vigtigt ogsaa for den almindelige Personalhistorie).

Magnús Stephensen: Lögfræðingatal (i Tímarit hins ísl. bókmentafélags, III, 1882).

Klemens Jónsson: Lögfræðingatal, 1910.

Jón Sigurðsson: Lögsgögumanna tal og lögmanna (i Safn til sögu Íslands II, 1886).

Gejstligheden.

Hannes Þorsteinsson: Guðfræðingatal 1707—1907, 1907—10.

Svèinn Nielsson: Prestatal og prófasta á Íslandi, 1869.

Jóhann Kristjánsson: Prestaskólamenn, 1910.

De lærde Skolers Lærere og Elever.

Biarne Jonsen: Fortegnelse over de Discipler, som ere dimitterede fra Skalhøfts Skole fra Aar 1754 til Aaret 1781 incl., 1782.

Jón Halldórsson: Skólameistarasögur 1916—24.

Minningarrit fimtíu ára afmælis hins lærða skóla, 1896.

Medicinere.

Jóhann Kristjánsson: Læknatal 1760—1913, 1914.

Kunstnere.

Matthías Þórarson: Íslenzkir listamenn I—II, 1920—25.

Islændinge i Amerika.

Halldór Hermannsson: Islænderne i Amerika, 1922.

Thorstína S. Jackson: Saga Íslendinga í Norður Dakota, 1926.

Almanak Ólafs Thorgeirssonar, Winnipeg.

Norge

Det norske Arkivvæsen er organiseret paa lignende Maade som de øvrige nordiske Arkivvæsener med et *Riksarkiv* i Oslo og fem *Statsarkiver* (tidligere Stiftsarkiver) i Oslo, Hamar, Kristiansand, Bergen og Trondheim.¹⁾

I *Riksarkivet* findes de i 1820'erne og senere fra Danmark afleverede Arkivalier, omfattende rent norske Dele af de fælles dansk-norske Regeringsinstitutioners Arkiver, samt Lens- og Fogedarkiver, endvidere Arkiverne fra de ældre norske Centralmyndigheder før 1814 (Statholderskabet, Regeringskommissionen 1807—10, Generalforstamtet, Overhofretten, Overkriminalretten, Overadmiralitetsretten, Overbergamtet m. v.), samt naturligvis Regeringsdepartementernes og andre Centralmyndigheders Arkiver efter 1814 (og frem til ca. 1850); fremdeles en Række Militærarkiver baade fra Tiden før og efter 1814, dels stammende fra norske militære Centralmyndigheder, dels Afdelings- og Fæstningsarkiver, og endelig en Del Privatarkiver og Samlinger.

Af særlig slægtshistorisk Interesse er en alfabetisk ordnet Samling »Personalia«, Wilhelm Lassens omfangsrige, alfabetisk ordnede personhistoriske Samlinger og Wilhelm Brandts ikke mindre omfattende og vigtige Samlinger, endvidere Arkivalia som Embedsmandsfortegnelser, Officersskifter (især i Generalauditørens Arkiv), militære Ruller, samt Folketællingslister og Skatte-mandtal.

Folketællingslister haves fra 1664 (kun Personer af Mandkøn, med Angivelse af Navn og Alder, men ikke omfattende Bybefolkningen), 1701 (ligeledes kun den mandlige Del af Landbefolkningen; bevaret er kun Listerne fra det norden- og vestenfjeldske Norge, medens næsten alle de øvrige er gaaet tabt), 1801 (næsten fuldstændig bevaret, medtager alle Personer med Angivelse af Navn, Alder, Beskæftigelse og ægteskabelige Forhold); derefter ingen før 1865, der desuden giver Oplysning om Fødestedet,

¹⁾ Kort Oversigt over de i det norske Rigsarkiv samt Stiftsarkiverne i Trondhjem og Bergen beroende Arkivsager, 1907. (Er naturligvis forældet, men dog brugbar til foreløbig Orientering).

ligesom Folketællingen 1891. Folketællingen for 1875 er fordelt distriktsvis mellem Statsarkiverne. Endnu maa i Tilknnytning hertil nævnes Mandtallet for Ekstraskatten 1762 i Riksarkivet.

I *Statsarkiverne* opbevares de gejstlige og civile Lokalmyndigheders Arkiver, og deres Indhold svarer saaledes i det væsentlige til de danske Landsarkivers. Man finder her bl. a. Kirkebøger, Skifteprotokoller, Retsprotokoller samt Skøde- og Pantebøger.

Ligesom i Danmark gaar Førelsen af Kirkebøger tilbage til Christian IV.s Tid; de ældste bevarede Kirkebøger begynder 1623 (Andebu) og 1634 (Brageruæs), men kun for de færreste Sognekalds Vedkommende naar de tilbage til det 17. Aarhundrede. Det i Reskriptet af 11. December 1812 givne Paabud om at føre Kirkebøgerne i to Eksemplarer og paa skematisk Papir, gjaldt ogsaa for Norge, og selvom de senere Anordninger om Kirkebogsførelsen af 1820 og 1877 ikke gentog Bestemmelsen om Duplikats-eksemplaret, vedblev de fleste Klokkere dog at føre et saadant. De residerende Kapellaner fik 1820 Paabud om at føre egen Kirkebog over de af dem selv forrettede kirkelige Handlinger. Norske Arkivregistraturer I, 1915 indeholder en af S. H. Finne-Grønn udarbejdet Fortegnelse over Kirkebøger i Statsarkiverne i Oslo, Kristiansand og Hamar.

Statsarkivet i Oslo ejer Ingeniør Delgobes alfabetisk ordnede Samlinger, der vel er vanskelige at læse og maa benyttes med Kritik, men dog kan give nyttige Vink, og i Statsarkivet i Trondheim findes to værdifulde personalhistoriske Samlinger, Horne-manns og Collins.

Norges Nationalbibliotek er *Universitetsbiblioteket* i Oslo, der ligesom Universitetet er stiftet 1811, og hvis Grundstamme bestaar af de fra Det kongelige Bibliotek i København afgivne Dubletter. Biblioteket holder ligesom de øvrige nordiske Hovedbiblioteker Nationallitteraturen opstillet i en særlig Afdeling; ogsaa for udenlandske Afdelings Vedkommende er Universitetsbiblioteket et Universalbibliotek og det ejer desuden vigtige Haandskrifts- og Portrætsamlinger.

Deichmanske Bibliotek er et kommunalt Bibliotek for Oslo og fungerer nu som Folkebibliotek; det rummer dog enkelte ikke i Danmark værende Lejlighedsstryk.¹⁾ Det kongelige norske *Viden-*

¹⁾ Personalhist. Tidsskrift 8. Rk. II, S. 158 ff.

skabers Selskabs Bibliotek i Trondheim, der har en ikke ubetydelig Haandskriftsamling og ligeledes rummer Lejlighedsstryk af Værdi for danske Slægtsforskere, omfatter baade Humaniora og Naturvidenskab, især Biologi.

En Oversigt over norsk Genealogis Udvikling er givet af S. H. Finne-Grønn og W. P. Sommerfeldt i »Norsk historisk videnskab i femti år 1869—1919«, I, 1920. Af særligt fortjente Forskere skal dog her nævnes *Bernt Moe* (1814—50), som i 1840'erne udgav det første nordiske personalhistoriske Tidsskrift, *Wilhelmine Brandt* (1827—1915) og *Wilhelm Lassen* (1815—1907), der er Norges første Faggenealoger (Lassens enestaaende Samlinger findes som nævnt i Riksarkivet i Oslo), *Jacob Hornemann* (1819—86), hvis Samlinger, der ligeledes er nævnt ovenfor, rummer Oplysninger om ca. 1100 Familier væsentligst vedrørende det nordenfjeldske Norge, *H. J. Huitfeldt-Kaas* (1834—1905), der ogsaa som Udgiver af Kildeskrifter har haft stor Betydning, *Charles Delgobe* (1844—1916) og *E. A. Thomle* (1849—1936), der vel er Norges første videnskabeligt arbejdende Slægtsforskere og Medstifter af Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie; endvidere *A. W. Rasch* (1847—1930), hvis Samlinger nu opbevares i Rigsarkivet, og som ligeledes mindes i Danmark for sin Indsats i den fælles dansk-norske Forskning. *S. H. Finne-Grønn* (f. 1869) staar ubestridt som Thomles Arvtager til Førstepladsen i norsk Genealogi.

Et særligt Træk ved norsk Slægtsforskning til Adskillelse fra den danske er den overordentlig snævre Tilknytning, som i Norge bestaar mellem Lokallhistorien og Personhistorien. Den Kendsgerning, at de lokallhistoriske Foreninger mange Steder særlig har interesseret sig for Slægtshistorien, har sammen med den nyere Tendens til at organisere »ættesogelag« for større eller mindre Omraader givet Slægtsforskningen i Norge en bredere Basis end i de øvrige nordiske Lande, og har vel først og fremmest sin Forklaring i, at de norske Bygder paa en ganske anden Maade end de tilsvarende danske Landsbyer danner geografisk skarpt afgrænsede Omraader, og maaske end mere i den stærke Tradition, der — som saa ofte hyppigt med Kvinderne som Bærere — har formaaet at holde sig levende paa den enkelte Gaard, som den gik i Arv Generation efter Generation. Slægtshistorien er i Norge

dybt forankret i det folkelige, udsprunget af den samme primitive Slægtsfølelse og Slægtsbevidsthed, som kendetegner Sagaen. Den norske lokalhistoriske Litteratur indeholder derfor et Væld af personhistoriske og genealogiske Oplysninger og saavel Bygdebøgerne som de lokale ætthistorielags Publikationer bør derfor stedse inddrages i Undersøgelserne. Et andet Træk, der maa fremhæves som karakteristisk for norsk Slægtsforskning, og som hænger sammen med det første, er de videnskabelige Traditionsundersøgelser, som indledet af *Ludvig Daae* med Norske Bygdesagn er blevet fortsat af Knut Liestøl: Norske ættesogor, 1922, Halvor Nordbø: Ættesogor fra Telemark (Videnskapsakademiets Skrifter), 1928 og Lars Reinton: Villandane. Ein etterröknad i norsk ættesoga (Videnskapsakademiets Skrifter), 1939. Disse Skrifter har ydet meget vigtige Bidrag til Belysning af Traditionens Kildeværdi og har ikke mindst i et af Sagalitteraturens Hovedlande dybtgaaende historisk og slægtshistorisk Interesse. I denne Forbindelse maa det endvidere nævnes, at Norges Bondelag har et særligt »ættegranskningsnevnd«, der uddeler »ættediplomer« til Besiddere af Odelsgaarde, hvis Slægt i mindst 100 Aar har ejet Gaarden, og som ligger inde med meget slægtshistorisk Materiale.

Medens saaledes den norske Bondebefolkning har sin selvstændige Litteratur og gennem Grænsedistrikterne — i hvert Fald for visse Bygders Vedkommende — har temmelig stor slægtsmæssig Forbindelse med Sverige, er Bybefolkningen og Embedsmands-slægterne levende Vidnesbyrd om Forbindelsen med Hertugdømmerne og med Danmark. Den norske Personalhistoriker vil derfor have Brug for meget af den foranførte danske Litteratur, ligesom dansk Slægtsforskning uafsladelig maa benytte den tilsvarende norske. Et stort norsk slægtshistorisk Stof er nedfældet i Personalhistorisk Tidsskrift, i hvis Udgivelse Norge deltog fra Stiftelsen af Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie i 1879 til Samarbejdets formelle Afslutning med Tidsskriftets 8. Række 6. Bind i 1927. I det følgende skal nævnes en Del speciel norsk Litteratur, en Liste, der naturligvis ikke gør Krav paa at være blot nogenlunde udtømmende.

Bibliografi.

- C. M. Munthe: Kilderegister til norsk slektshistorie. (Særtryk af Norsk tidsskrift for genealogi, personalhistorie, III, 1926).
- Sisken Skjelderup Hoel: Oversigt over norsk memoirelitteratur og norske selvbiografier i Arthur Skjelderups bibliotek, 1937. — Supplement 1941.
- Gustav E. Raabe: Norske stamtavler. Bibliografi, 1941.
- Norsk bokfortegnelse, siden 1848. (Sidste Udgave for 1931—35, derefter benyttes Aarskatalogen).
- Det Deichmanske Bibliotek. Register til en Del norske tidsskrifter. I. Topografi, II. Norsk biografi (indtil 31. Dec. 1909), 1908—11.
- W. P. Sommerfeldt: Biografiske artikler i norske tidsskrifter 1931—35, 1936.
- Norsk tidsskriftindex 1918—38 ved W. P. Sommerfeldt, 1919—39. Universitetsbiblioteket. Norske tidsskrifter. Bibliografi over periodiske skrifter i Norge inntil 1920, 1940.
- Aarlig Litteraturfortegnelse i (Norsk) Historisk Tidsskrift siden 1916.
- Johan Schweigaard: Norges topografi. Bibliografisk fortegnelse over topografisk og lokalhistorisk litteratur, 1938.

Almindelig Biografi.

- Nanna With: Illustreret biografisk leksikon over kjendte norske mænd og kvinder, 1916—20.
- Norsk biografisk leksikon. Red. af Edv. Bull, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 1923 ff. (Under Udgivelse, udkommet er Bd. IX, 1940, Madsen-Nansen).
- Hvem er hvem 1912, 1930, 1934, 1938.

Tidsskrifter.

- Bernt Moe: Tidsskrift for den norske Personalhistorie 1840—46 og Ny Række 1846—50.
- Norsk tidsskrift for genealogi, personalhistorie, biografi og literærhistorie I—III, 1910—26.
- Norsk slektshistorisk tidsskrift 1928 ff. (Løbende).

Nekrologi.

Dødsfald i Norge 1881—1923, aarlige Fortegnelser i Personalhistorisk Tidsskrift, og for Aarene 1924 og 1925 Tillæg til Norsk Slektshistorisk Tidsskrift I—II.

C. M. Wiesener: Dødsfald i Bergen 1465—1850, 1925.

Samlinger af Stamtavler.

Wilh. Lassen: Norske Stamtavler I, 1868.

Haagen Krog Steffens: Norske Slægter I—II, 1912—15.

Mogens Bugge: Våre forfedre, 1939.

C. M. Munthe: Vore fælles ahner (Norsk tidsskrift for genealogi etc. III). — Paany udg. ved Gustav E. Raabe 1941.

Bygdebøger og anden lokalhistorisk Litteratur.

Johannes Johannessen Aga: Slægttavler væsentlig vedkommende Ullensvang, 1878.

Tallak Lindstøl: Stamtavler væsentlig fra Østre Nedenæs, 1882.

J. Landgraff: Grimstadslægter I—II, 1892—1901.

S. H. Finne-Grønn: Risør Slegter, 1894—1901.

Carl Benemann: Vestlandske Personalia fra det 18. Aarhundrede, 1897.

O. Aas: Slægtshistorie fra Selbu og Tydalen, 1906.

Christen N. Ringnæs: Bondeslægter i Stange, 1908.

Andr. Ystad: Ættetavler fraa Innherad, 1911.

Oliver Myre Finstad: Gammelt skyldfolk i Østerdalene. Ættebok, 1914.

Th. Plesner: Skiens-Slægterne Plesner, Myhre, Stub, Ibsen, Munk, 1918.

Chr. Thaulow: Personalhistorie for Trondhjem By og Omegn, 1919. (Afsluttet 1876).

A. Juel: Meddelelser og optegnelser om Familierne Kiøsterud, Simers, Omsted, Muus og Lyche. (Fem gamle Drammensslægter), 1926.

Lars Kindem: Losnaætti paa Voss, 1926.

A. Lagesen: Ringerikske slekter I—III, 1927—35.

Lars Kindem: Vossætter I—IV, 1928—31.

Aam. K. Bu: Ættar-Bok for Kinsarvik, 1931.

O. Olafsen: Erdalsslægter 1932—33.

R. Stören: Biografiske efterretninger om noen Romeriksslekter, 1932.

Finn C. Knudsen: Eidanger-Porsgrund, 1932.

Anne Mørkved: Namdals-slekter. Spillum-Strandslekten 1665—1935, 1935.

Martha Østensvig: Gamle slekter i Marker I—II, 1935—38.

Joh. E. Brodahl: Trøndersk personalhistorie I—II, 1935.

Aam. K. Bu: Ættar-bok for Udlesvang, 1936.

Anders Fosvold: Bygdebok for Stor-Elvedal I—II, 1936—37.

Søren Arneson: Gards- og ættesoga for Gjestal, 1939.

Aam. K. Bu: Ættar-bok for Odda, 1939.

Jacob B. Bull: Øvre Rendalen. Gårdenes og slektenes historie. Avsluttet av Hjalmar Bull, 1940.

Portrætter.

C. J. Anker og H. J. Huitfeldt-Kaas: Katalog over malede Portrætter i Norge, 1886.

Arendal Kommunes Portrætsamling, 1892.

Katalog over Portrætsamlingen paa Karljohansværn 1900, 1900.

Ridderordener.

Den kongelige norske St. Olavs orden, red. af S. Blom, 1934.

Lovgivningsmagten.

Tollak Lindstøl: Stortinget og statsraadet 1814—1914, I—II, 1914—15.

Vilhelm Haffner: Stortinget (et Bind for hvert nyvalgt Storting fra 1894, sidst udkommet 1937).

Embedsmænd i Central- og Lokalforvaltningen.

Norges Statskalender, aarlig siden 1816 (sidste 1941).

Rentekammerets norske bestallinger 1660—1814, 1932 (ved S. H. Finne-Grønn efter P. B. Grandjeans Manuskript, Særtryk af Norsk Slekthistorisk Tidsskrift).

J. K. Bergwitz: Norske Embedsmænd efter 1814, I. Biskopper, II. Stiftamtmand og Amtmand, 1905—06.

H. Krog-Steffens: Den norske centraladministrations historie 1814—1914, 1914.

H. Strömsætter: Norges lensmenn 1923, ny utg. 1933.

Arnet Olafsen: Våre lensmenn, 1930.

Arnet Olafsen: Våre sorenskrivere I, 1940 (under Udgivelse).

Militæretaten.

- C. J. Anker: Biografiske data om 330 norske generalspersoner 1628—1885, 1885.
C. J. Anker: Norske frivillige i de danske forsvarskrige fra 1848—50 og i 64, 1887.
C. J. Anker: Nordmænd i udenlandske krige efter 1814, 1888. — 2. Række, 1889.
B. Keyser Barth: Norges militære embedsmenn, 1929, 1930.
Alf Petersen: Den norske hærs vernepliktige officerer 1864—1933, 1936.
Biografialbum 1764—1930. Underofficerer og underofficersuddannede m. fl. ved feltartilleriregiment nr. 2., 1937.

Toldvæsenet.

Norges toldtjenestemænd, 1909.

Landbrug.

Bernt Karlgård: Norske landbrukskandidater, 1932.

Håndværk.

Victor Prydz: Norges håndverkere I—II, 1938.

Handel.

E. Hoffstad: Merkantilt biografisk leksikon, 1935.

Skibsfart.

Norges skibsførere 1933—35, 1935.

Forfattere.

- Jens E. Kraft og Christian C. A. Lange: Norsk Forfatterlexicon 1814—56, 1863.
J. B. Halvorsen: Norsk Forfatter-Lexikon 1814—80, 1885—1908.

Musikere.

Aimar Grønvold: Norske musikere 1. Rk. 1883.

Gejstlighed.

- A. Chr. Bang: Den norske Kirkes Geistlighed i Reformationsaarhundredet 1536—1600, 1897.

Jak. Vilh. Kvam: Den norske Kirkes Biskopper efter Reformationen, 1909.

Norges Portræt-Galeri, Bd. I: Albert J. Lange: Norges Geistlighed, 1906; 2. Udg. for 1914 ved samme, 1915; 3. Udg. for 1925 ved N. F. Leganger, 1925.

L. Daae: Trondhjems Stifts geistlige Historie fra Reformationen til 1814, 1863.

Andreas Erlandsen: Geistligheden i Trondhjems Stift, 1844—55.

Andreas Erlandsen: Geistligheden i Tromsø Stift, 1857.

Andreas Faye: Christianssands Bispe- og Stiftshistorie, 1867.

D. Thrap: Christianssands Stifts Prester i det 17. Aarhundrede, 1899.

Joh. Fr. Lampe: Bergen Stifts Biskoper og Prester efter Reformationen I—II, 1895—96.

Geistlig edsprotokol for Oslo og Hamar stifter 1601—1730, utg. af Riksarkivet ved S. H. Finne-Grønn, 1918.

S. H. Finne-Grønn: Arendals geistlighed, 1897—98.

Studenter.

Ligesom i Danmark haves ogsaa i Norge talrige aarsvise Studenterjubilæumsskrifter, saaledes 25 og 50 Aars Bøger for 1868 og 1870—89, 25 Aars Bøger for 1869, 1890—1914, og 1916, og 50 Aars Bøger for 1831, 1851, 1854—62, 1864, 1866 og 1867. Ogsaa for Landbrugshøjskolen og Handelsgymnasiet i Oslo findes saadanne Skrifter.

Kvindelige studenter jubiléumsskrift 1882—1907, 1907.

Jurister.

S. H. Finne-Grønn: Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660—1905, I—III, 1926—40.

Sverre M. Halbo: Norges advokater og sakførere 1932, 1933.

H. Ostermann: Examinati juris 1736—1814. (Tilleg til Norsk slektshistorisk tidsskrift 1938).

Medicinere.

Fortegnelse over autoriserede Læger (Tandlæger) og Dyr læger i Norge.

F. C. Kiær: Norges Læger 1800—86, I—II, 1888—90. — 1909—15

ved J. Kobro, 1916. — 1909—25 ved samme, 1927. — 1926—36 ved samme, 1938.

Filologer.

Norges filologer og realister. Red. af Helga Sverdrup Ekrheim og Olav Ekrheim, 1933.

Teknikere.

Georg Brochmand: Vi fra N[orges] t[ekniske] h[øiskole]. De første ti kull 1910—19, 1934.

Skolens Lærere.

Arne Espeland: Norske skolefolk, 1934.

Sundhedsvæsen (jfr. Medicinere).

Nils Bjerke: Norges tannlæger 1929, Suppl. 1928—32, 1934.

Jørgen W. Flood: Norges Apothekere i 300 Aar 1588—1889, 1889.

— 2. Udg. 1588—1908, 1908.

Norsk farmaceutisk stat, 1926.

Norges apotek og deres innehavere, 1926—38.

Knut Spæren: Norges reelle apotek privilegier og deres eiere 1595—1937, 1938.

Norske i Udlandet.

H. Ostermann: Nordmænd paa Grønland 1721—1814, I—II, 1940.

Nordahl Rolfsen: Norge i Amerika, 1915.

Olaf Morgan Norlie: History of the Norwegian People in America, 1925.

Einar Haugen: Norsk i Amerika, 1939.

Nordmannsforbundets tidsskrift.

For den ældre Tids Vedkommende er der Grund til at nævne Publikationerne Norske Herredagsdombøger 1578 ff., 1893 ff., Norske Rigsregistranter 1523—1660, 1861—91, og de af Riksarkivet udgivne Skrifter: Statholderskabets Ekstraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642—50 og 1662—69, 1906—35 og Norske lensrekneskapsbøger 1548—67, 1937 ff. (under Udgivelse).

Endvidere er udgivet nogle Borgherskabsbøger, saaledes Bergen 1550—1751 (af N. Nicolaysen 1878) og 1752—1865 (af A. M. Wiesener 1917—23), Christiania Borgerbok 1698—1799 (af S. H. Finne-Grønn 1921) og Stavanger Borgerbok 1436—1850 (af Axel Kielland, 1935).

Topografiske og statistiske Oplysninger søges i:

Jens Kraft: Beskrivelse over Kongeriget Norge, 6 Bd. 1820—35.

— 2. Udg. I—III, 1838—42.

Jens Kraft: Haandbog over Kongeriget Norge, 1845—48.

A. W. Kjær, A. Helland m. fl.: Norges Land og Folk, I—XX, 1885—1918.

Norske Bygder, 1921 ff.

For Samer (Lapper) og Kvæner (Finner) maa Oplysninger som Regel søges i lokale og regionale Studier eller Særstudier som f. Eks. Kristian Østberg: Finnskogforskninger. Om Tatere og Fanter findes udførlige Genealogier i Eilert Sundt: Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge.

Sverige

Ved Bengt Hildebrand

Över *Riksarkivet* i Stockholm finnes icke tryckt någon allmän översikt. Detta arkivs innehåll kan dock bl. a. studeras i de utgivna historikerna av S. Bergh: »Svenska riksarkivet 1618—1837» (1916) och »Svenska riksarkivet 1837—1846» (1927), samt i den viktiga serien *Meddelanden från svenska riksarkivet*. Under *Riksarkivet* hör sedan 1922 också *Kammararkivet*, som omfattar Kammarkollegiets äldre ämbetsarkiv (kamerala handlingar, t.ex. skattelängder och jordeböcker), reviderade statsräkenskaper sedan 1500-talet, reduktionsarkiv och de karolinska räfstekommissionernas arkiv. En översikt härav ges i S. Clason och E. Naumann, »Anteckningar rörande Kammararkivets historia och nuvarande innehåll» (Arkivsakkunnigas betänkande 1919). Kortare redogörelser rörande de båda nämnda arkiven finnas tillika i S. E. Bring, *Bibliografisk handbok till Sveriges historia* (1934), s. 58—81 (*Riksarkivet*) och s. 81—86 (*Kammararkivet*). Ett arbete av topografiskt begränsad karaktär men likväl lärorikt för släktforskare är B. Lindén, »Handledning över riksarkivet för Dalslandsforskare» (*Dalia* nr 7, 1938), som även rör *Kammararkivet*. I *Riksarkivet* finnas vissa serier och kataloger av särskilt värde för släktforskningen, t. ex. serien *Biographica* (jfr. H. Brulin, »Tillkomsten av riksarkivets *Biographicasamling*», i *Meddelanden från svenska riksarkivet* för år 1935) och kortkatalogerna över brevskrivare i serierna »*Enskilda samlingar*» (släkt- och personarkiv; jfr. för en viss period S. Hedar, »*Enskilda arkiv under karolinska enväldet*», 1935) och »*Diplomatica*». En särskild svit »*Genealogica*» finnes också men omfattar mest äldre släktböcker och släktanteckningar av starkt växlande värde; jfr. H. Rosman, »*Rasmus Ludvigsson som genealog*» (1897). I *Riksarkivet* finns öven deponerad en stadshistorisk samling, om vilken se »*Katalog över Stadshistoriska institutets registersamling*» (1937). I

Kammararkivets material måste släktforskaren vanligen gå den topografiska vägen: genom de s. k. landskapshandlingarna från 1500-talet och senare skattelängder, jordeböcker eller mantalsförteckningar kan man sockenvis undersöka personalbeståndet i landet. Olika, stora serier i Kammararkivet belysa även adelns godshistoria, liksom man i de s. k. likvidationerna (kronans löneavräkningar med enskilda) kan få talrika biografiska upplysningar.

Under Riksarkivet lyda *Landsarkiven* i Uppsala, Vadstena, Lund, Göteborg och Härnösand, ett länsarkiv i Östersund och en arkivdepå i Visby. Kortfattade uppgifter om vad dessa arkiv innehålla finnas i Ella Heckscher, »Sex kapitel om släktforskning» (1939), s. 83—86. Av största betydelse för dansk genealogi är naturligtvis landsarkivet i Lund, vars område är Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län — alltså de tidigare danska landskapen Skåne, Halland och Blekinge. Den av L. Weibull utgivna »Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund» (1916) ger goda upplysningar om de i detta arkiv varande kyrkoböcker samt mantalslängder, arvskiften och bouppteckningar, borgarlängder etc. I landsarkivet finnas flera godsarkiv, som röra Skånes danska tid.

Vissa städer ha egna arkiv, t. ex. Stockholm och Malmö. Om det förra se »Stockholms stads arkivnämnds och stadsarkivs årsberättelser» 1930 ff. med förteckning över kyrkoarkiv i årsberättelsen 1931 (tr. 1932); jfr. även Brings ovan anförda »Bibliografisk handbok» etc., s. 89 f. Malmö stadsarkiv är givetvis av särskilt danskt intresse; om detta jfr. L. Ljungberg, »Stadsarkivet i Malmö. En orientering» (Malmö fornminnesförenings årsskrift 1934, s. 47—90). Om kommunalarkiv se även B. Lindén, »Kommunala arkiv och deras vård» (1934).

Av centrala arkiv i Stockholm vid sidan av Riksarkivet med Kammararkivet märkes särskilt *Krigsarkivet* (jfr. Brings Bibliografisk handbok etc., s. 91 f., där även *flottans* arkiv beröres). I Kungl. Slottet finnes ett särskilt *Slottsarkiv* (Brings handbok s. 92 f.), medan konungahusets privata arkiv (Bernadotteska familjearkivet) icke är offentligen tillgängligt. Ett stort antal av *hantverksämbetenas skråhandlingar* finnas i Nordiska museets

arkiv (Brings handbok, s. 93). Den svenska adeln har en särskild centralinstitution, *Riddarhuset*, vars samlingar äro av största värde från genealogisk synpunkt. Riddarhusgenealogierna över adliga, friherrliga och grevliga ätter äro utgivna senast av Gustaf Elgenstierna i »Den introducerade svenska adelns ättartavlor», 1—9 (1925—1936), vars slutdel innehåller den svenska litteraturens största personregister. Dessa genealogiska samlingar kompletteras emellertid ständigt; jfr. även F. Wernstedt, »Ur riddarhusgenealogiernas historia» (Genealogiska Samfundets i Finland årsskrift, 21, 1937). Av adelns riksdagsprotokoll är en serie 1627—1714 utgiven (tr. personregister 1910) och en 1719 ff. under utgivning (personregister för tiden 1719—52, tr. 1929). I Riddarhuset förvaras även fil. dr. K. H. Karlssons handskrivna »Biografiska anteckningar för medeltiden» (tidvis till en del deponerade i Riksarkivet), den viktigaste samlingen i svensk medeltidsgenealogi. För *Arbetarrörelsens arkiv* finnes kort redogörelse i en biografi över dess skapare: F. E. Åhlander, Oscar Borge (Notiser från arbetarnas kulturhistoriska sällskap, årg. 12, 1938).

Av stor betydelse för släktforskningen äro vid sidan av arkiven de vetenskapliga biblioteken; jfr. O. Walde, »De svenska bibliotekens historia» (i Svend Dahls bibliotekshandbok, översatt, bearbetad och utgiven av S. E. Bring, bd. 2, 1931, s. 37—252). Främst märkes *Kungl. Biblioteket* i Stockholm, grundlagt av drottning Christina. Biblioteket förvarar nationallitteraturen i en särskild svensk avdelning, där de före 1700 tryckta böckerna stå uppställda i en särskild grupp. Om denna äldre litteratur se I. Collijn, »Sveriges bibliografi intill år 1600», bd. 1—3 (1927—1938); av samme författare har 1942 börjat utkomma en liknande bibliografi för 1600-talet. Den utländska avdelningen rymmer för äldre tid litteratur från alla områden, accessionen är däremot väsentligen begränsad till de humanistiska facken. Kungl. Biblioteket har en mycket stor och för släktforskare värdefull handskriftsavdelning med bl. a. »Biographica» och »Autografer». Om dess brevsamlingar se Elof Tegnér, »Kongl. Bibliotekets samling av svenska brefvexlingar» (1880) och Waldes förut nämnda historik i »Svend Dahls bibliotekshandbok», utg. av S. E. Bring, del 2; en modernare översikt av breven efter brev-

skrivare finns numera i en kortkatalog. Biblioteket har tillika en stor porträttsamling. Rörande porträtt se eljest »Svenska porträttarkivet. Index över svenska porträtt 1500—1850 i Svenska porträttarkivets samlingar«, 1—2 (1935—39; *Svenska porträttarkivet* förvaras i *Nationalmuseum*, Stockholm), samt C. Björkbom och B. von Malmberg, »Svensk porträttlitteratur« (1941).

Medan Kungl. Biblioteket numera inriktar sig på humanistisk litteratur är Sveriges centrala naturvetenskapliga bibliotek *Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek* i Frescati utanför Stockholm. Akademien äger även stora handskrifts- och brevsamlingar rörande naturvetenskapsmän, över vilka samlingar finnas lapp- och kortkataloger, samt en från 1700-talet härrörande viktig historisk samling med även talrika biographica, varom se Arne Holmberg, »Den Bergianska avskriftssamlingen i Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek« (1938). Om akademiens arkiv och brevsamlingar se i övrigt Bengt Hildebrand, »Kungl. Vetenskapsakademien. Förhistoria, grundläggning och första organisation« (1939), s. 809 ff., samt N. V. E. Nordenmark, »Pehr Wilhelm Wargentin« (1939), s. 425—449. I Stockholm finnas även stora bibliotek samt viktiga handskrifts- och brevsamlingar rörande humanister, i *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien*, särskilt rörande fornforskare, samt i *Svenska akademien* (jfr. H. Schück, »Svenska akademien historia«, 1—7, jämte register, 1935—39), särskilt rörande litterära personer.

Av största värde även för personhistoriska forskare är *Uppsala universitetsbibliotek*, grundlagt 1620, ett universalbibliotek, som också har ytterst betydande handskriftssamlingar, varom se Waldes förut citerade historik; över den enorma brevsamlingen föreligger bl. a. en otryckt lappkatalog. *Lunds universitetsbibliotek*, upprättat 1671, är likaledes ett universalbibliotek och har samtidigt också handskriftssamlingar (jfr. Waldes historik), varvid breven förtecknats på lappar. Talrika handskrifter röra äldre skånsk, d. v. s. dansk historia och biografi, bl. a. några godsarkiv, som ingå i De la Gardieska samlingen, om vilken se Elof Tegnér, »De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd« (1894, *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar*, del 32). Av betydelse är även *Göteborgs*

stadsbibliotek, grundlagt 1890; jfr. J. V. Johansson, »Göteborgs stadsbiblioteks handskriftssamling« (Göteborgs stadsbibliotek 1891—1941. Minnesskrift, tr. 1941).

Den centrala publikationen för Sveriges genealogiska och personhistoriska forskning är *Personhistorisk Tidskrift*, som sedan 1898 utgives av *Personhistoriska Samfundet*, från 1928 under redaktion av *Bengt Hildebrand*. Av den svenska genealogiens förtjänta män (varom se bl. a. J. Wretman, »Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning«, 1924, s. 72—80) skall här i första hand nämnas: *Gabriel Anrep* (1821—1907), utgivare av en tidigare, nu föråldrad upplaga av Svenska adelns ättartavlor och grundläggare av den sedan 1854 utkomna Sveriges ridderskaps och adels kalender; kammarherren friherre *Nils Gabriel Djurklou* (1829—1904), en kännare av svenska adelns historia; landsarkivarien *Victor Örnberg* (1839—1908), den moderna borgerliga släktforskningens grundläggare i Sverige, och fil. dr. *Karl Henrik Karlsson* (1856—1909), banbrytaren för en strängt vetenskaplig behandling av svensk medeltidsgenealogi, inom vilken hans arbete kompletterats av bl. a. överbibliotekarien fil. dr. *Claes Annerstedt* (1839—1927) genom dennes handskrivna »Svenska medeltidens frälsesläkter« i Uppsala universitetsbibliotek och professorn vid Lunds universitet *Gottfrid Carlsson* (f. 1887); jfr. vidare K. H. Karlsson. »Om medeltidsgenealogierna« (*Personhistorisk Tidskrift* XII, 1910) och B. Hildebrand, »Några anteckningar om svensk medeltidsgenealogi« (ibid. XXI, 1930). Av svenska släktforskare märkas vidare: skriftställaren *Ernst Bernhard Schlegel* (1839—96), som tillsammans med riksheraldikern *Carl Arvid Klingspor* (1829—1903) utgav »Den med sköldebref förlånade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor« (1875), ett delvis ännu värdefullt men nu i mycket föråldrat arbete; författaren greve *Fredrik Ulrik Wrangel* (1853—1929), fil. dr. *Olof Palme* (1884—1918) genom den utmärkta monografien »Släkten Palme«, 1—2 (1917) och av nu levande forskare, utom ett par förut nämnda, f. d. riksheraldikern greve *Adam Lewenhaupt* (f. 1861), *Gustaf Elgenstierna* (f. 1871), f. d. arkivrådet fil. dr. *Johan Axel Almquist* (f. 1870), vars arbete om »Kontraktsprosten Abraham Almquists... fäderne- och modernehärstamning« (1916), är en förebildlig släktbok, direktören

Govert Indebetou (f. 1875) och professorn *Bertil Boëthius* (f. 1885).¹⁾

En *systematisk* framställning av svensk genealogi finns närmast i J. Wretmans förut nämnda »Släktvetenskapen» (1924), ett i många hänseenden dock ganska bristfälligt arbete. Smärre orienteringar finnas i Ella Heckscher, »Sex kapitel om släktforskning. Kort handledning för amatörer» (1939), Sven A. Rydberg, »Handledning i släktforskning» (Samfundet för hembygdsvärd småskrift nr. 1, 1938) och Nils Holmberg, »Hembygdsforskning i landsarkiven» (samma serie, nr. 8, 1940). *Bibliografi* finner man främst i J. A. Almquist, »Svensk genealogisk litteratur» (1905), fortsatt för tiden 1905—22 i Wretmans nämnda verk 1924, s. 172—192. Den viktigaste översikten därefter är det generalregister, som ingår i varje årgång av Svenska släktkalendern, utg. av G. Elgenstierna. Systematisk-historisk översikt av svensk biografi ger B. Hildebrands »Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon» i Personhistorisk Tidskrift 1939—40. I Sverige har man ej som i Danmark någon stor biografisk bibliografi. Emellertid ingå visserligen ganska knapphändiga, alfabetiskt ordnade översikter av biografier i Kr. Setterwall, »Svensk historisk bibliografi» 1771—1874 (1937), 1875—1900 (1907) och 1901—20 (1923), vilken bibliografi fortsattes i varje årgång av Historisk Tidskrift och sedan 1930 redigeras av P. Elfstrand. Däremot har man en utmärkt handbok rörande biografiska arbeten om särskilt olika yrkeskategorier i Sven Ågren, »Svensk biografisk uppslagslitteratur» (1929), vartill ett supplement är under utarbetande. Här finner man således uppgifter om samlingsarbeten rörande t. ex. studenter, präster (herdaminnen), läkare, ingenjörer, apotekare, o. s. v., ävensom om lokalt bestämda uppslagsverk. Ett omfattande register orienterar i boken. Även den direkt topografiska litteraturen i Sverige innehåller talrika personalia, men av ytterst

¹⁾ Her maa endnu nævnes Forfatteren af dette Afsnit, den for sine Studier i svensk middelalderlig Genealogi (Afhandlingen Eshjörn Blåpanna och hans arvingar, Personhist. tidskr. XXXV, 1934) og svensk Videnskabs-historie meget ansete Docent, fil. dr. *Bengt Hildebrand* (f. 1893), der er Redaktør af saavel Personhistorisk Tidskrift som af Svenskt Biografiskt Lexikon, og som desuden har givet en Oversigt over den svenske Biografis og delvis ogsaa Genealogis Historie (Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon, i Personhist. tidskr. XL, 1939—40, trykt 1941, S. 138—206).

A. F.

växlande värde och i synnerhet i äldre litteratur med föga kritik. Av moderna topografisk-historiska arbeten av särskild vikt må nämnas J. A. Almquist, »Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630«, 1—4 (1917—1923), och densamme, »Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden«, hittills 2 delar (1931 ff.). Av allmänna *encyklopedier* nyttjas för Sverige t. ex »Nordisk familjebok« (3 upplagor) och »Svensk uppslagsbok«, av boklexika »Svensk bok-katalog« sedan 1830, senast för 1931—35, därefter årskatalog. Av biografiska lexika äro de äldre svenska vida sämre än Brickas danska. En första modern orientering ger Herman Hofberg, »Svenskt biografiskt handlexikon«, ny uppl., 1—2 (1900—06). Ett utomordentligt arbete är det nya »Svenskt biografiskt lexikon«, utg. av B. Boëthius, som utkom 1917—31 med 10 bd, omfattande alfabetiskt t. o. m. De la Gardie; ekonomiska svårigheter vållade verkets nedläggning. År 1938 återupptogs arbetet med bl. a. statsanslag under ledning (från 1940) av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och redigerat av Bengt Hildebrand. Det har 1941—42 åter börjat utkomma med fortsättning i bd 11 på bokstaven D.

Av större genealogiska samlingsverk märkas i Sverige främst monumentalverket Svenska adelns ättartavlor, grundlagt (1858—64) av G. Anrep, fortsatt (1897—1900) av F. U. Wrangel och O. Bergström och senast utgivet, såsom förut omnämnts, av G. Elgenstierna i 9 bd (1925—36). Även den årliga adelskalendern, en förteckning över nu levande, utges av Elgenstierna. Över den ointroducerade adeln finnas Schlegel och Klingspors förut nämnda ättartavlor (1875) samt åtskilliga kalendrar av växlande värde med förteckning över nu levande. Mindre tillfredsställande bland dessa är »Sveriges ointroducerade adels kalender«, utg. av T. E. von Gerber (flera årg. 1912 ff.); en annan är »Kalender över ointroducerad adels förening (1939 ff.) av J. Kleberg, som även utgivit stora biografiska arbeten om svenska ämbetsverk.

För borgerliga släkter är huvudarbetet V. Örnberg, »Svensk slägtkalender«, 1—4 (1884—87), fortsatt i »Svenska ättartal«, 5—14, 1889—1908 (stamtavlor över omkr. 1550 familjer), vartill ett viktigt generalregister utkom 1939. Vidare märkas G. Anrep, »Svenska slägtboken«, 1—3 (1871—75), K. A. K.: = son Leijonhufvud, »Ny svensk släktbok« (1901—06), T. Uggla

och V. Ljungfors, »Svenska släkter« (4 häften 1908—15, oavslutad). Genealogiska föreningen, bildad 1933, har utgivit ett par smärre släktmonografier och även åstadkommit en del genealogiska samlingar med bl. a. viss registrering av släkter. Föreningen utger sedan 1934 ett körtfattat »Medlemsblad«. Det största kortregistret över svenska personer och släkter är det, som sedan 1938 föres å redaktionen av Svenskt Biografiskt Lexikon, som har lokal i Riksarkivet.

Förteckning över nu levande av borgerliga släkter har man i den av G. Elgenstierna sedan 1911 utgivna »Svenska släktkalendern«, varav årg. 13 för 1943 väntas utkomma julen 1942 (i årg. 1—12 stamtavlor över 1277 släkter).

Av biografiska arbeten rörande yrkesgrupper är av särskild betydelse för Danmark »Lunds stifts herdaminne«, utg. av S. Cavallin, 1—5 (1854—59); en ny upplaga är under utarbetande av överbibliotekarien fil. dr. Gunnar Carlquist.

Topografiska upplysningar rörande Sverige finnas i: C. M. Rosenberg, »Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige«, 1—2 (1882—83); K. Ahlenius och A. Kempe, »Sverige. Geografisk, topografisk och statistisk beskrifning«, 1—6 (1908—24); O. Sjögren, »Sverige. Geografisk beskrivning«, 1—5 (1929—35). Rörande *heraldik* se H. Fleetwood, »Handbok i svensk heraldik« (1917).

Slutligen bör i fråga om genealogisk och biografisk forskning rörande Sverige noga inskärpas, att man hela tiden erinrar sig det svenska väldets tidigare politisk-territoriella utsträckning. Då Finland till 1809 ingick som del av Sverige återfinnas otaliga upplysningar om svenskar i den finländska litteraturen (se ovan s. 315 ff.), liksom om finländare i den rikssvenska. Enär Sverige tillika länge innehade Ingermanland, Estland och Livland måste man t. ex. för svensk adelshistoria även konsultera »Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften« (flera delar i topografiska serier). Längre innehade Sverige ju också delar av Pommern; icke obetydliga samlingar rörande pomrar finnas i Riksarkivet i Stockholm, särskilt i Gadebuschska samlingen, om vilken se H. Brulin, »Gadebuschska samlingen i riksarkivet« (Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1916). Praktiska råd rörande svensk biografisk och genealogisk forskning i fråga om litteraturen ges i B. Hildebrand, »Biografisk historiografi« etc. (Personhistorisk Tidskrift 1939—40), s. 203 ff.

SLÆGTSFORSKNING I TYSKLAND

Som det vil være fremgaaet af den indledende Oversigt er Tyskland at betragte som den genealogiske Forsknings Hjemland, og den almene Interesse, som danner Baggrunden herfor, vil antagelig vise sig at være blevet yderligere fremmet ved den moderne tyske Lovgivning, som har gjort Ahnetavlestudiet obligatorisk i mere eller mindre begrænset Omfang. Det ligger imidlertid i Sagens Natur, at Arbejdsforholdene i mange Retninger er vanskeligere end i de smaa Lande, dels fordi Riget gennem sin Historie har været opdelt i endog meget smaa administrative Omraader, dels fordi disse flere Gange har undergaaet Ændringer, som kan vanskeliggøre Opsporingen af Arkivalia for bestemte Omraader; endelig kommer hertil den urolige indre Historie, Religionskrigene, Stridighederne de smaa Stater imellem, hvilket alt har medført Spredning og Ødelæggelse af arkivalsk Stof. At give en samlet Fremstilling af Forholdene lader sig derfor ikke gøre, og nærværende Oversigt maa alene derfor indskrænke sig til væsentligst at behandle de tidligere danske og med Danmark forbundne Landskaber, som har stor Betydning for saavel dansk som norsk Slægtsforskning.

En temmelig udførlig Skildring af Forholdene haves i den, ganske vist nu forældede, men dog endnu til Orientering brugbare »Handbuch der praktischen Genealogie« ved Eduard Heydenreich, I—II, 1913.

Medens *Kirkebøgerne* i Tyskland endnu op i vore Dage er blevet liggende ved Pastoraterne, kun Mecklenburg, Braunschweig, Hamburg, Lübeck og Rhinprovinserne havde samlet Ministerialbøgerne i Arkiverne, er der i de senere Aar foretaget en Art Centralisation, idet man Riget over nu samler Kirkebøgerne i Kirkekontorer,

som omfatter det enkelte Provsti; hertil afgives dog kun Duplikaterne, som skal suppleres med Afskrifter eller fotografiske Gen- givelser af Unikaterne. Fra 1875 har man i Tyskland gennemført en ensartet borgerlig Registrering af Fødsler, Vielser og Dødsfald i et »Zivilstandsregister«, der føres af en særlig Embedsmand, »Standesbeamter«, og fra dette Tidspunkt har Kirkebøgerne derfor tabt en Del af deres Betydning. Det tyske Skiftevesen har aldrig i den Grad som i Danmark været et offentligt Anliggende, og de private Skifteakter er sjældent bevarede.

Af slægtshistoriske Samfund, som har spillet og stadig spiller en stor Rolle for den tyske Slægtsforskning, maa nævnes »Herold« i Berlin, stiftet 1869, hvis Tidsskrift er »Der deutsche Herold«, og »Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte« i Leipzig, stiftet 1903, der udgiver »Familiengeschichtliche Blätter«. De to Tidsskrifter har i de sidste Aar været slaaet sammen, men kommer nu atter hver for sig. Desuden findes talrige slægts- historiske Lokalforeninger, der ligesom de historiske Lokalfor- eninger udgiver Tidsskrifter med meget slægtshistorisk Stof. Af særlig Betydning i denne Forbindelse er »Zentralstelle für Nieder- sächsische Familiengeschichte« i Hamburg.

De betydeligere slægtshistoriske Foreninger har siden 1915 ud- givet et fælles Spørgeblad »Familiengeschichtliches Such- und Anzeigeblatt«, der mod Betaling optager Forespørgsler, og som kommer ud til et meget stort Antal Slægtsforskere over hele Tyskland.

Af almindelig slægtshistorisk Bibliografi skal nævnes:

- W. Koner: Repertorium über die vom J. 1800 bis 1850 in academi- schen Abhandlungen, Gesellschaftsschriften und wissen- schaftlichen Journalen auf dem Gebiete der Geschichte . . . erschienenen Aufsätze, I—II, 1852—56. (Omfatter ogsaa de utrykte Samlinger »Koenigiana« og »Plathoniana« i Preus- sische Staatsbibliothek i Berlin).
- H. von Prittwitz und Gaffron: Verzeichnis gedruckter Familien- geschichten Deutschlands und der angrenzenden Länder und Landesteile, 1882.
- O. Gundlach: Bibliotheca familiarum nobilium. Repertorium gedruckter Familiengeschichten und Familien-Nachrichten, 3. Aufl., I—II, 1897.

- E. Devrient og H. Bräuning-Oktavio: Jahresberichte der genealogischen Litteratur 1910—13 i Mitteilungen der Zentralstelle für Deutsche Personen- und Familiengeschichte 7—14, 1910—14. Familiengeschichtliche Bibliographie 1897 ff. (fortsættes). Udg. af Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte, 1925 ff. (1897—99 i Bd. V, 1937, 1900—20 i Bd. I, 1932, 1921—26 i Bd. II, 1928, 1927—30 i Bd. III, 1931, 1931—35 i Bd. V, 1937 og 1936—37 i Bd. VI, 1938. Samlet Register i Bd. VI). Deutsches Bücherverzeichnis 1911 ff. (med Forgængere tilbage til 1750).
- Familie und Sippe. Auswahlverzeichnis der familienkundlichen Literatur in der Universitätsbibliothek Kiel, 1938. (Duplikeret).
- Af almindelig Biografi fremhæves:
- Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, 1—167, 1818—90.
- F. Schlichtegroll: Deutscher Nekrolog 1790—1800, 1791—1806.
- F. K. G. Hirsching: Historisch-literarisches Handbuch berühmter Personen, welche in dem 18. Jhdt. gestorben sind, 1—17, 1794—1815.
- Nekrolog der Deutschen für das 19. Jhdt. 1—5, 1802—06. — Fortsat med Neuer Nekrolog der Deutschen 1823—52, 1824—56.
- Allgemeine deutsche Biographie I—LVI, 1875—1912 (Bd. LVI er Gesamtregister).

Adelige Slægter søges i Ernst Heinrich Kneschke: Neues Allgemeines Deutsches Adels-Lexicon I—IX, 1859—70 og i Siebmachers Wappenbuch. Af genealogiske Samleværker maa først og fremmest nævnes Gotha genealogiske Taschenbücher, der er delt i følgende Afdelinger: 1) Hofkalender (ogsaa fransk Udgave med Titlen Almanach de Gotha), 2) Gräffliches Taschenbuch siden 1825, nu delt i Uradel og Brevadel, 3) Freiherrliches Taschenbuch siden 1848, ligeledes delt i Ur- og Brevadel, 4) Adeliges Taschenbuch siden 1900 og 5) Briefadeliges Taschenbuch siden 1907.

Borgerlige Slægter søges først og fremmest i Deutsches Geschlechterbuch, udg. af B. Koerner Bd. 1—113, 1889—1941 (før 1911 med Titlen: Genealogisches Handbuch bürgerlicher Familien). (Fortsættes). Fortegnelse over de optagne Slægter i Bd. 50 og 113. Samlet Navneregister A—J for de første 50 Bind.

35 Bind omfatter hele det tyske Sprogomraade (1—17, 20, 22, 25, 28—30, 36, 37, 45, 50, 60, 70, 80, 85, 92, 100, 104 og 109). 65 Bind omfatter Slægter fra særlige Omraader, nemlig 2 Baden (81 og 101), 1 Baltikum (79), 3 Berg (24, 35 og 83), 1 Brandenburg (111), 1 Eiffel (99), 1 Harzen (106), 10 Hessen (foruden to Darmstadt-Bind) (32, 47, 52, 54, 64, 66, 84, 94, 98 og 107), 2 Kurpfalz (58 og 86), 1 Lippe (72), 4 Mecklenburg (57, 74, 88 og 105), 1 Nassau (49), 1 Neumark (93), 5 Niedersachsen (46, 76, 89, 102, 113), 1 Obersachsen (33), 4 Ostfriesland (26, 31, 59 og 103), 2 Ostpreussen (61 og 68), 3 Pommern (40, 67 og 90), 2 Posen (62 og 78), 1 Ravensberg (82), 3 Sauerland (38, 53 og 97), 2 Schlesien (73 og 112), 1 Schleswig-Holstein (91), 5 Schwaben (foruden to Reutlingen-Bind) (43, 55, 71, 75 og 110), 5 (Deutsch-) Schweiz (42, 48, 56, 65 og 77), 1 Siegerland (95), 1 Thüringen (87) og 1 Westfalen (108). Endelig vedrører 13 Bind enkelte Byer, nemlig 2 Darmstadt (69 og 96), 8 Hamburg (18, 19, 21, 23, 27, 44, 51 og 63), 1 Magdeburg (39) og 2 Reutlingen (34 og 41).

Dertil kommer endvidere Deutsche Stammtafel in Listenform, 1925 ff. Udg. af Zentralstelle f. Deutsche Personen- u. Familiengeschichte, af Ahnetavleværker: Deutsche Ahnentafel in Listenform 1921 ff., udgivet af samme og Ahnentafeln berühmter Deutscher 1929 ff. udg. af samme.

Nyttig til Orientering er ogsaa Verzeichnis deutscher Familienverbände und Familienforscher, udg. af Erich Wasmandorf, 3. Udg. 1937—40, og Deutsche Sippen- (Geschlechter-)namen. Deutung von 60 000 Familiennamen mit urkundlichen Belegen, Nachweis ihres heutigen Vorkommens und Wappenhinweise.

Af Tidsskrifterne maa foruden de to foran nævnte endnu nævnes Vierteljahrschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie (1872—89) med Fortsættelsen Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde (1890—1931) og Archiv für Sippenforschung und alle verwandte Gebiete 1928 ff. (løbende). (En systematisk ordnet Indholdsoversigt til Aargangene 1928—36 findes i Fr. W. Engemann: Wegweiser durch das sippen-, rassen- und wappenkundliche Schrifttum des Fachverlages C. A. Starke, 12. Ausg., 1937, S. 74—89).

Søger man sin Slægt i Tyskland uden at kende Stedet, hvor Undersøgelserne skal sættes ind, og de ovennævnte bibliografiske Hjælpemidler ikke frembyder Tilknytning, er der næppe anden Udvej end at indrykke en Annonce i Familiengeschichtliches Such- und Anzeigenblatt eller at indmelde sig i et af de ovennævnte større slægtshistoriske Samfund og henvende sig der om Assistance. Er Stedet, hvorfra den danske Linjes Stamfader er

indkommet, derimod kendt, maa Henvendelse ske til den paa-gældende Præst eller vedkommende Kirkekontor; skal større Undersøgelser foretages, gør man bedst i at bede det nærmeste slægtshistoriske Samfund om at sætte sig i Forbindelse med en Genealog, der kan udføre de fornødne Undersøgelser. Er disse af større Omfang, eller ønsker man af andre Grunde selv at besøge det paagældende Sted for at føre Forskningen igennem, bør man forinden sin Afrejse gennem Undervisningsministeriet erhverve Tilladelse fra de tyske Myndigheder til at studere i de paagældende Arkiver. Fri Adgang til Arkivernes Læsesale gives ikke i Tyskland, saaledes som i de nordiske Lande, og Benyttelsen er heller ikke, som her, gratis.

Hvad særligt Sønderjylland, Holsten og Lauenborg angaar, skal i det følgende meddeles en kortfattet Orientering i Arkiv- og Biblioteksforhold, hvorved dog stadig maa henvises til de foregaaende Afsnit om Arkivernes og Bibliotekernes Indhold i Kongeriget.

Den største Del af Myndighedernes og Domstolenes Arkivalier er samlet i *Statsarkivet i Kiel* (tidligere i Slesvig), hvortil kommer et ikke ubetydeligt Regeringsarkiv i Slesvig. De for Slægtsforskere vigtigste Arkivalia, nemlig Kirkebøgerne og »Schuld- und Pfandprotokollen« er dog ikke centraliserede, de første opbevares nu i de for hvert Provsti oprettede Kirkekontorer¹⁾, de sidste ved Dommerembederne. Heller ikke Kommune-, Gods- og Klosterarkiverne er afleverede. Ligesom i Tyskland mangler Skifter saa godt som altid.

De mange Delinger af Hertugdømmerne gør det yderligere vanskeligt for en Ikke-Historiker at finde sig til Rette i de efter Proveniensprincippet ordnede Arkivalier i Arkiverne saavel i Kiel som i København. Her er den af H. Kochendorffer udgivne praktiske Oversigt over Slesvig-Holstens hele Arkivvæsen (*Das Archivwesen Schleswig-Holsteins*, 1924) uundværlig som Vejleder. Endvidere har G. Hille i *Mitteilungen der kgl. preussischen*

¹⁾ Se Wilh. Jensens nedennævnte Kirkebogsregistratur. Undtagelser findes dog, saaledes ligger f. Eks. de fleste af de ældre Kirkebøger for Meldorf i Museet st., medens en enkelt opbevares i Statsarkivet i Kiel.

Archivverwaltung, Heft. 4, 1900 og P. Richter i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, LIII, 1923 meddelt Registraturer over Arkivets Bestand, der dog nu er forældede, ikke mindst efter at den sidste Udveksling mellem Arkiverne i København og Kiel har fundet Sted i 1936.

Om de i Rigsarkivet i København bevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmerne henvises til Kapitlet foran om Arkivernes slægtshistoriske Indhold, især S. 173 f., 176 f., 180, 184 f. og 213¹⁾.

En Oversigt over Kirkebogsbestanden i Sønderjylland, Holsten og Lauenburg, samt Lübeck, er udarbejdet af Wilhelm Jensen (Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, des Landesteils Lübeck und der Hansestädte, 1936).

Ogsaa Hertugdømmernes Slægtsforskning besværliggøres af, at de faste Slægtsnavne ligesom i Kongeriget opstaa forholdsvis sent, medens de almindelige Navnes Hyppighed er overvældende, og de skiftende Patronymika spiller en stor Rolle, ovenikøbet saaledes, at Reglen for, hvorledes Patronymet anvendes, i de forskellige Egne kan være højst forskellig, i Ditmarsken anderledes end i Flensborg, osv. Som Hovedregel gælder dog vistnok, at Overgangen til det faste Slægtsnavn har fundet Sted tidligere i Hertugdømmerne end i Kongeriget.

Vigtige for Slægtsforskeren er Mollers haandskrevne Stam-tavler²⁾, som opbevares dels i Raadhusarkivet i Flensborg, dels i Museet i Meldorf og endelig i Rigsarkivet i København. Den i Flensborg værende Samling omfatter følgende Navne:

Aller, Ambders, Ambrosius, v. Ancken, Andersen, Axen, Baumeister, Bendixen, Bennick, v. Bergen, Bertelsen og v. Cederfeld, Beyer, Bischoff, v. Blome, Boethii (Boetii) eller Boisen, Boie (Boje, Boye), Boyssen, Bolten (Bolte), Braack, Braker, Brandt, Breckling, Brodersen eller Brorsen, Bucholtz, Burchard, Büttner, Bötger, Calixtus, Callisen, Carnarius, Carstens, Caspergaard, Christiani, Claden, Claudius, Clausen (Claussen), Clautoft, Craemer, Dame, Dirksen, Dithmari, Dreyer, Elmenhorst, Esmarch og Meybusch, Faber, Fabricius, Feddersen, Flor, Frelsen, Frickius eller Frick, Gaugeloff, Gether, Gude, Göttig, Hallensen, Hammerich, Hansen, Hansen-Fries, Henning eller Hennings, Henningsen, Herr, Hoe, Hollander, Holst, Hoyer, Hudemann, Jacobsen, Jansen, Jebsen, Jensen eller Jessen, v. Jessen, Jo-

¹⁾ Jfr. F. J. West: Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland (Fortid og Nutid, III, S. 40—65).

²⁾ Forfatteren var den foran nævnte Olaus Henrich Møller (1715—96).

hansen (Johannsen), Jordening, Kall, Knuth, Krebs, Langreuter, Lass, Lassen, Laurup, Lembke, Lesser, Lorck, Lorentzen (Lorenzen), Lundt eller Lundius, Luther, Lüders, Lysius (Luis), Lysholm, Mackeprang, Mecklenburg, Meier, Meineke, Moller eller Möller, Morck, Moritzen, Müller, Möllmann, Nasser, Nielsen, Nummensen, Nyssen (Böhne), v. Oesede, Oest, Overbeck, Pape, Pauli (Paulli), Paulsen, Petersen, Prehn, Quistorp, Rachwitz, Ranzau, Reimer, Rickertsen, Riese, Rivesell, Romberg, Rønnenkamp, v. Saldern, Sass, Schmidt (Fabricius-Jacobi), Schreiber og Schriver, Schumacher, Selcken, Sivers, Sommer, Stemann, Stockmann, thor Straten, Stresow (Stressow), Stuhr, Süling, Thiessen, Thomsen, Tychsen, Timm, Valentin, Vent, Vette, Vieth, Vosskamp, Walther, Wardenburg, Weis, v. Westen, v. d. Wetering, Wiggers, Wilkens, Willers, Woldsen, Wöldike, Zeise, Zoega, Zoffmann, Zwerg.

Endvidere findes i Museet i Meldorf en Samling Stamtavler, af hvilke dog en Del er Afskrifter efter Mollers ovennævnte (betegnet ved et tilføjet M.), over følgende Familier:

Axen i Husum (M.), Boie (Boje, Boye, Boethius) (M.), Brandt (M.), Breckling, Bremer, Brodersen i Leck og Brecklum (M.), Brüggemann (M.), Bruhn, Bucholtz (M.), Burchardi (M.), Claudius, Danckwerth, Eggers, Esmarch (M. og Ernst Esm.), Jacobi Schmidt eller Fabricius (M.), Loyt og Warnitz (M.), Gude, Hammerich (M.), Heimreich paa Pellworm, Herr fra Thüringen (M.), Hoe fra Westphalen (M.), Hoier, Hoyer (M.), Holländer i Husum (M.), Holst (M.), Hoyer i Eiderstedt (M.), Hudemann (M.), (v.) Jessen (M.), Johannsen (M.), Kirchhoff (Kerchov) (M.), Krafft (M.), Langreuter (M.), Lass i Husum (M.), Lesser (M.), Lundt, Lundius i Flensborg (M.), Luther, Lüders, Mackeprang (M.), Meckelnburg (M.), Mohr, Moller i Flensborg (M.), Paulsen i Ditmarsken, Postel i Ditmarsken, Reimers eller Reimer fra Itzehoe og Mehlbeck (M.), Ralfs, Schultze-Heldt (M.), Stuhr, thor Straten (M.), Wardenburg (M.), Wesselhöft i Meldorf, Wiggers (M.), Woltsen fra Husum.

Over de i Rigsarkivet i København værende Samlinger findes Oversigter ved Hildegard von Marchtaler og Albert Fabritius i Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte XIII, 1931.

Hovedbiblioteket for Hertugdømmerne er *Universitätsbiblioteket* i Kiel, der ligesom Universitetet er oprettet 1665; Biblioteket er Nationalbibliotek for Slesvig-Holsten og ogsaa for den ikke slesvig-holstenske Litteraturs Vedkommende et Universalbibliotek.¹⁾ Over Haandskriftsamlingen findes trykt Katalog: H. Ratjen: Verzeichnis der Handschriften der Kieler Universitäts Bibliothek, welche die Herzogtümer Schleswig und Holstein betreffen, I—III, 1858—66 med Tillæg i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte, V.

¹⁾ H. Oberländer: Einführung in die Benutzung der Universitätsbibliothek Kiel, 3. Aufl., 1930.

Bibliografi.

- B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk historisk Bibliografi, II, 1929.
- F. Witt: Quellen und Bearbeitungen der Schleswig-Holsteinischen Kirchengeschichte, 2. Aufl. 1913 (Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte).
- Volquart Pauls: Bibliographie zur schleswig-holsteinischen Geschichte und Landeskunde, I, 1928—33, 1936, af Bd. II er udkommet 1937 incl. (fortsættes).
- Litteraturoversigter i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-holsteinische Geschichte (for Aarene 1863—68 i Bd. I, 1870, aarlige eller to-aarlige Fortegnelser 1869—81 i Bd. II—X og XII, aarlige eller to-aarlige Fortegnelser 1897—1928).
- Fr. Studt: Familiengeschichtliche Bibliographie Schleswig-Holsteins, 1925.
- Ernst Knoop: Abriss einer familiengeschichtlichen Quellenkunde Schleswig-Holsteins, 1929 (Særtryk af Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte).
- Familie und Sippe. Auswahlverzeichnis der familienkundlichen Litteratur in der Universitätsbibliothek Kiel. 1938. (Duplikeret).
- Oversigt over historisk Litteratur vedrørende Sønderjylland (aarlige eller fler-aarlige Fortegnelser i Sønderjydske Aarbøger 1889—1907).
- Heinrich Bruhn: Bibliographie zur Dithmarscher Personal- und Familiengeschichte, 1925.

Almindelig Biografi, se Afsnittet vedrørende Danmark og foran (S. 346) om tysk Biografi.

Tidsskrifter.

- Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte 1787 ff. (og Fortsættelser indtil 1814). — Neue Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte 1831—34.
- Staatsbürgerliches Magazin I—X, 1821—31. Register 1834. — Neues Staatsbürgerliches Magazin I—X, 1833—41. — 3. Række med Titlen: Archiv für Geschichte, Statistik, Kunde der Verwaltung und Landesrechte der Herzogtümer Schleswig-Holstein und Lauenburg, 1842—47.
- Nordelbingen I—IV, 1823—25.
- Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogtümer Schles-

wig, Holstein, Lauenburg und der angrenzenden Länder und Städte, I—V, 1833—43.

Nordalbingische Studien, 1844—54 og Ny Udg. 1858.

Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg, I—X, 1858—69.

Til de ovennævnte Tidsskrifter har E. Alberti 1873 udgivet et samlet Sagregister.

Zeitschrift der Gesellschaft für die Geschichte der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg 1870 ff. (løbende). — Samlet Register Bd. 1—20, 1899, derefter hvert 10. Bind.

Mittheilungen der Gesellschaft für Kieler Stadtgeschichte, 1877 ff. (løbende).

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte, 1899 ff. (løbende).

Die Sippe der Nordmark 1938 ff. (løbende). (1. Hæfte udgør Hæfte 2 af Beiträge zur Heimatforschung).

Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte 1919 ff. (løbende).

Nekrologi.

Kiels Universitetsbibliotek har i Samlingen Libri minores cimbrici en stor Samling Lejlighedstryk, hvorover utrykt Katalog forefindes i Biblioteket.

Mindesmærker.

Rich. Haupt: Bau- und Kunstdenkmäler in der Provinz Schleswig-Holstein, I—III, 1887—89.

Samlinger af Stamtavler m. v.

Deutsches Geschlechterbuch Bd. 91, jfr. desuden Bd. 46, 76, 89, 102 og 113 (Niedersachsen), 26, 31, 59 og 103 (Ostfriesland), 18, 19, 21, 23, 27, 44, 51 og 63 (Hamburg).

Johannes Gravert: Die Bauernhöfe zwischen Elbe, Stör und Krükkau mit den Familien ihrer Besitzer in den letzten 3 Jahrhunderten. Aus den Schuld- und Pfandprotokollen, den Kirchenbüchern und anderen Quellen zusammengestellt. Udg. af Emil Holst og Theodor Ahsbabs, 1929.

Adelens Stamtavler søges i Danmarks Adels Aarbog og i Gotha Taschenbücher. — Om Slægtshistorier og Monografier

henvises til de trykte Kataloger for Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek i Kiel, 1896—98 (med senere Tillæg), Commerz Bibliothek i Hamburg, 1864 (med senere Tillæg) og G. Eilers: Bücherverzeichnis der Grossherzogl. öffentlichen Bibliothek in Eutin, 1911. — De betydeligste Slægtsmonografier for Hertugdømmerne med Bidrag for talrige andre Slægter er Louis Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie, I—VI, 1897—1912 og P. Hedemann-Heespen: Geschichte der Familie von Hedemann, I—III, 1917—19.

Portrætter.

- (A. Rosenkrantz:) Historische Landeshalle für Schleswig-Holstein. Katalog der Porträtsammlung mit kurzen Biographien. Gruppenbilder, 1903.

Militær.

- J. v. Schröder: Geschichte des schleswigschen Infanterie-Regiments. 1837. (Med Officersliste 1777—1836).
H. Chr. Niese: Namentliches Verzeichnis der Toten und Invaliden der Schlesw. Holst. Armée a. d. Jahren 1848, 1849 u. 1850—51. 1852.
F. Möller: Biographische Notizen über die Offiziere etc. der ehemaligen Schleswig-holsteinischen Armee und Marine, 1885.

Forfattere.

- Johannes Moller: Cimbria litterata, I—III, 1744.
B. Kordes: Lexicon der jetztlebenden Schleswig-Holsteinischen und Eutinischen Schriftsteller, 1797.¹⁾
D. L. Lübker og H. Schröder: Lexicon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1796—1828, I—III, 1829—31.
E. Alberti: Lexicon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1829—66, I—II, 1867—68. — Samme 1866—82, I—II, 1885—86.

¹⁾ Mellemrummet mellem Moller og Kordes var det Schröders Mening at udfylde; hans Materiale opbevares nu hos Verein für hamburgische Geschichte. Forarbejder til en Fortsættelse findes i Det kgl. Bibl.

Gejstlighed.

- H. N. A. Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogthums Schleswig, 1840—42.
 J. H. C. Lübker: Versuch einer kirchlichen Statistik Holsteins, 1837.
 J. H. Fehse: Versuch einer Nachricht von den evang.-luth. Predigern in dem Nordertheil Dithmarschens, 1769.
 J. Hellmann: Kurtz-verfasste Süderdithmarsische Kirchenhistorie, 1735.
 J. A. Bolten: Historische Kirchen-Nachrichten von der Stadt Altona, Herrschaft Pinneberg und Grafschaft Rantzau, I—II, 1790—91.
 Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationstiden indtil 1864, I—III, 1932. (Register over Hustruerne i Rigsarkivet, Kbh.).

Universitetet og Studenter.¹⁾

- F. Gundlach: Das Album der Christian Albrechts Universität zu Kiel 1665—1865, 1915.
 Fr. Vollbehr: Professoren und Docenten der Christian Albrechts Universität zu Kiel 1665—1933. 3. neubearb. Aufl. von Rich. Weyl 1934.

Skolens Lærere og Elever.¹⁾

I 1864 fandtes 4 slesvigske og 6 holstenske lærde Skoler.

- I Slesvig: *Haderslevs Johanneum*, grundlagt 1567, Lærer- og Elevfortegnelser i Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, VIII, 1921, S. 1—78 og 108—10, og Personalhist. Tidsskr. 7. Rk., VI, 1921, S. 117—41. — *Flensborg*, grundlagt 1566, Lærerfortegnelse i Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte, 1931, S. 149—57. — *Slesvig*, grundlagt i det 10. Aarhundrede, Elevfortegnelse fra 1822; se endvidere Archiv für Sippenforschung 1931, S. 123—27, 167—70, 204—09 og 324. — *Husum*, grundlagt 1527.

¹⁾ Jfr. Thomas Otto Achelis: Oversigt over mine Arbejder vedrørende slesvigske Studenter, Elever, Præster m. m. (Personalhist. Tidsskr., 11. R., III, 1942, S. 37—44).

I Holsten: *Kiel*, grundlagt 1320 (Fortegnelse fra 1848). — *Rendsburg*, grundlagt 1819 (Fortegnelse fra 1857). — *Altona*, grundlagt 1725. — *Plön*, grundlagt 1704. — *Glückstadt*, grundlagt 1617 (Fortegnelse fra 1786). — *Meldorf*, grundlagt 1540 (Fortegnelse fra 1767).

I Lauenburg: *Ratzeburg*, grundlagt 1845 (Fortegnelse fra 1847).

For Flensborg, Husum, Altona og Plön findes ingen Fortegnelser over Elever før 1864.¹⁾

Ligesom i Kongeriget er *Aviserne* en vigtig Kilde for Slægtsforskningen i Hertugdømmerne; et betydeligt slægts- og personhistorisk Stof findes i Altonaischer Mercurius 1751 ff. (forskellige Forgængere tilbage til 1672), Schleswig-Holsteinische Anzeigen fra 1750 og Hamburgischer Correspondent.

Af den *heraldiske Litteratur* maa nævnes: Max og Werner Kahlke: Die Wappen der alten Bauernfamilien in den holsteinischen Elbmarschen, 1920, Harald Thomsen: Wappenbuch der alten Dithmarscher Geschlechter, 2. Aufl., 1932 og samme: Wappenbuch der neuen Dithmarscher Geschlechter, 1939.

Af vigtigere *Kildesamlinger* til Slesvig-Holstens Historie mærkes:

J. F. Noodt: Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Herzogtümer Schleswig und Holstein, I–II, 1744–56.

A. L. J. Michelsen: Urkundenbuch zur Geschichte des Landes Dithmarschen, 1834.

Urkundensammlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte, I–IV, 1839–75.

Quellensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, I–VII, 1862–1912.

Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, 1914 ff. (Bd. 25, 1940).

P. Hasse: Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden 786–1340, I–III, 1886–96.

I Bindene 6–8 og 10 af Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte er trykt en Række »Repertorien« til de forannævnte Kildesamlinger.

¹⁾ Se Familiengeschichtliche Blätter 1919, S. 185–88 og 1920, S. 5–12.

Af speciel *topografisk Litteratur* skal nævnes J. Schröder: *Topographie des Herzogtums Schleswig*, 1. Udg. 1837 (fyldigere end 2. Udg. 1854, som ogsaa findes i dansk Udgave), Henning Oldekop: *Topographie des Herzogtums Schleswig*, 1906 og J. P. Trap: *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig*, 1864, samt for Holstens Vedkommende: J. Schröder: *Topographie des Herzogtums Holstein*, I—II, 1841, J. Schröder og H. Biernatzky: *Topographie der Herzogtümer Holstein und Lauenburg*, 1855—56 og Henning Oldekop: *Topographie des Herzogtums Holstein*, 1908.

LITTERATURFORTEGNELSE

- Ottokar Lorenz: Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie, Berlin 1898.
- Otto Forst-Battaglia: Genealogie. Leipzig-Berlin 1913. (Grundriss der Geschichtswissenschaft I, 4 a.).
- Eduard Heydenreich: Handbuch der praktischen Genealogie I—II, 2. Aufl. Leipzig 1913.
- Ernst Devrient: Familienforschung. 2. verbesserte Aufl. Leipzig-Berlin 1918. (Aus Natur und Geisteswelt 350).
- Robert Sommer: Familienforschung und Vererbungslehre. 2. umgearb. u. verm. Aufl. Leipzig 1922.
- Johan Wretman: Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning. Sthlm. 1924.
- Wilhelm Karl Prinz von Isenburg: Historische Genealogie. München-Berlin 1940.
- Eiler Nystrøm: Om Personalhistorie. (Meddelelser fra Dansk historisk Fællesforening I, 1909—13, S. 129—46).
- Louis Bobé: Om Slægts- og Personforskning. (Fortid og Nutid IX, 1932).
- Albert Fabritius: Genealogi og Historie. (Personalhistorisk Tidsskrift 10. IV, 1937, S. 101—23).
- Albert Fabritius: Ahnetavlen med særligt Henblik paa dansk Litteratur, 1941. (Særtryk af Hans Berner Schilden Holsten og Albert Fabritius: Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten's Slægtetog I, 1, 1940—41).
- Albert Fabritius: Om Systemer for Opstilling af Efterslægts-tavler. (Personalhistorisk Tidsskrift 10. I, 1934, S. 125—36, med »Gensvar« af S. Nygård, sst. S. 136—47).

- P. Grønvold og O. Weberg: Om Personbetegnelse i Slægtskabstavler. (Personalhistorisk Tidsskrift 7. I, 1916, S. 225—30).
- Svend Dahl: Haandbog i Bibliotekskundskab I—II. 3. forøgede Udg. 1924.
- Lauritz Nielsen: Vejledning i Biblioteksbenyttelse og almindelig Bibliografi, 1931.
- Knud Larsen: Dansk Biblioteksfører, 1936.
- A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, 1884.
- Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv 1883—88. — Medd. om Rigsarkivet 1889—1900. — Medd. fra det danske Rigsarkiv 1901—20.
- Axel Linvald: Dansk Arkivvæsen. Historie, Organisation og Virksomhed, 1933.
- O. M. Hofman-Bang: Jens Sørensen og Maren Nielsdatter. Haandbog til Brug ved Undersøgelser ved det jydsk Arkiv, Viborg 1927.
- Poul Bredo Grandjean: Dansk Heraldik, 1919.

STEDNAVNEREGISTER

	Side		Side
Åbo.....	146, 316, 321	Christiansfeld	184
Aalborg	150	Christiansted	196, 220
Aarhus Stift	157	Christiansø	257
Aasum Herred	145		
Aberdeen.....	146	Deventer	146
Altdorf.....	146	Dillingen	146
Altona	355	Dorpat	146
Amager.....	211	Duisburg	146
Andrews	146		
Angers	147	Ebeltoft	149
Assens Amt.....	157	England	151
		Erfurt	146 ²
Baag Herred.....	145	Erlangen	146
Baltiske Lande.....	343	Eton.....	146
Bamberg	146		
Basel.....	146	Falster	157
Bayreuth.....	146	Falster, Gjestlighed	145
Bergen, Portrætter	133	Femern.....	184
Bistrup Gods.....	266, 269	Flensborg.....	354
Björneborg.....	316, 321	Forenede Stater.....	151
Blaagaard Seminarium.....	150	Franeke	146
Blekinge	337	Frankfurt a. O.	146 ²
Bologna	146	Fredericia, Slægter.....	132
Borgå.....	316	Frederiksberg	183
Bornholm 157, 179, 205, 211, 262		Frederiksborg Amt	157
Brahestad	321	Frederiksnagor	195
Braunsberg	146	Frederiksort.....	184
Breslau.....	146	Frederiksted	196, 220
Bützow	146	Frederiksværk	183
		Freiburg i. B.....	146
California.....	152	Fyn	156
Canada.....	151 f.	Færøerne	197, 220, 257
Cassel.....	146		

	Side		Side
Gamlakarleby.....	316, 321	Korsør	149
Genf	146	Krakau	146
Gentofte	157	Kristinestad.....	321
Glückstadt	355	Kær Herred	157
Giessen	146 ²	København	156
Greifswald	146 ²	København, Slægter	132
Grenaa	149	Københavns Amt.....	157
Groningen.....	146 ²	Køge	149
Grønland 131, 145, 151, 197, 220		Köln	146 ²
Guinea	151, 196	Königsberg	146 ²
Göttingen.....	146		
		Landshut.....	146
Haderslev.....	150, 354	Leipzig	146 ²
Halland	337	Leyden	146 ²
Halle	146	Lolland-Falster	157
Harderwijk.....	146 ²	Louvain	146 ²
Hardsyssel	157	Lund	337
Heidelberg	146 ²	Lunds Stift.....	343
Helmstedt.....	146 ²	Lysgaard Herred	157
Helsingfors	146, 316, 321	Løgstør.....	183
Herborn	146 ²		
Herlufsholm.....	150	Malabarkysten	195
Hids Herred	157	Malmø	337
Himmerland	157	Marburg	146 f.
Hjørring.....	149	Mariager.....	149
Hobro	149	Meldorf.....	355
Holbæk.....	149	Mexiko	151
Holbæk Amt.....	157	Mors	157
Holland	193		
Husum.....	354	Nakskov.....	149
Hørsholm Amt.....	211	New York	151 f.
		Nikobarerne.....	195
Ingolstadt	146	Nykarleby.....	321
Irland	151	Nystad.....	316
Island	139, 197	Nysted	150
		Nykøbing M.....	150
Jacobstad.....	316, 321	Nykøbing S.....	150
Jena.....	146 ²	Næstved.....	150
Jonstrup Seminarium	150	Nørresundby.....	183
Jylland.....	156		
		Odense	144
Kalundborg.....	149	Odense Amt	157
Kanton.....	195	Orléans	147
Kiel	146 ² , 355	Ostindien ... 151, 161, 187, 195	
Kina.....	195	Oxford	146 f.

	Side		Side
Padua.....	147	Sorø Akademi.....	150
Plön.....	355	Sorø Amt.....	131, 157
Prag.....	146	Stege.....	150
Præstø.....	150	Stockholm.....	337
Præstø Amt.....	131, 157	Storehedinge.....	150
		Strasbourg.....	146 f.
Randers.....	150	Svendborg Amt.....	157
Randers Amt.....	157	Sydamerika.....	152
Rantasalmi.....	316	Sæby.....	150
Ratzeburg.....	355	Sønderborg.....	150
Raumo.....	321		
Rendsborg.....	150, 355	Tavastehus.....	316
Ribe Amt.....	157	Thisted.....	150
Ringsted.....	150	Thisted Amt.....	131, 157
Roskilde adelige Jomfrukloster.....	136	Torneå.....	316
Roskilde Amt.....	157	Trankebar.....	151, 195, 220
Rostock.....	146 ² , 147	Trier.....	146
Rønne.....	150	Tübingen.....	146 f.
Salzburg.....	146	Uetersen, Kloster.....	136
St. Croix.....	196, 220	Uppsala.....	146
St. Jan.....	196, 220	Utrecht.....	146 f.
St. Thomas.....	196, 220		
Serampore.....	220	Vallø Stift.....	136
Siena.....	147	Vasa.....	316, 321
Silkeborg.....	183	Vendsyssel.....	157
Skaane.....	337	Vejle Amt.....	157
Skagen.....	150	Vemmetofte Kloster.....	136
Skelskør.....	150	Vestindien... 151, 186, 196, 220	
Skive.....	150, 157	Viborg.....	150
Skotland.....	151	Viborg i Finland.....	321
Slagelse.....	150	Viborg Amt.....	157
Slangerup.....	150, 183	Wittenberg.....	146 f.
Slesvig.....	150, 354	Würzburg.....	146
Sommersted Latinskole.....	150	Zerbst.....	146 f.

PERSONNAVNEREGISTER

	Side		Side
Ahrends, F.....	29	Carlsson, Gottfried.....	340
Almquist, Johan Axel	340	Carøe, Kr. F.....	29
Andersen, H. C.....	97	Chifflet, J. J.	12
Annerstedt, Claes.....	340	Christian III, Konge.....	299
Anrep, Gabriel	340	Christian IV, Konge.....	299
Anselme, Père.....	12	Christine, Dronning.....	297
		Christonje, F. V.....	29
Bang, Oluf	24	du Cange, C. du Fresne....	12
Barfod, Frederik	54		
Barfod, Immanuel.....	29	Daa, Claus.....	303 f.
Becker, T. A.....	27	Daae, Ludvig	328
Below, Dorothea	303	Delgobe, Charles	327
Below, Sophie.....	18	Ditauer, Henrik.....	303
v. Benzon, F. W. C.	24	Djurklou, Nils Gabriel	340
Bertelsen, Ivar.....	16	Dorothea, Dronning	299
v. Bertouch, Ernst Albrecht.	24	Duchesne, André	12
Bidstrup, Jul.....	29	Dyrskjøst, Peder.....	19
Bille, Anders.....	297		
Bille, Hans	298	Eber, Johan Daniel.....	18
Bille, Maren	18	Ehrencron-Müller, H.	29
Bircherod, Jacob	20	Eizinger, Michael.....	54
Bircherod, Jens	19	Elgenstierna, Gustaf	340
Bloch, Jørgen.....	23	Elvius, Sofus.....	28
Blondel, David.....	12	Engström, Agnar.....	55
Bobé, Louis.....	27 f.	Erslew, Thomas Hansen ...	26
Boëthius, Bertil	341	Espólin, Jón.....	322
du Bouchet, Jean	12		
Brahe, Henrik	294	Falk-Jensen, A.	29
Brahe, Sophie.....	17	Finne-Grønn, S. H.....	327
Brahe, Tycho	17	Forst-Battaglia, Otto	59
Brandt, Wilhelmine.....	327	Foss, Anders.....	16
Bryske, Lisbet	18	Franck von Franckenau, Ger-	
Bülow, Johan.....	24	hard Ernst	21

	Side		Side
Gatterer, Johann Christoph.	13	Kaas, Bertel	297
Giessing, Christopher	23 f.	Kaasbøl, Peter	24
Gram, Hans	22	Kall, Abraham	24
Grandjean, P. B.	29	Karlsson, Karl Henrik	340
Gregor af Tours	10	Kekule von Stradonitz, Ste-	
Grønvold, P.	82	phan	15, 54
de Guibours, Pierre	12	Klevenfeldt, Terkel	22
de Guichenon, Samuel, Comte	12	Klingspor, Carl Arvid	340
Gyldenstjerne, Clara	297	Klitgaard, C.	28
Gyldenstjerne, Jytte	18	Kornerup, Bjørn	28
Gyldenstjerne, Kirstine Hen-		Krabbe, Anne	18
riksdatter	296	Krabbe, Karen	297 f.
Hager, Oscar	58	Krag, Niels	18
Hans, Konge af Danmark	297	v. Krogh, F. C. H.	27
Hauch-Fausbøll, Th.	28 f.	Krognos, Pernille	297
Haugaard, Morten	20	Kruse, Otto	294
Hekataios fra Milet	10	Krüger, Carl G.	29
Hellankos fra Mytilene	10	Königsfeldt, J. P. E.	29
Hemmingsen, Niels	18	Lachmann, A. H.	21
Henninges, Hieronymus	11	Langebek, Jacob	22
Hennings, Paul	29 f.	Lassen, Wilhelm	327
Heydenreich, Eduard	15	Lauritzen, Hans	19
Hildebrand, Bengt	341	Lengnick, Johan Carl Louis	25 f.
Hiort-Lorenzen, H. R.	27 f.	Lenz, Fritz	61
Hirsch, J. C. W.	29	Lewenhaupt, Adam	340
Hjorth-Nielsen, H.	29	Lorenz, Ottokar	14, 31, 55, 59
de Hofman, Hans	22, 24	Lucoppidan, Peder Jensen	21
de Hofman, Tycho	21 f.	Lunge, Elisabeth	303
Hofmeister, Adolf	14	Lykke, Anne	297
Hohlfeld, Johannes	15	Lykke, Niels	297
Holm, Viggo	29	Lyschander, Claus Christo-	
Hornemann, Jacob	327	phersen	16
d'Hozier, Pierre	12	Løvenbalk, Laurids Mogensen	297
Huitfeldt, Beate	18	van Mander, Karel	303
Huitfeldt, Lisbet	18	Marie Sophie Frederikke,	
Huitfeldt-Kaas, H. J.	327	Dronning	29
Hundrup, F. E.	26	Marquard, E.	29
Hübner, Johann	13	Mathiesen, Søren	92
Imhoff, Jacob Wilhelm	13	Mikkelsen, Michael	21
Indebetou, Govert	341	Moe, Bernt	327
v. Isenburg, Wilhelm Karl,		Møller, Johannes	24
Prins	15, 54, 58	Møller, Olaus Henricus	24
Jónsson, Steingrímur	322	Moltke, A. G.	24
		Mylius, Peder Benzon	21

	Side		Side
Noodt, J. F.	21	Sehested, Christen Thomesen	299 f.
Nygård, S.	28	Skram, Lisbet.	18
Nysted, Ole Hermansen.	20	Snóksdalín, Ólafur.	322
		Snorre Sturlason.	15
Orel, Herbert.	61	Sophie, Dronning.	45, 299
Oxe, Torben.	302	de Sosa, Hieronymus.	54
		Spener, Philip Jacob.	12
Palme, Olof.	340	Spindler, Ernst Adolph.	60
Parsberg, Ingeborg.	303	Stampe, Henrik.	24
Paulus Diaconus.	11	Staverskov, Sophie.	294
Pedersen, Morten.	16	Suhm, P. F.	22, 24
Petersen, Anders.	29		
Pontoppidan, Erik.	22	Thaarup, Frederik.	25
Pontoppidan, Ludvig.	21	Thiset, A.	27 f.
Pütter, Johann Stephan.	13	Thomle, E. A.	327
		Thott, Anne.	18
v. Ranke, Leopold.	14	Thott, Birgitte.	18
Rantzau, Henrik.	16	Thott, Lene.	294
Rasch, A. W.	327	Thott, Otto.	24
Reimann, Jacob Friedrich. .	12	Thott, Tage Ottesen.	294
Reineck, Reiner.	11	Topsøe-Jensen, Th. A.	29
Resen, Peder Hansen.	18 f.		
Reutlinger, Wilhelm.	61	Udsen, Laurids Ebbesen. .	294
Richter, Friedrich Theodor. .	58	Ulfstand, Else Holgersdatter. .	294
Richter, V.	29	Ulrich, Hertug af Mecklen-	
Rittershausen, Nikolaus.	12	burg-Schwerin.	299
Rosenkrantz, Jørgen.	303	Urne, Axel.	16
Rosenkrantz, Mette Holgers-			
datter.	299 f.	Vahl, J.	29
Rosenkrantz, Palle.	303, 306	Weberg, O.	82
Rostgaard, Frederik.	20	Vedel, Anders Sørensen.	18
Rud, Karen.	18	Vedel-Simonsen, L. S.	27
Rønnow, Claus.	296	Wiberg, S. V.	26
Rønnow, Inger.	298	Wielandt, Jochum.	21
Rørdam, Holger Frederik. .	28	Voss, Christian Eberhard. .	24
		Wrangel, Fredrik Ulrik.	340
Samsing, Anders.	21	Wretman, Johan.	31
Sandvig, Bertel Christian. .	22, 24		
Saxo.	15	Zwergius, Ditlev Gotthard. .	23
Schlegel, Ernst Bernhard. .	340		
Schönleben, Johann Ludwig. .	12	Örnberg, Victor.	340

SAGREGISTER

	Side		Side
Abel Cathrines Stiftelse	269	Annaler	11
Adel, dansk 135, 160 f.,		Apotekere 150 f., 161,	
fremmed i Danmark 135,		finske 320, norske 334	
finsk 318, svensk 338, tysk 346		Arbejdere, svenske 338	
Adelspatenter 168		Arbejdshypotese 109	
Admiralitetskollegiet 200		Arkitekter 143	
Admiralitets- og Kommissa-		Arkivregistraturer 160	
riatskollegiet 201		Arveklasesystemet 41	
Afholdsfolk 152		Arvelighedsforskning 35	
Afkomsrække 46		Arveret 41	
Agnatisk Slægtsorganisation .	39	Ascendenstavle, se Ahnetavle.	
Ahnebrøken 55		Ascentorium 46, 80	
Ahneforskydning 58		Asiatisk Kompagni 195	
Ahneimplex, se Ahnesammen-		Auktionsdirektørens Arkiv . . 234	
fald.		Auktionsprotokoller 231	
Ahnelinje 46		Automobilbranchen 152	
Ahneprøve 63		Avisbiblioteket 119	
Ahnerække 46		Aviser 126,	
Ahnesammenfald 58		slesvig-holstenske 355	
Ahnetab, se Ahnesammen-		Avis-Kronik-Index 126	
fald.		Avisregistrering 126 f.	
Ahnetavlen 32, 44—65,		Avissamling i Aarhus, Statens	120
Betegnelsessystemer . . 51—56,		Bagere 254, 270	
Tavleform 46,		Barberere 270	
Tekstens Opstilling 57		Begravelse, Eftersøgning af 100 f.,	210, 224
Ahnetræ 49		Begravelser i København . . . 101,	
Altergangslister 218		265, 274	
Amtmænd 137		Begravelsesbreve 168	
Amtsarkiver 249		Begravelsesdigte 124	
Amtsforvaltere 137, 207		Begravelsesvæsenets Arkiv	
Amtsregnskaber 207		(Kbhvn.) 274	
Amtsuearkiver 250			
Amtsvejnspektører 152			

	Side		Side
Benzons Stamtavler	160	Brændevinsbrændere	271
Bestallinger, Kbh. Magistrats	265	Bundtmagere	271
Bestallingsbøger, Rentekammerets	176	Byfoged	225 f.
Bestillinger	161	Bygdebøger	330
Bestillingsmænd, kommunale	265	Byting	226
Bibliografi	122,	Bødkere	255, 271
finsk 317, islandsk 323,		Bønder	109, 139
norsk 329, svensk 341,		Christians Plejehus	262, 269
slesvig-holstensk 351, tysk 345		Citatgengivelse	110 f., 115
Bibliotekarere	142	Civilingeniører	149
Biblioteksbenyttelse	121	computatio canonica	42
Billed- og Kortsamlinger ...	133	computatio civilis	42
Billedstof	89	Daab, Eftersøgning af	96
Billedhuggere	143	Danske Kancelli	163
Biografi 129 f., finsk 317 f.,		Dateringsmaade	104
islandsk 323, norsk 329,		Degeneration	61 f.
svensk 341, tysk 346		Degne	145, 221, 223
Biografiens Affattelse	113	Deichmanske Bibliotek	326
Birker	225	Descendenstavle, se Efter-	
Biskopper 144, norske	333	slægtstavle.	
Bispearkiver	222	Descentorium	80
Blanketregnskaber	168	Descentorium, dobbelt.	80 f.
Blikkenslagere	255	Deviser	292
Blytækkere	270	Diplomater	137, 162
Boghandlere	141	Diplomatik	108
Bomærker	309 f.	Dobbeltnavne	280
Borgerdydskolerne	150	Doktorer	147
Borgere	109	Drejere	271
Borgerlige Vaaben	305 f.	Dugmagere	271
Borgerskaber 254, 264, 267		Dyrlæger	150, norske 333
Borgerrepræsentationen	156	»døde Punkt«	109
Borgervæbning, Københavns	262	Dødsaaarsager	113
Borgmestre i Kbh.	156	Dødsfald, se Nekrologi.	
Borgretten	232	Edsbøger	223
Brandfogeder	249	Efternavn	275
Brandforsikring	167, 187	Efterslægtforskydning	66 f.
Brandforsikringsarkiver	257	Efterslægtssammenfald	66 f.
Brandtaksationer	254	Efterslægtstavlen 32, 66—79,	
Brandvæsener	152	Opstillingssystemer ... 69—76,	
Brandvæsenets Arkiv	270	Oversigtstavle	68,
Breve, Ordning af	111	fuldstændige (trykte)	128
Brevskriverregistrant	162	Ekscerpering	111
Brolæggere	271	Ekstraskatteregnskaber	209
Bryggere	140		
Bryllupsdigte	124		

	Side		Side
Elektroteknikere	152	Forsørgelsesanstalt	192
Eligerede Borgere	253	Fortryk	112
Embedsansøgninger 162, 166, 177		Frederiks Hospital	167, 225
Embedseder	177	Frimurere	134
Embedsmænd 109, 137, 162,		Friseddel	261
188, finske 319, islandske 323,		Fundatser	168
norske 331		Funktionærer	140
Embedsudnævnelser.. 137 f., 161		Fængselsarkiver	256
Engströms System	55	Fængselsvæsen	137
Enkekasser 162, 190 ff., 269,		Færø Landsarkiv	257
gejstlige 224		Fætterlinjen	40
Erhvervsmænd	140	Fødselsstiftelsen	167
Etatværker	134 f.	Førlovspenge	207, 212
Examinati juris, se Jurister.			
		Gadehandel	268
Faddere	99	Gartnere 139, islandske	139
Faderret	39	Garvere, se Feldberedere.	
Fakultetsarkiver	170 ff.	Gavebreve	168
Fallitboer	242 f.	Genealogisk-biographiske Sel-	
Familieskat	208	skab	25
Farmaceuter	150 f.	Genealogisk-heraldisk Sel-	
Favnsættere	268	skab	24 f., 160
Feldberedere	271	Genealogiska Samfundet i Fin-	
Filiationsbevis	32	land	316
Filologer	148, norske 334	Genealogiske Fakta	112
Finansarkiver	187	Generalauditørens Arkiv	200
Finansdeputationen	187	Generalkommissariatskollegiet	199
Finanskollegiet	187	Generalkrigsdirektoriet	199
Finansmænd	141	Generalkrigskommissariatet .	199
Fiskere	140	Generalmagasinet	187
Fogedprotokoller	231	Generation	44
Folkebibliotekarere	142	Generationsbetegnelse	44
Folkeholdskat	208	Generationsvis Opstilling... 75 f.	
Folketællinger	96, 180 ff.,	Gesandter	162
norske 325		Getreuers Stiftelse	269
Fonden ad usus publicos	188	Glarrestre	271
Forfattere 141 f., norske 332,		Glashandlere	271
slesvig-holstenske 353		Godsarkiver	251
Forkortelser	112	Godsregnskaber	211
Forligskommission	256	Gotisk Skrift, se Skriftlæsning.	
Forlovere	99	Gratiale	188
Fornavne	280 ff.	Gratialeprotokoller	166
Forretningsmænd	140	Gravbog, Frue Kirkes	170
Forsikringsfolk	141	Gravskrifter 224, finske	316
Forstarkiver	257	Grosserere	140 f.
Forstkandidater.. 140, finske 319		Grovsmede, se Smede.	

	Side		Side
Grundtakster	254, 264	Hærens Arkiv	258 ff.
Grænsegendarmer	137	Højesteret	174
Guldsmede	271	Høkere	255
Gørtlere	271	Hørkræmmere	271
Göteborgs Stadsbibliotek ...	339		
		Illegitime Børn	33 f., 283
Haandskriftsamlinger	120 f.	Indfødsret, se Naturalisation.	
Haandværkere	109, 140	Indkvarteringsmandtaller ...	365
	norske 332	Indrykningssystemet	69
Hagers System	54	Indskrifter, danske	131, 224
Handel	186, norsk 332	Industri	186
Handelsarkiver	195, 257	Industrimænd	140
Handskemagere	271	Interessentskabskontrakter ..	168
Harboeske Enkefruekloster ..	269	Isenkræmmere	255 f.
Hartkornsskat	207		
Hattemagere	255	Jernbaneembedsmænd	141
Havebrugskandidater	139	Jordebogsregnskab	207 f.
Havebrugskonsulenter	139	Jordebøger	164
Heraldik	287, finsk 321,	Jordemødre	150, 249
	slesvig-holstensk	Jurister ..	148, 161, norske 333
	svensk	Justitsprotokoller	228
Heraldiske Farver, se Tink-	343	Justits- og Politisager	166
turer.		Jævnbyrdighed	60, 63
»Herold«	345	Jøder	232, 241, 254
Herredsting	225		
Hjelmen	290	Kabinetsekretariatet	194
Hjelmklæde	291	Kadetruller	201
Hjelmtegn	291	Kalenderreform	104
Hjemstavnsforskning	90	Kammararkivet i Stockholm	336
Hjerteskjold	290	Kammermusici	135
Hjul- og Karetmagere	271	Kammersangere	135
Hofarkiver	194	Kancelliprotokoller	165
Hofetaten	135	Kandestøbere	272
Hoffurerkontoret	194	Kantorer	145
Hofleverandører	135	Karetmagere	271
Hofmarskallatet	194	Kastellet	259
Hofretten	232	Katoliker	269
Hollandsk Livrentekasse ...	193		
Holmen	203	Kekule von Stradonitz' Sys-	
Hospitalsarkiver	225	tem	54
Hotelværter	152	Kildeangivelse	110
Hundrups Samlinger	160	Kildekritik	108
Husholdningskonsulenter ...	139	Kildeudgaver ..	153, finske 318,
Husmænd	139		norske 334,
Hvidebøger	243		slesvig-holstenske 355
Hæren	198	Kilderne	36
		Kirkebogsforfalskning	108

	Side		Side
Kirkebogsuddrag.....	93 ff., 160	Krigskollegiets indkomne	
Kirkebøger	91 ff., 214 ff.,	Breve	162
finske 316, norske 326,		Krigsstyr	209
slesvig-holstenske 348,		Kriminal- og Politiret.....	233
tyske 344		Krobevillinger.....	176
Kirkeinspektionsarkiver	221	Kroner.....	291
Kirkeinspektionskollegiet ...	169	Kungl. Biblioteket i Stock-	
Kirkeregnskaber 100 f., 221,	270	holm.....	338
Kirkeskoler	269	Kunstnere... 143, islandske	324
Kirke- og Skolevæsen.....	166	Kuratorbevillinger.....	168
Kirurger, se Barberere.		Kæmnerregnskaber	254
Klevenfeldts Genealogiæ....	160	Københavns Stadsarkiv..	263 ff.
Klostre, adelige	136	Købstadarkiver.....	252
Klædekræmmere.....	272	Købstadregnskaber	212
Klædevævere	272		
Kobbersmede	255	Landbrugskandidater	139,
Kollegier	172	norske 332	
Koloniarkiver	195	Landbrugskonsulenter.....	139
Kommandantskabsarkiver ..	262	Landhaandværkere.....	140
Kommercekollegiet....	186, 268	Landmaalere, finske	320
Kommunale Arkiver, svenske	337	Landmænd, se Bønder.	
Kommunale Embedsmænd..	137	Landpolitibetjente	249
Kommunikanter.....	218	Landsarkiver... 213, finske	315,
Kommunionbøger.....	98	svenske 337	
Kommunitet	172	Landsbiblioteket i Reykjavik	322
Kompagnier.....	195	Landsdømmere.....	234
Komponister	143	Landsover- samt Hof- og	
Konduitelister	199	Stadsretten	232
Konfirmationsregistre	98	Landsting.....	234
Kongebrev, se Vielsesbrev.		Lavsarkiver 254, 270, svenske	337
Kongehuset.....	135	Ledregning, se Generations-	
Kongelige Bibliotek.....	118 f.	betegnelse.	
Kongens Retterting.....	174	Legater.....	134
Konsanguinitetstavle.....	81 f.	Legende	312
Konsistoriums Arkiv.....	169 f.	Lejermaalsbøder	207, 211
Konsulenter.....	139	Lejlighedsdigte	124 f.
Konsumtion	208	Lensmænd.... 137, norske	331
Kontributionsregnskab	207	Lens- og Gratialprotokoller..	166
Kopulationsafgift.....	208	Lensregnskaber.....	206
Kopulationsed	261	Lenssager.....	167
Kopulationsprotokoller..	98, 264	Liber daticus	218
Kredsskemaet (Ahnetavle)..	50	Licentiater.....	147
Krigsarkivet i Stockholm... 337		Ligbog, Frue Skoles	101
Krigsørdebøger	251	Ligpengeregnskaber.....	101
Krigskancelliet	198	Ligprædikener... 18 f., 136,	161
Krigskollegiet	198	Ligsten.....	297

	Side		Side
Linnedvævere	272	Mæglere	255
Livrentesocieteter	161, 190	Møllebevillinger	176
Livsarvinger	41	Møllere	139, 272
Lodseksamen	202	Mønsterskrivere	202
Lorenz' System	55	Mønstringsruller	164
Lowzows Samlinger	161		
Lysestøbere	272	Nagelsmede	272
Lægdsforstander	204	Nationalarkivet i Reykjavik.	322
Lægdsruller	96, 203 ff.	Naturalisation	151, 168
Læggekiver	225	Navneforandring	279
Læger	148, 161, finske 320, norske 333	Navnelov	279
Lærere	149, finske 320, islandske 324, norske 334	Navneskik	280 f.
Læssere	268	Nekrologi	130 f., 161, finsk 316, grønlandsk 131, islandsk 323, norsk 330, slesvig-holstensk 352, tysk 346
Lønningsvæsen	188	Nissens Hospital	269
		Normalisering	110
Maanedsløjtnanter	162	Norsk slektshistorisk Forening	27
Maanedsnævne, Forkortelser.	105	Notarialprotokoller	232
Magistrater	161, 265	Nyboder	203
Københavns Magistrat ...	265		
Magistre	147	Officerer, danske og norske.	138, 198 ff., 258 ff., 314, 332, finske 314, 319, slesvig-holstenske 353, svenske 314
Majoratsbesiddere	136	Opfostringshuset	269
Malere	143, 272	Opkaldsesskikke	280 f.
»Mand«	40	Opmaalingsbøger	265
Mandtaller	206 ff., 212,	Ordenskapitlet	194
jfr. Skattemandtaller		Organister	145
Markedspasser	268	Orlogsværftet	203
Matrikelskat	207	Overadmiralitetsretten	202
Matrikulsvæsenet	178	Overbankdirektionen	187
Matroser	202	Overformynderivæsen	247
Mejerister	139	Overlodsarkiver	256
Menighedsraadsmedlemmer .	144	Oversekretærens Brevbøger .	166
Metropolitanskolen	150 ²	Overskattedirektionen	187
Midterskjold	290		
Mindesmærker, slesvig-hol-			
stenske	352	Pantebreve	228 f., 233
Ministre	136	Panteekstraktprotokoller,	
Missionskollegiet	169	København	233
Moderret	39	Parentelsystemet	41
Murere	272	Partikulære Personer	162
Museer	169	Partikulærkammeret	194
Musikere..	143, 272, norske 332		
Müllers Pinakotek	89		
Myndighedsbevilling	168		
Mynsters Samlinger	161		

	Side		Side
Parykmagere.....	272	Redningskorps	152
Pasprotokoller.....	232	Refererede Sager (Krigskan-	
Patenten	174	celliets).....	198
Pater est-Reglen	32	Reformerte Slægter.....	132
Patronymer	275 f.	Regensen	172
Pensionskasse	192	Registre (aabne Breve)....	163
Pensionsvæsen	188 ff.	Registrering	111, 114
Perlestikkerbogen.....	215	Regnskaber	206,
Personbetegnelsessystemer. 77 f.,		Hertugdømmerne	213
82 f.		Rentekammeret	175
Personhistoriska Samfundet. 340		Rentekammerresolutioner ...	162
Politi.....	137	Rescripten.....	174
Politiretten.....	232 f.	Restauratører	152
Porcelænsfabrik, den kgl....	187	Retsbetjente	161
Portrætter, 89 f., 132,		Retskrivning	102
norske 331, slesvig-holstenske 353,		Rettertinget.....	174
svenske 339		Revisionssager.....	167
Possementmagere	255, 272	Riddarhuset i Stockholm....	338
Postamtet, General-	194	Ridderlige Akademi.....	149
Postembedsmænd	141, 194	Ridderordener, danske	133,
Postpensionskassen	189	norske 331	
Prinsessestyr.....	209	Ridefogeder.....	161
Privatarkiver.....	195, 257	Rigsarkivet	160
Privilegieprotokoller.....	187	Rigsdagsmænd	136
Proband	32	Riksarkivet i Helsingfors... 315,	
Professorer	147, 239	i Oslo 325, i Stockholm 336	
Prokuratorer	148	Rodemestre	270
Protokolpapirer.....	267	Rollers System.....	54
Proveniensprincippet.....	159	Rostjenestetakseringer.....	164
Præster	143, 221 ff.,	Rotuli.....	166
finske 320, grønlandske 145,		Rytterdistrikter.....	211, 250
islandske 324, norske 332,		Rytterdistriktsarkiver	250
slesvig-holstenske 145, 354		Ryttergoods.....	180
Raadmænd i København... 156		Sadelmagere	255
Raadstuearkiver.....	252	Sagefald.....	207, 211
Raadstuearkivet, se Stadsar-		Sagførere	148
kivet.		Samfrændeskifte.....	238
Raadstueret.....	226	Samfundet for dansk (-norsk)	
Raadstueskriveren (i Kbh.). 266		Genealogi og Personalhisto-	
Raadstueprotokoller.....	253	rie	27
Rangspersoner.....	161, 239	St. Hans Hospital.....	269
Realregistre (til Skøde- og		Segl	108, 310
Panteprotokoller).....	230	Seglsamlinger	307
Rebslagere	272	Sejl-, Flag- og Kompassmagere 272	
Rederier	197	Seminarier.....	150

	Side		Side
Sfragistik	311	Slægtskabstavle	81
Sigiller, finske	321	Slægtsnavn	115, 275
Sigillografi	311	Smede	255, 271, 273
Silke-, Ulden- og Klædekræm-		Snedkere	273
mere	272	Sognefogeder	137, 249
Skatkammeret	187	Soldater, faldne	138
Skattekammerkollegiet	176	Sorenskrivere, norske	331
Skattemandtal, Danmark ..	163,	Stadsarkivet i København ..	263,
København ..	162	i Malmö ..	337
Skatter	206 ff.	Staldetaten	194
Skibsbemandingslister	256	Stambøger	89, militære 259
Skibsfart, se Søfart.		Stamliste	11, 46, 62, 80
Skibsførere	141, 197, 256	Stamrække, se Stamliste.	
Skibsjournaler, Marinens ...	203	Stamtavle, se Efterslægts-	
Skibslæger	197	tavle.	
Skibspræster	197	Stamtavler, Samlinger af dan-	
Skiftekommissarier	238	ske	131,
Skiftevæsen. 107, 236, tysk	345	finske 319, islandske 323,	
Skilsmissebevilling	168	norske 330, svenske 342,	
Skippere	255	slesvig-holstenske 352, tyske 346	
Skjold	288	Stamtræ	68
Skjoldholdere	292	Statholdere i Sønderjylland	
Skolearkiver	224	og Holsten	137
Skoleholdere	221, 223	Statistik	115
Skolevæsen. ... 166, Kbh.s	268 f.,	Statsarkiver, norske	325
slesvig-holstensk	354	Statsarkivet i Kiel	348
Skomagere	255	Statsbiblioteket i Aarhus ...	120
Skorstensfejere	249, 272	Statsraadet	135, 137
Skovfogeder	140	Stedsmaal	207
Skovridere	140	Stenhuggere	272
Skriftlæsning	105 ff.	Stiftamtmand	137
Skrødere	272	Stiftamtsarkiver	249
Skuespillere	142	Stiftelser	134, 167
Skydebrødre	134	Stiftsøvrighedsarkiver	224
Skødebøger, Rentekammerets	176	Stolemagere	273
Skøder	228 f., 233	Stolestaderegnskaber	221
Slagtere	273	Stortingsmænd	331
Slesvig-Holsten (-Lauenborg)-		Strømpevævere	256, 273
ske Kancelli	173	Studenter	145, 239,
Slottsarkivet i Stockholm ..	337	finske 320, islandske 324,	
Slægtebøger, Adelen	16 f.	norske 333, slesvig-holstenske 354	
Slægtsbevidsthed	84	Studentermatrikler ..	145 f., 169
Slægtsfølelse	84	Styrmænd	141
Slægtshistorie	113	Stænderdeputerede	137
Slægtskab, Definitioner	38	Sukkerbagere	256
Slægtskabsgradens Beregning	39f.	Sundhedskollegiet	169

	Side		Side
Sundhedskommissionen	269	Tradition	86 f.
Superkargoer	197	Trolovelse	217
Supplikbøger	165	Tyske Kancelli	173
Svenska Akademien	339	Tøjmagere	273
Svogerskab	38	Tømrere	256, 273
Sygeplejersker	150		
Søetaten	200 ff.	Udarvinger	41
Søfart . . 186, 197, 268, norsk	332	Udlandsdanskere	151
Sølimiter	204	Udskiftningskort	179
Søkrigskancelliet	201	Udskrivningssager	167
Søofficerer, danske og norske	138f., 162, 200 ff.	Udskrivningsvæsen	204
Søretten	234	Underadmiralitetsretten . . .	202
Sø- og Handelsretten	234	Underofficerer 138, 258 ff., af Søværnet	139
		Underskrifter	108
Tabellariske Opstilling	72 f.	Underskrivelsesbøger	165
Tammerretsprotokoller	224	Understøttelser	188
Tandlæger . . . 150, finske 320, norske 333 f.		Universitetet	169
Teater, Det kgl.	169	Universitetsarkivet	169
Tegnelser (lukkede Breve) . . .	163	Universitetsbiblioteket	119, i Helsingfors 315, i Lund 339, i Kiel 350, i Oslo 326, i Uppsala 339
Teknikere 140, 149, finske 320, norske 334		Universitetsmatrikler, se Stu- dentermatrikler.	
Telegrafembedsmænd	141	Urtekræmmere	256, 273
Testamenter 162, 166, 168			
The-, Porcelæns- og Potte- handlere	273	Vaaben	115, 287
Thisets Samlinger	161	Vaabenahnetavler 294 ff., Opstillingsprincipper	299
Tidsregning	104	Vaabengivelser 309, 312	
Tidsskrifter, danske genealo- giske 130, norske 329, slesvig-holst. 351, tyske 345, 347		Vaabenkapper	292
Til- og Afgangslister	219	Vaabenret	305
Tingbøger	227	Vaabentæpper	292 ff.
Tinglæsning	229	Vaccinationsprotokoller	225
Tinkturer, heraldiske	289	Vajsenhuset	169
Tobakspindere	256, 273	Vandvæsenets Arkiv	270
Toldarkiver	257	Vartov Hospital	269
Toldembedsmænd 139, 161, 185 f., norske 332		Waterscoutens Protokoller . .	256
Toldkammeret, General-	185	Vesselhorn	291
Tontiner	193	Vestindisk-Guineisk Kom- pagni	196
32-Mænd i København. 156, 266		Vetenskapsakademiens Bib- liotek, Svensk	339
Topografisk Litteratur	155, finsk 317, norsk 330, slesvig-holstensk 356, svensk 342		

	Side		Side
Veteraner	263	Vurderingsforretninger, jfr.	
Veterinærer	150	Brandtaksationer	257
Veterinærskolen	225	Værgemaal	248
Videnskabs Selskabs Bibliotek, Norske	326	Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte	345
Vielse, borgerlig	254, 264	Zentralstelle für niedersächsische Familiengeschichte .	345
Vielse, Eftersøgning af	98	Zivilstandsregister	345
Vielsesbreve	168	Ægtepagter	168
Vifteformen (Ahnetavle)	51	Ægteskabsforbud	43
Vinhandlere	273	Ægteskabssager	166, 224
Visitatsbøger	223	Ættediplomer	328
Vitaprotokoller	223	Ættesogelag, norske	327
Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien	339		
von, Prædiketet	285		
Voss' Excerpter	161		